

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

YIL / YEAR	CİLT / VOLUME	SAYI / ISSUE	ISSN
2013	I	I	2147-6934

İSTANBUL - 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ

Siyasal Bilimler Dergisi yılda iki defa çıkan hakemli bir dergidir.

SAHİBİ-CHAIR

M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına Prof. Dr. Recep BOZLAĞAN (Dekan)

YAYIN KURULU-EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Recep BOZLAĞAN Prof. Dr. Günay GÖKSU ÖZDOĞAN Prof. Dr. Ömer Faruk GENÇKAYA
Prof. Dr. Ahmet DEMİREL Doç. Dr. Nail YILMAZ Doç. Dr. Erbay ARIKBOĞA
Doç. Dr. Nuray BOZBORA Doç. Dr. Yüksel TAŞKIN

BİLİM KURULU-EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet İNSEL (Galatasaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Vahit TURHAN (Beykent Üniversitesi) Prof. Dr. Asım KARAÖMERLİOĞLU
(Boğaziçi Üniversitesi) Prof. Dr. Aydın UĞUR (İstanbul Bilgi Üniversitesi) Prof. Dr. Ayşegül YARAMAN
(Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bedri GENCER (Yıldız Teknik Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi) Prof. Dr. Birsen ÖRS (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Büşra ERSANLI
(Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Cemil OKTAY (Yeditepe Üniversitesi) Prof. Dr. Christoph KNILL
(Konstanz Üniversitesi / Almanya) Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Deniz VARDAR (Marmara üniversitesi) Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI (Galatasaray Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Füsun ÜSTEL (Galatasaray Üniversitesi) Prof. Dr. Haluk ALKAN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale Üniversitesi) Prof. Dr. James M. CONNELLY
(Hull Üniversitesi / İngiltere) Prof. Dr. Jean MARCOU (Grenoble Üniversitesi) Prof. Dr. Mahmut Bali AYKAN
(Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Afyon Kocatepe Üniversitesi) Prof. Dr. Musa EKEN
(Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Nihal İNCİOĞLU (İstanbul Bilgi Üniversitesi) Prof. Dr. Ruşen KELEŞ
(Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Ted HOPF (Singapur Devlet Üniversitesi / Singapur)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Yakup BULUT (Mustafa Kemal Üniversitesi) Doç.
Dr. Dominique MALIESKY (Rennes Siyasal Çalışmalar Enstitüsü / Fransa) Doç. Dr. Semra CERİT MAZLUM
(Marmara Üniversitesi) Doç. Dr. Yüksel DEMİRKAYA (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsmet AKÇA (Yıldız Teknik Üniversitesi)

EDİTÖR-EDITOR-IN-CHIEF

Doç. Dr. Nail YILMAZ

EDİTÖR YARDIMCILARI-ASSISTANT EDITORS

Öğr. Gör. Dr. Baran Alp UNCU

Arş. Gör. Ümit YAZMACI

Basılı ISSN: 2147-6934

Elektronik ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Yayın No: 805

Baskı-Cilt

Marmara Reklam ve Pazarlama Ltd. Şti.

Tel/Faks: (212) 501 31 72 - (212) 577 01 12

Marmara Üniversitesi Yayınevi

Adres: Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel/Faks: (216) 348 43 79

E-posta : yayinevi@marmara.edu.tr

Kapak Tasarımı

Müstecabi

İletişim Bilgileri

Adres: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,

Anadolu Hisarı Kampüsü, 34810, Beykoz, İstanbul

Telefon: (0216) 308 22 26 **Faks:** (0216) 308 22 26 /1205

E-mail: siyasalbilimlerdergisi@marmara.edu.tr

TEŞEKKÜR

Dergimizin ilk sayısına gönderilen makalelere hakemlik yaparak destek veren ve isimleri ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek aşağıda düzenlenmiş olan meslektaşlarımıza katkılarından ötürü teşekkür ederiz.

Yayın Kurulu

ALKAN Haluk, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi
AYDIN Ahmet Hamdi, Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F.
AYKAN Mahmut Bali, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
BÜYÜKAKINCI Erhan, Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İ.İ.B.F.
ÇAMAN Efe, Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İ.İ.B.F.
DEMİREL Ahmet, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
GENÇKAYA Ömer Faruk, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
KARAKAŞ Mehmet, Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
MELEMEN Mehmet, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
SİTEMBÖLÜKBAŞI Şaban, Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F.
TURHAN Ali Vahit, Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, İ.İ.B.F.
VARDAR Deniz, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
YALÇINKAYA Alaeddin, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ARIKBOĞA Erbay, Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
BAYRAM Ahmet Kemal, Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F.
DOĞAN Erhan, Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
HATİPOĞLU Esra, Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
LAGRO Esra, Doç. Dr., CİRP
YILMAZ Nail, Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ÇEHRELİ Ayşe Sıla, Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ÇELİK Neslihan, Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
IHLAMUR-ÖNER Suna Gülfer, Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
MAZLUM İbrahim, Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ŞİRİN-ÖNER N. Aslı, Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü
YILMAZ-BAYRAKTAR Bediz, Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İ.İ.B.F.
DURGUN Sezgi, Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ÖZKAN Behlül, Dr. Marmara Üniversitesi

TAKDİM

Merhaba,

Okumakta olduğunuz birinci sayı ile beraber Siyasal Bilimler Dergisi yayın hayatına adımını atıyor. Hakemli bir dergi olan Siyasal Bilimler Dergisi'ni yayımlama amacımız siyasal bilimler konularında üretilen araştırma ve çalışmalara bilimin evrensel kriter ve etik kurallarına bağlı kalarak yer açan yeni bir kaynak oluşturmak. Bir anlamda, ilk hedefimiz var olan akademik hayatın içerisine yeni bir tartışma ve paylaşım platformu eklemek. Böylelikle, geniş ağlar hâlinde örgütlenmiş bilimsel hayata Siyasal Bilimler Dergisi yoluyla da katılarak, bu büyük kolektif çalışmanın bir parçası olmak istiyoruz.

Küreselleşmenin etkisiyle bilgi akışı ve paylaşımı her geçen gün artmakta, hızlanmakta ve yayılmakta. Dünya genelinde toplumsal hayat büyük değişim geçirirken; eski yapılar çözülmekte ve yeniden kurulmakta. Buna bağlı olarak siyaset alanı da küresel düzeyde büyük bir dönüşüm geçirmekte ve yeniden tanımlanmakta. Bir önceki dönemden kalan siyasi kurumların yapı, rol ve güçlerinde değişiklikler olmakta; çeşitli eski ve yeni gruplar arasındaki siyasi güç ve iktidar ilişkileri yeniden kurulmakta. Yeni diye nitelendirilebilecek aktör ve kurumlar ortaya çıkmakta ve eskilerinin yanında siyasete dâhil olmakta.

Küreselleşme sürecinin toplumsal ve siyasi hayatta meydana getirdiği tüm bu gelişmeler siyasal bilimler alan(lar)ını doğrudan etkilemekte. Yerelden küresel boyuta uzanan birbirine bağlı dönüşümlerin takibi, analizi ve anlamlandırılması için bilimsel akademik hayatın hızlı hareket etmesi ve her daim kendini geliştirerek yeni bilimsel gereçler bulması gerekiyor. Buna bağlı olarak, bilimsel verilerin paylaşıldığı, incelemelerin sunulduğu ve tartışıldığı yeni kaynakların bilim dünyasına kazandırılmasının bu kolektif bilimsel çabayı ileriye taşıyacak önemli adımlardan biri olduğunu düşünmekteyiz.

Yukarıda özetlenen tespitlere göre oluşturduğumuz yayın politikamız çerçevesinde, Siyasal Bilimler Dergisi'ni Türkçe, İngilizce ve Fransızca yazılmış makalelere açmaya karar verdik. Bu kararımızda, derginin bu üç farklı dilde öğretim yapan Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nin yayını olması kadar, Türkiye'nin dışını da kapsayan olabildiğince geniş bir akademisyen, araştırmacı ve okur kitlesini hedeflememiz etkili oldu.

Ayrıca, Siyasal Bilimler Dergisi disiplinler-arası bir anlayışı benimseyerek siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi ve yerel yönetimlerin yanı sıra sosyoloji, tarih, felsefe gibi sosyal bilimlerin diğer alt disiplinlerinin altında yapılan çalışmalara da yer vermektedir. Amacımız, siyasal hayattaki değişim ve dönüşümleri ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bağlı olarak anlamak ve farklı alanlar arasındaki etkileşimi genel anlamıyla tartışmaya açmaktır.

Öte yandan, bir kamu üniversitesi yayını olma bilinciyle, üretilen bilgi ve tartışmaların akademik birikime katkı yapmanın dışında genel kamu yararı için kullanılması gerekliliği ilkesini benimseyerek, bu doğrultuda yayın yapan diğer birçok bilimsel yayının çabalarına da bir anlamda destek vermeyi amaçlamaktayız.

Tüm bu ilkeler çerçevesinde yerelden küresele uzanan bilimsel hayata yeni ve özgün araştırmalara yer vererek katkı vermeye çalışırken, hem akademisyen/araştırmacı hem de okur olarak sizlerin değerli katkılarını beklemekteyiz.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Mohd AFANDISALLEH - Mohd Fauzi ABU-HUSSIN - Abdul Majid Hafiz MOHAMED

THE AMERICAN CHRISTIAN RIGHT AND
GEORGE W. BUSH'S FOREIGN POLICY TOWARDS SUDAN9-24

Haluk ALKAN - Muhammet Hüseyin MERCAN

YENİ BURJUVAZİ, EKONOMİK KALKINMA VE AFRİKA:
TUSKON AFRİKA TİCARET KÖPRÜLERİ.....25-41

Ayfer GENÇ YILMAZ

DEVLET KAPASİTESİ VE UMUMİ MÜFETTİŞLİKLER
ALTYAPISAL İKTİDARIN YERELDE İNŞASI.....43-65

Gönül GÜNEŞ

ÇANAKKALE'DE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SEÇİMLER.....67-85

Elnur İSMAYILOV

21. YÜZYIL RUSYA DIŞ POLİTİKA DOKTRİNLERİ'NDE GÜNEY
KAFKASYA VE ORTA ASYA DEĞERLENDİRMESİ.....87-105

Ruveyda KIZILBOĞA

İÇ DENETİM SİSTEMİNDE DENETÇİLERİN BAĞIMSIZLIK
VE TARAFSIZLIĞININ ÖNEMİ.....107-119

Hasan SABİR

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA REKABET POLİTİKASI
VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER.....121-133

Deniz SERT - Uğur YILDIZ

AUTONOMY DESPITE RESTRICTIONS: ASYLUM SEEKERS IN ISPARTA,
ISTANBUL, AND YALOVA135-152

Ümit YAZMACI

BASİTLEŞTİRMEK, İFŞA ETMEK, GİZEMİNİ ÇÖZMEK: PIERRE-ANDRÉ TAGUIEFF VE
SEKÜLER ZAMANLARDA ANTİSEMİT KOMPLOCU TAHAYYÜL.....153-180

TOPLUMSAL HAREKETLER ÖZEL SAYISI İÇİN MAKALE ÇAĞRISI.....183-185

THE AMERICAN CHRISTIAN RIGHT AND GEORGE W. BUSH'S FOREIGN POLICY TOWARDS SUDAN

Mohd AFANDISALLEH *

Mohd Fauzi ABU-HUSSIN **

Abdul Majid Hafiz MOHAMED ***

Abstract

The paper explores the role and activities of the American Christian Right in pursuing its interest in Sudan during the George W. Bush administration (2001-2009). The campaign for global religious freedom and subsequently the introduction of the International Religious Freedom Act (IRFA) in 1998 has stimulated the Christian Right movement to become more focused on broader US foreign policy especially international humanitarian issues in Sudan. Consequently, the Christian Right was seen to successfully raise the awareness of human rights abuses and the humanitarian crisis in Sudan, thus it contributed significantly to the development of US's global humanitarianism agenda. The issues, such as of the persecution of Sudanese Christians and animists in former Southern Sudan and the humanitarian crisis in Darfur, became important aspects of the Christian Right's engagement on global humanitarian issues. The paper reveals the aspects of the Christian Right international humanitarian engagement in Sudan and its capability to exert its influence in US foreign policy towards Sudan.

Keywords: Christian Right, Evangelicals, George W. Bush's administration, Humanitarian engagement, US foreign policy, Sudan.

Özet

Bu makale, Amerika Hristiyan Sağ'ının George W. Bush yönetimi (2001-2009) boyunca, Sudan'da kovaladığı çıkarların rolü ve faaliyetlerini konu almaktadır. Küresel dini reform kampanyasını takiben 1998'de tanıtılan Uluslararası Dini Özgürlük Hareketi (IRFA), Hristiyan Sağ

* Dr. Mohd Afandi Salleh (Ph.D), Senior Lecturer, Faculty of Law and International Relations, Universiti Sultan ZainalAbidin, Terengganu, Malaysia and Associate Fellow, Institute of Oceanography and Environment, Universiti Malaysia Terengganu. Email: afandi@unisza.edu.my.

** Dr. Mohd Fauzi Abu-Hussin (Ph.D), Senior Lecturer, Faculty of Islamic Civilization, Universiti Teknologi Malaysia, Johor, Malaysia. Email: fauzihussin@gmail.com

*** Abdul Majid Hafiz Mohamed, Lecturer, Faculty of Law and International Relations, Universiti Sultan ZainalAbidin, Terengganu, Malaysia. Email: amajidhafiz@unisza.edu.my

hareketinin ABD'nin Sudan'da izlediği uluslararası insani konularda yürüttüğü dış politikaya daha kapsamlı odaklanmasını sağladı. Sonuç olarak, Hristiyan Sağ Hareketi Sudan'daki insan hakları ihlalleri ve insani krizler konusunda farkındalığının artmasında başarılı oldu, böylelikle ABD'nin küresel insani gündeminin geliştirilmesine önemli katkı sağladı. Sudanlı Hristiyanların gördüğü zulüm ve Eski Güney Sudan'daki animistler, Darfur'daki insani krizler gibi konular Hristiyan Sağ'ın küresel insani konulara ilişkin önemli sorumlulukları haline geldi. Bu makale, Hristiyan Sağ'ın Sudan'daki uluslararası insani sorumluluğu ve ABD'nin Sudan'a yönelik dış politikasını etkilemedeki kapasitesini ortaya koyar.

Anahtar kelimeler: Hristiyan sağ, Evanjelistler, George W. Bush yönetimi, insani sorumluluk, ABD dış politikası, Sudan.

Introduction

Historically, the traditional goal of the American Christian Right movement (hereinafter 'the Christian Right') was to transform the American public policy to become more socially and culturally conservative, based on Judeo-Christian traditional values. Thus, the movement centred its activism on social conservative issues such as pro-family, abortion, gay marriage, feminism, prayer at school and home schooling. As a result, the active role of the Christian Right, in contributing to the decision making process, especially in influencing and shaping number of social issues policies in the US, is highly recognized since the 1980s (Green et al., 2003). However, in the early 21st century we have witnessed the Christian Right widening its focus of activism from social conservative issues to foreign policy issues of the United States. Moreover, the Christian Right movement has widened its activism by articulating its religious vision for American foreign policy (Martin, 1999).

The campaign for global religious freedom and subsequently the introduction of the International Religious Freedom Act (hereinafter 'IRFA')¹ in 1998 was the main factor that stimulated the Christian Right to become more focused on broader US foreign policy especially international humanitarian issues in Sudan. Consequently, the Christian Right was seen to successfully raise the awareness of human rights abuses and the humanitarian crisis in Sudan. The issues, such as of the persecution of Sudanese Christians and animists in Southern Sudan and the humanitarian crisis in Darfur, became important aspects of the Christian Right's engagement on global humanitarian issues. The paper explores historical background of the Christian Right involvement in Sudan and examines the role and activities of the Christian Right in pursuing its interest in Sudan. Finally, the paper shows the capabilities and limits of the Christian Right in influencing US foreign policy towards Sudan during the George W. Bush administration.

¹ Generally, the purpose of the IRFA is "[t]o condemn violations of religious freedom, and to promote, and to assist other governments in the promotion of, the fundamental right to freedom of religion". The Act which specifically mentioned its linkage with U.S. foreign policy has justified its existence as a part of U.S. concern and responsibility in promoting international human rights agenda. It has created the Office of International Religious Freedom, a department under the auspices of State Department that carries American mission of promoting religious freedom globally. In addition, the office is responsible in monitoring global religious persecution and discrimination and would recommend and implement policies that are in line with the objectives of the Act.

Who is the Christian Right?

There are considerable difficulties in describing and defining the term ‘Christian Right’, as many scholars have tried to define the terminology within their own understanding and perspectives. In other words, there was no single definition that had been achieved to describe the Christian Right. Durham (2000:66) highlights that most of the researchers of the Christian Right have often defined the Christian Right as a movement which is “seeking to impose its religious convictions on America and to replace a secular state with an evangelical authoritarianism.” Some researchers have given the Christian Right with a negative connotation and description. In addition, there is also a claim that the Christian Right is primarily concerned to implement its zealous literal interpretation of the Bible i.e. law and policy and has an agenda to establish a theocratic government in the United States (Philips, 2005; Durham, 2000).

However, in the academic discussions, the definition of the Christian Right is mostly developed within the context of either as a social conservative or political conservative. For instance, Shields (2007) defined the Christian Right as a movement of theologically orthodox Christians especially evangelicals that has been mobilized around conservative social causes. Green et al. (1996: 1-2) suggested a similar view by describing the Christian Right as a “social movement dedicated to restoring ‘traditional values’ in public policy” which has focused its efforts on mobilizing religious conservatives, especially sectarian groups among evangelical Protestants. Butler (2006: 12) suggested that the term ‘Christian Right’ “. . . refers to the organizations and leaders that mobilize key constituencies to a social conservative social agenda motivated by religious values.”

The Christian Right and George W. Bush’s Foreign Policy

Many American foreign policy analysts and researchers contend that the Christian Right also had some influence in Bush’s foreign policy making (Durham, 2004; Martin, 1999; Oldfield, 2004; Boyer, 2005). Lee Marsden (2008) suggests that the Christian Right was able to exert its influence on Bush’s foreign policy in various aspects, such as the administration’s policies towards Israel, human rights, humanitarian assistance and environmental issues. A growing number of foreign policy analysts have connected the emerging ‘Bush Doctrine’ in American foreign policy to the influence of the Christian Right. Berlet and Nikhail (2003) argue that the US invasion of Iraq and Afghanistan was influenced by the Christian Right’s apocalyptic thinking and interpretations drawn from the Book of Revelation in the Bible. A similar work by Kevin Phillips (2005) argues that the relationship between Bush and the rise of the Christian Right is very strong and believes this fundamentalist group held a paramount position in the Bush administration and policy making. In addition, Madeleine Albright (2006: 4-5) notes that George W. Bush and American foreign policy were deemed to have been influenced by the religious messianic beliefs of the Christian Right. According to her: “Within the United States, there are those who see the president [George W. Bush] as a radical presiding over a foreign policy that is, in the words of one commentator, ‘more than pre-emptive, it is theologically presumptuous; not only unilateral, but dangerously messianic; not just arrogant, but rather bordering on the idolatrous and blasphemous.’” Another researcher, Duane Oldfield (2004: 20), believes that the administration of George W. Bush was very much in line with the Christian Right’s international agenda. He states that:

“The administration of George W. Bush is pursuing a unilateralist foreign policy on issues ranging from the Iraq War to global warming to the International Criminal Court is obvious to observers at home and abroad. Also clear is the fact that the Bush policy, at least in its broad outline, is very much in keeping with the preferences of the Christian Right ... the President, himself a born-again Christian, does not hesitate to use a moralistic, implicitly religious language in defence [of] policies.”

The rise of the Christian Right in American politics can be derived from the facts of two presidential elections. In the 2000 election, George W. Bush received 68 per cent of white evangelicals' votes and in 2004, it increased by 10 per cent. The Pew Forum on Religion & Public Life reported (Pew Research Centre, 2008): “The 2004 exit poll showed that a whopping 78 percent of white evangelicals voted for President Bush and that they comprised 23 percent of the overall electorate, making them by far the single most potent voting bloc in the electorate.” Due to the results, Russell Mead argues that the Christian Right was able to increase its presentation in both houses of Congress. In addition, he suggests that more than 25 per cent of representatives in both houses either claimed to be evangelicals or associated with the evangelicals (Marsden, 2008: 34).

As a result, Bush was seen to develop a closer relationship with the Christian Right and his administration was considered as one of the fertile grounds for the Christian Right movement. For the Christian Right, Bush was its man in the White House. According to Citizens for Responsibility and Ethics in Washington (CREW), a watchdog group based in Washington DC, some influential Christian Right leaders were amongst the most regular visitors to the White House during the Bush tenure. In a press release in September 2009, CREW reveals that James Dobson of Focus on the Family visited the White House 24 times from April 2001 to June 2006, and ten of those visits were to meet the president. The executive director of the Traditional Values Coalition, Andrea Sheldon Lafferty, visited 50 times from February 2001 to March 2008 and six of those visits were with President Bush. Meanwhile, between May 2001 and August 2006, Wendy Wright, the president of Concerned Women for America, visited the White House 43 times and four of the visits were to President Bush. Jerry Falwell, a renowned Christian Right leader visited White House eight times from May 2001 and September 2004 and, of those visits, he met Bush three times. Tony Perkins, the president of the Family Research Council, made 14 visits to the White House from February 2001 to September 2006 and met President Bush twice. Paul Weyrich, one of the founders of the Christian Right movement, visited the White House 17 times, including six visits to President Bush, between May 2001 and July 2005. Based on these records (Americans United for Separation of Church and State, 2009), CREW concludes that “leading conservative Christian leaders may have led a significant voice in President Bush's administration, and many seem to have had the ear of the president himself.”

Mapping the Involvement of the Christian Right in Sudan

The involvement of American evangelical and conservative Christian organizations in Sudan is not a recent phenomenon. In the early stages, their involvement in Sudan was largely because of humanitarian issues and proselytizing activities. The Sudanese civil war and famine attracted many Christian organizations and humanitarian organizations to go to Sudan. They provided support such as the construction of clinics and schools, medicine and food

to Sudanese people, especially in Former Southern Sudan. For instance, Samaritan's Purse, a conservative evangelical relief organization led by Franklin Graham, established its relief networks including running its own hospital in Former Southern Sudan many years ago and its hospital has in fact experienced several aerial attacks by the Sudanese army (In addition to the practical aid given, the evangelicals also showed tremendous interest in proselytizing to the Sudanese people especially in Former Southern Sudan. Due to these activities, the churches in Sudan have grown drastically and it has been reported Sudan was the fastest-growing church in the world (Huliaras, 2006). There is also an argument that suggests that in the early 1990s, the focus of conservative Christians changed from humanitarian relief to the issues of religious freedom under the banners such as the "suffering church" and the "persecution of Christians".

Gradually, conservative Christian and evangelical organizations, became major players in placing Sudan as one of the priorities for US foreign policy in Africa and continuously put pressure on the American government to intervene in Sudan (Muindi, 2001). John Danforth, a former US special envoy for Sudan's peace process in 2001 agrees that Sudan is "*a very, very high priority*" for US foreign policy. He argues that, besides factors such as the news coverage on Sudan and the crisis in Sudan, the interests of the conservative Christians on the issue of religious freedom in Sudan was also part of the reason why the US has given special attention to Sudan (Huliaras, 2006: 717). Similarly, Asteris Huliaras (2006: 723) contends that the Christian Right's contribution to Bush's foreign policy toward Sudan was "real, deeper and consistent". He suggests that "never before so many religious activists campaigned so consistently on a single issue, and probably never before were religious activists so successful in persuading a president to pursue such a policy of "constructive engagement". Evangelicals played a significant role in placing Sudan on the U.S. foreign policy agenda".

In addition, Christian Right leaders wrote and spoke frequently on the crisis in Sudan in its media network – magazines, newspapers and websites covered the Sudanese stories in more detail and more often compared to the conventional media. As early as 1997, Pat Robertson's Christian Broadcast Network (CBN), for example, continuously reported on the anti-Christian situation in Former Southern Sudan and called it a "plight", urging the audience to give special attention to their fellow persecuted Christians in that area (Phares, 1998). In addition, some of the Christian Right leaders were invited to testify before Congress; for instance, in 2000, Franklin Graham was called to testify before the Senate Foreign Relation Committee regarding the human rights and humanitarian crisis in Sudan. In the hearing, Graham said the killing events in the former Southern Sudan were a present day "holocaust" and suggested the US government to impose appropriate sanctions and intervene into the crisis militarily (Gerhardt, 2008).

From IRFA to the Sudan Peace Act

Since 1999, the US Commission on International Religious Freedom (USCIRF) has consistently listed Sudan under the category of "Countries of Particular Concern" (CPC). Sudan's human rights abuses became more obvious in the early 21st century. The USCIRF 2001 report, for instance, declared Sudan to be "the world's most violent abused of the right to freedom of religion and belief". And in its 2002 report, USCIRF stated the religious persecution in Sudan was "intertwined with ... deliberate denial of humanitarian assistance,

abduction of women and children into conditions of slavery, and the forcible displacement of populations from oil-producing areas” (USCIRF, 2002: 4–5) Both reports then urged the US government to become involved in Former Southern Sudan under the banner of humanitarian intervention. There is a suggestion that the implementation of IRFA by the State Department, particularly in Sudan, had “a slightly Christian bias”. It claims that the crisis garnered attention from USCIRF and the State Department largely because the victims being killed in the crisis were mainly Christians. It thus gained attention from the conservative Christian organizations who suggested the US administration should intervene in Sudan (Fore, 2001). As Steve Hirsch argues, “The war in Sudan is, in part, a religious one. That helps explain why conservative Christian groups were among the first to call for stronger U.S. action” (Hirsch, 2001: 1642).

The possibility of the Christian Right lobbying on the US administration on Sudanese issues was also increased due to their collaborations and alliances with non-evangelical organizations, particularly Jewish organizations, humanitarian groups and African- American activists. In 1995, Michael Horowitz, Senior Fellow at the Hudson Institute, published an article called *New Intolerance between the Crescent and the Cross* in the Wall Street Journal. He claimed that “Christians are the Jews of the 21st century” and the “victims of choice of thug regimes” and alleged that Christians have been persecuted in Africa and the Middle East. He also mentioned specifically “the victims of imprisonment, beating, torture and saddling into slavery of thousands of Christians in Sudan by the radical Islamic regime.” He then suggested the US administration should intervene politically (Huliaras, 2006: 713). This initiative triggered Jewish organizations such the Union of American Hebrew Congregations and the Anti-Defamation League to join the Christian Right campaign for religious freedom in Sudan. African-American activists also showed an interest in Sudan and saw the alliances with other lobbies were an opportunity for them to inject their influence in the US administration. Consequently, groups like the National Black Leadership Committee and the National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) collaborated with other lobbies to establish a strong coalition political force against human rights and humanitarian rights abuses in Sudan.

As a result, from 1999 to 2002, conservative Christian groups such as the Family Research Council (FRC), human rights activists such as Michael Horowitz² and the Congressional Black Caucus formed an informal coalition to lobby Congress to give more attention to the crisis in the former Southern Sudan. FRC was one the main Christian Right organizations that worked together with other international religious freedom advocacy groups. In 1998, FRC’s senior fellow, William Saunders, headed an FRC-sponsored trip to Sudan to document the human rights abuses in Sudan, particularly on the issue of the persecution of Christians in the former Southern Sudan. In 2000, Saunders reportedly went to Sudan once again as an official for FRC to extend his investigation into religious persecution (Chrismar, 2001).

One of the coalition’s demands was to impose US capital market sanctions on any American oil companies investing in Sudan under the justification that it contributes to the human rights abuses in the former Southern Sudan. This grassroots divestment campaign was drawn mainly on the issues of religious persecution and slavery in Sudan. In fact, from 1998, USCIRF appealed to the Clinton administration to include capital markets in the sanctions to

² Michael Horowitz is a former advisor to President Reagan. In April 2001, he and other human rights activists chained themselves to the Sudanese Embassy in Washington DC.

ensure the money raised in US markets was not diverted to Sudan, fearing it would be used to fund the human rights abuses. In June 2001, the House of Representatives voted in favour of the Commission's suggestion to support the Sudan Peace Act bill, with 422 for and 22 opposed (Sudan Peace Act H.R. 2052, 2001). The aim of the Act was to force the Sudanese government to engage in a peace agreement with Sudan People's Liberation Army (SPLA) of the former Southern Sudan. According to Ed Royce (R-CA), chairman for the Africa Subcommittee, the bill requires companies that intend to raise capital in the US for their operations in Sudan to disclose the nature of those operations. The objective of the disclosure is to ensure the operations will not have any relationship with human rights abuses and religious freedom violation taking place in Sudan (Chrismar, 2001).

In addition, the bill allows the president to use the International Emergency Economic Powers Act to "prohibit any entity engaged in development of the oil and gas sector in Sudan from raising capital in the United States or from trading its securities (or depository receipts with respect to its securities) in any capital market in the United States" (Sudan Peace Act H.R. 2052, 2001). As with the 1997 Executive Order that barred US companies from doing business in Sudan, the Act actually targeted foreign companies, specifically Talisman Energy Inc., a Canadian oil company, Lundin AB, a Swedish oil company, and China National Petroleum Company that were doing oil and gas exploration in Sudan, but at the same time were also investing in business in the US (Rome, 2003). The proposed bill arguably signified a victory for conservative Christian groups involved in lobbying for that kind of sanction since the introduction of IRFA. In the case of FRC, immediately after the bill was passed in the House, William Saunders of FRC made a statement that FRC and Christians could assist to move the bill along. He was reported as saying: "For more than 10 years, the government of Sudan has waged a cruel war against its own citizens, a war that resulted in the greatest humanitarian and human rights catastrophe in the world ... Now is the time to take action and contact Congress to pass the Sudan Peace Act" (Chrismar, 2001).

However, the Senate amended the Sudan Peace Act and introduced a new section (S. 180) that excluded both the capital market sanctions and the disclosure requirements. Arguably, the amendment was made due to some pressure from business lobbies and the White House itself disfavoured the contents of the Act over concerns that the capital market sanction would create a "boomerang effect" for the US economy (*Financial Times*, 2001). The International Trade Reporter in its comment stated that "A broad coalition, ranging from the Christian Right to the Congressional Black Caucus, back the capital market sanctions ... But business groups believe the sanctions provisions will set a new precedent for using access to US capital market to enforce a variety of political objectives" (*International Trade Reporter*, 2002). In addition, some traditional human rights organizations such as the Human Rights Watch and the Amnesty International did not support the campaign. The State Department spokesman, Richard Boucher, argued that consideration of the imposed economic sanctions in the Sudan Peace Act "would undermine our financial market competitiveness and end up impeding the free flow of capital worldwide" (Tamm, 2004: 699). Hufbauer and Oegg (2002), two senior fellows at the Peterson Institute for International Economics, argue that if the sanction was implemented, it would pose long-term harm to the US economy.

Finally, in October 2002, with a 359-8 vote in the House of Representatives and by unanimous consent in the Senate, the Congress passed a new “Sudan Peace Act” that content of which had with no provision for capital market sanctions. Among the main Congressional sponsors of the Sudan Peace Act were Senator Sam Brownback (R-KS), Congressmen Frank Wolf (R-VA), Donald Payne (R-NJ), Tom Tancredo (R-CO) and Eleanor Holmes-Norton (D-DC). In the same month, President Bush signed H.R. 5531, the “Sudan Peace Act” into law, which authorized the president discretion to give non-lethal aid up to \$300 million over three years “for assistance to areas outside [Sudanese] government control” (Sudan Peace Act, 2001). Though the campaign and lobby for divestment in Sudan did not succeed, the role of the Christian Right was important in ending the decades of war in the former Southern Sudan. The movement was considered to have played a significant role in pushing the Bush administration to take a strong initiative to bring both parties, the SPLA and the Sudanese government, together to sign the peace pact (Gerhardt, 2008). Allen D. Hertzke, for example, claims that it was because of the Christian Right and IRFA that the Bush administration passed the Sudan Peace Act in 2002 (Hertzke, 2006). The passage of the Sudan Peace Act 2002 evoked an angry response from the Khartoum administration who called the legislation “a breach of Sudan’s sovereignty” and the Sudanese Charge d’Affaires in Washington DC, Harun Khidir, blamed mainly the Christian Right for pushing the Act through Congress (<http://www.csi-int.org>, 2010). Despite that, the introduction of the 2002 Sudan Peace Act was a key turning point that led both parties to sign “The Comprehensive Peace Agreement” in 2005, consequently ending the decades of wars between the SPLA and the Sudanese government. The next section discusses the involvement of the Christian Right in globalizing the humanitarian crisis in Darfur.

The Christian Right Humanitarian Engagement in Darfur

Generally, there is no visible connection between the conflicts in the former Southern Sudan and the Darfur crisis, except for the fact that both crises were brought to the attention of Bush administration by the Christian Right movement who framed both issues in the light of human rights and humanitarian abuses. Since 2002, the Darfur humanitarian crisis has increasingly gained international attention. As a matter of fact, Darfur hosts the largest USAID humanitarian relief operation in Africa and one of the largest USAID humanitarian assistance programmes in the world. In 2008, nearly 13,000 Americans were working as humanitarian workers in Sudan and the majority of them were serving in Darfur (Williamson, 2008).

The Christian Right’s interest in Darfur became obvious when it allied itself with some Jewish organizations to initiate the Save Darfur movement, focusing on the humanitarian abuses in Darfur in 2004. The Save Darfur movement marked a new development in the Christian Right’s international engagement as the majority of victims in Darfur are Muslims. Interestingly, within a few months Save Darfur became a well publicised movement and an influential organization in Washington DC. This begs the question, why did the Save Darfur movement successfully gain substantial attention from the US administration and why has Darfur, a strategically unimportant region in Africa, become a focal point for American foreign policy? Describing the Christian Right activists as “the true vanguard”, Arlene Getz gave strong credit to the Christian Right in lead the Save Darfur movement in the United States (Getz, 2007). Similarly, according to Hamilton and Hazlett, the Christian Right was the

true leader in elevating the Darfur crisis to the US administration as well as creating awareness within the American public.

The 2004 US presidential election is part of the reasons why the Darfur issue cannot be ignored by the US administration. David Lanz (2009) argues that the timing of the Darfur advocacy campaign that took place near the 2004 presidential election was one of the main factors that could explain why the issue in Darfur gained considerable attention from the Bush administration. As generally known that the Christian Right grass roots votes significantly contributed to the victory of George W. Bush in his first presidential election and the Save Darfur movement was led by the Christian Right; thus to totally ignore the advocacy would have a disastrous impact on Bush's second term campaign. La Franchi (2006) in his writing in the Christian Science Monitor magazine suggests that the special attention the Bush administration paid to the Darfur crisis was "certainly cheered not just by a coterie of evangelical advisers, but also the sizable Christian Right constituency".

The second factor is that the Christian Right's experiences in highlighting human rights issues in the former Southern Sudan and its strong leadership quality were able to attract diverse organizations to join the cause. The movement successfully gathered many different organizations, including Christian organizations, Jewish organizations, human rights advocacy groups, university students and celebrities. The coalition of activists in the Save Darfur movement, which presented itself as "an alliance of over 130 diverse faith-based, humanitarian, and human rights organizations" later on probably became one of the largest international social movements since anti-apartheid (Lanz, 2009) or the anti-Vietnam War movement in the United States (Mamdani, 2009). David Lanz (2009: 669) asserts that the Save Darfur movement was "the largest international social movement ... that had an important impact in shaping the international response to the Darfur conflict". Consequently, this coalition for a single focus issue – Darfur – was able to maximize its impact not only to increase American public awareness but also to influence the US administration. Chester A. Crocker, former Assistant Secretary of State for African Affairs in the Reagan administration states that: "The base [Christian Right] is speaking up on the question of Sudan ... this will add to existing pressures for the [Bush] administration to do what it can to, if necessary, use a two-by-four to gain the attention of Khartoum's authorities" (Cooperman, 2004).

The Christian Right, as a key force in the Save Darfur coalition, was the first to characterize the crisis in Darfur as "genocide" as early as 2003 (Stone, 2006). By projecting the crisis as "genocide", the Christian Right and its allies successfully placed the Darfur crisis as an important issue that needed urgent attention from the US administration. According to Alex de Waal (2007: 32-33), the Save Darfur movement "represents an important moral awakening in North America with respect to human suffering on the other side of the world. Without the label "genocide", it is unlikely that the Darfur movement would have gained such vigour and mass support".

In April 2004, Frank Wolf (R-VA), the same congressman that introduced the Wolf-Specter Bill on international religious freedom in 1997, was the first American politician that labelled the humanitarian crisis in Darfur as "genocide". Within a few months, the term "genocide" was used to describe the level of atrocities in Darfur. It thus attracted legislators from both parties, Republicans and Democrats, to show their support for the Save Darfur movement. On 25 June 2004, 52 Senators from both the Republican and Democrat parties sent a letter to Colin Powell, the Secretary of State, and urged him to increase American humanitarian assistance to Darfur.

In the letter, they also propose that the US administration should impose economic sanctions, a travel ban and freezing of assets, and should call for a UN resolution for a peacekeeping mission to Darfur (Kessler, 2004). President Bush immediately responded to that letter and, on 30 June, sent Colin Powell to investigate the nature of the crisis. Powell (2004) presented his report to the Senate Foreign Relations Committee in September 2004 and he concluded that “genocide” was real and taking place in Darfur. He stated “that genocide has been committed in Darfur, and that the government of Sudan and the Janjawid bear responsibility, and that genocide may still be occurring”.

However, before Powell’s investigation into the conflict in Sudan, Congress officially passed a non-binding resolution condemning the atrocities in Darfur on 22 July 2004. The resolution called the crisis “genocide”, blaming the Sudanese government and urging the president to intervene together with the international community (House Concurrent Resolution 467 and Senate Concurrent Resolution 133, 2004). The resolution was the first ever that called an ongoing war “genocide” and, to date, never in the history of the US has an ongoing conflict been declared “genocide” other than the Darfur crisis. However, in 2005, John Danforth, the US ambassador to Sudan, clarified in the BBC’s Panorama programme that the Bush administration’s declaration of the Darfur atrocities as “genocide” was made because of an “internal consumption” factor in the domestic political scenario; that it was to please the Christian Right constituents (Penketh, 2005).

Despite the “labelling” of the conflict in Darfur as “genocide” by the US administration that signified the victory of Save Darfur, the movement did not feel it was sufficient to pressure the Sudanese government. In August 2004, Ted Haggard, one of the most popular Christian Right leaders at that time, with 34 other conservative evangelical leaders, sent a letter urging President Bush to provide considerable humanitarian aid to Darfur, and to take serious and appropriate action against the Sudanese government allegedly responsible for the “genocide” and humanitarian crisis in Darfur. The letter stated: “Now is ... the time for the United States government to take a more decisive role to prevent further slaughter and death.” The letter also called for the Bush administration to pursue “active exploration of all available intervention options, including sending troops to Darfur ... in order to stop the killing” (Cooperman, 2004). In other words, the movement suggested that the only way to solve the humanitarian crisis in Darfur was by military intervention. The movement also started using mass media advertising campaigns targeting American people to make them aware of the ongoing humanitarian crisis in Darfur. Mahmood Mamdani (2009: 48-49) notes that a Christian Right sponsored advertisement calling for the US government to intervene militarily in Sudan appeared several times in the *New York Times*. Likewise, the *International Herald Tribune* reported that Save Darfur used “full page newspaper ads, television spots and billboards calling for more aggressive action in Darfur, including the imposition of a no-flight zone over the region”. In May 2006, Save Darfur organized a rally in Washington DC and successfully collected more than 750,000 signatures, mostly from Christian Right grassroots organizations who urged President Bush to engage more deliberately in the Darfur crisis (Neubauer, 2006).

In response to all those activities, Edozie (2009: 667) claims the Save Darfur movement manipulated a moral justification to impart a new international humanitarian interventionism in Africa and contends that the Save Darfur rhetoric of saving Darfurians is merely “a slogan that masks a big power agenda to re-colonize Africa”. Likewise, Mamdani (2009: 70) sees the approach taken by the Save Darfur movement as counterproductive for a peace solution in

Sudan. He argues that the “evangelical movement does not seek to end the civil war in Darfur; rather, it calls for a military intervention in the civil war without bothering to address the likely consequences of that intervention”. However, the Save Darfur advocates received a response that was not expected from the Bush administration. Instead of military intervention, Bush’s foreign policy towards Sudan was more lenient as his administration committed to a peaceful solution to the crisis in Sudan with the Khartoum government. The next section highlights briefly some historical background of the US foreign policy towards Sudan.

US Foreign Policy towards Sudan

Historically, US foreign policy towards Sudan has been overwhelmingly concerned with direct American national security and geopolitical strategy. In 1967, following the Arab–Israeli war, Sudan broke off diplomatic relations with the US to show its solidarity with the Arab states. In the 1970s, the Sudanese leader, General Nimeiri, resumed diplomatic relations with the US and the ties became stronger in the 1980s when Sudan endorsed the Camp David Accord between Palestine and Israel. However, throughout the 1990s their relationship worsened. In 1993, the Clinton administration placed Sudan as “a state sponsor of terrorism” as it was seen as a safe haven for terrorists; the US accused it of providing a “refuge, nexus, and training hub” for international terrorists. In addition, Sudan was accused of attempting to destabilize neighbouring countries’ governments and was continuously involved in human rights violations. All these factors were considered as constituting threats to the national security and foreign policy of the United States.

As a result, the US tried to destabilize Sudan by isolating it economically, diplomatically and militarily by providing a \$15 million non-lethal military fund for Uganda, Ethiopia and Eritrea in 1996 (Moose, 1997). In 1996, the US closed its embassy in Khartoum and, in November 1997, President Clinton signed the Executive Order (EO) 13067 that imposed comprehensive unilateral financial and economic sanctions on Sudan (Steele, 2005). The sanctions blocked all Sudanese assets in the US, banned exports and imports, prohibited any financial transactions, and barred US companies from investing in Sudan (“What You Need To Know About U.S. Sanctions”, 2008).³Commenting on those sanctions, Madeleine Albright stated (*New York Times*, 1997) that “[t]he United States has imposed sweeping new economic sanctions against the Government of Sudan because of its continued sponsorship of international terrorism, its effort to destabilize neighbouring countries and its abysmal record on human rights, including religious persecution”.

In 1998, following attacks on US embassies in Kenya and Tanzania, the US took military action against Sudan by striking Khartoum with cruise missiles. Finally, in February 2000, the US Treasury Department imposed economic sanctions against Sudan’s state-owned oil enterprises, Sudapet Ltd and Greater Nile Petroleum Operating Company Ltd, and three oil foreign oil companies: Canada’s Talisman Energy Corp, Malaysia’s state owned Petronas and China’s national oil company, PetroChina. The sanction prohibited US citizens or companies from engaging in trade or conducting financial transactions with those companies. However,

³ The Executive Order 13067 states that “All property and interests in property of the Government of Sudan located in the U.S. or within the control of a US person are blocked. This blocking includes individual and entities that are owned or controlled by, or act on behalf of, the Government of Sudan anywhere in the world, as well as individuals and entities determined by the U.S. Treasury Department to be included in the term ‘Government of Sudan’.

it excluded the capital market as part of the sanction, thus allowing any companies to raise money on US stock markets that would benefit Sudan or to use US capital markets to finance projects in Sudan (Briscoe, 2008).

In March 2001, after just two months in the White House, President Bush directed the US administration to review the US–Sudan policy. The review, conducted by a group of American counter-terrorism specialists, suggested the US government focus on three aspects: counterterrorism cooperation, an end to regional destabilization in the Horn of Africa, and the achievement of a just peace in Sudan. Moreover, one important fact stated in the review was that the Khartoum government was moving its policy on international terrorism in line with the direction of US policy (“Strike Hard, But Strike Sure”, 2001). The recognition that Sudan was moving in the right direction on counter-terrorism was mainly derived from the fact that the Khartoum administration had taken some measures to improve its record on counter-terrorism. For example, in 1995, Sudan cancelled its immigration policy that waived visa applications for Arab nationals and at the same time enforced stricter visa applications for any nationals entering Sudan. In 1996, amid the diplomatic pressure from the US, Sudan expelled Osama bin Laden and his groups from Sudan. Likewise, in 1997, Sudan signed the International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings and two years later it signed the 1999 International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. In addition, between 2000 and 2001, the Sudanese government allowed an American anti-terrorist team to visit and investigate the situation in its country. The report from the investigation was later used by the UN Security Council to release Sudan from the international diplomatic sanctions that had been imposed since 1996 (“Strike Hard, But Strike Sure”, 2001). These appropriate actions taken by the Sudanese government were acknowledged by the US State Department. In 2002 the State Department’s Patterns of Global Terrorism report stated that Sudan “has stepped up its counter terrorism cooperation with various U.S. agencies, and Sudanese authorities have investigated and apprehended extremists suspected of involvement in terrorist activities” (Dagne, 2003).

It should be noted that after 9/11 the US relationship with Sudan changed dramatically as Sudan government officials declared their support for America’s “war on terror” policy. Sudan now became a strategic American partner in curtailing the international terrorism movement (Huliaras, 2006). Geo-politically speaking, Sudan is probably the most important country in the African region for the US counter terrorism agenda. In addition, American economic interests in Sudan, especially oil, enhanced the need for Bush’s administration to engage with the country more closely. In contrast with his predecessor’s policies, George W. Bush made drastic changes to American policy towards Sudan. He initiated a high profile “constructive engagement” with Sudan that overhauled almost all the existing policies. The new policy resulted in the US administration became more compromising and accommodating about the situation in Sudan, especially on the issue of religious persecution. As argued by Pastor (2005), “Scholars drew interesting preliminary conclusions after the release of the first three [USCIRF] annual reports [1999, 2000, 2001], the primary, and most scathing, conclusion being that the actions taken [by the State Department] under IRFA depend primarily on the United States’ strategic or economic interests rather than on the severe violations of religious freedom”.

During the two terms of the Bush presidency, Sudan continued to play a pivotal role in the US war on terror and global freedom agenda. In April 2005, it was reported that the Bush administration had “forged a close intelligence partnership” with the Sudanese government.

The government promised to provide necessary assistance such as sharing intelligence and allowing access to terrorism suspects. The Bush administration's view was that Sudan's assistance was crucial and important in America's foreign policy and war on terror. As Kathleen Roberts (2003) argues, Bush's administration compromised on its foreign policy commitment to international human rights because priority was given to the war on terror agenda. The US administration noted that Sudan's assistance was "important, functional and current" and its intelligence service is considered a "top tier" partner of the CIA (*The Los Angeles Times*, April 2005). As a result, in May 2004, the State Department removed Sudan from a list of "non-cooperative" countries in the war against terrorism. Richard Boucher, the spokesman for the State Department stated that "Sudan has taken a number of steps in cooperation against terrorism over the past few years" (Dagne, 2004). In September 2005, the State Department removed Sudan from a list of "worst offenders of Trafficking in Persons (TIP)" on a for the reason that the Secretary of State was satisfied with the development that showed Sudan was "making significant efforts to bring itself into compliance" Furthermore, Christian Right lobbying against the Sudanese government were seen as anti-Islam. As Watanabe (2006: 6) suggests: "Many Muslims ... suspect that the egregious plight of Sudan, one of Africa's poorest countries pummelled by nearly four decades of civil war, is being exploited by some Christians to vilify Islam".

The Bush administration, in this respect, opposed the Christian Right's recommendations for military intervention in Sudan as it would have exacerbated the unsettled relationship between the US and Muslim countries. Richard Cizik of the National Association of Evangelicals (NAE) comments: "In the midst of the fight against terror, the US administration may be reluctant to upset a Muslim capital, who will then call in other extremists to fight against Crusader West" (Zoll, 2006). At the time of writing, Sudan is the largest recipient of US humanitarian aid in the world. Between 2005 and 2008, the US spent more than \$4 billion on humanitarian aid, relief activities, peacekeeping and development assistance in Sudan ("Testimony of Richard S. Williamson", 2008). In 2009 alone, the US funded nearly \$1 billion worth of humanitarian assistance to Sudan (Dagne, 2009).

Conclusion

The study illustrates the contribution of the Christian Right to the development of US's global humanitarianism agenda. It reveals two aspects of the Christian Right international humanitarian engagement in Sudan. Firstly, its contribution to the peace process in Sudan to end the decades of war between the Sudan People's Liberation Army (SPLA) in the former Southern Sudan and the Sudanese government in the north. Secondly, the involvement of the Christian Right in the Save Darfur movement that argues the Sudanese government was committing "genocide" in dealing with the Darfur crisis. Both aspects of engagement showed a contradiction in Christian Right motives. While the former shows the Christian Right's role in the conflict in the former Southern Sudan more as a movement towards peace, the later involved for military intervention. Finally, in the Sudan case study, it also illustrates that, though the Christian Right and its allies strongly lobbied for US military intervention in Sudan, the Bush administration preferred a "constructive engagement" more. Therefore, Bush's foreign policy towards Sudan was more committed to a peaceful solution to the crisis in Sudan with the Khartoum government. This shows the limits and capabilities of the Christian Right and its allies in pursuing their agenda in shaping the post-9/11 US foreign policy.

References

- A Faith-Based Partisan Divide*, (2005). Pew Forum on Religion & Public Life, Pew Research Center. Available at <http://pewforum.org/>
- ALBRIGHT, M. (2006). *The Mighty and the Almighty: Reflections on America, God and World Affairs*, New York, Harper Collins Publisher.
- AMSTUTZ, M. R. (2008). *Evangelicals and U.S. Foreign Policy: From Humanitarianism to Political Advocacy*. Paper presented at the American Political Science Association Annual Meeting.
- Annual Report of the United States Commission on International Religious Freedom*. (2002). Commission on International Religious Freedom, Department of States.
- BERLET, C. and AZIZ, N. (2003). *Culture, Religion, Apocalypse and the Middle East Foreign Policy* Interhemispheric Resource Centre. Available at <http://www/irc-online.org>
- BOSTON R. (1996). *The Most Dangerous Man in America?: Pat Robertson and the Rise of the Christian Coalition*, Amherst, New York, Prometheus Books.
- BOYER P.S. (2005). "Biblical Prophecy and Foreign Policy", in BADARACO, C. H. (ed.) *Quoting God*, Waco: Baylor University Press.
- BRISCOE, D. (2000). *US Impose Sanctions on Sudan*. Available at <http://www.globalpolicy.org/security/sanctions/sudan2.htm>
- BUTLER J.S. (2006). *Born Again: The Christian Right Globalized*, London, Pluto Press.
- CANTOR D. (1994). *The Religious Right: The Assault on Tolerance and Pluralism in America*, New York, Anti-Defamation League.
- CHISMAR, J. (2001). "Sudan's Holy War", *Religion Today*, 8 June.
- CLARKSON F. (1997). *Eternal Hostility: The Struggle Between Theocracy and Democracy*, Monroe, LA, Common Courage Press.
- COOPERMAN, A. (2004). "Evangelicals Urge Bush to Do More for Sudan" *Washington Post*, 3 August.
- DAGNE, T. (2003). *Sudan: Humanitarian Crisis, Peace Talks, Terrorism, and U.S. Foreign Policy*: Congressional Research Service.
- DAGNE, T. (2004). *Sudan: Humanitarian Crisis, Peace Talks, Terrorism, and U.S. Policy*: Congressional Research Service.
- DAGNE, T. (2006). *Sudan: Humanitarian Crisis, Peace Talk, Terrorism, and U.S. Policy*: Foreign Affairs, Defense, and Trade Division.
- DAGNE, T. (2009). *Sudan: The Crisis in Darfur and Status of the North-South Peace Agreement*: Congressional Research Service.
- DURHAM M. (2000). *The Christian Right, the Far Right and the Boundaries of American Conservatism*, Manchester, Manchester University Press.
- DURHAM M. (2004). "Evangelical Protestantism and Foreign Policy in the United States after September 11", *Patterns of Prejudice*, 38.
- EDOZIE, R. K. (2009). "Global Citizens and Sudanese Subjects: Reading Mamdani's Saviours and Survivors", *African Affairs*, 108 (433), 661-667.
- Financial Times* (2001, 27 September).
- FORE, M. L. (2001). "Shall Weigh Your God and You: Assessing the Imperialistic Implications of the International Religious Freedom Act in Muslim Countries", *Duke Law Journal*, 52.
- GERHARDT, H. (2008). "Geopolitics, Ethics, and the Evangelicals' Commitment to Sudan", *Environment and Planning D: Society and Space*, 26, 911-928.
- GETZ, A. (2007). "Packaging a Tragedy: What the Save Darfur Movement Did Right, where it went wrong - and What Its Strategy Can Teach Us About the Future of Political Advocacy", *Newsweek*, 26 October

- GREEN J.C., GUTH J.L., SMIDT C.E. and KELLSTEDT L.A. (1996). *Religion and the Culture Wars*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield.
- GREEN J.C., ROZEL M.J. and WILCOX C. (2003). *The Christian Right in American Politics*, Washington D.C, Georgetown University Press.
- GUTH J.L., GREEN J.C., KELLSTEDT L.A. and SMIDT C.E. (1995). "Onward Christian Soldiers: Religious Activist Groups in American Politics", in CIGLER A.J. and LOOMIS B.A. (eds.) *Interest Group Politics*, 4 ed. Washington, D.C.: CQ Press.
- HEDGES C. (2006). *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, New York, Free Press.
- HERTZKE, A. D. (2004). *Freeing God's Children: The Unlikely Alliance for Global Human Rights*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- HERTZKE, A. D., FARR, T. F., PRODROMOU, E. H., & SULLIVAN, W. F. (2006). *Legislating International Religious Freedom*. Available at <http://pewforum.org/events/index.php?EventID=133>.
- HIRSCH, S. (2001). "Why Sudan Matters", *National Law Journal* (1640).
- HUFBAUER, G. C., & OEGG, B. (2002). *Capital-Market Access: A New Frontier in the Sanctions Debate*. Policy Brief 02-06 Available at <http://www.piie.com/publications/pb/pb.cfm?ResearchID=57>
- HULIARAS, A. (2006). "Evangelist, Oil Companies, and Terrorists: The Bush Administration's Policy towards Sudan", *Orbis*, fall.
- International Trade Reporter*, (2002).
- KESSLER, G. (2004). "Powell, in Sudan, Presses for Action", *The Washington Post*, July1 .
- La FRANCHI, H. (2006). "Evangelized Foreign Policy", *The Christian Science Monitor*.
- LANZ, D. (2009). "Save Darfur: A Movement and Its Discontents", *African Affairs*, 108(433), 669-677.
- MAMDANI, M. (2009). *Saviors and Survivors: Darfur, Politics and the War on Terror*. London: Verso.
- MARSDEN L. (2008). *For God's Sake: The Christian Right and U.S. Foreign Policy*, London Zed Books.
- MARTIN W. (1999). "The Christian Right and American Foreign Policy", *Foreign Policy*, Spring, 66.
- MOEN M.C. (1988). "Status Politics and the Political Agenda of the Christian Right", *The Sociological Quarterly*, 29, 429-437.
- MOEN M.C. (1989). *The Christian Right and Congress*, Tuscaloosa, The University of Alabama Press.
- MOOSE, G.E. (1997). *U.S. Counterterrorism Policy Toward Sudan*, Subcommittee on Africa, Senate Foreign Relations Committee, U.S. Department of State.
- MUINDI, M. (2001). "Christian Right Might Inflamm War", *Observer Fear*, May.
- NEUBAUER, C. (2006). "Thousands Rally to Stop the Violence in Darfur", *The Los Angeles Times*, May 1.
- OLDFIELD D.M. (2004). "The Evangelical Roots of American Unilateralism: The Christian Right's Influence and How to Counter it", *Foreign Policy in Focus*.
- "Official Pariah Sudan Valuable to America's War on Terrorism: Despite Once Harboring Bin Laden, Khartoum Regime Has Supplied Key Intelligence" (2005). *The Los Angeles Times*, 29 April.
- PAGE S. (2005). "Christian Right's Alliances Bend Political Spectrum", *USA TODAY*, June 14.
- PASTOR, E. R. (2005). "The Flawed Implementation of the International Religious Freedom Act of 1998: A European Perspective", *Brigham Young University Law Review*, 711-746.
- PENKETH, A. (2005). "White House Described Darfur as 'Genocide' to Please Christian Right", *The Independent*, July 2.
- PHARES, W. (1998). "The Sudanese Battle for American Opinion", *Middle East Quarterly* (March).
- PHILLIPS K. (2005). *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century*, New York, Viking Press.
- "Religious Freedom" (2008). Available at <http://www.state.gov/g/drl/irf>

- “Religious Right Had Run of Bush White House” (2009). Americans United for Separation of Church and State. Available at <http://www.au.org/media/church-and-state/archives/2009/10/religious-right-had-run-of.html>
- ROBERTS, K. (2003). “The United States and the World: Changing Approaches to Human Rights Diplomacy”, *Berkeley Journal of International Law*, 631.
- ROME, J. (2003). “Sudan: Oil and War”, *Review of African Political Economy*, 30(97), 504-510.
- SHIELDS J.A. (2007). “Between Passion and Deliberation: The Christian Right and Democratic Ideals”, *Political Science Quarterly*, 122, 89-114.
- STEELE, J. (2005). “US Neocons, Christian Right and Sudan Conflicts”, *Arab News*, October 8.
- STONE, B. (2006). “The Logic of Human Intervention” Available at <http://politics.humanbeams.com/index.php/politics/comments/p1206st>
- “Strike Hard, But Strike Sure: The Lesson of Sudan 1998” (2001). Available at http://www.espac.org/usa_sudan_pages/strikes_hard.asp
- “Sudan” (2010). Samaritan Purse, Sudan. Available at http://www.samaritanpurse.org/index.php/Where_We_Work/sudan/
- “Sudan Peace Act” (2002). CSI Press Released. Available at <http://www.csi-int.org>
- “Sudan Peace Act H.R. 2052” (2001). Available at <http://www.state.gov/documents/organization/19897.pdf>.
- TAMM, I.J. (2004). Dangerous Appetites: Human Rights Activism and Conflict Commodities. *Human Rights Quarterly*, 26(3), 687-704.
- “Testimony of Richard S. Williamson, The President’s Special Envoy to Sudan” (2008). Senate Foreign Relations Committee. Hearing of the Senate Foreign Relations Committee. State Department.
- “Testimony of Secretary Collin Powell on the Current Situation in Sudan and Prospect for Peace” (2004). Senate Foreign Relations Committee. Hearing of the Senate Foreign Relations Committee. State Department.
- WAAL, Ad (2007). “Reflections on the Difficulties of Defining Darfur’s Crisis as Genocide”, *Harvard Human Rights Journal*, 20.
- WATANABE, T. (2000). “Sudan’s Abuse of Religious Freedom Assailed”, *Times*, B6, May 13.
- “What You Need To Know About U.S. Sanctions: An Overview of the Sudanese Sanctions Regulations” (2008). Available at <http://www.treas.gov/offices/enforcement/ofac/programs/sudan/sudan/pdf>
- WILCOX C. (1989). “Evangelicals and the Moral Majority”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28, 400-414.
- WILCOX C. (1992). *God’s Warrior: The Christian Right in Twentieth-Century America*, Baltimore, The John Hopkins University Press.
- WILCOX C. and GOMEZ, L. (1990). “The Christian Right and the Pro-Life Movement: An Analysis of the Sources of Political Support”, *Review of Religious Research*, 31, 380-389.
- WISDOM, A. (2009). Personal Interview with Author. Washington D.C.
- ZOLL, R. (2006). “Evangelicals Lobby Bush on Sudan Crisis”, *Washington Post*, October 18.

YENİ BURJUVAZİ, EKONOMİK KALKINMA VE AFRİKA: TUSKON AFRİKA TİCARET KÖPRÜLERİ

Haluk ALKAN *

Muhammet Hüseyin MERCAN **

Özet

Günümüz uluslararası sisteminde ülkelerin dış politikalarını incelerken işadamlarının ve iktisadi çevrelerin dış politika yapım sürecinde önemli bir rol oynadıkları görülmektedir. Ekonomik diplomasi anlayışının yaygınlaşması ve dış politika paradigmasının temel unsurlarından birisi haline gelmesi işadamları ve şirketlerin öncelik ve çıkarları doğrultusunda adımlar atılmasına neden olmaktadır. Türkiye örneğinde bakıldığında geleneksel olarak devlet ve işadamları arasında hiyerarşik bir ilişki biçiminin var olduğu, ancak 1990'lı yılların sonlarından itibaren bu ilişkilerde bazı değişimlerin yaşanmaya başlandığı görülmektedir. Dış politikada ekonomi temelli bir anlayışın hâkim olması ve farklı coğrafyalara yönelik özel açılım politikalarının hayata geçirilmeye çalışılması bu ilişkilerde iş dünyasının daha hayati bir rol üstlenmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın amacı Türkiye – Afrika ilişkilerinin gelişme sürecinde işadamı örgütlenmelerinin süreçteki rolünü Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Konfederasyonu (TUSKON) örneği ışığında incelemektir. Çalışmada öncelikle TUSKON'un örgütlenme amacı ve organizasyon yapısı ele alınmakta ve bu çerçevede Afrika Pazarı ile olan ilişkisi tartışılmaktadır. İkinci olarak Afrika'nın uluslararası siyasette ve Türk dış politikasında taşıdığı önem incelenmekte, daha sonra TUSKON'un bölgeye yönelik etkinlikleri Türkiye'de gelişen yeni devlet - işadamı ilişkileri bağlamında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Devlet ve İşadamları, TUSKON, Afrika, Çıkar Grupları

NEW BOURGEOIS, ECONOMIC DEVELOPMENT AND AFRICA: TUSKON AFRICA TRADE BRIDGES

Abstract

In today's international system, while examining foreign policies of states, it is seen that businessmen and economic environments play a vital role in foreign policy making process. The

* Prof.Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

** Araş.Gör., Erciyes Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

expansion of economic diplomacy perception as one of the fundamental elements of foreign policy paradigm leads to be taking steps by political authorities in accordance with priorities and interests of businessmen and companies. By looking at the case of Turkey, it is observed that there is a traditionally hierarchical relationship between the state and businessmen, however, some changes have been noticed in these relations since the late of 1990s. The foreign policy dominated by economy-based perception and an effort to put some specific policies and initiatives towards different territories into practice give important roles to business world in the relations. In this regard, this study aims to examine the role of businessmen organizations in the process of development of Turkey - Africa relations in the case of Turkish Confederation of Businessmen and Industrialists (TUSKON). In this regard, this study aims to examine the role of businessmen organizations in the process of development of Turkey- Africa relations in the light of the case of Turkish Confederation of Businessmen and Industrialists (TUSKON). In this study, firstly TUSKON's organizational purpose and structure is examined and within this scope, TUSKON's relations with African market is discussed. Secondly, the study investigates the importance of Africa in the international politics and Turkish foreign policy. Finally, in this paper, the activities and the enterprises of TUSKON towards Africa are analyzed through developing new state-businessmen relations in Turkey.

Keywords: Foreign Policy, State and Businessmen, TUSKON, Africa, Interest Groups

Giriş

“General Motors için iyi olan, Amerika için de iyidir”. General Motors şirketinin CEO’su ve eski ABD Savunma Bakanı Charles E. Wilson’a ait olan bu sözler bir yerde ülkelerin dış politikaları ile işadamları arasında dayanışmacı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Ülkelerin dış politikalarını analiz eden birçok okuma, işadamı gruplarının ve şirket çıkarlarının dış politika stratejilerin oluşturulmasındaki ve hayata geçirilmesindeki önemine işaret etmektedir (Garten, 1997; Bauer vd., 2009). Buna karşılık konuya Türkiye’de dış politikanın oluşturulmasında işadamlarının rolü açısından bakıldığında tarihsel açıdan aynı şeyleri söylemek oldukça güçtür. Türkiye’de işadamı örgütleri ile dış politika ilişkisi 80’li yılların ortalarına kadar iç piyasaya dönük bir işadamı etkinliği ve bu çerçevede şekillenen korumacı-cezalandırıcı bir siyasal otorite belirleyiciliği etrafında şekillenmiştir. Bu ilişkinin yerleşmesinde devlet eliyle bir milli burjuvazi yaratma politikasının ve iç talebin kontrolüne dayalı ithal ikameci bir sanayileşme stratejisinin belirleyici rolü bulunmaktadır. İzlenen politikalar sonucunda, korunan, iç piyasaya dönük talepleri ile öne çıkan, dış ilişkiler sürecinde etkin olmayan bir işadamı kimliği ve onların şekillendirdiği örgütlerin işadamı-devlet ilişkilerinde belirleyiciliği Türkiye’de öne çıkmıştır (Uğur ve Alkan, 2000).

Bu arka planda Türkiye’de işadamlarının dış ilişkilerde oynadıkları rol 2000’li yıllara kadar, hükümetlerin inisiyatifi dışında ve kendi çabaları ile şekillenen zayıf girişimler olarak kalmıştır. 1978 yılında TÜSİAD üyesi bir grup işadamlarının (Feyyaz Berker, Şakir Eczacıbaşı, Melih Özkat, Jak Kamhi, Ali Koçman ve Güngör Uras) ABD’ye giderek IMF yetkilileri ve önde gelen finans kuruluşları ile görüşmeler yapmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Heyet daha sonra hazırladığı bir raporu Ecevit Hükümetine sunmuş, ancak hiçbir somut karşılık bulamamıştır (Gülfidan, 1993, p. 90-91). Diğer bir örnek Avrupa Birliği’ne Türkiye’nin üyeliği konusunda sürekli sorun çıkaran Yunan vetosunu kırmaya yönelik girişimdir. 1996 yılında TÜSİAD, İSO, İKV, DEİK, İTO ve Türk-İş yöneticilerinin de bulunduğu bir heyet Yunanis-

tanâ bir gezi düzenlemiş ve bu ülkede bir Türk - Yunan İş Konseyi toplantısının gerçekleştirilmesine öncülük etmiştir. Bülent Eczacıbaşı; “Ticaret siyasi barışa çok katkıda bulunur. Hükümetlerin, bu girişimi destekleyen adımlar atmasını bekliyoruz. Ama bunu yapmazlarsa sivil toplum örgütleri ve özel teşebbüs arasında sıcak ilişkiler başlatılacak” diyordu (Alkan, 1998, s. 349-351). Bu çaba da dönemin hükümetinin Dışişleri Bakanlığı atlanıldığı gerekçesi ile girişime destek vermemesi nedeniyle sonuçsuz kalacaktır. Bu örneklerin sayısı artırılabilir.

Türkiye’de işadamlarını uluslararası ilişkilerde rol almaya zorlayan etkenlerin başında hiç şüphesiz 24 Ocak Kararları gelmektedir. 24 Ocak Kararlarının en belirgin özelliklerinden biri ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde, piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların yol gösterici olmasının hedeflenmesidir. 24 Ocak 1980’den başlayan süreç içinde genel politika trendi dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesi doğrultusunda olmuştur. Bu politika kâr oranlarını artırarak yatırımları uyarmak, ihracat yapılabilecek mallarda stok yaratabilmek için iç talebi kısıtlamak gibi iki yönlü bir amaç doğrultusunda uygulamaya konulmuştur. Kararlarla Türkiye ekonomisinde iç talebe yönelik ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilmiş, yerine serbest piyasa güçlerine duyarlı ve uluslararası rekabete açık, ihracata yönelik bir kalkınma stratejisi benimsenmiştir (Çeçen vd, 1990, s. 111-112). Bütün bu değişiklikler işadamları - siyasal alan etkileşimlerine yeni boyutlar kazandırmıştır. Öncelikle yurtdışına ürün ihraç edebilmek ve inşaat ve hizmet sektöründe dış piyasalarda yer bulabilmek özel sektör için büyük önem kazanmış, siyasal kararları etkilemeye dönük etkinliklerde de bu dinamik belirleyici bir konum edinmiştir (Boratav, 1995, s. 172). Dolayısıyla 24 Ocak kararları, 1980 sonrası sermaye kesimindeki güç dengesinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Uyum yeteneği yüksek olan özel sektör kuruluşları sanayiden turizme, konuta, finansa, iç pazardan ihracata; yatırımdan ticarete yönelerek yeni koşulları lehlerine dönüştürebilmişlerdir. Buna karşılık böyle bir fonksiyonel değişimi başaramayanlar ağır finansman maliyetleri nedeniyle krize girmişlerdir (Boratav, 1985). Yine bu tip kuruluşlar, İran-İrak savaşı nedeniyle ortaya çıkan ticari canlanmadan ve Ortadoğu pazarına ürettikleri ürünleri pazarlayabilme imkânlarından yararlanabildikleri ölçüde dışa açılma stratejisinden kazançlı çıkmışlardır (Zürcher, 1995, s. 427). 80’li yıllar genel olarak ticari sermayenin yeni işlevleri ile birlikte güçlendiği ve giderek dışa açılmaya zorlandığı bir dönem olmuştur.

Bu ortam işadamlarının geleneksel tutumlarını değişime zorladığı gibi, oluşan boşluk ve fırsat alanları yeni işadamları grupları için dikey hareketlilik fırsatları da yaratmıştır. 1980’ler boyunca TÜSİAD ve Odalar Birliği arasında ve Odalar Birliği içindeki değişik gruplar arasındaki mücadele olarak yansımaları bulan bu değişim, 90’lı yıllarda MÜSİAD gibi yeni şemsiye örgütlerin ve özellikle Anadolu’da hızlı bir sanayileşme sürecine giren bölgelerde öne çıkan bölgesel SİAD’ların oluşumu ile yeni bir boyut kazanmıştır. 1980’li yıllara rengini veren ANAP hükümeti dört siyasal eğilimi birleştirme politikası temelinde yeni işadamları gruplarının siyasal ve bürokratik kadrolarla daha uyumlu hareket etmelerine zemin hazırladı. Bu dönemde yürürlüğe giren özel finans kurumları ile ilgili düzenlemeler muhafazakâr Anadolu sermayesinin finansal açıdan daha rahat hareket etmesine yardımcı oldu. Anadolu kentlerinde kurulan çok ortaklı holdingler Anadolu kaplanları olarak adlandırılan kendine özgü talep profiline sahip bir çıkar bileşimini ortaya çıkardı (Özcan and Çokgezen, 2003). Bu arka plan ışığında, siyasal otoritelerin belirleyiciliği altında gelişen ve zaman içinde kendi aralarında çıkar ayrılığına düşen geleneksel işadamları gruplarının dışında, ancak bu ilişkilerin periferisinde gelişme gösteren dindar Anadolu sermayesinin içinden gelen ikinci kuşak eğitilmiş girişimci gruplar başta MÜSİAD olmak üzere, birçok ulusal ve bölgesel işadamları örgütünün kurulmasının temel dinamiğini oluşturdular (Alkan, 1998, s. 148-152). Bu grup yeni ekonomik kurumlar ve

ilişkilerin meşruiyeti konusunda kaygılar taşıyan, geleneksel değerlerle uyumlu, ekonomide dayanışma yönü yüksek siyasal bir kararlılığa gereksinim hissetmekteydiler. Zaman içinde eğitim seviyesindeki yükselme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ülkede dinin kültürel ve siyasal boyutları ile birlikte yoğun bir biçimde gündeme girmesine paralel olarak kendileri açısından meşru bir ekonomik etkinliğin ihtiyaç hissettiği kurumsal dönüşüm talebini öne çıkardılar. Özellikle muhafazakâr siyasetin 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren güç kazanmasına paralel olarak, bu örgütler siyasal merkeze yönelttikleri "kimlik onayı" talebinin beslediği bir arayışın yansımalarını oluşturdular. 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi'nin Ankara ve İstanbul gibi iki büyük metropolde belediye yönetimlerine gelmesi, bu işadamlarının oluşturdıkları derneklerin örgütsel etkinliklerine ve şirketlerin kapasite ve sektörel düzeyde gelişme göstermelerine yardımcı oldu (Demir vd., 2004, s. 170). 28 Şubat sürecinde cezalandırıcı bir politikaya muhatap olsalar da muhafazakâr işadamı gruplarının gelişme süreci ciddi bir kesintiye uğramadı (süreç için bkz. Kar ve Alkan, 2009). Aksine talep profilleri daha demokratik ve ortak sorunlara vurgu yapacak şekilde değişim geçirdi, temsil yetenekleri güçlendi ve çok yönlü etkileşim içinde hareket eden bir işadamı kimliği zaman içinde güç kazandı. MÜSİAD'a, memleketindeki işadamı örgütüne ve TÜSİAD'a aynı zamanda üye olan genç bir işadamları grubu bu sürecin sonucunda ortaya çıktı.

Anadolu kentlerinde gelişme gösteren sanayileşmenin girişimci aktörleri olarak öne çıkan işadamı grupları, 90'lı yıllar boyunca edindikleri deneyim ve gösterdikleri gelişmenin bir sonucu olarak, gerek 2002 genel seçimleri sonucunda oluşan tek partili istikrarlı hükümet yapısına duydukları gereksinim, gerekse bizzat AK Parti'nin izlediği muhafazakâr çizgi nedeniyle yeni siyasal kadrolarla diyalog içinde hareket edebilecek bir kesimdir. Bu grup, aynı zamanda sahip oldukları sektörel bileşim ve yatırımlarının büyük çoğunluğunu 1980 sonrasında gerçekleştirmiş olmaları nedeniyle de yeni ekonomik politikalara uyum yeteneği yüksek işadamlarından oluşmaktadır. Dış pazarlara açılma konusunda istekli olmaları, aynı zamanda bu konuda siyasal ve bürokratik desteğe gereksinim duymaları da onları kamu otoriteleri ile ortak çalışma yönünde teşvik etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde yerli girişimcilerin dış piyasalara açılmasını destekleme yönündeki politikanın da özellikle son dönemde güç kazandığının altının çizilmesi gerekmektedir. Kar, Türkiye'de cumhurbaşkanlarının yurtdışı gezilerine işadamlarının katılımları üzerine yapmış olduğu analizde bu konuda çarpıcı bilgiler vermektedir (Kar, 2011, s. 28-38). Türkiye'de işadamları ilk kez Cumhurbaşkanı Özal döneminde resmi heyetle birlikte yurtdışı ziyaretlere katılmaya başlamışlardır. Üstelik Özal döneminde, Cumhurbaşkanı'nın Odalar Birliği ve TÜSİAD yönetimleri ile yaşadığı sorunlar nedeniyle Anadolu'da yeni gelişmeye başlayan işadamı gruplarının yurtdışı gezilere katılmaları teşvik edilmiştir. İlk kez 1993 yılında Cumhurbaşkanı'nın yaptığı Orta Asya gezisine örgütsel düzeyde MÜSİAD heyeti katılmıştır. İşadamlarının Cumhurbaşkanı Demirel döneminde de yurtdışı gezilerine katılmaları devam etmiş, ancak bu dönemde Anadolu sermayesine karşı daha mesafeli bir tutum sergilenmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer döneminde ise Cumhurbaşkanı'nın 2002 yılına kadar yaptığı gezilerde işadamlarına yer verilmemiş, 2002 yılından sonra yapılan az sayıdaki gezide işadamlarının katılımları sağlanabilmiştir. Dolayısıyla Özal dönemi uluslararası ilişkilerde işadamlarına açılım sağlamaya dönük bir model oluşturmuş, Anadolu sermayesi için bir referans noktası oluşturmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül dönemindeki değişim ise dikkat çekicidir. Sektörel düzeyde işadamı örgütlerince organize edilen ve her düzeyde girişimcinin yoğun bir biçimde yurtdışı gezilere katılmalarına bu dönemde başlanmıştır. 2010 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanı Gül döneminde yurtdışı gezilere katılan işadamı sayısı üç bine yakındır. KOBİ'ler, işadamı örgütlerinin ve

Dışişleri uzmanlarının teknik desteği ile yabancı ülkelerdeki muhataplarına ulaşabilmişler, iş bağlantıları kurabilmişlerdir. Sorunlarını en üst düzeyde devlet otoritelerine aktarabilmişler, işadamları örgütlerinin hazırladıkları raporlar sayesinde de gezilerin sonuçlarına ilişkin otoritelere bilgi akışı sağlanabilmiştir. Görüleceği gibi, son dönemde uluslararası ilişkilerde işadamlarının dışa açılmasını teşvik eden politikaların güç kazanmasına paralel olarak, siyasal otoriteler, her düzeyde ve sektörde işadamları gruplarına uzmanlık desteği sağlayarak, uluslararası piyasalar ile bu gruplar arasında bir köprü işlevi edinmeye başlamışlardır.

TUSKON ve Afrika

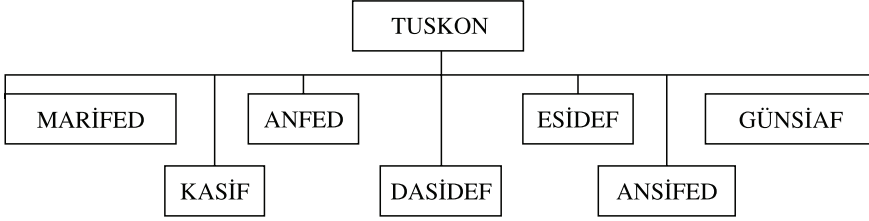
TUSKON'un Organizasyon Yapısı ve Temsil Profili

Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) 7 bölgesel işadamları federasyonu (MARİFED, KASİF, ANFED, DASİDEF, ESİDEF, ANFİSED, GÜNSİAF) tarafından 2005 yılında kurulan ve Türkiye genelinde 80 ilde faaliyet yürütmekte olan 162 işadamları derneğini temsil eden bir çatı kuruluş olarak örgütlenmiştir (TUSKON, 2010a, s. 2; TUSKON, 2011, s. 2). TUSKON'un organizasyon yapısına daha ayrıntılı bakıldığında coğrafi, sosyoekonomik ve sektörel olarak farklı grupları içeren bir temsil yapısına sahip olduğu görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi 90'lı yıllarda örgütlenme eğilimine giren Anadolu sermayesinin birer yansıması olan İşadamları Dayanışma Derneği (İŞHAD), İhracatçı Sanayi ve İşadamları Derneği (İHSANDER) Aktif Sanayici ve İşadamları Derneği (AKSİAD) gibi adlarla değişik il ve ilçelerde örgütlenen yerel işadamları derneklerinin oluşturduğu bölgesel federasyonların bir çatı kuruluşudur. TUSKON'a doğrudan üyelik yapılamamaktadır. Bölgesel federasyonları oluşturan yerel işadamları derneklerinden birine üyelik ile TUSKON'a üyelik dolaylı olarak gerçekleşmektedir.

Marmara Bölgesindeki işadamları derneklerini kapsayan Marmara İş Hayatı Dernekleri Federasyonu (MARİFED), 16'sı İstanbul'un değişik semtlerinde örgütlenmiş olmak üzere, bölgedeki diğer 11 il merkezi ve 4 ilçede faaliyet yürütmekte olan 31 işadamları derneğini; Karadeniz Bölgesindeki işadamları derneklerini kapsayan Karadeniz Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu (KASİF), bölgedeki 11 il merkezi ve 11 ilçede örgütlenmiş 22 işadamları derneğini; ağırlıklı olarak İç Anadolu ve Batı Karadeniz Bölgesindeki işadamları derneklerini kapsayan Anadolu İşadamları Federasyonu (ANFED) Ankara'da 4 ayrı semtte örgütlenmiş olmak üzere, bölgedeki diğer 11 il merkezi ve 2 ilçede faaliyet yürütmekte olan 16 işadamları derneğini; Doğu Anadolu Bölgesindeki işadamları derneklerini kapsayan Doğu Anadolu Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu (DASİDEF), 2'si Muş'ta örgütlü olmak üzere, bölgedeki diğer 9 il merkezinde ve 2 ilçede faaliyet yürüten 13 işadamları derneğini; Ege ve Batı Akdeniz Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu (ESİDEF), 2'si İzmir'de olmak üzere, bölgedeki diğer 11 il merkezi ve 11 ilçede faaliyet yürüten 24 işadamları derneğini; Ağırlıklı olarak İç Anadolu ve Batı Akdeniz Bölgesindeki işadamları derneklerini kapsayan Anadolu Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu (ANSİFED), 7 il merkezi ve 6 ilçede faaliyet yürüten 13 işadamları derneğini ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki işadamları derneklerini kapsayan Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu (GÜNSİAF), 2'si Gaziantep'te olmak üzere, bölgedeki diğer 13 il merkezinde ve 14 ilçede faaliyet yürüten 29 işadamları derneğini temsil etmektedir (TUSKON, 2009).

Bu organizasyon yapısı, İstanbul'un Şişli ilçesinden, Kocaeli gibi sanayileşmiş bir kentten, Erbaa, Şarkışla, Erciş, Viranşehir gibi Anadolu ilçelerine uzanan kozmopolit bir temsil yapısını ortaya çıkarmaktadır. Bu yapı TUSKON'un, birbirlerinden oldukça farklı büyüklükte, sektörel etkinlikte faaliyet gösteren, farklı talep bileşimlerine sahip girişimcileri temsil eden bir çatı kuruluş olduğunu göstermektedir.

Çizelge I. TUSKON'un Organizasyon Yapısı

Aslında bu temsil profili 90'lı yıllarda kurulan ve yeni işadamları gruplarını temsil etmeyi amaçlayan birçok işadamları derneğinin ortak özelliğidir.

TUSKON kendi örgütlenme amacını “ülke sorunlarına duyarlı, sosyal sorumluluk bilinci yüksek işadamlarının birlikte hareket etmeleri”ni sağlamak; “Türk ekonomisinin bel kemiğini oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmelerin yanı sıra büyük ve büyüyen şirketlerin ... kendilerini geliştirmelerini” sağlamak; bu niteliklere sahip işadamlarının “daha güçlü” bir biçimde temsil edilmesi olarak açıklamaktadır (TUSKON, 2010b).

“(TUSKON), işlerini geliştirmek, büyütme ve dış pazarlara açılmak isteyen işadamlarımızı temsil edecek bir organizasyon olmanın yanı sıra ülkemizdeki sorunları gündeme taşıyarak, çözüm önerileri üretmek ve ülkemizin hak ettiği yere ulaşması yolunda geniş katkı sağlamak üzere kuruldu.”

Bu çerçevede TUSKON faaliyet perspektifinde;

- İş dünyamıza yönelik potansiyelleri değerlendirerek, işletmelerin kendilerini geliştirmelerine yönelik hedefler oluşturmayı,
- İş dünyasının sesi olarak, ekonomi politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunmayı, Ülkemizin sorunlarına yapıcı anlayışla yaklaşarak, alternatif çözümler üretmeyi,
- Tüm dünyadaki ekonomik gelişmeleri takip ederek, global iletişim ağını açık tutmayı ve iş adamlarımızın dünya ile entegrasyonunu sağlamayı,
- Aile şirketlerinin kurumsallaşmasına yönelik yöntemleri göstermeyi,
- İşadamlarımızın, gerek ulusal gerek uluslararası arenada iş yaparken ihtiyaç duyabileceği bilgi, tecrübe ve ilişkileri paylaşmayı,
- Temel pazarların yanı sıra gelişen pazarları inceleyerek, Türkiye ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak potansiyel ülke ve sektörleri analiz etmeyi,
- Üyelerinin hizmet veya bilgi ihtiyacını hızlı, sıkıntısız ve dolaysız yoldan, konunun uzmanlarıyla değerlendirerek gidermeyi hedeflerine yer vermektedir.

“Bu amaçlara hizmet ederken konfederasyonun bakış açısı, yerel koşul ve duyarlılıkları da dikkate alarak Türkiye ekonomisini ve işadamlarını global ekonominin etkin bir parçası haline getirmektedir” (TUSKON, 2010b).

Afrika'nın Önemi

Afrika kıtası yaklaşık 900 milyon insanın yaşadığı, 54 bağımsız ülkenin yer aldığı geniş bir coğrafyaya sahip bulunmaktadır. Asya'dan sonra ikinci büyük kıtadır. Birçok stratejik suyunun üzerinde konumlanmaktadır. Zengin doğal ve mineral kaynaklara ve ekolojiye sahiptir. Dünya krom rezervlerinin %99'u, Platinyum'un %85'i, Tantalit'in %70'i, Kobalt'ın %68'i, Altın'ın %54'ü Afrika topraklarında bulunmaktadır. Nijerya ve Libya zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Kıta geniş tarım yapılabilir arazilere sahip olması nedeniyle tarımsal üretim potansiyeli yönüyle de dikkat çekmektedir. Ancak, Afrika'nın dünya ekonomisindeki yeri, yukarıda özetlenen potansiyeli ile karşılaştırılamayacak derecede kötüdür (Rena, 2008, s. 2-3). Afrika zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen ulaşım ve altyapı yetersizliği, sosyal ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle bu potansiyelini dünya ekonomisine entegre etmekte önemli sorunlar yaşamaktadır. Bu özelliği nedeniyle Afrika ülkeleri doğrudan yardımdan çok, ticaret altyapısının geliştirilmesine yönelik yatırımlara gereksinim duymaktadır. Afrika kıtasının dünya ticaretindeki payının %1 oranında artırılması durumunda elde edilecek kazancın kıta ülkelerine yapılan yıllık yardımın yedi katına denk olacağı ifade edilmektedir (Yener, 2007, s. 547).

Tarihsel açıdan Afrika ekonomisi kapalı bir biçimde Avrupa'nın eski sömürgeci güçlerine ve bu paralelde Kuzey Amerika ülkelerine ve Japonya'ya bağımlı kılınmıştır. Bu bağımlılık ülkelerin siyasal yapılanmasından, günlük hayatta kullanılan dile kadar pek çok alanda etkisini sürdürmektedir. Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını elde etmiş olsalar da sömürgeci dönemden kalan bağımlılıklar halen sürmekte, özellikle Avrupa ülkeleri bu ülke ekonomilerine ve siyasal hayatın işleyişine sıklıkla müdahale etmektedirler (Collier, 2006, s. 8). Bu bağımlı yapının Afrika ülkeleri için ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan bir kazanım doğurduğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. 1980'li yıllarda, eski sömürgeci ülkeler dışında, güçlenen yeni ekonomilerin, özellikle Çin ve Hindistan gibi, bölgeye ilgisinin artması ile yerleşik bağımlı ilişkiler de sarsılmaya başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren özellikle Sahra Altı Afrika Bölgesinde (SAGA) ekonomik açıdan bir gelişme sürecine girildiği gözlenmektedir. Son yıllarda bölge ülkeleri için ortalama olarak %6 gibi GSMH büyümesinden bahsedilmektedir. Bu gelişme süreci bazı uzmanlar tarafından Afrika ekonomilerinin makûs talihinin kırılma noktasına geldiği yönünde yorumlar yapılmasına neden olmuştur (Arbache vd., 2008).

2001-2009 yılları arasında dünya piyasalarında petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış ve devamında küresel ekonomik krizin Batılı ekonomilerde yol açtığı durgunluk, yeni ekonomileri Afrika için cazip müşteriler ve yatırımcılar haline getirmiştir. 1995-2000-2006 periyotlarında gelişen ekonomilerin Afrika ile yapmış oldukları ticaret hacmine bakıldığında 1995 yılında incelenen 6 ülkenin (Brezilya, Çin, Hindistan, Malezya, Rusya, Türkiye) ticaret hacmi toplamda %-1,7 iken, bu oran 2000 yılında %1,9'a; 2006 yılında %2,8'e yükselmiştir. Bu ülkeler içinde Çin, Hindistan ve Türkiye başı çekerken, 2005 yılı bazında Türkiye Afrika'ya yatırım yapan önde gelen ülkeler arasında gösterilmiştir (Kaplinsky and Farooki, 2009, s. 15-20).

Gelişen ekonomiler sıradan tüketicilerin gereksinim duyduğu ürünleri daha ucuza üretebilmektedirler. Bu nedenle Afrika pazarına, tüketici profili açısından bu ülkeler daha rahat girebilmekte ve ürünlerini pazarlayabilmektedirler. Belirtildiği gibi Afrika ülkeleri temel alt-

yapı yatırımlarına gereksinim göstermektedir. Türkiye gibi inşaat sektöründe deneyim sahibi ülkeler bu alanda daha hızlı yatırım yapabilmektedir. Geniş tarım yapılabilir arazilerin bulunması ve düşük yatırım maliyeti nedeniyle tarım sektörü cazip yatırım alanlarının başında gelmektedir. Ayrıca kıtanın sahip olduğu zengin mineral kaynakları ve petrol ve doğal gaz yatakları gelişen dünya ekonomileri için cazip fırsatlar sunmaktadır. Bu profil Türkiye için öncelikle endüstriyel ihraç ürünleri açısından Afrika'yı önemli pazar kılmakta, enerjide alternatif dışalım kanalları oluşturmak isteyen ülkemiz açısından yatırım imkanları sunmaktadır. Belirtildiği gibi bölge ülkelerinin gereksinim duyduğu altyapı ve konut sektöründe Türkiye avantajlı bir konuma sahiptir. Afrika özellikle dışa açılma isteğindeki Türk küçük ve orta boy işletmeleri için cazip bir pazar konumundadır (Kaplinsky and Farooki, 42).

Türkiye'nin yukarıda özetlenen gelişmeler paralelinde stratejik bir konsept içinde Afrika'ya yönelik olarak ilk girişimi 1998 yılında Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan Afrika'ya Açılım Eylem Planıdır. SAGA ülkelerine öncelik verilen uzun vadeli bu plana göre öncelikli olarak ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, zaman içinde siyasi ilişkilerin de bu paralele güçlendirilmesi hedeflenmekteydi. Türk dış politikasının geleneksel anlayışından önemli bir değişimi ifade eden bu belge 1999 ve 2000 yılında yaşanan ekonomik krizler ve hükümet istikrarsızlıkları nedeniyle uygulama imkânı bulamadı. 2002 seçimlerinden sonra iktidara gelen AK Parti hükümeti planı, kendi aktif dış politikası çerçevesinde yeniden anlamlandırarak hayata geçirmiştir. 2007 yılı Hükümet Programında ilk kez Afrika'ya yer verilerek "Bu döneme kadar dış politika ufkunun dışında kalan Afrika, Uzak Doğu ve Latin Amerika gibi bölgelere yönelik açılım politikaları artan bir hızla sürdürülecektir. 2005 Afrika, 2006 Latin Amerika yıllarında başlattığımız projeleri yakından takip edecek ve 2013 yılına kadar bu bölgelerdeki altyapıyı güçlendirerek 2023 yılında bu bölgelerdeki en aktif ülkeler arasında yer alacağız. Bu bölgelerde yetersiz olan mevcudiyetimiz yeni büyükelçilik ve temsilciliklerin açılması, TİKA'nın faaliyet alanının genişletilmesi, dış ticaret, kültür ve tanıtım faaliyetlerimizin artırılması ile yoğunlaştırılacaktır" vurgusu yapıldı (Fırat, 2007, s. 4).

2002'den itibaren Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerindeki canlanma dikkat çekicidir. Türkiye'nin Afrika ile olan ticaret hacmi 2000 yılında 4,1 milyar dolarken, 2004 yılında bu rakam 7,7 milyara çıkmış bulunmaktaydı. Aynı dönemde SAGA ülkeleri ile ekonomik ilişkilerdeki artış hazırlanan plan paralelinde önemli bir gelişme trendine işaret etmektedir. 2000 yılında SAGA ülkeleri ile olan ticaret hacmi 742 milyon dolarken, bu rakam 2004 yılında 2,3 milyar dolara yükselmiştir. İlişkilerdeki artışın 2003 yılında başladığı, bu yıl %23 oranında yaşanan gelişmenin, bir yıl sonra, 2004'te %45 oranında gerçekleştiği görülmektedir (Altan, 2005). Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) tarafından 2003 yılında "Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri Güçlendirme Strateji Belgesi" bu konuda diğer bir önemli adımdır. Bu belgede küçük ve orta boy işletmelerin Afrika piyasasına girmelerini kolaylaştırıcı düzenleme ve etkinliklere ağırlık verileceği belirtilmektedir. Bu kapsamda 2004 yılında sayıları yalnızca 4 olan ticaret ataşeliklerinin sayısı 2007 yılına gelindiğinde 11'e çıkartılmıştır. 2005 yılında Başbakan Erdoğan'ın Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa iki SAGA ülkesini içeren (Etiyopya ve Güney Afrika Cumhuriyeti) önemli bir diğer gelişmedir. 2004-2007 yılları arasında SAGA bölgesinde 7 Türk İhraç Ürünleri Fuarı açılmıştır (Kızıllarslan, 2007). 2005 yılının Türkiye'de "Afrika Yılı" olarak ilan edilmesi, aynı yıl Türkiye'nin Afrika Birliği Zirvelerine gözlemci üye statüsünde katılmasının kabul edilmesi, 2008 yılında Türkiye'nin Afrika Birliği tarafından stratejik ortak ilan edilmesi ve Afrika Kalkınma Bankası'na üye olması Türkiye'nin Afrika'ya açılımında önemli kilometre taşlarını oluşturmuştur. 2005-2008 yılları arasında Tür-

kiye ile Afrika ülkeleri arasında dış ticaret hacmindeki artış genelde %45, SAGA ülkeleri bazında %25,8 olarak gerçekleşmiştir (Mansfield, 2007, s. 4).

İlki 2008 yılı Ağustos ayında gerçekleştirilen ve 5 yılda bir tekrarlanması planlanan Türkiye Afrika İşbirliği Zirvesi'nde ilan edilen İstanbul Deklarasyonu ve Ortaklık İçin İşbirliği Çerçeve Belgesi'nde ilişkilerin özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla daha planlı bir şekilde kurumsallaştırılması isteğine yer verilmiştir. Ayrıca, Zirve kapsamında DEİK, TOBB ve DTM desteği ile Türkiye Afrika İşadamları zirvesi gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne üyeliği için yapılan seçimde Afrika ülkeleri, üç ülke dışında, ülkemize destek vermişlerdir (Mansfield, 3; Fırat, 4).

Görüldüğü gibi Afrika pazar yapısı nedeniyle dış piyasalara açılma isteğindeki küçük ve orta boy işletmeler için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu durum Türkiye'nin 2003 yılından beri büyük ağırlık verdiği Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesine dönük aktif dış politikanın bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Zaman içinde bu stratejinin hayata geçirilmesinde sivil toplum örgütleri temelinde bir açılım yöntemi de kabul edilmiştir. Bu noktada dış piyasalara açılma isteğindeki orta ölçekli firmaların gereksinim duyacağı teknik ve uzmanlık desteği, iş bağlantılarının kurulmasına imkân tanıyan zeminlerin oluşturulması, temsil profili, örgütlenme amacı ve bağlantı altyapısı yönüyle TUSKON'un Afrika'ya açılım sürecinde bir işadamları organizasyonu olarak öne çıkmasında belirleyici dinamikleri oluşturmuştur.

Neden TUSKON, Neden Afrika?

"Hacı babanın kravatlı oğulları yurtdışına açılıyor. Yurtdışındaki işleri artık lisan bilen genç nesil kovalıyor" (Meral, 2009). TUSKON Başkanı Rızanur Meral'e ait olan bu sözler bir yerde TUSKON'un arka plan olarak Anadolu'da 80'li yıllarda ekonomide dışa açılmayı önceleyen politikalara paralel olarak gelişme gösteren Anadolu burjuvazisine dayandığını özetlemektedir. Ancak bu durum tek başına bir işadamları örgütü olarak TUSKON'un neden Afrika pazarına yöneldiğini ve bu bölgede başarılı olduğunu açıklamaya yetmemektedir. TUSKON Anadolu burjuvazisi içinde ayırt edici özel bir konumu ile dikkat çekmektedir. Gerek üye profili, gerek Konfederasyon'un önde gelen isimlerinin yapmış olduğu açıklamalar, gerekse konu ile ilgili araştırmalar TUSKON'un "Gülen Hareketi" ile işbirliği içinde hareket eden bir işadamları grubu olduğuna işaret etmektedir. Fethullah Gülen'in bu yöndeki oluşumları destekleyici bir söylemi bulunmaktadır. Fethullah Gülen 2004 yılında Zaman gazetesinde yayınlanan bir röportajında cemaat mensuplarının bir araya gelerek yatırımlar yapması hususunda önemli mesajlar vermiş ve şu hususları dile getirmişti (Zaman, 27 Mart 2004):

"Ülkemizin derdi cehalettir, tefrikadır, birbirini yemedir, fakirliktir. Bunun çaresi de zenginlerin organize olmayı öğrenmeleridir. Bugün bile yanıma gelen insanların, Türk müteşebbislerin burada mutlaka bir şeyler yapmalarını arzu ediyorum. Ve onlara 'iyi bir pazar araştırması, zemin yoklaması yaptınız mı? Dünyada bu mevzuda karşınıza çıkacak rakiplerinizi var mı?' gibi hüsnüniyetle düşüncelerimi ifade ediyorum."

Gülen Hareketi'nin en temel özelliklerinden birisi küreselleşme taraftarı tutum ve küresel ekonomiye uyum sağlama arzusudur (Kuru, 2007). Bu bağlantı Afrika pazarı ile TUSKON ilişkisini açıklayabilmek açısından önemlidir. Afrika, Gülen Hareketi'ne bağlı eğitim kurumlarının yoğun olarak faaliyet yürüttükleri bir kıtadır. Bu okullar ağırlıklı olarak, Gülen Hare-

keti ile gönül bağı olan Anadolu muhafazakâr işadamlarının maddi desteği ile faaliyetlerini yürütmektedirler. Başka bir ifade ile TUSKON'un temsil ettiği işadamlarının büyük çoğunluğu bir şekilde Gülen Hareketi'nin Afrika'da yürüttüğü eğitim faaliyetlerin içinde yer almış kişilerdir (Uygur, 2007, s. 186). Afrika'daki Türk okulları ve Afrika ile ticaret bağlantısı değişik şekillerde dile getirilmektedir. Örneğin "Today's Zaman"ın TUSKON'un ticaret köprüleri toplantılarının tanıtımına ayrılmış sayısında yer alan bir makalede, ticaretin toplumlar arasındaki çatışmayı önleyici ve sürekli bir barışın inşa edilmesindeki rolüne dikkat çekilerek, ticaretin böyle bir işlevi yerine getirebilmesinin de toplumlar arasında güvene dayalı bir ilişkinin tesis edilmiş olmasına bağlı bulunduğu belirtilmektedir. Yazıda TUSKON'un başarısının arka planında Türkiye'den gönüllü insanların hiçbir karşılık beklemeden dünyanın değişik bölgelerinde son yirmi yılda açmış olduğu eğitim kurumları bulunduğu ifade edilmektedir. Bu okullar açıldıkları yerlerde toplumun ilgisini bu hayırsever insanlara yönelmesine neden olmuş ve bu insanlar o ülkelerde bir güven ortamının oluşmasına hizmet etmişlerdir. Yazıya göre hayırseverlerin desteği ile açılan eğitim kurumları, bir karşılık beklenmese de, oluşturmuş oldukları bu güven ortamı sayesinde sosyal alanda yakın ilişkilerin kurulmasına ve ticaretin gelişmesine de katkı sağlamışlardır (Türkmen, 2010, s. 10). TUSKON Başkanı Rızanur Meral, Türk Okulları'nın dış pazarlarda yakın bağlantılar kurmak için çok önemli bir role sahip olduğunu altını çizmektedir. Meral'in ifadeleri ile;

"Dış ticaret, Türk Okulları'nın küresel dünya ile hem kültürel hem ekonomik açıdan bütünleşmiş mezunları tarafından yürütülmektedir. Onlar Türk işadamları ile işbirliği yapmakta yahut Türkler tarafından yurtdışında açılan şirketlerde çalışmaktadırlar. Türk Okulları mezunlarının 'ticaret elçileri' olduklarını ifade etmek yerinde olacaktır" (Aktaran Hendrick, 2009, s. 358).

Yukarıdaki ilişki TUSKON'un kuruluşundan kısa bir süre sonra Afrika pazarında gösterdiği etkinliğin ve AK Parti hükümetinin Afrika ülkelerine açılma stratejisi içinde oynadığı kilit rolün yalnızca hükümet ile ortak ideolojiye ya da düşünce birliğine sahip olunması ile açıklanamayacağını göstermektedir. Bunun ötesinde TUSKON, Hükümet- Afrika ilişkisinin karşılıklı ve daha pragmatik dinamiklerden beslendiği belirtilebilir. Her şeyden önce Afrika'da kurulan okullar, bu ülkelerle daha kolay bağlantı kurma yönüyle avantajlar sağlamaktadır. Okulların açılması ve eğitim faaliyetleri sürecinde o ülkedeki bürokrasi ile çalışmaya yatkın, ülke otoriteleri ile çeşitli düzeylerde ilişkiler geliştirmiş, yerel koşulları tanıyan kadrolar da yetişmektedir. Bu nedenle okullar, o bölgede iş yapmak isteyen işadamları için ortamdan haberdar olma, bürokratlar ve yerel işadamları ile tanışmakta bir aracı kurum, hatta ilk dönemlerde konaklanacak yer olarak hizmet verme gibi işlevler edinebilmektedir. Paralel olarak yerel ortamı iyi tanımaları ve otoriteler ve toplumla oluşturdukları ağlar bu okulların organizasyon yeteneğini de artırmaktadır. Diplomatik, üst düzeyde yürütülen görüşme ve etkinliklerin dışında, aşağıdan yukarıya, ülkedeki sosyal grupların katılımlarını sağlayacak etkinliklerin yapılabilmesinde bu okullar önemli bir altyapı sağlamaktadırlar. Üçüncü olarak, bu okullar Afrika ülkelerinde iş ilişkileri kurmak isteyen işadamlarının bürokrasi ve yerel işadamları ile iletişim sağlamakta ihtiyaç duyacakları yardımcı insan kaynağı oluşturmakta da rol oynamaktadırlar. Afrika birçok farklı dilin konuşulduğu bir coğrafyadır ve bazı bölgelerde yerel diller dışında iletişim kurmak neredeyse imkansızdır. Açılan okullarda eğitim gören ve Türkçe bilen genç insanlar, Türk işadamlarının bölgede yaşayacakları iletişim sorunlarının çözülmesinde yardımcı olmaktadır. 2010 Yılında

İstanbul'da düzenlenen Türkiye-Dünya Ticaret Köprüsü toplantısında 38 ayrı dilde 1600 tercüman görev aldı ve bunların büyük çoğunluğu dünyanın değişik bölgelerinde açılan okullarda yetişen gençlerdi (Türkmen, 12).

Yukarıda özetlenen dinamikler Afrika pazarı – TUSKON ilişkisinin açıklanmasında bir potansiyele işaret etmektedir. Ancak bu potansiyelin harekete geçirilebilmesi için de bu yönde bir siyasal kararlılığa ve bürokratik desteğe gereksinim bulunmaktadır. Bu çerçevede TUSKON'un dayandığı arka planın sağladığı dinamiklerle, AK Parti hükümetinin 2003 yılından sonra uygulamaya koyduğu Afrika stratejisinin birbirleri ile örtüştüğünün altının çizilmesi gerekmektedir. Rızanur Meral'in ifadeleri ile; “Devlet politikalarına paralel stratejiler uyguluyoruz. Bu politikalar araştırma sonucu olduğu için bizim çalışmalarımızla çelişki oluşturmuyor. Aslında devlet, yolu çizdi. Önemli stratejiler oluşturdu. Ancak bunu hayata geçirecek aktör yoktu. Biz aktör olduk. Devlet kanatlardan getirdi. Golü atan oyuncu biz olduk”(Meral, 2009). Mevcut siyasal koşullardan duyulan memnuniyet Konfederasyon yetkilileri tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Rızanur Meral, bir anayasal yetki tartışmasının nasıl 2001 yılında yaşanan büyük ekonomik krize neden olduğunu hatırlatarak, son dönemde bundan daha ağır siyasal krizlerin yaşanmasına rağmen artık ekonomide dengelerin siyasal tartışmalardan etkilenmediğini belirtmektedir (Hava ve Kulu, 2010, s. 42). Yine TUSKON yetkilileri, Konfederasyonun yürüttüğü etkinliklerin hükümetin dış ticaret stratejisiyle uyumlu bir biçimde organize edildiğini ve bu sayede devlet kurumlarının aktif desteğini aldıklarını ifade etmektedirler (Türkmen, 12). TUSKON'un düzenlediği etkinliklere Cumhurbaşkanlığı ve hükümet düzeyinde verilen kurumsal destek gerçekten dikkat çekicidir. Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) gibi devlet kuruluşları başta Dış Ticaret Köprüleri programları olmak üzere TUSKON etkinliklerine sponsorluk, üst düzey yetkililerin katılımı, bürokratik ve teknik destek vermek suretiyle katkı sağlamaktadırlar. TUSKON yönetimi geliştirilen işbirliği sayesinde, Türkiye'nin temsilcilik açmadığı Afrika ülkelerine kendileri aracılığıyla kolaylıkla ulaşabildiğini ifade etmektedirler (TUSKON, 2007).

TUSKON ile devlet kurumları arasındaki Afrika'ya yönelik olarak gerçekleştirilen bu işbirliğinin daha çok pragmatik temelde şekillendiği görülmektedir. TUSKON temsil ettiği işadamlarının profiline uygun olarak yurtdışı piyasalara açılmakta devlet kurumlarının ve diplomasinin desteğini alabilmekte, yurtdışında açılmış bulunan okullar sayesinde TUSKON'un kullanabildiği ağlar hükümetin Afrika'ya açılım politikasında, Rusya ve Çin'in sahip olmadığı bazı avantajları Türkiye'ye sağlamaktadır.

Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü Toplantıları

TUSKON doğrudan Afrika'ya yönelik olarak ilki 2006 yılında olmak üzere beş Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü toplantısı, ayrıca Afrika ülkelerinin yoğun katılım gösterdiği iki Türkiye-Dünya Dış Ticaret Köprüsü toplantısı organize etmiştir. Son iki organizasyon doğrudan Afrika ülkelerini kapsamamakla birlikte, belirtildiği gibi, Afrika ülkelerini de kapsamına alması ve Afrikadan katılımın üst düzeyde gerçekleşmesi nedenleriyle bu organizasyonların da TUSKON'un Afrika'ya yönelik etkinlikleri kapsamında ele alınması yerinde olacaktır. Zaten TUSKON, dördüncü ve beşinci toplantıları, altıncı ve yedinci Türkiye Afrika Ticaret Köprüsü toplantıları başlığı altında organize etmiştir.

8-9 Mayıs 2006 tarihleri arasında düzenlenen Birinci Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü toplantısı Türkiye'den bine yakın, Afrika ülkelerinden 450 işadaminin, ayrıca farklı ülkelerden 45 Bakan ve üst düzey bürokrat katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda ayrıntılarına değinilecek yöntem ile 16 binin üzerinde ikili görüşme gerçekleştirilen toplantıda, ayrıca 45 Türk şirketi ürünleri ile ilgili sergi standı açmıştır. Yapılan ikili görüşmeler sonucunda 250 milyon dolarlık ticaret anlaşması yapılmıştır. 16-18 Mayıs 2007 tarihleri arasında düzenlenen ikinci toplantıya ise 100 Türk firması, 805 Afrikalı, 1515 Türk işadamı katılmıştır. Ayrıca farklı ülkelerden 65 Bakan ve üst düzey bürokrat toplantı kapsamında Türkiye'ye gelmiştir. Bu organizasyonda 30 bin ikili görüşme yapılarak, önceden 500 milyon dolarlık ticaret anlaşması yapılması hedeflenirken toplantı sonucunda toplam 2 milyar dolarlık ticaret anlaşması yapılmıştır (TUSKON, 2010c, s. 15). Bu toplantı kapsamında ayrıca katılımcı ülke temsilcileri ile birlikte İstanbul Deklarasyonu kabul edilerek ilan edilmiştir (TUSKON, 2007). Üçüncü toplantı 13-15 Mayıs 2008 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü toplantılarının en büyüğü olan bu organizasyona 200 Türk şirketi ürünlerini sergilerken, 900 Afrikalı, 2500 Türk işadamı katılmıştır. 40 binin üzerinde ikili görüşmenin yapıldığı toplantıda TUSKON yetkililerine göre 3 milyar dolarlık ticaret anlaşması yapılmıştır. TUSKON üçüncü toplantıdan hemen sonra 18-21 Ağustos 2008 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'nin de organizatörleri arasında yer almıştır. TUSKON yetkilileri bu zirvenin üçüncü toplantının bir uzantısı olarak şekillendiğini ve Türkiye-Afrika ülkeleri arasında siyasi ilişkilerin de geliştirilmesini hedeflediğini ifade etmektedirler (Zaman, 18 Ağustos 2008). Ayrıca bu zirveye paralel olarak bir Türkiye-Afrika İş Forumu düzenlenmiştir. Afrikalı işadamlarının yoğun ilgisine sahne olan Türkiye-Dünya Dış Ticaret Köprüsü birinci toplantısı ise 1-7 Haziran 2009 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenmiştir. Organizasyona 135 farklı ülkeden 2250 yabancı işadamı, 27 Bakan ve Bakan Yardımcısı, 24 ticaret odası başkanı ve 63 üst düzey bürokrat katılmıştır. Türkiye'den 3 bin işadamı organizasyona katılmış, ayrıca 400 Türk şirketi ürünlerini sergilemiştir. Organizasyon kapsamında yaklaşık yüz bin ikili görüşmenin yapıldığı belirtilmektedir (TUSKON 2010c, s. 16). 15-18 Haziran 2010 tarihlerinde İstanbul'da yapılan ikinci Türkiye-Dünya Dış Ticaret Köprüsü toplantısına katılan 2200 yabancı işadaminin 730'u, yaklaşık % 33'ü, Afrika ülkelerinden organizasyona katılan işadamlarıdır. 150 farklı ülkeden katılımın olduğu toplantıya 30 Bakan katılmıştır. Türkiye'den 1200 işadamı organizasyona katılmış, ayrıca 400 Türk şirketi ürünlerini sergilemiştir. Organizasyon kapsamında yaklaşık 40 bin ikili görüşmenin yapıldığı belirtilmektedir (TUSKON 2010c, s. 19). Son iki toplantı bir anlamda Türkiye Afrika dış ticaret köprüsü girişiminin 4. ve 5. toplantılarını da bünyesinde gerçekleştirmiştir. Organizasyonun 6. Toplantısı 29-30 Ekim 2010 tarihinde gerçekleştirildi. Bu toplantıda farklı bir strateji izlenerek, yalnızca Batı Afrika ülkelerinden gelen işadamları zirveye davet edilmiştir. Bu çerçevede 100 Afrikalı işadamı ile 200 Türk işadamı toplantı kapsamında bir araya geldiler (Today Zaman, 01 Kasım 2010). TUSKON, Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme stratejisi kapsamında, 9-13 Mayıs 2011 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Birleşmiş Milletler 4. Az Gelişmiş Ülkeler Konferansında, Dış İşleri Bakanlığının isteği üzerine Özel Sektör İzleme Toplantısının organizasyonunu üstlenmiştir. Bu organizasyona çoğu Afrika'dan 547 şirket katılmıştır (TUSKON, 2011, s. 5). Türkiye Afrika Ticaret Köprüsü 7. Toplantısı ise 16 Kasım 2011 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu organizasyonda da kuruluşun Dışişleri Bakanlığı yakın işbirliği içinde çalışması dikkat çekicidir. TUSKON, Bakanlığın desteği ile ilk kez toplantı kapsamında Bakanlıklar Arası Gözden Geçirme Konferansını organize etmiştir. 7. Toplantı, bir öncekinin aksine, yine geniş katılımı gerçekleştirildi. Toplantıya 350 Afrikalı, 500'ün üzerinde de Türk firması katılmıştır (TUSKON, 2011, s. 6-7).

Yöntem

Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü toplantıları bir sergi ya da tanıtım programı olarak organize edilmemektedir. Toplantıların temel amacı işadamlarının somut iş anlaşmaları yapabilmelerinin sağlanmasıdır. Bu nedenle toplantıların bel kemiğini ikili iş toplantıları oluşturmaktadır. Toplantı öncesinde bütün yabancı katılımcılara bir randevu takvimi verilmekte, bu takvimde katılımcının bulunması gereken masa ve kendisine ayrılan süre gösterilmektedir. Katılımcı kendisine gösterilen yer ve zamanda, belirlenen masada bulunmak zorundadır. Türk katılımcılar ise önceden belirlenmiş bir sıra içinde bu masaları ziyaret etmektedirler. Yabancı katılımcılar kendilerine ayrılan süre içerisinde masalarını terk edememektedirler. Bu süre genellikle sabah saat 10'dan, akşam 6'ya kadar sürmektedir. İkili görüşme süreleri 20'şer dakikadır. Bu program, toplantılara ürünlerini sergilemek üzere katılan az sayıdaki Türk şirketinin dışında, bireysel katılımcıların büyük ağırlığı oluşturduğunu göstermektedir. Bu yöntem küçük ve orta boy işletme sahiplerinin, küçük Anadolu tüccarlarının etkinliklere daha kolay katılmalarını sağlamaktadır. Türk katılımcılar hangi yabancı işadamları ile görüşeceklerini kendileri seçmektedir. Genellikle toplantıların ilk gününden önce oluşturulan bir internet sitesinde toplantı takvimi, program ve randevular ve değişiklikler konusunda katılımcılara bilgi verilmektedir. Her masada, masadaki yabancı işadamların ana dilini bilen bir tercüman bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk katılımcılar ile Afrikalı muhatapları arasında iletişim sorunu asgariye indirilmiş olmaktadır. Toplantılarda az sayıda ürün standı açılmasına dikkat edilmektedir. Bu stantların yabancı katılımcılar tarafından gezilmesi zorunludur ve önceden belirlenmiş bir takvime göre heyetler stantları ziyaret etmektedirler. Ürünlerini sergileyen şirket temsilcileri ile bu ürünlere ilgi duyan yabancı katılımcılar arasında ayrıca iş toplantıları düzenlenebilmektedir (TUSKON, 2010c, s. 20).

Bu yöntem ile Dış Ticaret Köprüsü programlarının somut iş bağlantılarının kurulması temelinde, disiplinli bir şekilde organize edildiği görülmektedir. Düzenleyiciler, önceden belirlenmiş takvime göre katılımcıların performansını izleyebilmekte ve yapılan toplantıların somut sonuçları ile ilgili geri besleme yapılabilir. Programda katılımcıların zamanlarının çoğunu toplantılarda geçirmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır.

Destekleyici Etkinlikler

TUSKON, Dış Ticaret Köprüleri toplantılarında yapılan iş anlaşmalarının kalıcı ilişkilere dönüşmesi amacıyla bir dizi destekleyici etkinlik düzenlemektedir. Bunlardan ilki yapılan toplantılardan sonra gerek bağımsız heyetler oluşturularak, gerekse Afrika ülkelerine yapılan resmi ziyaretlere işadamı heyeti düzeyinde katılarak bölge ülkelerine geziler düzenlenmektedir. Rızanur Meral Birinci Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü toplantısından sonra Konfederasyon olarak yirmi bölge ülkesine otuz ticaret heyeti gönderdiklerini, ikinci toplantıdan sonra bu heyetlerin sayısını kırka çıkarmayı planladıklarını açıklamıştır (TUSKON, 2007). AK Parti hükümeti döneminde Afrika ülkelerine yapılan ziyaretlere TUSKON kalabalık iş heyetleri ile katılmaktadır. Örneğin Sanayi ve Ticaret Bakanı Nihat Ergün'ün 2009 yılında Fas'a gerçekleştirdiği ziyarete TUSKON 60 işadamından oluşan bir heyetle iştirak etmiştir. Yine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 7-9 Temmuz 2010 tarihleri arasında yapmış olduğu Nijerya gezisine TUSKON kalabalık bir heyetle katılmıştır (Haber 7, 12 Kasım 2009; Hürriyet, 11 Temmuz 2010).

İkinci olarak TUSKON tarafından Dış Ticaret Köprüleri, toplantıları paralelinde Türkiye'ye gelen yabancı işadamı heyetleri için Anadolu kentlerine yönelik ziyaret programları düzenlenmektedir. Gezi programlarında bölgeyi tanıtıcı etkinlikler yapılmakta ve yerel işadamları ile Af-

rikalı işadamları arasında iş toplantıları organize edilmektedir. Örneğin İkinci Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü toplantısına paralel olarak 17 kente değişik Afrika ülkelerinde gelen işadamları heyetleri ile ziyaretlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda, Nijerya heyeti Bursa, İstanbul ve Mersin'e; Kenya ve Fas heyetleri Kayseri'ye; Tanzanya heyeti Çorum ve Bafra'ya; Çad heyeti Çorum ve Yalova'ya; Güney Afrika Cumhuriyeti heyeti Kocaeli'ne; Senegal heyeti Konya ve Bilecik'e; Cezayir heyeti Kahramanmaraş'a Liberya ve Burkina Faso heyeti Bilecik'e; Gine heyeti Çarşamba'ya; Fildişi sahili heyeti Çorlu'ya, Kongo heyeti Adana'ya; Uganda heyeti Düzc'e Togo heyeti Eskişehir'e; Mısır heyeti ise İzmir'e ziyarette bulunmuştur (TUSKON, 2007). 2010 yılında düzenlenen ikinci Türkiye-Dünya Dış Ticaret Köprüsü toplantısına paralel olarak Anadolu'da 43 bölgeye çoğunluğu Afrika ülkelerinden işadamı heyetleri ile benzer ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu gezilerin tüm masrafları TUSKON tarafından karşılanmakta, genellikle ziyaret yapılan kentin bulunduğu bölgeden belirlenen bir üye dernek o kentteki ziyareti finanse etmektedir (Today's Zaman, 2010, s. 76).

Üçüncü olarak TUSKON bir dizi etkinlik ile Afrika ülkeleri ile ticareti geliştirmeye yönelik çalışmalarını daha geniş bir ağa dönüştürmeyi hedeflemektedir. "İşte Gönül Köprüsü" programları ile ülkenin gelişmiş bölgelerinde faaliyet yürütmekte olan işadamlarını, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki işadamları ile bir araya getirerek karşılıklı bilgi aktarımı ve ortak yatırım konusunda işbirliğini geliştirilmesi amaçlanmaktadır (TUSKON, 2010a, s. 1). Bu program dolaylı olarak ülkenin az gelişmiş bölgelerinde faaliyet yürüten işadamlarının dış pazarlara açılmakta gereksinim duydukları bilgi ve deneyimlerden yararlanmalarını mümkün kılmaktadır. TUSKON yönetimi özellikle Orta Asya'da yapılan hataların Afrika'da tekrarlanmaması için bu bölge ile yapılan ticareti ortak bir değer perspektifi temelinde yapılandırmaya çaba harcamaktadır. Meral "TUSKON olarak ince eleyip sık dokuyoruz. Ticari geçmişi temiz, karakteri sağlam kurumları ve şahısları kabul ediyoruz. Özellikle etik değerlere bağlı firmaları bünyemize alıyoruz. Referans yoluyla üye sayımızı arttırmaya özen gösteriyoruz. Aksi halde bir şahıs bir ülkeyi kaybettirir. Afrika'da hata yapma lüksümüz yok. Orta Asya'da Türk imajı iyi değil. Ama Afrika'da aynı hataya düşmemek için elek mekanizması kurduk. Geçmişte hatalar yapsa da kasıt olmayan niyeti iyi girişimcileri tercih ediyoruz." diyerek bu noktaya vurgu yapmaktadır (Kobi Efor, 2010, s. 36). TUSKON aynı zamanda Afrika ülkelerinde Türkiye'ye yakın bir lobinin oluşturulması amacıyla bu ülkelerdeki dernekleşme faaliyetlerine yakın destek vermektedir. Buna örnek olarak Senegal'de kurulan "Türkiye'yi Seven Senegalli İşadamları Derneği" gösterilebilir (Haber 7, 12 Kasım 2009). Afrika ile geliştirilen ilişkileri daha geniş bir işbirliği ağına dönüştürmeyi amaçlayan ve oluşumuna TUSKON'un yakın destek verdiği Türkiye-Afrika Ülkeleri Kültürel Sosyal ve Ekonomik İşbirliği Derneği (AKSİAD) bu yöndeki çabalara diğer bir örnektir (bkz. <http://www.aksiad.org>).

Sonuç

TUSKON'un kökeni, 1980'li yıllarda Türkiye'nin izlediği ekonomide dışa açılma politikasının, yerleşik işadamları – devlet ilişkilerinde yol açtığı dönüşüme paralel olarak gelişme gösteren Anadolu burjuvazisine dayanmaktadır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak çok farklı bölge ve sektörlerde faaliyet gösteren küçük ve orta boy işletmelerin çoğunlukta olduğu bir temsil yapısına sahiptir. Bu kesim muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip, yatırımlarını daha çok 80'li yıllarda yaşanan dönüşüme paralel olarak gerçekleştirmiş ve bu nedenle uyum yeteneği yüksek, dışa açılmayı isteyen, ancak bunu başarmak için yönetsel ve teknik desteğe gereksinim gösteren bir işadamı grubunu oluşturmaktadır. TUSKON yeni Anadolu burjuvazisi içinde ayrıca özel bir konuma sahip bulunmaktadır. Konfederasyon yönetici ve üyelerinin birçoğu yurtdışında açılmış

bulunan Türk okullarına destek veren işadamlarından oluşmaktadır. Paralel olarak bu okullar aracılığıyla Afrika ülkeleri ile önceden çeşitli düzeylerde temas kurmuş, oralarda bulunmuş, en azından o ülkelerdeki bürokratik yapılarla çalışmaya alışık işadamları TUSKON'un çatısı altında bir arada bulunmaktadır. Dolayısıyla TUSKON bir yandan üyelerinin dış piyasalara açılmasına dönük bir amaç taşırken, diğer yandan onları sektörel konularına uygun olan Afrika pazarına yönlendiren bir işadamı çatı örgütü olarak karşımıza çıkmaktadır.

TUSKON'un sahip olduğu bu özellikler, 2003 yılı sonrasında AK Parti hükümetinin izlediği Afrika'ya açılım stratejisi içinde Konfederasyonun belirleyici bir konum edinmesine yardımcı olmuştur. Konfederasyon, Afrika'ya yönelik olarak bir çok etkinliği, sahip olduğu ilişki ağları nedeniyle somut sonuçlar elde edecek şekilde uygulamaya koyabilmiş, siyasal otoriteler ve kamu kurumlarının desteğini alarak ticari ilişkilerin geliştirilmesinde diplomatik bir misyon edinmiştir. Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü toplantıları bu çerçevede kamu kuruluşlarının desteği ile Konfederasyon'un sahip olduğu potansiyelin disiplinli bir biçimde harekete geçirilmesi temeline organize edilmektedir. Sıkı bir biçimde izlenen ikili görüşme sistemi somut sonuçların alınmasında etkili bir yöntemdir. TUSKON bu toplantılara paralel olarak bölge ülkelerine sıklıkla heyetler düzeyinde geziler düzenlemekte, ticaret fuarlarına Türk işadamlarının katılımını organize etmekte, bölgeye yapılan resmi gezilere de kalabalık işadamı heyetleri oluşturarak katkı sağlamaktadır. Bölgede sahip olduğu sosyal ağları lojistik amaçla, iletişim sorunlarını asgariye indirecek şekilde kullanabilmektedir. Konfederasyon bu çerçevede, yine toplantılar paralelinde Türkiye'ye gelen Afrikalı işadamı heyetlerini Anadolu'nun değişik kentlerine, düzenlenen gezi programları çerçevesinde götürmekte, özellikle olarak ziyaret edilen bölge ile ilgili tanıtım toplantılarını ve ikili iş görüşmeleri de organize etmektedir. Bütün bu etkinlikler Afrika ülkelerinde Türkiye yanlısı bir lobinin oluşturulmasını amaçlayan yan etkinlikler ile ayrıca desteklenmekte, TUSKON bu yöndeki girişimlere destek vermektedir.

TUSKON'un Afrika deneyimi, dış politikada devlet dışı aktörlerin ilişki kurulan bölgelerde gerçekleştirdikleri sivil toplum etkinliklerinin ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. İçeriden ve aşağıdan yukarıya süreçler içinde bulunan bu aktörler, diplomasi temeline yürütülen ilişkilerden çok daha kalıcı iletişim kanalları oluşturabilmekte, dış politikanın şekillendirilmesinde çok alternatifli ve bilgiye dayalı stratejiler geliştirilmesine yardımcı olabilmektedirler.

Kaynakça

- ALKAN, Haluk (1998). *Türkiye’de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamlı Örgütleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALTAN, Can (2005). “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik ve Ticari İlişkilerimiz”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı 17, (http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-ekonomik-sorunlar-_mayis-2005_.tr.mfa), [12.10.2010]
- ARBACHE, Jorge, GO, Delfin S. and PAGE, John (2008). “Is Africa’s Economy at a Turning Point?”, in Delfin S. GO and John PAGE (eds), *Africa at a Turning Point?: Growth, Aid, and External Shocks*, Washington D.C., The World Bank, ss. 13-86.
- BAUER, Raymond A., POOL, Ithiel de Sola and DEXTER L. Anthony (2009). *American Business & Public Policy*, New Jersey, MIT.
- BORATAV, Korkut (1995). “İktisat Tarihi 1980-1994”, *Türkiye Tarihi-Bugünkü Türkiye 1980-1995*, İstanbul, Cem, ss. 159-214.
- (Büyük holdingler TUSKON kuşağında), Haber 7, 12 Kasım 2009, (<http://www.haber7.com/haber/20091112/Buyuk-holdingler-TUSKON-kuyrugunda.php>), [15.10.2010]
- COLLIER, Paul (2006). *International Political Economy: Some African Applications*, Oxford, AERC, Oxford University Press.
- ÇEÇEN, A. Aydın, DOĞRUEL, A. Suut ve DOĞRUEL, Fatma (1990). *Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Yapısal Kriz*, İstanbul, Egemen Yay.
- DEMİR, Ömer, ACAR, Mustafa, and TOPRAK, Metin (2004). “Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No. 6, ss. 164-186.
- FIRAT, Melek (2007). “Türkiye- Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, *Uluslararası Türk-Afrika Kongresi*, TASAM, ss. 1-5, (<http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf>), [05.01.2010]
- GARTEN, Jeffrey (1997). “Business and Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 3, ss. 67-79.
- GÜLFİDAN, Şebnem (1993). *Big Business and The State in Turkey: The Case of TUSIAD*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi.
- HAVA, Ergin ve KULU, Şule (2010). “Economy vs. Politics in Turkey: A Declaration of Independence”, *Today’s Zaman*, June 15, ss. 42-44.
- HENDRICK, Joshua D. (2009). “Globalization, Islamic Activism, and Passive Revolution in Turkey: The Case of Fethullah Gülen”, *Journal of Power*, Vol. 2, No. 3, ss. 343-368.
- KAR, Muhsin (2011). “Türkiye Ekonomisinin Dünya İle Bütünleşmesinde Cumhurbaşkanlığının Rolü”, *Çankaya’da İlk Üç Yıl*, Ankara, SDE Raporu, ss. 28-38.
- KAR, Muhsin and ALKAN, Haluk (2009). “An Awkward Relationship Between Business Elites and the Military in Turkey”, European University Institute Robert Schuman Centre for Advanced Studies Mediterranean Programme Tenth Mediterranean Social and Political Research Meeting, 25 – 28 March, Montecatini Terme, ss. 1-33.
- KAPLINSKY, Raphael and FAROOKI, Masuma (2009). *Africa’s Cooperation with New and Emerging Development Partners: Options for Africa’s Development*, New York, UN-OSSA.
- “Kaset Olayını Şantaj Aracı Olarak Kullanan Üst Düzey İnsanlar Oldu”, Röportaj Nuriye Akman, Zaman 27 Mart 2004, (<http://www.nuriyeakman.net/node/1503>) [09.02.2010]
- KIZILARSLAN, Attila G. (2007). “Türkiye Afrika İlişkileri”, in Oğuzhan Köse (der), *Afrika Ülkeleri-Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler*, İstanbul, TASAM, ss. 7-13.
- KURU, Ahmet T. (2007). “Changing Perspectives on Islamism and Secularism in Turkey: The Gülen Movement and The AK Party”, International Conference, *Muslim World in Transition: Contributions of the Gülen Movement*, London, Leeds Metropolitan University Press, ss.140-151.

- MANSFIELD, Zuhul (2007). "Türkiye İle Afrika Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Genel Görünümü", *Uluslararası Türk-Afrika Kongresi*, İstanbul, TASAM, ss. 1-6, (<http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/17-Zuhul-MANSFIELD-tr.pdf>) [16.02.2010]
- MERAL, Rızanur (2009). "2005 Yılında İhracatımız 2,5 Milyar Dolardı", *Kobi Sektör*, 19 Ekim, (<http://www.kobisektor.com/gundem/4133.html>) [15.10.2010]
- "Nijerya Türk Yatırımcıları Bekliyor", *Hürriyet*, 11 Temmuz 2010.
- ÖZCAN, Gül Berna and ÇOKGEZEN, Murat (2003). "The Limits to Alternative Forms of Capitalization: The case of Anatolian Holding Companies", *World Development*, Vol. 31, No. 12, ss. 2061-2084.
- RENA, Raunder (2008). "Sectoral Performance in The African Economy-Some Issues and Trends", *Indus Journal of Management & Social Science*, Vol. 2, No. 1, ss. 1-14.
- TUSKON, 2007, (Türkiye Afrika Dış Ticaret Köprüsü-2), (http://www.tuskon.org/icerik/haber_detay.php?id=265) [16.10.2010]
- (TUSKON, TOBB/DEİK İşbirliğinde Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi Bugün İstanbul'da Başladı), *Zaman* 18 Ağustos 2008.
- TUSKON, 2009, Üye Federasyonlar, (<http://www.tuskon.org/gnl/federasyon.php>). [15.10.2010]
- TUSKON, 2010a, *Oyun Alanımız Bütün Dünya*, İstanbul, TUSKON Tanıtım Broşürü.
- TUSKON, 2010b, TUSKON'un Amacı ve Perspektifi, (<http://www.tuskon.org/hakkimizda/?id=history>) [15.10.2010]
- TUSKON, 2010c, *Türkiye - World Trade Bridge - 2010*, İstanbul.
- TUSKON, 2011, *Türkiye-Africa Trade Bridge 7*, İstanbul.
- "TUSKON's Latest Trade Bridge with Africa Yields Deals", *Today's Zaman*, 2010, November 1, (<http://www.todayszaman.com/news-225983-105-tuskons-latest-trade-bridge-with-africa-yields-deals.html>) [02.09.2012]
- Türkiye-Afrika Ülkeleri Kültürel Sosyal ve Ekonomik İşbirliği Derneği (AKSİAD) web sitesi, <http://www.aksiad.org>
- "Türkiye'nin Küresel STK'sı: TUSKON" (2010). *Kobi Efor*, Ekim, ss. 34-36.
- TÜRKMEN, İbrahim (2010). "Trading o Bridges of Trust", *Today's Zaman*, June 15, ss. 10-12.
- UĞUR, Aydın ve ALKAN, Haluk (2000). "Türkiye'de Devlet ve İşadamı İlişkileri Perspektifinden MÜSİAD", *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, ss. 133-155.
- UYGUR, Selcuk (2007). "Islamic Puritanism' As A Source of Economic Development: The Case of The Gülen Movement", International Conference, *Muslim World in Transition: Contributions of the Gülen Movement*, London, Leeds Metropolitan University Press, ss. 176-186.
- YENER, Ahmet M. (2007). "Sahra altı Afrika ile Türkiye Arasındaki Ekonomik- Ticari İlişkiler ve Kalkınma Yardımlarının Rolü", Ahmet KAVAS ve Ufuk TEPEBAŞ (der), *Sahra Altı Afrika*, İstanbul, TASAM, ss. 47- 554.
- ZURCHER, Erik J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Y. Saner Gönen, İstanbul, İletişim.

DEVLET KAPASİTESİ VE UMUMİ MÜFETTİŞLİKLER ALTYAPISAL İKTİDARIN YERELDE İNŞASI *

Ayfer GENÇ YILMAZ **

Özet

Bu çalışma, Tek-parti Dönemi devlet-toplum ilişkilerine farklı bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Tek-parti rejimini, devletin toplum üzerinde kurmaya çalıştığı tek yönlü despotik bir iktidar ilişkisi temelinde irdeleyen çalışmaların boş bıraktığı bir alanı; yapacağı altyapısal iktidar analizi temelinde doldurma gayretindeki bu çalışma, Mann'ın altyapısal iktidar kavramsallaştırması temelinde ilerlemektedir. Bu bağlamda, Tek-parti Dönemi kapsamında devletin yerelde altyapısal iktidar arayışlarının bir sonucu olarak vücut bulan Umumi Müfettişlik kurumu üzerinden bir analiz çerçevesi sunulmaktadır. Buna göre; devletin yerelde inşa etmeye çalıştığı yollar ve iletişim ağları gibi lojistik teknikler, devletin kurumları aracılığıyla kurmaya çalıştığı iktidar yapılandırmasını örneklemesi açısından önem taşımaktadır. Devlet, taşradaki görünürlüğünü ve ulaşılabilirliğini arttırmak; toplumun gündelik hayatına dair bilgi, gözlem ve tecrübesini kurumları aracılığıyla çoğaltmak istemektedir. Taşranın eğitiminden ekonomik kalkınmasına; karayollarının genişletilmesinden sulama sorunlarına; sıtma ölüm oranlarından doğumun teşvikine kadar gündelik hayatın çok farklı alanlarına temas eden bir yeni kurumsal alan olarak Umumi Müfettişlikler, bu bağlamda, devletin altyapısal iktidarının kurumsallaşmasına dair önemli bir işlevsellik kazanmaktadır.

Devlet-toplum karşılaşmasının gündelik hayatın büyük bir bölümüne yayılan örnekleri, Trakya Umumi Müfettişlik Raporları ve Umumi Müfettişlik Toplantı Tutanaqları üzerinden çalışma kapsamında analiz edilmektedir. Bu sayede, Türkiye tarihinin çok önemli bir kesiti olan Tek-parti rejimini ve bu dönemin çok önemli bir kurumsal parçası olan Umumi Müfettişlikleri siyaset sosyolojisinin ana meselelerinden devlet kapasitesi üzerinden yeniden anlamaya çalışarak tarihsel olan ile siyasal olanın bir araya getirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Altyapısal iktidar, Umumi Müfettişlik, devlet, toplum, devlet kapasitesi, Tek-parti Rejimi, Michael Mann

* Bu çalışma Yrd. Doç. Dr. İsmet Akça'nın Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programında verdiği Türk Siyasal Hayatı Dersi kapsamında hazırlanmış bir ödevin yeniden düzenlenmiş halidir.

** İstanbul Ticaret Üniversitesi Araştırma Görevlisi. Mail: ayfergenc@gmail.com

Giriş

“Devlet nedir?” sorusu, siyaset sosyolojisinin temel ama cevaplanamayan sorunsalı olarak akademik tartışmaların merkezinde yer alırken devlet iktidarı, Weber’in mirasını devralan devlet merkezci kuramcılar (Mann, 1993; Migdal, 2001; Tilly, 1990) tarafından devlet kapasitesi kavramsallaştırması üzerinden analiz edilir (Seabrooke, 2002). Devletin neo-Weberyen teoriler nezdinde tanımı, devlet kapasitesi sorunsalından hareketle, onun kurumsal ve teritoryal merkezileşmiş doğası üzerinde yoğunlaşır (Mann, 1984). Diğer bir deyişle devlet, kurumları aracılığıyla, merkezden kapladığı teritoryal alana doğru iktidarını yayar. Bu noktada ise Mann’ın altyapısal iktidar kavramı devreye girer. Bir mekân dâhilinde idari merkezileşmeyi mümkün kılan ve onu, kapladığı bölgesel coğrafi alan dâhilinde hâkim kılan temel etkenlerden en önemlisi o devletin sahip olduğu altyapısal iktidarıdır (Mann, 1984).

Mann’ın (1984: 113-114) yukarıda sözü edilen altyapısal iktidar kavramsallaştırması “devletin sivil toplumu çevreleyebilme ve lojistik olarak siyasal kararları uygulayabilme yeteneği” şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda, altyapısal anlamda güçlü bir devletten bahsedebilmek için, öncelikle, devletin toplumsal kontrol mekanizmalarına sahip olması ve aynı mekanizmaların toplumun gündelik hayatının en ücra köşelerine işleyebiliyor olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle devletin, toplumsal faaliyetleri kurumları aracılığı ile merkezden kontrol edebiliyor olması gerekir.

Devletin kurumları aracılığıyla vücuda getirdiği yerelde altyapısal iktidar arayışları yol yapımı, iletişim ağlarının güçlendirilmesi, kurumsal iş bölümü gibi temel toplumsal mühendislik alanları üzerinde yoğunlaşırken; söz konusu arayış sadece ekonomik ve teknik anlamıyla değil, özellikle devlet kapasitesini genişlettiği ve merkezin yerel üzerindeki iktidarını kuvvetlendirdiği ölçüde siyasal anlamıyla da önem kazanır.

Yukarıda özetlenen teorik analize bağlı kalacak bu çalışma, Tek-parti dönemini, ağırlıklı olarak devletin toplum üzerinde hukuk ve polis aracılığıyla kurmaya çalıştığı otoriter/despotik iktidar analizleri üzerinden ele alan ve toplumu dışarıda bırakan çalışmaların boş bıraktığı bir alanı doldurmayı hedeflemektedir. Bu çalışma kapsamında, devletin toplum aracılığıyla altyapısal iktidar yaratma arayışı analiz edilmek istenmektedir. Tek-parti dönemi altyapısal iktidar projelendirmelerinin bir kurumu olarak Umumi Müfettişlikler, bu bağlamda, çalışmanın merkezinde yer alacak ve devletin yereldeki siyasal iktidar arayışları temelinde irdelenecektir.

Buna göre; Tek-parti rejimi merkezden atadığı müfettişleri aracılığıyla yerel halkın gündelik hayatında kendi varlığını görünür kılmayı ve iktidarını toplumsal ilişkiler üzerinden yeniden üretmeyi hedeflemektedir. Bunu yaparken teftiş raporları aracılığıyla toplumsal olanda neler olup bittiğine kayıtsız kalmamakta; toplumdan edindikleri ile karar alma süreçlerini yeniden şekillendirmektedir. Amaç, devletin tüm kurumsal mimarisi ile farklı boyutlarda toplumun bütününe temasını sağlamak ve bu uğurda devlet kapasitesini arttırmak olarak belirlenmiştir. Türk tarih yazımının devlet merkezci geleneği ve onun öngördüğü devlet-toplum monolitik bütünsel kavrayışı karşısında bu çalışma, toplumu bir aktör olarak analiz çerçevesine eklemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda Umumi Müfettişliklerin, devlet ve toplum arasında kurulacak ilişkide üstlenecekleri rol ve bu sayede altyapısal iktidarı sağlamak adına işlevselleştirilmeleri süreci bu çalışmanın devamında incelenecektir.

Bu bağlamda devlet kapasitesi analizine Türkiye tarihi bağlamında çok tartışılan Tek-parti rejimi ve Umumi Müfettişlikler üzerinden yapılacak katkı, hem tarihi neo-Weberyen analize geri getirmeyi hem de Tek-parti rejiminin ulus devlet inşa sürecini ve siyasal iktidarını yerelde

yeniden üretme çabasını yeniden düşünmeyi hedeflemektedir. Bu anlamda da bugüne kadar ağırlıklı olarak Kürt Sorunu (Yeğen, 2006) ve Türkçülük (Bali, 2008) eksenlerinde ele alınan ve tartışılan Umumi Müfettişliklerin, devlet kapasitesinin önemli bir idari mekanizması olarak tartışılması hedeflenmektedir. Bu açıdan Umumi Müfettişlikler, sivil toplumda egemen siyasal toplumun kendini yeniden üretme arayışının önemli bir kurumsal aracı olarak ele alınacaktır.

Bu amaçla ilk olarak Mann'ın altyapısal iktidar analizi merkezinde devlet kapasitesi kavramsallaştırması teorik olarak ele alınacaktır. Çalışmanın asıl konusunu oluşturan toplum aracılığıyla iktidar analizi, meşruiyet kavramının da tartışılmasını gerekli kılacağından ilk bölümün ikinci kısmında bu sorunsal üzerinde durulacaktır. Ardından Umumi Müfettişlikler ve devlet kapasitesi ilişkisi Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine süreklilik gösteren bir yönetim zihniyeti (Koçak, 2010) olarak ele alınacaktır. Son olarak Trakya Umumi Müfettişlik raporları ve Umumi Müfettişlik toplantı tutanakları üzerinden altyapısal iktidarın Tek-parti örneğinde yerelde nasıl kurulmaya çalışıldığı somut örnekler üzerinden irdelenecektir.

Devlet Kapasitesi:

Altyapısal İktidar ve Meşruiyet Temelinde Bir Analiz

“(Modern) devlet, herhangi bir tarihsel devletten daha fazla günlük yaşamın içine sızar. Altyapısal gücü devasa şekilde artmıştır. Eğer bugün bir Kızıl Kraliçe olsaydı, sarf edeceği kelimelerden hepimizin korkması gerekirdi - Alaskadan Florida'ya, Shetlands'dan Cornwall'a, artık modern devletin altyapısal menziline saklanacak hiçbir yer yok” (Mann, 1984:114).

Devlet kapasitesinin üzerinde uzlaşmış net bir tanımı bulunmamaktadır. Egemenlik, vergi toplama, askeri güç ya da Mann'ın çalışmanın konusunu oluşturan altyapısal iktidarına atıfla tanımlanabilen devlet kapasitesi, çok genel anlamıyla devlet bürokrasinin temel fonksiyonu olarak devletin toplumsal aktörler ile ilişkilerini ve onun mekânsal ve toplumsal etki alanını ifade eder (Mann, 1984: 114).

Devlet kapasitesi en genel ifadesiyle bu şekilde devletin sınırları dâhilinde topluma hâkim olabilme ve onu yönetebilme becerisiyle ifade edilirken aslında ortaya çıkan, Vom Hau'nun (2007) vurguladığı gibi, Mann'ın altyapısal iktidarından başka bir şey değildir. Bu çalışma nezdinde devlet kapasitesi, merkezi devletin kurumsal kapasitesine referansla ve onun kapladığı bölgesel alanı çevreleme ve lojistik olarak kararlarını, aynı bölgesel alanda, uygulayabilme yeteneği üzerinden ele alınacaktır (Mann, 1984: 113). Bununla birlikte, Seabrooke'un (2002) “meşruiyeti devlet analizlerine geri getirme” önerisine istinaden devletin altyapısal iktidarını uygulanabilir kılan önemli bir etken olarak sembolik iktidar ya da meşruiyet arayışı da ihmal edilmeyecektir.

Mann'ın Devlet Teorisi ve Altyapısal İktidar

Mann'ın bu çalışmanın konusunu teşkil eden altyapısal iktidar kavramı onun devleti anlamakta kullandığı Weberyen yanına tekabül eder (Soifer, 2008: 233). Bu açıdan Mann'ı, Weber'in mirasçısı ve “Devleti Geri Getirme Ekolü”nün (Skocpol *vd.*, 1985) bir üyesi olarak tanımlayarak konuya başlamak takip edecek altyapısal iktidar kavramsallaştırması açısından öncelikli görünmektedir.

Neo-Weberyen olarak adlandıracağımız devlet kuramcıları, devleti sadece sınıf çatışması (Miliband, 1977), kapitalist işlevselcilik (Poulantzas, 2000) ya da çoğulcu çıkar grupları (Dahl, 1971) üzerinden açıklamayı reddederek liberal ve Marksist teorilerden farklı olarak devlete derecesi farklı seviyelerde öngörülme ile birlikte bir otonomi atfeder (Seabrooke, 2002: 4).

Yukarıda sözü edilen otonomi her şeyden önce devlet-toplum arasında, birincinin ikinciden bağımsızlığının dereceleri üzerinden bir analize girişir. Mann (1984), söz konusu otonomi tartışması ekseninde, devleti toplumdan tam olarak bağımsız görmemekle birlikte onun toplum karşısında göreceli bir bağımsızlığı olduğu gerçeğini sıklıkla vurgular. Ona göre devlet, diğer toplumsal iktidarlardan farklı olarak merkezi ve bölgesel karakteri ile ayrılır. Hâkim olduğu bölgesel alan dâhilinde, onu diğer iktidar odaklarından farklı ve özgün kılan yegâne faktör ise meşru şiddet kullanım tekeline sahip olmasıdır (Weber, 1983: 111). Weber'in meşhur devlet tanımından yola çıkan Mann, devletin kendine özgü personeli, merkezden idare ettiği siyasal ilişkileri, teritoryal alanı ve sahip olduğu şiddet tekeline hareketle Weber tarafından sistematize edilen otonom devlet anlayışını yeniden formüle eder.

Devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi bu şekilde kurgulayan Mann'ın teorisinde devlet elitleri, toplum ve birincisinin ikincisi üzerinde kontrolünü sağlayan aracı kurumlar olmak üzere üçlü bir ilişkisel yapı dikkati çeker (Soifer, 2008: 233). İşte Mann'ın altyapısal iktidar ve despotik iktidar ayrımı da bu üçlü ilişki ve devlete atfedilen otonomi temelinde ifadesini bulur.

Despotik iktidar, çok genel olarak, devletin baskıcı kapasitesine atıfla devlet elitlerinin sivil toplum üzerinde kurduğu tek yönlü bir ilişki ile tanımlanırken; altyapısal iktidar merkezi devletin kurumsal bütünlüğüne atıfla onun kapladığı bölgesel alanın içine işleyerek kararlarını uygulayabilme yeteneği ile ifade edilir (Lucas, 1998). Diğer bir deyişle despotik iktidar toplum üzerinden işleyen bir iktidarken; altyapısal iktidar toplum aracılığıyla işleyen bir iktidara işaret eder (Lucas, 1998: 91). Bu bağlamda denilebilir ki despotik iktidar tek taraflı bir ilişki ve yalıtık karakteri üzerinden tanımlanırken; altyapısal iktidar, toplum ile karşılıklı ilişkiselliği sayesinde anlamını bulur.

Mann'ın giriş bölümünde önemle ifade edilen Weberyen yanı onun temel ilgisini devletin merkezleşmiş yapısı ile birlikte devlet elitlerine yöneltir (Jacoby, 2010: 21). Bu da bizi yukarıda bahsedilen altyapısal iktidarı ile despotik iktidarı arasındaki iki farklı iktidar türü arasındaki ayrıma götürür.¹ Altyapısal iktidar, lojistik teknikleri aracılığı ile topluma nüfuz etme ve politik kararları uygulama arayışındayken despotik iktidar, elitlerin sivil toplum gruplarıyla rutin ve kurumsallaşmış pazarlıklara girişmeden gerçekleştirmeye muktedir oldukları eylemler dizisi olarak anlam kazanır (Mann, 1984). Bu ikisi arasındaki farklılık ve geçirgenliği anlamak adına Soifer (2008), Tocqueville'in *The Old Regime and The French Revolution* adlı yapıtından bir örnekten hareket eder. Buna göre; egemen, tanık olduğu veya farkına vardığı her suç cezalandırılmalıdır; ancak cezalandırması gereken her suç fark ettiği yanılığına da kapılmamalıdır. Bu analogiden hareketle düşünüldüğünde altyapısal iktidar, her şeyden önem-

¹ Mann'ın altyapısal iktidar ve despotik iktidar arasında ortaya koymaya çalıştığı ayrım idealize bir kavramsallaştırmaya işaret eder. Buna göre altyapısal iktidar ve despotik iktidarın tarihsel ve toplumsal düzeyde birbirlerinden bağımsız bir biçimde var olduklarını düşünmemek gerekir. Her despotik iktidarın, altyapısal iktidara ihtiyaç duyacağı kaçınılmaz görünmekle birlikte altyapısal iktidarın da despotik iktidarın alternatif olarak düşünülmesi yanılığına düşmemek gerekir. Tersine, altyapısal açıdan kuvvetlenmiş bir iktidarın da pekâlâ totaliterleşme eğilimi gösterebileceği her daim akılda tutulmalıdır. Mann'ın bu şekilde ifade ettiği altyapısal ve despotik iktidar kavramları ideal tipolojilere işaret eder. Gündelik hayatta ise iki iktidar biçimi birbirlerine eklenmiş halde bulunurlar.

lisi, hükümdarın yanılmasını engelleyecek gözetleme ve bilgi edinme yeteneği ile anlamını bulur.

Yukarıda sözü edilen iktidarın gözetleme ve bilgi edinme yeteneği, Foucault'nun Bentham'dan ödünç alarak iktidar kuramını üzerine inşa ettiği mimari hapishane tasarımı 'panoptikon'u anımsatır. Bentham'ın panoptikonunda kendi kendini kontrol eden ve gözetlen bir topluluk tahayyül edilmiştir. Bentham'ın mirasını devralan Foucault'da (1977) panoptisizm, toplumu düzenlemeyi ve sürekli kontrol altında tutmayı başaran iktidarın toplumsal kontrol tekniklerine işaret eder. Bu bağlamda, modern devlet iktidarının önemli bir boyutunu oluşturan altyapısal iktidar; bilgi edinme, gözetleme ve kayıt altına alma yöntemleriyle toplumu çevrelerken aslında bireyi sistematik bir biçimde kontrol altında gözetlenebilir kılan ve bu sayede de bireyin kendi kendini yönetebilir kılmasını öngören panoptisizm ile de ciddi bir biçimde eklenir. Bu bağlamda devletin altyapısal iktidar mekanizmaları genişledikçe, toplum dâhilinde bireylerin kendi kendilerini denetleme pratikleri de o oranda gelişir.

Mann (1993), despotik iktidarların tarih boyunca çok farklı düzeylerde düzensiz bir gelişim izlediğini belirtirken; altyapısal iktidar mekanizmaları alanında devletlerin dünden bugüne sürekli aşama kaydederek söz konusu mekanizmaları sürekli geliştirdiğinden bahseder. Dolayısıyla tek başına var olan despotik iktidarın kısa süreli kalmaya mahkûm olduğunu; altyapısal iktidarın ise günümüz kapitalist demokrasilerinde görüldüğü üzere bugün modern devletin temelini oturduğunu ve sürekli karmaşıklaşarak geliştiğini savunur.

Lucas'ın (1998) önerisiyle altyapısal iktidarı, Weber'in kolektif iktidar/distribütif iktidar üzerinden yaptığı tartışma ekseninde değerlendirmek de mümkündür. Buna göre; altyapısal iktidar devlet ve toplum arasında ortak bir amacı gerçekleştirmeye; deyim yerindeyse bir ortaklığa işaret eder. Bunun için bazen bir üçüncü aktör gerekebilirken bazen de ortak bir çıkar yeterli olabilir (Lucas, 1998: 92). Bu, bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla ele alınacağı üzere, Umumi Müfettişlik kurumunun bir üçüncü aktör olarak devlet ve toplum arasında yer aldığı ve ekonomik kalkınma, toplumsal istikrar ve ulusal bütünleşme gibi ortak çıkarlar ekseninde Tek-parti rejimi ile toplumun girdikleri karşılıklı etkileşim ve ilişkiyle Türkiye tarihinde de somutlanır.

Bu amaçla, çalışma boyunca devletin altyapısal iktidarının yukarıda belirtilen karşılıklı ilişkiselliği üzerinden bir analizi gerçekleştirilecektir. Öyle ki devletin mekânı içinde yer alan vatandaşlarının toplumsallaştırılmasında müdahale alanı ancak altyapısal iktidarının genişlediği ölçüde mümkün kılınır ve bu iktidar tarzı her durumda devlet ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşimi gerekli kılar. Tek-parti rejiminin sivil topluma bilfiil girebilme ve politik kararları geniş kesimlerde lojistik olarak uygulama kapasitesi altyapısal iktidarı üzerinden açıklanır (Jacoby, 2010: 21). Bu bağlamda, Soifer'in (2008) önerdiği şekliyle Mann'ın altyapısal iktidarı her şeyden önce bir kurumlar bütünü olarak devletin sınırları üzerinde kontrolü ve toplumsal ilişkileri düzenleyebilme yeteneği ile ifade edilir. Gündelik hayata müdahalede bulunabilme yeteneğine sahip olan devlet, bu sayede duygusal bağlılığı kendi temsilinde sağlayabilir (Vom Hau, 2007).

Bu noktada akla şu soru gelmektedir: Devlete, bireylerin gündelik hayatına müdahale hakkını veren ya da bu duruma toplumun rıza göstermesini sağlayan nedir? Devlet iktidarının kendini bu şekilde toplumda görünür kılama eğilimi, aslında, her devletin iktidarının sürekliliğini sağlamak adına toplumda rıza oluşturma gayesine işaret eder. Bu, siyasal egemen sınıfın toplum üzerinde hegemonya tesis etmesi (Gramsci, 2007) veya siyasal elitlerin siyasal

bir formül oluşturması (Mosca, 1939) şeklinde gerçekleşebilir. Diğer yandan, iktidarın varlığını rasyonel kılabilceği bir söylemsel alan yaratarak; diğer bir deyişle problemler ortaya atıp sonradan bunlara çözüm bulmak amacıyla müdahale etme arayışına girmesi de benzer bir amaçla açıklanabilir (Foucault, 1972). Burada söz konusu olan, iktidarın toplumsal olanda kendine yer edinebilme arayışıdır. Bunu çeşitli teoriler üzerinden analiz etmek farklı boyutlara işaret etse de aslında hepsi, aynı rıza ve kabul görme niyetine ve iktidarın sürekli kılınmasına yönelik hamlelerdir.

İktidarın gündelik hayata bu şekilde müdahil olması, onu, hayata dair anlamlandırmalarımız üzerinde hâkim kılar. Örneğin; Habermas'ın (1981) yaşam dünyası ve sistem olmak üzere ikili ayırım temelinde ilerleyen kuramında, birincinin ikinci tarafından kolonileştirilmesi süreci de bu çerçevede anlamını bulur. Yaşam dünyasını; kültür, sembol, anlam ve kişilik ekseninde algılayan Habermas, diğer yandan, sistem olarak da devlet ve ekonomiyi kasteder. Birincinin ikincisi tarafından kolonileştirilmesi, yaşam dünyasına dâhil olan kendi istek ve anlamlandırmalarımızın aslında sistemin öngörülleri doğrultusunda ve sosyo-kültürel olarak belirlenebildiği gerçeğini ortaya çıkarır. İletişime dair olanın bu şekilde belirlenebilir olması, Habermas'ın gündelik hayatın sömürgeleştirilmesi olarak adlandırdığı sürece işaret ederken sistem ve yaşam dünyası arasında sürekli bir gerilimi öngörür.

Yukarıda ifade edildiği şekliyle devlet ve toplum arasında ortak çıkarları sağlayacak ve devletin toplumun gündelik hayatında görünür kılınmasını mümkün kılacak olan teknikler olarak ise siyasal kontrol lojistiği teknikleri (Mann, 1984) ön plana çıkar. Devletin altyapısal iktidarının gelişimi ancak siyasal kontrol lojistiği tekniklerinin uygulanması ile mümkün görünmektedir (Jacoby, 2010: 22-23). Bu teknikler sayesinde ki devlet toplumsal hayata nüfuz edebilme imkânını bulabilmekte ve gündelik hayatın içine girebilmektedir. Bu dört tip lojistik teknik aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Jacoby, 2010: 23) :

- Devletin merkezi olarak koordine ettiği, başlıca faaliyetleri arasında gelen kurumsal işbölümü
- Sabit mesajların devletin amilleri yoluyla ülke toprakları boyunca iletilmesini ve yasal sorumlulukların kodlanıp saklanmasını sağlayan okuma-yazma kültürü
- Devlet tarafından en üst değer garantisi altında meta değişimine imkân veren para basma, ağırlıklar ve değerler
- İyileştirilmiş yollar, gemiler, telgraf sistemi vs. yoluyla kaynak ve insan taşınmasının ve mesajların iletişiminin hızı

Yukarıdaki lojistik teknikler yoluyla devlet, Tek-parti rejimi ve Umumi Müfettişlikler özelinde inceleneceği üzere, içinde özerkleştiği teritoryal sınırlarına egemen olabilmekte ve yine aynı teknikler sayesinde merkeziyetçi yapısını koruyabilmektedir. Özetle devlet, oluşturduğu kurumsal mimarisi aracılığıyla merkezden kapladığı teritoryal alana doğru yayılarak toplumun içine işleyebilmektedir. Bunu ise ağırlıklı olarak iletişim, ulaşım, eğitim ve idari vasıtalar aracılığıyla sağlamaktadır (Vom Hau, 2007).

Lojistik teknikler, devlet aygıtını ait olduğu teritoryal alanda hâkim kılar. Bu şekilde fiziksel anlamda elinde gerekli araçları bulunduran devlet aygıtı, artık, Foucault'nun (2007, 2008) yönetimsellik kavramsallaştırması ile ifade edildiği şekliyle söz konusu bölgesel alandaki nü-

fusu yönetmeye başlar. Bu bağlamda; sınırları dâhilinde yönetmek niyetinde olduğu nüfusun farkında olan devlet, artık, idari kapasitesini bu nüfusun kontrol altında tutulmasına ve aynı nüfusun kendi kendini kontrol edip gözetebilecek bir tutumu alışkanlık edinmesini amaç edinir. Foucault'nun, nüfusu siyasal bir özne olarak ortaya çıkaran yönetimsellik kavramsallaştırması özneleştirme süreci ile devlet aygıtının kurumsallaşması arasında kurduğu doğrudan ilişki çerçevesinde önem kazanır (Lemke, 2007). Bu bağlamda yönetimsellik, nüfusunu yönetmek niyetinde olan Tek-parti iktidarı ve ona bu yolu açan kurumsal aygıt olarak Umumi Müfettişliklerin başta istatistiki raporlar olmak üzere çeşitli pratiklerinde ifadesini somut bir biçimde bulur. Doğum oranlarından iskân politikalarına veya hijyenden beslenmeye kadar insan hayatına dair olan her şey, böylece, iktidarın konusu haline gelir. Foucault'da yönetimsellik, bu çerçevede, her zaman davranışların yönetilmesi sürecine işaret eder ve kendini yönetmekten diğerlerini yönetmeye kadar geniş bir alanı kapsar. Bu haliyle, teritoryal alan ve nüfus ekseninde tanımlanan altyapısal iktidar ve yönetimsellik de devletin idari aygıtlarının özneleştirme teknikleri ile olan ilişkisi dâhilinde birbirlerine eklenir. Foucault'nun yönetimsellik analizinin öngördüğü haliyle iktidarı; aygıtları, pratikleri ve teknolojileri üzerinden tanımlamak, ister istemez, bu çalışmanın konusunu oluşturan altyapısal iktidar analizini de zorunlu kılar.

Bu bağlamda çalışmanın asıl konusunu oluşturacak olan Tek-parti dönemi Umumi Müfettişlikleri, Mann'ın yukarıda genel hatlarıyla ve teorik olarak ifade edilmeye çalışılan altyapısal iktidarının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Buna göre, Tek-parti iktidarı, sınırları dâhilinde Anadolu'nun ücra köşelerine de ulaşma gayretiyle, içinde hâkimiyetini pekiştirmeye çalıştığı mekân ve sınırlar dâhilinde idari merkezileşme iddiası ile bir kurumsal yapı olarak Umumi Müfettişlikleri meydan getirir. Amaç, devletin idari kapasitesini genişletmek ve bu sayede topluma nüfuz ederek merkezde kurulmaya başlanan devlet oluşum sürecini yerele doğru yaymaktır. Bu da her durumda taşrayı da hesaba katmak ve devlet kapasitesini yerelde inşa etmek ile mümkün görünmektedir. Bu amaçla erken Cumhuriyet dönemi Kemalist rejimin iktidarını kalıcı kılmak amacıyla taşraya yöneldiğini ve toplumsal olana nüfuz etmek derdinde olduğunu belirtmek yerinde bir tespit olacaktır. Ancak bu şekilde altyapısal olarak güçlendirilecek bir devlet iktidarı, toplumu hak ettiği merkezi ve teritoryal karaktere ulaştıracaktır.

Umumi Müfettişlikler, bu anlamda, devlet kapasitesinin yerelde inşa sürecinin önemli bir kurumsal mekanizması olarak devletin, sivil toplumun gündelik hayatında yeniden üretimini mümkün kılacaklardır. Bunu yaparken toplumu üretici kılarak entegrasyonunu sağlamayı, yollar yaparak ve iletişimi kuvvetlendirerek ulaşılabilir kılmayı, eğitim yoluyla da cumhuriyet ideolojisini okullar ve eğitimin yaygınlaştırılması süreci ile birlikte Althusser'in (1971) de ifade ettiği şekliyle ideolojik aygıtlarında cisme büründürerek kurumsallaştırılmayı hedef biçerek devlet kapasitesini Anadolu taşrasına yayarak güçlendirmek üzere yola çıkacaklardır.

Bu anlamıyla Tek-parti rejiminin kurumsallaştırdığı Umumi Müfettişlikler, rejim için yönetim kapasitesini artırma aracı olarak önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bunu yaparken toplumu kayıt altına almış ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını belirleyerek gündelik yaşamlarına sızmayı başarmıştır. Bu sayededir ki altyapısal iktidarını hâkim olduğu bölgesel alanda genişletmeyi mümkün kılmıştır.

Devlet Kapasitesini Meşruiyet Ekseninde Düşünmek

Altyapısal iktidar devletin kapasitesini anlamak adına merkezi bir rol üstlenirken onu, toplumun gündelik yaşantısını biçimlendirmek ile meşgul iken neredeyse doğal bir güç gibi idrak edilmesini sağlayacak olan yegâne faktör olarak ise sembolik iktidar ya da meşruiyet arayışı ortaya çıkar (Loveman, 2005; Seabrooke, 2002). Devlet bir yandan altyapısal iktidarını genişletmek için meşruiyete ihtiyaç duyar; diğer yandan ise altyapısal iktidarını genişlettikçe sembolik iktidarını pekiştirir. Özetle bu ikisi arasındaki ilişki her şeyden önce karşılıklı bir ilişkiselliğe tekabül eder (Vom Hau ve Soifer, 2008). Ve bu ilişkisellik özünde devletin ve toplumun birbirlerini şekillendirdiği ölçüde şekillenerek vücut bulduklarını bize gösterir. Seabrooke'un (2002) meşruiyeti devlet kapasitesi analizine katma çabası bu ilişkiselliği hatırlattığı ve görünür kıldığı şekilde anlam kazanır ve Mann'ın altyapısal iktidar kavramsallaştırmasına da eksik olan parçasını eklemleyerek devlet toplum ilişkiselliğini bütüncül kılar.

Bu açıdan Leonard Seabrooke (2002), "meşruiyeti neo-Weberyen devlet teorisine geri çağırma" hedefi ile yola çıktığı makalesinde, Mann ve Skocpol gibi teorinin en önemli kurucu figürlerinde meşruiyet kavramının eksik olduğu yönünde tespit bulur. Ona göre eğer bir altyapısal iktidar, her şeyden önce, devlet ve toplum arasında bir ilişki üzerinden tanımlanıyorsa bu ilişki mutlak suretle karşılıklı bir ilişkidir. Toplumun, bu bağlamda, devlet oluşumundaki aktif rolü yadsınamaz ve eğer meşruiyet, bu haliyle devlet kapasitesinde hak ettiği yeri bulamıyorsa, o zaman "devletin tanımında toplum eksik ya da yeterince hesaba katılmamış demektir" (Seabrooke, 2002). Toplumsal normların değişimine paralel olarak devlet kapasitesinin toplumsal kaynakları da değişim gösteriyorsa, öyleyse, toplum devletin oluşum aşamasında önemli bir yere sahiptir ve bu açıdan da devlet kapasitesine hem aşağıdan bir bakış açısı hem de toplumsallık ve tarihsellik getirmek zaruri görünmektedir (Seabrooke, 2002).

Devletin altyapısal iktidarı üzerinden milliyetçiliği anlamaya çalıştığı makalesinde Mattias Vom Hau, önceki bölümde bahsedilen Mann'ın lojistik tekniklerinin devletin belirli sınırları içerisinde okuma oranını arttırarak veya ulaşımı kuvvetlendirerek vatandaşlarına nüfuz etmesiyle birlikte meşruiyetini kuvvetlendirip bu şekilde inşa etmeyi hedeflediği milliyetçiliğe hızla yaklaştığını ifade eder (Vom Hau, 2007: 337). Sağlık kliniklerinden vergi dairelerine, devlet okullarından kitle iletişimine, eğlence zamanlarından devlet seromonilerine her şey devletin topluma nüfuz ettiği alanı genişletir ve derinleştirir. Bu anlamda da, bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi, devlet kapasitesini yerele ve toplumun geneline yaymaya çalışırken her şeyden önce bunu meşruiyetini arttırmak için yapar. Buna bağlı olarak da meşruiyetini arttırdığı ölçüde toplumun gündelik hayatına nüfuzu kolaylaşır ve kapasitesi sembolik anlamda daha da fazla yoğunlaşır. Meşruiyet kavramı, bu açıdan, dâhil olduğu ve eklemlendiği ilişkisellikte birbirini besleyen karşılıklılığı görünür kılar.

Bu bağlamda bir sonraki bölüm, yukarıda teorik olarak ortaya konulmaya çalışılan devlet kapasitesinin olmazsa olmazları altyapısal iktidar ve meşruiyet arayışını Tek-parti dönemi Umumi Müfettişlik kurumuna ve iktidarın bu kurum aracılığıyla uygulamaya çalıştığı çok farklı lojistik teknikler uyarınca hedeflediği kendisinin toplumda yeniden üretim süreçlerine odaklanacaktır.

Tek-parti rejimi, altyapısal iktidarını güçlendirdiği ölçüde meşruiyetini sağlayacak; meşruiyetini sağladığı ölçüde kapasitesini arttıracak daha başka boş alanlar bulacaktır. Bu anlamda devlet kapasitesinin yerelde inşası meşruiyet aracılığıyla onun toplumun gündelik yaşantısındaki suretini her daim canlı tutacaktır.

Umumi Müfettişlikler ve Devlet Kapasitesi

Bu bölümde, Anadolu'nun farklı bölgelerinde uygulanan lojistik teknikler aracılığıyla merkezin yerel dokunarak iktidarını bu bölgelerde yayması amacıyla görevlendirilen ve devletin yereldeki suretini temsil eden Umumi Müfettişlerin Trakya Umumi Müfettişlik raporları ve toplantı tutanakları üzerinden detaylı incelemesi gerçekleştirilecektir. Çalışmanın sınırları düşünülerek, Umumi Müfettişlik raporları incelemesi Trakya Bölgesi ile sınırlı tutulmuştur. Diğer yandan; öteki bölgelerde kurulan Umumi Müfettişliklerin öncelikli olarak iktidarın Kürt siyaseti ile ilgili olarak kurulmuş olmaları ve raporların da ağırlıklı olarak bu mesele üzerinde yoğunlaşması, çalışmanın konusunu oluşturan devlet kapasitesi analizini bir hayli zorlaştırmaktadır.

Umumi Müfettişlik raporlarının incelemesine geçilmeden önce, ilk olarak, devlet kapasitesi arayışlarının Osmanlı'dan Tek-parti dönemine süreklilik arz eden bir yönetim zihniyeti olarak analizi gerçekleştirilecektir.

Osmanlı'da Merkezileşme ve Modernleşme Ekseninde Devlet Kapasitesi Arayışları ve Umumi Müfettişlikler

Turan'ın (2008: 149) belirttiği gibi devlet kapasitesi, “değişim isteyen iç dinamikleri dış faktörler ile ilişkili olarak düşünmeye yardımcı olan bir tarihsel sosyoloji çerçevesi sunmaktadır.” Bu açıdan bakıldığında kaynaklarında, uygulamalarında ve çerçevesinde dış faktörlere bağlı olarak değişimler yaşansa da devlet kapasitesi arayışı her devletin farklı süreçlerde farklı seviyelerde ama her daim ihtiyaç duyduğu bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Turan (2008), Osmanlı'da modernleşme sürecini hem iç hem de dış faktörler arasında bir denge düzeyinde incelediği makalesinde dönemin kapitalist sistemini ve gereklerini ihmal etmeden, yerel sistem olarak Osmanlı Modernleşmesinin bir süreç olarak iç ve dış güçler arasında diyalektik ilişkiler nezdinde şekillendiğini belirtir. Ona göre yapılması gereken bu iç/dış dengeyi devlet kapasitesi üzerinden düşündürmektir. Özetle, modernleşme sürecini devlet kapasitesini arttırmaya yönelik bir süreç olarak okumayı önerir. Bu bağlamda da Mann'ın lojistik teknikleri aracılığıyla, özellikle ilköğretim seviyesinde okullaşmanın yaygınlaştırılması, telgraf ve demiryolu ağlarında yaşanan gelişmeler, ilk milli bankanın kurulması örnekleri ile kendini gösteren devlet kapasitesini artırma çalışmaları, Osmanlı modernleşme ve merkezileşmesinin temelinde yer alır.

Bu bağlamda makalenin konusunu oluşturan Umumi Müfettişliklere de Osmanlı'da ilk defa II. Abdülhamid döneminde rastlanmaktadır (Koçak, 2010). Bu açıdan devletin bekası ve iktidarının güçlendirilmesi temelinde devlet kapasitesinin arttırılması; yine bu ekseninde taşra da dâhil olmak üzere toplumun bütününe temas eden bir iktidarın varlığının mecburiyeti anlaşılmış; bu vesile ile taşrada neler olup bittiğine dair gözetleyen ve rapor eden müfettişlere görev verilmiştir. Bu açıdan, makalenin asıl konusunu oluşturan, erken Cumhuriyet dönemi Umumi Müfettişlikleri ile birlikte düşünüldüğünde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yönetim zihniyetinde bir süreklilik göze çarpmaktadır: Devlet kapasitesini arttırma arayışı ve bu ekseninde toplumun bütününe nüfuz etme çabası.

Cemil Koçak'ın (2010) aktardığı bilgilere göre Osman Nuri Paşa'nın yazdığı Umumi Müfettişlik raporlarında rastlanan taşra vilayetlerine yönelik “asayişçi, nizamcı, medeniyetçi, terrekkiyatçı” bakış açısı Cumhuriyet dönemi süresince de süreklilik göstererek devam etmiştir.

Döneme ait farklı müfettişlik raporlarına göz atıldığında dikkat çeken nokta gündelik hayata dair çok sayıda konuya geniş yer verildiği gerçeğidir. Buna göre; asayiş, iskân, devlet binaları, eğitim, ekonomi, yollar, geçitler gibi gündelik hayatın işleyişine dair birçok konu raporların konusunu oluşturmaktadır.

Bu bağlamda Umumi Müfettişliklerin, bu dönem boyunca, sorunlu bölgelere ıslahat hareketlerini yerleştirmek amacıyla gönderildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Makedonya Eyaleti ve sonrasında 1. Dünya Savaşı arifesinde Doğu Vilayetlerine atanması düşünülen Umumi Müfettişlerin görevleri çok geniş bir listeyi kapsamaktadır.

“...Umumi müfettişler yasaların uygulanmasını denetleyecekler, Valilerin de görüşünü alarak gerekçesini de bildirerek bölgeleri için uygun görmedikleri yasalarda yapılması gereken değişiklikleri Babıali'ye bildirecekler ve bu konularda tasarılar hazırlayabileceklerdi... Umumi Müfettişler, memurların tayininde ve ıslahatla ilgili her türlü işte geniş yetkilere sahiptiler. Ayrıca bölgeleri içinde yasa ve nizamnamelerin uygulanması ile asayişten ve halkın refah ve huzurundan da sorumluydular. ...Ayrıca umumi müfettişler, görev alanları içindeki orman, maden ve ziraat alanlarının işletilmesinden ve korunmasında da sorumluydular” (Koçak, 2010: 32-33).

Daha sonra Milli Mücadele Dönemi sırasında da Umumi Müfettişlikler hatırlanmış; 28 Nisan 1920 tarihinde Anadolu Olağanüstü Müfettişliği kurulmuştur. Sonrasında ise yapılan uzun tartışmaların ertesinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde halkı kötü yönetimden kurtarmak gayesini birincil hedef olarak alan Umumi Müfettişliklerin kurulmasına dair tasarıya ilişkin mecliste çok sıkı tartışmalar olmuş; ancak tasarı pratiğe geçmeden askıya alınmıştır. Ancak 1927 yılında Umumi Müfettişlikler Tek-parti yönetiminin kurulması ile gündeme tekrar gelebilmiştir (Koçak, 2010).

Cumhuriyet Dönemi Umumi Müfettişlikleri

Bir önceki bölümde Osmanlı ve Cumhuriyet arasındaki süreklilik üzerinden gösterilmeye çalışıldığı üzere devlet kapasitesini arttırma ve altyapısal iktidarını teritoryal alanının bütününde kurma amacı, tarihselliği ihmal edilmeksizin, her devletin nihai hedefini oluşturmaktadır. Osmanlı'nın yıkıldığı ve Cumhuriyet rejiminin meydana geldiği 1920'li yıllar ile birlikte artık Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadele ekseninden ayrılmış ve bu anlamıyla da savaş ve vatanseverlik meşruiyet mekanizmalarından yavaş yavaş kopmaya başlayan Tek-parti iktidarı da sefeli Osmanlı gibi devlet kapasitesini arttırma arayışına gecikmeden başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yılları bu anlamda tam anlamıyla bir merkezileşme ve ulus devletleşme sürecine denk düşer. Mann'ın (1984, 1993) devleti her şeyden önce bir mekân olarak tanımladığından ve bu tanıma uygun olarak idari merkezileşmeye verdiği önemden yola çıkıldığında Umumi Müfettişliklerin kuruluşu Türkiye Cumhuriyeti açısından benzer bir aşamayı somutlar. Özmen'in (1947: 238) de belirttiği gibi 'Umumi Müfettişlikler bölgenin diğer bölgelerle bütünlüğünü sağlamak, merkeze olan uzaklığı ve ulaşım zorlukları göz önünde bulundurularak kurulmuş idari kurumlardır.'

Bu amaçla birden fazla ili kapsayacak şekilde, 1927 yılında, Abidin Özmen'in ifadesiyle "hükümetin, idare mekanizmasından tam randıman alabilmesi" adına Birinci Umumi Müfet-

tişlik 1164 sayılı kanun ile Elazığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsayacak şekilde kurulur (Korhan, 2012).

Cemil Koçak'ın hatırlattığı üzere Umumi Müfettişliklerin aslında Ankara ve İstanbul merkezleri dışında tüm Anadolu'yu içine alacak ve on ayrı yerde tüm bölgesel alanı kapsayacak Olağanüstü Hal Bölge Valilikleri şeklinde kurulması öngörülmüş olsa da (Varlık, 2010: 14) daha sonra fiilen sadece üç yerde daha faaliyete geçebilmişlerdir. Umumi Müfettişlikler, Tek-parti döneminin neredeyse tamamında var olmuşlardır. Bu kurumsal yapının fiilen yirmi hukukten de yirmi beş yıl boyunca kesintisiz bir biçimde ve genişleyerek ayakta kaldığı düşünüldüğünde idari bir mekanizma olarak Umumi Müfettişliklerin önemi daha iyi anlaşılacaktır (Koçak, 2010).

Umumi Müfettişliklerin öngörülen bölgelerde kurulması ile müfettişlerin ve beraberindeki ekibin bu bölgelerde "Türk Hükümeti'nin gözü kulağı olarak, kamu düzenini ve asayişini koruyarak ve bölgeyi geliştirmek için sıkı bir biçimde" çalışmaları öngörülmüştür (Aydoğan, 2004: 1).

"Elyevm mevcut altmış üç vilayetimiz umumi bir nazarla tetkik edildiği takdirde, bu vilayetlerin iktisadi, içtimai ve coğrafi noktai nazardan, yekdiğerleriyle alakadar birtakım mıntika münkasem olduğu ve bu mıntikaları teşkil eden vilayetler arasında umumi müşterek bir takım menfaatlerin mevcut olduğu tezahür eder.

İşte işbu müşterek menfaat ve ihtiyaçları mahallelerinde şamil bir nazarla tetkik ve bunların temin ve tanzimi hususunda nazım olmak ve aynı zamanda vilayeti de sıkı bir teftiş ve murakebe altında bulundurarak, ihtiyaçat idariyenin lüzum gösterdiği hususatı icra etmek üzere Müfettişi Umumilik teşkilatının icrasına lüzum ve zaruret hâsıl olmuştur" (Koçak, 2010: 55).

Bu şekliyle önerilen kuruluş metninden anlaşılacağı üzere Umumi Müfettişliklerin kuruluşu iktisadi ve sosyal bir temelde ele alınmış; kısa metnin takip eden cümlelerinde ise sıkı bir teftiş ve gözetimin gerekliliği belirtilmiştir. İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Sabri Çıtağın ifadesiyle *devletin kudret ve kuvvetini temsil edecek olan Umumi Müfettişlikler*, yukarıdaki görev tanımının içeriğiyle uyumlu olarak 1936 yılına gelindiğinde taşranın özel bir röntgenini çıkartmış gibidir (Varlık, 2010: 13). Umumi Müfettişlikler her şeyden önce toplumu yerinde araştırmak, kayıt altına almak hedefini güdüyor; taşranın haritasını çıkardığı ölçüde merkezde toplumun tümüne ait sorunlar hakkında bir bakış açısı elde edilmesini sağlıyordu.

Bu konuda Üçüncü Müfettişliğe atanan Tahsin Üzer'in kendisine atama emrinin telgraf ile bildirilmesinden sonra Erzurum Gazetesine 19 Eylül 1935 tarihinde söyledikleri Umumi Müfettişliklerin amaç ve görevini göstermesi açısından dikkat çekicidir (Aydoğan, 2004: 5) :

"Üçüncü Umumi Müfettişliğe tayin edildim. Başbakanın doğu illerindeki son seyahatinde yüksek ve derin bakışlarıyla buldukları idari, mali, ekonomik, bayındırlık, tarım, sıhhat, iskan ve diğer umumi kıymetlerdeki noksanları ikmal etmek şimdilik müfettişliğin esas programını teşkil eder. Çalışma arkadaşlarımızla hep birlikte bu yolda yürüyeceğiz. Celadet ve mefahirle dopdolu kocaman bir Türk tarihini sinesinde taşıyan doğu illerinde kahramanlar diyarında çalışmak halk yaşayışını yükseltmek, genişletmek ve bunlar içinde kendilerine kayıtsız, huzur ve sükûn içinde bulundurmamak daima göz önünde tutacağımız düsturlarımız olacaktır."

Özetle, Cumhuriyetin merkezi olarak Ankara, taşrada kabul görmek ve benimsenmek istemektedir. Bunun yolu ise Anadolu'nun ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasından eğitim seferberliğine ve oradan da ulaşım ağlarıyla ülkenin bütünleşmesinin sağlanmasına kadar birçok altyapısal iktidar mekanizmasının pratiğe geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Denilebilir ki merkez taşranın ihtiyaçlarını bilmek ve gidermek istemektedir. İnönü'nün Kürt Raporu'nda Umumi Müfettişliklere istinaden söylediği üzere 'Doğu illeri verimli bir hale getirilmedikçe bütçenin ve devlet kudretinin artması beklenemez' idi (Koca, 1998: 175). Bu bağlamda devlet, iktidarını sağlamlaştırmak adına yerelin altyapısal sorunlarının çözümünden hareket ediyor ve Mann'ın altyapısal iktidar kavramsallaştırmasında belirttiği üzere iktidarını kurumları aracılığıyla toplum üzerinde yeniden üretmek istiyordu.

İktidarın Anadolu'daki gündelik hayat içerisinde yeniden üretilmesi süreci bir altyapısal iktidar arayışı çerçevesinde merkezden yerele yayılan bir boyuta işaret etmektedir. Ve bu ilişkide aracı rolünü üstlenen ve merkezi deyim yerindeyse taşraya taşıyan müfettişler, kuruluş amaçlarına uygun olarak merkezin yerelde temsilini sağladığı ölçüde devlet kapasitesini taşrada yeniden üretebilmiştir.

Devlet adım adım toplumsal olanın içine işlemek niyetindeydi. Bu amaçla giriştiği toplumsal mühendislik projeleri, bölgelerin su, kanalizasyon, elektrik, aydınlatma ihtiyaçlarından hidrolik ve mekanik santrallerin kurulmasına kadar küçüğünden büyüğüne farklı projelerden meydana geliyordu.

Bundan sonraki bölüm Cumhuriyet rejiminin devlet kapasitesini altyapısal iktidarı aracılığıyla nasıl inşa etmeye çalıştığını Trakya Umumi Müfettişlik raporları üzerinden ayrıntılarıyla ele alacaktır. Çalışmanın sınırlı kapasitesine istinaden sadece Trakya Umumi Müfettişlik raporları ve Umumi Müfettişlik toplantı tutanaklarının Trakya'yı ilgilendiren kısımları üzerinden ilerlenmesi uygun görünmektedir.

Trakya Umumi Müfettişliği ve Devletin Altyapısal İktidar Arayışı

Devlet, kurumları toplumun geneline ulaşamıyorsa o devletin bireylerin gündelik hayatlarını şekillendirmede deyim yerindeyse doğal bir güç olarak algılanmaları ve içselleştirilmeleri mümkün değildir. Buradan hareketle devletlerin kapasite arayışları altyapısal iktidar temelinde yerele taşınır. Trakya Umumi Müfettişliği bu açıdan merkezi idari mekanizmanın yerelde kapasite artırma arayışlarının somut bir örneği olarak Cumhuriyetin altyapısal iktidarının nüvelerini oluşturması bakımından incelenmeye değer görünmektedir.

Çalışma kapsamında analiz edilecek olan Trakya Umumi Müfettişliği, 19 Şubat 1934 tarih ve 2/150 sayılı kararname ile "Edirne, Kırklareli, Çanakkale ve Tekirdağ illerini kapsayacak şekilde kurulmuştur (BCA 030.18.01/42.8.10). Kararnamenin üslubundan yeni kurulan bu müfettişliğin bayındırlık ve iskân sorunları ile ilgileneceği izlenimi edinilse de; daha sonra Trakya müfettişlerinin raporlarından da görüleceği üzere Umumi Müfettişlerin yöre halkının tarım sorunundan eğitime; sağlık sorunlarından iletişim problemlerine gündelik hayatının her noktasına temas ettiği anlaşılmaktadır. Amaç, kalkınma ve güvenlik ekseninde Trakya halkını hem eğitmek hem de üretici hale getirmek gibi görünmektedir. Devlet, Trakya'nın ihtiyaçlarını karşılamak üzere halkın yanında olduğunu göstermek ve bu sayede iktidarını toplumsal olan üzerinde yeniden inşa etmeyi beklemektedir.

Bu amaçlarla Trakya Umumi Müfettişi olarak atanan İbrahim Tali Öngören, Trakya halkının her alandaki eksiklik ve memnuniyetsizliklerini yerinde görmek, araştırmak ve deyim yerindeyse yöre halkı ile merkez arasında bir köprü vazifesi oluşturabilmek niyeti ile görev ve başlar. Bu görevi, daha sonra, 1935 yılında Atatürk ile Samsun'a çıkan grubun içinde yer alan Kazım Dirik devam ettirir (BCA 030.18.01/57.64.1). Bu bağlamda, Umumi Müfettişlerin Cumhuriyeti kuran kadrolar ile yakın ilişkilerini belirtmek altyapısal iktidarın merkezden yerele doğru yayılan ve işleyen karakterini vurgulamak açısından önemlidir.

Trakya Umumi Müfettişlik Raporlarının detaylı analizine ve toplantı tutanaklarının bölgeyi ilgilendiren kısımlarına geçmeden önce ilk olarak, takip eden bölümde, müfettişlik raporlarının yapısına, prosedürlerine ve işleyiş özelliklerine dair genel bilgi verilecektir.

Umumi Müfettişlik Raporları

Umumi Müfettişlik raporları, ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir biçimde analiz edileceği üzere, müfettişlerin görevli kıldıkları bölgelerde çıktıkları tetkik ziyaretleri sırasında yöre halkıyla karşılaşmaları neticesinde kaleme alınmıştır. Söz konusu tetkik ziyaretleri; bölgeye dair ihtiyaçları, rejime bağlılığı, endişeleri, beklentileri tespit etmekte ve yöre halkının toplumsal ve gündelik hayatının bütününe dair çok ayrıntılı fikir vermektedir. Bu şekilde hazırlanan raporlar, yöreye dair detaylı gözlem ve deneyimleri içermektedir.

Buna göre, Umumi Müfettişler bölge ziyaretlerini ağırlıklı olarak görev yapmakta oldukları illere bağlı köylerde gerçekleştirmişlerdir. Kırsal alanlar raporların genel odağını oluşturmuştur. Müfettişler, gerek bu köyleri yerinde dolaşarak gerekse görev bölgesinde bir süre yaşayarak elde ettikleri bilgileri periyodik olarak gönderdikleri raporlar ile merkez ile paylaşmışlardır.

Raporlarda, kendi görev bölgelerinin sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi durumları hakkında ayrıntılı gözlem ve istihbaratlar yer almaktadır. Halkın talebi, istekleri, maddi ve manevi alanda çektikleri sorunlar, devlete olan bağlılıkları, sağlık ve eğitim alanında yaşadıkları sorunlar, iletişim problemleri hepsi toplum ile devlet yetkililerinin karşılıklı olarak bir araya gelmeleri ve paylaşımında bulunmaları ile tespit edilmiştir.

1936 yılı toplantısında umumi müfettişliklerin toplum nezdinde ne ifade ettiğine dair konuşulurken bahsedildiği üzere;

“... merkezin vilayetlerde ve halk nezdinde yüksek selahiyetli bir mümessili, halkın kendi yanında bir müracaat ve şikayet mercii olarak müsmir işler gördüğü rakam ve hakikatlere dayanan izahlardan anlaşılma...” (Varlık, 2010: 71)

Bu anlamda Umumi Müfettişlik raporlarının iki yönünden bahsetmek mümkün görünmektedir. Raporlar bir yandan devletin sosyal, ekonomik veya kültürel alanda işleyip işleyemediği alanları -deyim yerindeyse yönetim boşluklarını- tespit etmekte; diğer yandan ise toplumun beklenti ve istekleri üzerinden yeni toplumsal müdahale alanları meydana getirmekte ve iktidarının bu alanlara eklenmesi için çabalamaktadır. İşte bu çaba Umumi Müfettişlikler tarafından yönetilmekte ve özellikle kamu hizmetlerine odaklanılarak altyapısal mekanizmalar ile tamamlanmaktadır.

Ayrıca raporlar, farklı bölgelerde görev yapan Umumi Müfettişlerin bir araya gelerek ülkenin tümünü ilgilendiren ortak veya kendi bölgelerine özgü sorunları paylaştıkları toplantılarda farklı bir karaktere bürünüyordu. Bu sayede bölgesel olan ile ülke için ortak olanlar ayrıştırılıyor; tüm sorunlara el birliği ile çözüm aranıyor. Buna ilaveten Bülent Varlık'ın yayına hazırladığı ve Umumi Müfettişliklerin 1934 yılında yaptıkları toplantının metinlerini sunan kitabı, Umumi Müfettişlik toplantıları kapsamında sadece Umumi Müfettişliklerin sorunlarının değil; ülkenin içinde bulunduğu bütün sorunların ayrıntılarıyla İçişleri Başkanı başkanlığında tam dokuz gün boyunca tartışıldığı ve brifingler ile masaya yatırıldığını göstermektedir (Varlık, 2010: 13). Bu sayede merkezin yerele dair genel bir fikir edinmesi ve hepsini memleket meselesi olarak algılanacak şekilde aynı potada eritip genel bir kanı oluşturması mümkün kınıyor; merkezi politika bölge ayırt etmeksizin uygulanabiliyordu. Devlet, bu sayede, nüfuz etmek istediği toplumu biliyor ve anlıyordu.

Yöreyi Bilmek: İstihbarat ve İstatistik Üzerinden Bölgenin Analizi

Umumi Müfettişliklerin genel kuruluş metni üzerinden bir önceki bölümde incelendiği üzere iktisadi ve modernleşme eksenli kurulduğu ifade edilse de bu kurumun, Trakya örneğinde de görüleceği üzere istihbarat ve bilgi toplama amaçlı girişimleri de gözden kaçırılmamalıdır. Öyle ki Trakya'ya atanan umumi müfettişin yanında derhal bir istatistik memuru ve bir istihbarat şefi atanması görüşülmeye başlanmıştır. Buna göre; umumi müfettişin yanında bir de istatistik bürosunun gerekliliği hükümetçe hazırlanan ve 18 Aralık 1935 tarihinde TBMM'ye sunulan tasarıda belirtilmektedir:

“Trakya'nın kalkınması işini yürütürken, bu ergeye gidiş yollarını her zaman iyice aydın bulunduracak, sistemli ve derlenmiş rakamların elde bulundurulmasındaki kat'i zaruret, her işte noksanlığını göstermiş bulunmaktadır. Bunun içindir ki, bölgenin rakamla statik bir tarifini yapmak ve nüfus, iskân, tarım, tecim, ekonomi, bayındırlık, finans, köy ve köycülük, tüze, kültür, güven ve sair bakımlardan yürüyüş yollarını muayyen evreler içinde bilmeyi temin için de, bir istatistik bürosunun Umumi Müfettişlik kadrosuna ilavesine zaruret hâsıl olmuştur (Koçak, 2010: 136-137).

Bu bağlamda yöreyi bilebilmek adına Umumi Müfettişler, öncelikli olarak, Trakya bölgesindeki *tetkik seyahatleri* ile ihtiyaçların tespit edilmesine yönelik girişimlerini başlatır. Umumi Müfettiş İbrahim Tali'nin 1934 tarihli raporunda belirttiği üzere “*bu seyahat, münhasıran Mıntıka'yı görüş ve ihtiyaçları, kabiliyetleri seziş seyahati olacak idi*” (Bali, 2008: 387).

İşte bu tetkik seyahatleri, hazırlanan raporlar, istatistik memurları aracılığıyla kayıt altına alınan ve merkeze sunulan bilgiler, her daim canlı tutulmak ve bu şekilde de halkın nabzını tutmak niyetindeki istihbarat görevlileri, hepsi, merkezin taşrada neler olup bittiğini öğrenme ve ona göre politikalar üretmek amacına yönelik idari mekanizmalar idi.

Taşrada yukarıda bahsedilen kurumsal işbölümüne dayalı örgütlenme mekanizması ile elde edilen bilgiler İçişleri Bakanının da katıldığı ve Umumi Müfettişlerin tümünü bir araya getiren toplantılarda bilgi paylaşımı yoluyla tutanaklar halinde kayıt altına geçiriliyordu. Cemil Koçak, M. Bülent Varlık'ın yayına hazırladığı ve Umumi Müfettişlikler toplantı tutanaklarına yer veren eserin önsözünde söz konusu tutanakların “tam olarak” 1936 yılı sonundaki

Türkiye'nin fotoğrafını sunduğundan bahseder (Varlık, 2010: 12). Bu bağlamda yine Koçak'a göre:

“Bütün metin, genel olarak ülkenin ve özel olarak da çeşitli bölgelerinin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel yönden olduğu kadar, sağlık, eğitim, yerel yönetimler, idare ve ticaret hayatı, bütçe, banka, kredi, tarım, ormancılık, hayvancılık, madencilik, sulama, ulaşım, haberleşme, adli işlerle hapishaneler, kaçakçılık, medeni kanun, örf ve adetler, askeriye, özellikle jandarma ve polis teşkilatı ve karakollar, güvenlik güçlerinin çalışma şartları ve eğitimi ile ülkenin demografik özelliklerini ve altyapı sorunlarını nakletmesi bakımından çok önemlidir. Taşranın özel bir röntgeni gibidir; özellikle taşranın içinde bulunduğu durum açıkça gözler önüne serilmektedir.” denilmektedir.

Bu sözlerde özenle dikkat çekilmesi gereken nokta raporların taşranın bir nevi röntgenini sunmasıdır. Diğer bir deyişle toplum tüm detayları ile kaydedilmiş, analiz edilmiştir. Devlet, oluşturduğu yeni idari mekanizması aracılığı ile iktidar boşluğunun olduğu alanlarda sosyal kontrolü sağlamak adına her şeyden önce bilgiye önem veriyordu. Altyapısal anlamda taşrada iktidarını var edebilmenin yegâne şartı eksiklikleri bilmek ve bu eksikleri devlet iktidarının elinin uzanabileceği farklı iktidar alanları ile doldurmak idi.

Devletin Trakya'da Altyapısal İktidar Arayışları: Lojistik Tekniklerin Bölgede Gelişimi

Umumi Müfettişlerin Trakya'da görev aldıkları süre boyunca yaptıkları gözlemler dair hazırladıkları öneriler; ulaşım ve iletişim olanaklarının genişletilmesi, halkın üretici hale getirilerek ülke ekonomisine dâhil edilmesi, sınır bölgesi olan Trakya'nın güvenliğinin sağlanması, özellikle ilköğretimin yaygınlaştırılması yolu ile Cumhuriyet ideolojisinin benimsetilmesi ve Türkçe konuşulmasının yaygınlaştırılması ile Türkleştirmenin ve ülkeye bağlılığın sağlanması konuları üzerinde yoğunlaşıyordu. Diğer bir deyişle Mann'ın siyasal kontrol lojistiğinin teknikleri olarak tanımlandığı okuma yazma kültürü, yollar ve iletişimin yaygınlaştırılarak coğrafi erişimin genişletilmesi ve devletin merkezden kontrol ettiği işbölümü çerçevesinde yönetimin düzenlenmesi Cumhuriyet devlet elitlerinin de kapasite artırımı için başvurduğu başlıca yollar ile birebir örtüşüyordu.

Yukarıda özetlenen lojistik teknikleri tamamlamak adına, Koçak'ın belirttiği üzere (2010) Umumi müfettişlerin raporlarında ayrıca Trakya bölgesinin sağlık sorunlarına, ziraatin genel durumuna, sulama sorununa, mali sorunlara, vergilerin tahsilatı sorunlarına, iskan sorunlarına dair ayrıntılı bilgiler, tespitler ve çözüm önerileri yer almaktadır. Amaç; devletin toplumsal hayatın her yönüne işleyecek şekilde varlığını tüm bu alanlarda genişletmesi gibi görünmektedir. Vatandaşların ihtiyacı olan her alanda devlet var olmayı talep etmektedir.

Devlet, okullar yoluyla ideolojik iktidarını, bireylerin üretici hale getirilip ekonomik hayata katılımları ile ekonomik iktidarını, sınırlarda güvenliğin sağlanması yolu ile askeri iktidarını ve teritoryal merkezleşmiş idari yapılanması ile de siyasal iktidarını sağlar. Tim Jacoby (2010), bu iktidar kurumlarını kontrol mücadelesinin toplumsal gelişmenin merkezi dinamiği olduğunu söyler. Bu eksende; ona göre bu iktidarlar ideali yansıtır ve gündelik hayatta birbirlerinden bağımsız varlıklara sahip değillerdir. Diğer bir deyişle; devletler tarafından kulla-

nılan bu iktidar araçları bunların bir birleşimidir (Jacoby, 2010: 24-25). İşte umumi müfettişlikler tam da bu dört iktidarın temellendiği idari zemine oturur ve bu iktidarlara birleştirilerek kendini toplumsal olanda yeniden üretmeyi hedefler. Siyasal iktidar aşağıdaki örneklerde gösterileceği üzere ekonomik, ideolojik, askeri iktidarlar üzerinde yükselir ve egemen olur.

Bu bağlamda Trakya Bölgesinde umumi müfettişlikler görevlendirilirken ilk olarak halkın ekonomiye katılımının sağlanması ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedefleniyordu. Bunun için; öncelikli olarak Trakya'nın bir hayvancılık ve ziraat memleketi olduğu tespiti yapılıyordu (Bali, 2008: 437). Buradan hareketle bölgenin en önemli sorunu ve ekonomik gelişmenin önündeki en önemli engellerden biri olarak susuzluk sorunu ele alınıyor ve Meriç ve Ergene nehirlerinden sulama alanında yararlanılması ve bentler inşa edilmesi öngörülüyordu.

İkinci Umumi Müfettiş Kazım Dirik'in, Umumi Müfettişler Konferansında köy kalkınmasına dair önemli ifadeleri merkezin yerelde güttüğü kalkınma hedefini tamamıyla yansıtmaktadır. *"Zirai asayiş memleketin her tarafında muhtelif derecede acı tesirler bırakmaktadır."* diyerek başladığı söyleminde Dirik, tarımda susuzluk probleminden bahsetmekte ve artezyen kuyuların tarımsal kalkınma açısından önemine ısrarla vurgu yapmaktadır (Varlık, 2010).

Bu noktada önemli bir noktaya temas etmek yerinde olacaktır. Sulama konusu üzerinde, müfettişlik raporlarında, önemle durulması ilgi çekicidir. Bu bağlamda belirtilmesi gereken sulamanın nerede nasıl yapılacağını düzenleme niyetindeki merkez aslında ekonomik kalkınmanın da sınırları ve yönünü belirliyordu. Sulamanın yönlendirileceği yerler ekonomik kalkınmanın da yaşanacağı yerler olarak belirliyordu. Ekonomik kalkınma ise nihayetinde devlete vergi geliri olarak yansımaktadır. Söz konusu durum ise altyapısal iktidarın ekonomik temellerinin dahi politik olana nasıl temas ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ekonomik olanın politik boyutları, bu açıdan, kaçınılmazdır.

Buna ilaveten, raporlarda, benzer şekilde köy halkının traktörleri, bataryaları ve tankları için yol yapılmasının gerekliliğinden dem vurulmaktadır. Hem ekonomik kalkınmayı tamamlayacak hem de devletin toplumsal alana nüfuzunu kolaylaştıracak ulaşım sorunu raporlarda ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. En azından kurak havalarda ulaşımın sağlanması amacıyla köprü inşaatlarının yapılması İbrahim Tali tarafından merkeze öneriliyor; Trakya'nın kalkınması açısından ekonomik öneme sahip sebze ve meyvelerin nakliyatları için demiryollarının geliştirilmesinin gerekliliği yine aynı raporda önemle vurgulanıyordu (Bali, 2008). Devlet, ulaşımı hem ülke içi ürün nakliyatını teşvik ederek kalkınmayı hızlandıracak hem de demiryolları sayesinde ihracatı tetikleyerek zenginleşmeyi sağlayacak bir araç olarak görüyordu. Bu sayede hem ekonomik kalkınmadan payına düşen vergi gelirlerine ulaşacak hem de yereli merkez için ulaşılabilir kılabilecekti.

Altyapısal iktidarın bir diğer önemli boyutu olarak iletişim sorunları da detayları ile tetkik ziyaretleri ertesi hazırlanan raporlarda inceleniyordu. Raporlarda köy telefonlarından istenilen derecede yararlanılamadığı ve ülkenin asayiş açısından da önemli olan bu konu hakkında derhal iyileştirme çalışmalarının başlatılması isteniyordu (Bali, 2008). İletişim adına telefonlardan halkın yararlanması sağlanarak özellikle köyler merkezin denetimine ve iletişimine açık hale getirilmek isteniyordu. Buna paralel olarak telgraf ağlarının genişletilmesi raporlarda dikkat çeken bir diğer önemli konuydu. Telgraf sisteminin genişletilmesi ile merkez ve yerel arasındaki resmi yazışmaların hızlandırılması ve güvenilir kılınması amaçlanıyordu. Merkez yerele hızla ve güvenle ulaşmak istiyordu.

Diğer yandan merkezdeki kurumsal gelişim taşrada da gerçekleştirilmek isteniyordu. Mann'ın lojistik tekniklerinden olan kurumsal işbölümün gerçekleşebilmesi için idari aygıtların ayrı ayrı kurumsallaşması gerekiyordu. Yugoslavya ve Bulgaristan yerel yönetimlerinden örnekler verilerek hükümet merkezinde açılmak suretiyle yerelde görev alacak vali ve kaymakamları yetiştirmek üzere kursların düzenlenmesi öneriliyordu (Bali, 2008: 196). Bu sayede merkezin yönetim usul ve geleneği ile eğitilecek görevliler bundan sonra yerelde görev alabileceklerdi. Bir nevi yönetim geleneğiydi oluşturulmak istenen.

Batı komşularından örnekle, benzer şekilde, muhtarların yanında bir tarım ustabaşı olmasının gerekliliğine dikkat çekilmekteydi. Toprak, tohum, makine işleri ve haşerelerle mücadele konularında köy halkını eğitmekle görevli olacak bu ustabaşlarının ülkede de uygulanmasının gerekliliğinin aciliyetini belirtmektedir. Dirik'e göre, tarım dışında da, köylerden gençlerden marangoz, demirci ve sanatkârlar yetiştirilerek bunlar üretici haline gelmelidirler (Varlık, 2010).

İktisadi faaliyetlere ilişkin bu mekanizmaların işletilmesine ek olarak raporlarda dikkat çeken bir diğer vurgu da öz Türk iktisadiyatına yapılan vurguydu. Trakya'nın iktisadi faaliyetlerindeki Yahudi hâkimiyeti eleştiriliyor; sermayenin birikim stratejisinin hızla Türklere yöneltilmesinde ısrarcı davranılıyordu. Merkezin öngördüğü ekonominin millileştirilerek Türk sermayesi için yolun açılması taşrada uygulamaya dökülmek isteniyordu. Diğer bir deyişle merkezden gelen politikalar Umumi Müfettişlikler aracılığıyla yerele ulaşıyor ve toplumsal yaşama işleniyordu.

“Trakya Türkünü canlandırmak ve iktisadi kalkınmaya mahzar kılmak için iktisadi sahada yapılacak ilk teşebbüsün Trakya'nın kazanç ve hayat kaynaklarını sağlam tedbirlerle öz Türk çocuklarına intikal ettirmek ve bütün Trakya piyasalarını Musevi hâkimiyetinden kurtarmaktadır. Bu harekette yerli küçük sermayelerin birlikler yapmak suretiyle yapacağı vazife en müessiri ve en feyizlisi olacaktır ancak öz Türk çocuğunun bu hareketini iktisadi hareketleri tanzim edici mütehasıs rehberler ve ihtiyaçları halinde onların bu hareketini besleyecek kredi kaynakları ile beslemek de öz Türk iktisat varlığına düşen en mühim ve vatani bir vazifedir” (Bali, 2008: 457).

Diğer yandan devlet, nüfusun arttırılması nihai hedefiyle varlığını sağlık hizmetleri adı altında yeniden üretmek niyetindedir. Doğum evlerinin ve ebe sayısının arttırılması, nüfus artışı hala istenilen düzeye erişmemiş olarak nitelendirilen Trakya Bölgesi için çok önemli görülmektedir. Trakya'nın ihtiyacı olan nüfusa ulaşması için devlet hizmeti ivedilikle yöreye götürülmek istenmektedir. Diğer yandan nüfus artışı isteği merkezin ordu için yeterli asker sayısına ulaşılabilmesi amacıyla da güvenlik açısından tavsiye edilmektedir. Bu bağlamda devletin nüfus artış hızı hem ekonomik kalkınma hem de ordu ve güvenlik açısından sık sık dile getirilmektedir. Diğer bir deyişle nüfus artışının sağlanması devlete bir yandan askeri ve ekonomik iktidarını birlikte geliştirme olanağını sağlayacak; diğer yandan ise sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve gelişmiş hale getirilmesiyle birlikte doğan çocukların, hastaların kayıt altına alınması sağlanacaktır.

Nüfus artışı ile bağlı olarak devletin yöre halkının sağlığı ile yakından ilgilendiğini umumi müfettişlik raporlarında net olarak görmekteyiz. Sıtma ve frengi hastalıklarının yöre halında tespiti yapıldıktan sonra bunların iyileştirilmesi için su temizliğinin ivedilikle gerçek-

leştirilmesi ve hastane ve dispanserlerin halka daha faydalı hale getirilmesi ön görülmektedir (Bali, 2008).

Raporlar, ayrıca bölgede yer alan azınlıklar hakkında da detaylı bilgi veriliyordu. Bu çerçevede ise özellikle eğitim yoluyla Türkleştirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi öneriliyordu. Buna göre bölgede Çerkezler, Pomaklar ve Yahudiler mevcut idi. Dirik merkeze ilettiği bir raporunda büyük Pomak köylerine okul açtıklarından bahsetmektedir. Yine aynı Pomakları 'kültür ve terbiye hareketleri ile ıslah edilebilir' olarak tanımlamaktadır (Taş, 1997: 97-105). Bu anlamda, devletin merkezi politikaları, eğitimin yaygınlaştırılması yolu ile gündelik hayatın tümünde görünür kılınabilecekti. Bunun için belki de en etkin aygıt olan eğitim Mann'ın da altyapısal iktidarının önemli bir boyutunu oluşturmaktaydı.

Diğer yandan bizzat bölgede yer alan köylerde halka dağıtılmak üzere broşürler hazırlanıyordu. Kültür alanında broşürlere dair saptanan konular arasında en dikkat çekici olanları şu başlıkları taşımaktadırlar: "Atatürk ve Devrim Ateşi; Altı ok", Köylerde Türk dilinden başka dil konuşulmaz; buna göz yummanın zararları" ve Türklerin Asya kaynaklarından çıkış haritası: kutlu dalgalar" (BCA 030.10/72.475.5).

Rejimin halka temas etme arayışındaki en önemli araçlardan Halkevleri de umumi müfettişlik raporlarında yer alan önemli konulardan biriydi. Kazım Dirik'in Başbakan İsmet İnönü'ye ilettiği raporlarda Halkevlerinin çalışma tarzının vasıtasızlık nedeniyle köylere yeteri kadar ulaşamadığından şikâyet ediliyordu. Dirik'e göre Halkevleri, seyyar öğretici sinemalar ve bunun gibi köyleri gezebilecek ve burada halk ile temasa geçebilecek araba ve otomobil gibi ulaşım araçları ile desteklenmeliydi. Buna ilaveten yine Halkevleri verimli bir biçimde yerelde etki gösterebilmek için mali yardım ile de desteklenmeliydi (Koçak, 2010: 153-154).

Görüldüğü gibi devletin yerelde altyapısal iktidar arayışları yol yapımından sağlık hizmetlerine kadar geniş bir alanı kapsıyordu. Devlet, Umumi Müfettişlikleri aracılığıyla eksikleri tespit ettiği ölçüde bu boşluklara müdahil oluyor ve taşrayı da eksiksiz iktidar alanına katıp yönetmek istiyordu. Diğer bir deyişle iktidar kendini toplumu ile alakadar kılmak ve göstermek istiyordu.

"Asırların ihmali, su-i idare, harici tahrikât, coğrafi vaziyet, arazi darlığı, geçim ıstırapı gibi sebeplere dayanan hadiselerin kuvvetli, alakalı ve adil bir idare altın-da karakterini değiştirmeye başladığı görülmüştür"(Varlık, 2008: 72).

Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde özetlenen teorik tartışmaya geri dönüldüğünde Vom Hau'nun yerinde tespiti ile devletin eğitim ve ulaşımda kapasite artırımı yolu ile meşruiyetini arttırmaya dönük beklentisi Tek Parti umumi müfettişlik uygulamasında da ortaya çıkmaktadır. Özellikle merkezden uzakta yer alan köylere yapılacak olan ulaşım ve eğitim yatırımları müfettişlerin yerinde tespiti ile halkın devlete bağlılığını arttıracak önemli mekanizmalar olarak önem kazanır. Bu da meşruiyet ve altyapısal iktidar arasındaki karşılıklı ilişkiselliği incelemeyi, bu aşamada, gerekli kılmaktadır.

Bir sonraki bölüm altyapısal iktidar arayışındaki devletin, yerelde meşruiyetini pekiştirme hedefine ve meşruiyet ile altyapısal iktidar arasındaki birbirini güdümleneyen karşılıklı ilişkiselliğe Umumi Müfettişlik örneği üzerinden dikkat çekecektir.

Umumi Müfettişlikler ve Meşruiyet Sorunsalı

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan teorik tartışmada meşruiyet sorunsalının devlet kapasitesi analizinde yer almasının gerekliliği vurgulanmıştı. Buna göre; meşruiyet, devlet ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve toplumun da devlet kapasitesinin gelişimine etkisini göstermesiyle devlet kapasitesi analizine eksik olan tarihsel ve toplumsal karakterini geri verebilirdi. İşte bu bağlamda, meşruiyet ve devlet kapasitesi, bu bölümde, Umumi Müfettişlik kurumu örneği üzerinden karşılıklı bir ilişkisellik temelinde ele alınacaktır. Bu anlamıyla da meşruiyet, devlet kapasitesinin salt bir ürünü olarak değil; tersine bizzat kendisi de kapasite üreticisi olmak üzere farklı iki boyut üzerinden analiz edilecektir (Vom Hau, 2012).

Dogan'ın (2003) meşruiyet üzerine çalışmalarında önemle vurguladığı üzere; en despotik iktidar dahi iktidarını haklı gösterme çabasına girer. Söz konusu haklı gösterme çabası ise ağırlıklı olarak idari mekanizmaların yardımıyla gerçekleşir. Loveman'ın (2005) ifade ettiği gibi sembolik iktidar, ancak idari yapılar aracılığıyla meşru devlet pratiklerinin oluşturulmasıyla mümkün kılınır. Sembolik iktidar, bu bağlamda, Umumi Müfettişlikler örneğinde görüldüğü gibi çoğu zaman yeni bir idari yapının keşfi ile somutlanır. Yukarıda Umumi Müfettişlikler aracılığı ile gösterilmeye çalışıldığı şekliyle devlet bireylerin kayıt altına alınmasından doğum oranlarının takibine sosyal hayatın farklı alanlarına müdahalesi için yetkili kılınmaktadır. İşte bu haliyle bireyleri idari yapılar aracılığıyla devlet tarafından müdahale edilebilir kılan yegâne faktör devletin sembolik iktidarındır.

Umumi Müfettişlikleri bir kurum olarak toplumun ihtiyaç ve eksiklerini belirleyen bir nevi müracaat merci olarak görevlendirirken devlet, nihai hedef olarak kendi meşruiyetini arttırmayı hedef biçer. 1935 yılında Umumi Müfettişlik tarafından merkeze yazılan bir raporda "Halk, devrimin ve Cumhuriyet prensiplerinin faydalarını daha iyi görmeye başladığından, kendi işleriyle daha yakından ilgili olan hükümete karşı sevgileri artmaktadır" diye not düşülmektedir (Koçak, 2010: 140).

Devlet meşruiyeti açısından kilit önemde yer alan kamu hizmetinin tedariki (Vom Hau, 2012) Umumi Müfettişlik örneğinde net olarak görülür. Umumi Müfettişlik raporlarında topluma götürülmesi gereken öncelikli kamu hizmetleri olarak sağlık kliniklerinden devlet okullarına; yol yapımından iletişim alanındaki iyileştirmelere kadar her şey bir yandan meşruiyet arayışına tekabül ederken diğer yandan devletin topluma nüfuz ettiği alanı genişletir ve derinleştirir. Bu anlamda kapasitesini yerele ve toplumun geneline yaymaya çalışırken devlet, her şeyden önce bunu meşruiyetini arttırmak için yapar. Buna bağlı olarak da meşruiyetini arttırdığı ölçüde toplumun gündelik hayatına nüfuzu kolaylaşır ve kapasitesi sembolik anlamda daha da fazla yoğunlaşır.

Meşruiyet yaratılması alanında önemli rol üstlenen bir diğer kanal devletin ideolojik işlevidir. Diğer bir deyişle toplumsal kimlik yaratılması sürecinde devlet önemli bir rol üstlenirken; bunu sağladığı ölçüde meşruiyetini üretir (Vom Hau, 2012). Umumi Müfettişliklerin raporlarında rastlanan bir diğer konu olarak vakıf eserlerinin ve eski eserlerin onarımı da yine milli bir hafıza oluşturma gayreti ekseninde toplumun gündelik yaşantısında devletin aksini her daim canlı tutan bir başka araçsallık olarak önem kazanır ve devletin meşruiyet arayışında önemli bir rol üstlenir.

Umumi müfettişlik kurumu, giriş bölümünde Seabrooke'un dikkat çektiği üzere, meşruiyet sorunsalı açısından önemli görünen devlet-toplum karşılıklı ilişkiselliğini somut örnekler üzerinden ispatlamaktadır. Trakya Umumi Müfettişliği bir yandan "güvenlik" sorunsalını ve

“kalkındırma” hedefini meşruiyet aracı olarak göstererek yöre halkının sağlığından eğitimine gündelik hayatının her noktasına temas ederken; diğer taraftan kendisi söz konusu güvenlik gerekçesiyle ve kalkınmayı ateşleyerek altyapısal iktidarını yukarıda ayrıntılarıyla ele alınan lojistik teknikler yardımıyla genişletir. Bu bağlamda da kendi sembolik iktidarını toplumsal olanda yeniden kurar. Bu açıdan her iki yön karşılıklı bir biçimde birbirini desteklemeye devam eder görünmektedir. Meşruiyet arayışı adına vücut bulan kurumsal idari yapılanmalar devlete kapasitesini arttıracak yeni ve farklı alanlar açarken; diğer yandan açtığı yeni alanlarda yepyeni meşruiyet alanları inşa etmesini sağlar. Bu haliyle devlet kapasitesi ve meşruiyet, karşılıklı olarak, devletin müdahil olabileceği toplumsal alanı genişletir.

Raporunda ‘yörenin en önemli ihtiyaçlarının insan, sermaye ve bilgi olduğunu’ belirten İbrahim Tali, bu üç unsurun sağlanması ile Trakya’nın yurdun hem güvenli hem de refaha sahip bir bölgesi haline gelebileceğini belirtir (Bali, 2008: 469). Bu bağlamda devletin raporlarda da sık sık tekrarlandığı üzere Trakya’nın röntgenini çekerken hedeflediği temel gayeler olarak güvenlik ve ekonomik kalkınma ön plana çıkar. Devlet, bu ikisini sağlamak üzere yerele müdahale ederken kendine yeni kapasite alanları açar. Kalkınma ve güvenlik ekseninde kapasite artırımına giden devlet alt yapısal iktidarını özellikle ulaşım, iletişim ve eğitim yolu ile yaygınlaştırdığı ölçüde bu defa kendi meşruiyetini bu yollarla yeniden üretmek kapasitesini arttırmaya katkı sağlar.

Ekonomik kalkınma amacıyla yöre halkının mesleki eğitim almasını hedefleyen devlet eğitim alanında boy gösterdiği ölçüde kendine yeni bir meşruiyet zemini hazırlar ve Cumhuriyet ideolojisini okullar vasıtasıyla yeniden üretir. Yine ekonomik kalkınma hedefi ile uygulamaya çalıştığı milli sermaye birikim politikası ile de ulus devlet inşasının temel tutkalı milliyetçiliği Türkçülük adı altında yeniden üretir.

Bu anlamda sembolik olarak ifade edilen iktidar biçimi devletin idari pratiklerinin meşru uzantısının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sembolik iktidar kazanma amacındaki devletin, her şeyden önce, idare edilecek yeni alanlar bulması gerekmektedir (Loveman, 2005: 1657-1658). İşte Umumi Müfettişlikler aracılığıyla gerçekleştirilen tam da budur. Devlet, doğum oranlarından telgraf/telefon gibi ulaşım tekniklerine kadar bireylerin hayatına müdahale alanını genişletir. Bunu da sembolik iktidarını meşruiyet üzerinden kurarak yapar. Bir kez bu alanlara doğru, kaçınılmaz ve haklı olarak müdahale etme hakkını bulmaya başladığında ise; buna paralel olarak iktidarının toplumsal olana müdahale alanını da genişletir.

Sonuç

Yukarıda, Tek-parti dönemi Umumi Müfettişlikleri ve onlar aracılığıyla devletin taşrada inşa etmeye çalıştığı altyapısal iktidar analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Tek-parti rejiminin, Umumi Müfettişlikleri kurumsal bir yeni yapı olarak işlevsel kılarak toplum nezdinde altyapısal iktidarını genişletme çabası içine girdiği ve toplumun gündelik hayatının en mühim noktalarına temas yollarını bu vesileyle aradığı görülmektedir.

Bu bağlamda köy kalkınmasından okur yazarlığına, karayollarından demiryollarına, sulamadan kozacılığa, sıtmadan doğum oranlarına her şeyin devlet tarafından takip edildiği, kayıt altına alındığı, yerinde teftiş edildiği ve tüm bu sorunlara cevap arandığı bir kurumsal alan olarak Umumi Müfettişlikler belki de devlet ve toplum karşılaşmasının Tek-parti döneminde en yakından yaşandığı önemli bir ilişkisel düzeye işaret etmektedir.

Bu çalışma, Türkiye tarihinin çok önemli bir kesitinin yine çok önemli bir kurumsal parçası olan Umumi Müfettişlikleri siyaset sosyolojisinin başlıca sorunsalı olarak devlet kapasitesi üzerinden yeniden anlamaya çalışmıştır. Bu anlamıyla da tarihsel olan ile siyasal olanı bir araya getirmeyi hedeflemiştir.

Mann'ın despotik iktidar/altyapısal iktidar ayrımı bir ideali yansıtır. Gündelik pratiklerde bu ikisinin birbirinden yalıtılmış halde bulunması mümkün görünmemektedir. Tersine; bu ikisini bir terazinin farklı iki yanına asılı ağırlıklar olarak düşünmek gerekir. Birinin ağır bastığı yerde diğeri hafif kalıp dengeyi bir noktada sağlamakta, ama terazinin bir yanı hiçbir zaman boş kalmamaktadır. Bu ikisi arasında birbirine alternatif olacak seçenekler yaratılması mümkün değildir. Despotik iktidarın, altyapısal iktidar yardımıyla totaliterleşme eğilimine girebileceği her zaman akılda tutulmalıdır. İki arasındaki dengenin nasıl şekilleneceği ise toplum ve devlet iktidarı arasındaki ilişkisellik temelinde tarihsel ve toplumsal olarak belirlenecektir.

Mann'ın da belirttiği gibi altyapısal iktidar iki sapaklı bir yoldur. Devletin toplum aracılığıyla kurmaya çalıştığı iktidar aynı zamanda toplumun da devlete etkide bulunduğu bir ilişkiselliğe işaret ettiği ölçüde müphem bir alan bırakır. Bu durum her zaman devletin toplum ile karşılaştığı alanda ipleri devlet-dışı olanın iradesine bırakma tuzağını bünyesinde barındırır (Mann, 1993). Bu bağlamda Umumi Müfettişlikler aracılığıyla topluma nüfuz etme arayışında olan devletin toplum ile karşılaştığı alanlarda ortaya çıkan iktidar mücadelesinin nasıl sonuçlandığı bu çalışmanın konusu dışında kalmıştır.

Cemil Koçak'ın ilk kez 2003 yılında yayına hazırladığı kitabında belirttiği ve sonrasında 2010 yılında yapılan ikinci basımında yeniden hatırlattığı üzere Umumi Müfettişlik raporları halen hak ettiği önem düzeyinde araştırılmamış ve incelenmemiştir. Hâlbuki taşranın röntgenini on yıllardan sonra bize sunan bu raporlar, bünyesinde çok sayıda sorulmamış soru ve tartışılmamış konu barındırmaktadır.

Müfettişlik raporları ekseninde yapılan değişiklikler, halkın bunlara verdiği cevap ve tepkiler bundan sonraki çalışmaların konusu olarak bu çalışmanın eksik bıraktığı yerleri tamamlayarak devlet kapasitesi analizine gerçek kimliğini geri verebilir. Kim bilir belki de Türkiye tarih yazımında çok tartışılan güçlü devlet geleneği tezi açısından çok farklı tartışmalar bu sayede gizli kaldıkları yerden su yüzüne çıkarılabilir.

Kaynakça

- ALTHUSSER, Louis (1971). *Ideology and Ideological State Apparatuses*, Louis Althusser, *Lenin and Philosophy and Other States*, New York, Monthly Review Press, 1-42.
- AYDOĞAN, Erdal (2004). "Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, 1-14.
- BALİ, Rifat N. (2008). *1934 Trakya Olayları*, İstanbul, Kitabevi.
- DOGAN, Mattei (2003). "Conceptions of Legitimacy", in HAWKESWORTH, Mary ve KOGAN, Maurice. (der.), *Encyclopedia of Government and Politics Volume II*, London, Routledge, s. 116-219.
- FOUCAULT, Michel (1972). *The Archeology of Knowledge*, New York, Pantheon Books
- FOUCAULT, Michel, (1977). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*, New York, Vintage Books.
- FOUCAULT, Michel (2007). *Security, Territory, Population Lectures at the Collège de France 1977-1978*, New York, Palgrave MacMillan.
- FOUCAULT, Michel (2008). *The Birth of Biopolitics Lectures at Collège de France 1978-79*, New York, Palgrave MacMillan.
- GRAMSCI, Antonio (2007). *Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları – Seçmeler-*, İstanbul, Belge Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen (1981). *The Theory of Communicative Action Volume One: Reason and Rationalization of Society*, Boston, Beacon Press.
- KOCA, Hüseyin (1998). *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları*, Konya, Mikro Yayınları.
- JACOBY, Tim (2010). *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*, Ankara, Birleşik.
- KOÇAK, Cemil (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) 2. Cilt*, İstanbul, İletişim.
- KOÇAK, Cemil (2010). *Umumi Müfettişlikler 1927-1952*, İstanbul, İletişim.
- KORHAN, Tuğba (2012). "Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 7, 134-143.
- LOVEMAN, Mara (2005). "The Modern State and the Primitive Accumulation Of Symbolic Power", *American Journal of Sociology*, 110, 6, 1651-1683.
- LUCAS, John (1998). "The Tension Between Despotism and Infrastructural Power: The Military and the Political Class in Nigeria", *Studies in Comparative International Development*, 33, 3, 90-113.
- MANN, Michael (1984). "The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results", *Archives Européennes de Sociologie*, 25, 185-213.
- MANN, Michael (1993). *The Sources of Social Power Volume 2 The Rise of Classes and Nation States 1760-1914*, Cambridge, Cambridge University Press.
- METİNSOY, Murat (2006). "Erken Cumhuriyet Döneminde Bölgesel Mebusların "İntihab Bölgesi" ve "Teftiş Bölgesi" Raporları", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 3, 103-169.
- MOSCA, Gaetano (1939). *The Ruling Class*, New York, McGraw-Hill Book Company.
- SKOCPOL, Theda, RUESCHEMEYER, Dietrich, EVANS, Peter B. (1985). *Bringing the State Back in*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SEABROOKE, Leonard (2002). "Bringing Legitimacy Back into Neo-Weberian State Theory and International Relations", *Working Paper Series*, no 6, Canberra, Australian National University Department of International Relations.
- SOIFER, Hillel (2008). "State Infrastructural Power: Approaches to Conceptualization and Measurement", *Studies in Comparative International Development*, 43, 231-251.

- SOIFER, Hillel, VOMHAU, Matthias (2008). "Unpacking the Strength of the State. The Utility of State Infrastructural Power", *Studies in Comparative International Development*, 43, 3-4, 219-230.
- TAŞ, Serap (1997). *Umumi Müfettişlikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TURAN, Ömer (2008). "Hasta Adam Metaforunu Aşmak: Osmanlı Modernleşmesi ve Devlet Kapasitesi", *Muhafazakâr Düşünce*, 4, 16-17, 143-164.
- VARLIK, M. Bülent (2010). *Umumi Müfettişlikler Toplantı Tutanakları*, Ankara, Dipnot.
- VOMHAU, Matthias (2007). "State Infrastructural Power and Nationalism: Comparative Lessons From Mexico and Argentina", *BWPI WorkingPaper*, 11, 1-17.
- VOMHAU, Matthias (2012). "State Capacity and Inclusive Development: New Challenges and Directions", *ESID Working Paper*, 2, 1-39.
- YEĞEN, Mesut (2006). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaş Cumhuriyet ve Kürtler*, İstanbul, İletişim.

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01/57.64.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10/72.475.5.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01/42.8.10.

ÇANAKKALE'DE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SEÇİMLER*

Gönül GÜNEŞ**

Özet

Çanakkale ilk çağlardan bu yana konum itibarı ile stratejik öneme sahip bir şehir olup, adını I.Dünya Savaşı sırasında tarihe yazdırmıştır. 1 Eylül 1939 yılında Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan ve 1945 yılı sonlarına kadar devam eden II.Dünya Savaşı boyunca askeri üslerin konuşlandığı yer olmuştur.

Savaş sadece şehrin nüfus yapısını değil yaşam koşullarını da değiştirmiştir. Savaş boyunca her an savaşa girecekmiş gibi tedbirlerin alınması Çanakkale'nin tarım, ticaret ve sanayisini olumsuz yönde etkilediği gibi, ulaşım, sağlık ve eğitim alanındaki gelişmeleri de durma noktasına getirmiştir. Bu duruma ilk tepki savaş sonrasında çok partili hayata geçilmesiyle beraber halkın CHP'ye oy vermemesiyle kendini göstermiştir. Özellikle CHP'nin hile yaptığı düşünülen 1946 yılı seçimleri, Çanakkale'de DP lehine sonuçlanmıştır. DP'nin Çanakkale'deki başarısı 1960 yılına kadar kesintisiz devam etmiştir.

I.Dünya Savaşı'nın dönüm noktası olan bu yerde 1946 seçimleri de dâhil olmak üzere 1960 yılına kadar DP'nin kalesi durumundadır. Demokrat Parti döneminin en önemli iki bakanı Çanakkale'den seçilmişlerdir (Fatın Rüştü Zorlu-Emin Kalafat). Bu şehirde 1945-1960 yılları arasında yapılan seçimlerdeki oy oranları Demokrat Parti'nin aldığı halk desteğini göstermesi ve böyle bir çalışma ilk olması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Seçimler, Çanakkale

Abstract

Çanakkale since the early ages has been strategically important due to her geographic location, renowned in the World War I. World War II started from Germany's attack to Poland in September 1, 1939 and lasted until the end of 1945 it became the location where the military bases had deployed.

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde Doç. Dr. Ayten Sezer Arıç danışmanlığında yapılan "Çanakkale'de Sosyo-Kültürel Değişim ve Siyasal Katılma (1945-1960)" Doktora Tezin bir bölümünden hazırlanmıştır.

** Öğr. Göv. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, gongulgunes@hacettepe.edu.tr

War not only affected the city's population structure but also altered the living conditions. During wartime, precautions were taken as if there was a chance to enter war anytime; such cautions had an adverse affect on Çanakkale's agriculture, trade and commerce, and industry, and almost halted the advancements on transportation, health and education sectors. The first reaction to this situation after the war, with the transition to the multiparty system, the absence of the people voted for the CHP (People's Republican Party) has manifested itself. Especially in 1946 elections of which assumed to be deceived by CHP, resulted with Democrat Party's advantage in Çanakkale. DP (Democrat Party)'s success in Çanakkale was continued until 1960.

This location which is the turning point of I. World War, was the stronghold of the elections of 1946 till 1960. The most two important ministers of Democrat Party were elected in Çanakkale. The results of the elections in this city were quite important to reflect the support of the people, relative to Democrat party.

Keywords: Democrat Party, Elections, Çanakkale

Giriş

Demokratik sistemlerde siyasal partiler halkın desteğini sağlamak suretiyle meşru ve açık yöntemler kullanarak devlet yönetimini (iktidarı) ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklardır (Özbudun, 1970: 5; Tunaya, 1995: 1).

Siyasal partilerde; a) Parti yöneticilerinin ömürleriyle sınırlı olmayan devamlı bir örgüt b) Örgütün merkezle düzenli ilişkileri içinde mahalli seviyede faaliyet göstermesi c) Millî ve mahalli seviyede tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa olarak karar alma iktidarını ele geçirme ve elde tutma yolunda bilinçli çaba d) Seçmenler arasında taraftar kazanma veya başka herhangi bir şekilde halkın desteğini sağlama çabası, önemli dört unsurdur (Kapani, 1975: 122; Lalalombara and Myron, 1966: 6).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk örgütlü muhalefet hareketi olan TıCF, 17 Kasım 1924 yılından 3 Haziran 1925 yılına kadar faaliyette bulunmuştur. CHF içindeki muhalefetin, bazı eski İttihatçıların ve bazı II. Grup üyelerinin öncülüğünde, Cumhuriyetin ilanı ve ilan ediliş şekli ile Halifeliğin kaldırılışı ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu vs. bir tepki olarak kurulmuştur (Tunçay, 1981:146-285; Tunaya, 1995: 606-607). Fırkanın genel başkanı Kazım Bey (Karabekir), genel başkan yardımcıları Rauf Bey (Orbay), Adnan Bey (Adivar), genel sekreter ise Ali Fuat (Cebesoy) Paşa olmuştur. TıCF kuruluşundan hemen sonra hızlı bir şekilde örgütlenmeye başlamıştır. Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük kentlerin yanı sıra Doğu illerinde de büyük ölçüde örgütlenmesini tamamlamıştır (Sencer, 1971: 129-136). Ancak Çanakkale'de TıCF'nin örgütlenmesine rastlanılmamıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin ikinci muhalif partisi olarak SCF, 1930 Ağustos'ta, Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşandığı dönemde, Atatürk'ün büyük desteği ile kurulmuştur (Ağaoğlu, 1994:25). Partinin başkanlığına Ali Fethi Bey (Okyar), genel sekreterliğine ise Nuri Bey (Conker) getirilmiştir (Yetkin, 1998: 19). SCF'nin kurucuları ve ilk idare heyeti azaları arasında Çanakkale Mebusuna rastlanılmamaktadır. 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuş olan SCF'nin kuruluş yeri ve Merkezi İstanbul, Taksim Kalmis Apartmanıdır (Aydın Tarihi, Haziran-Eylül 1930:75-78). Kurucuları ve ilk İdare Heyeti (Merkez Ocak) azaları: Lider Ali Fethi (Gümüşhane Mebusu), Kâtibi Umumi: Nuri (Kütahya Mebusu), Seni (Bursa Mebusu), Nakiyettin (Ela- zığ Mebusu), Tahsin (Erzurum Mebusu), Haydar (İstanbul mebusu), Ağaoğlu Ahmet (Kars

Mebusu), İbrahim (Kocaeli Mebusu), Galip (Niğde Mebusu), Refik İsmail (Sinop Mebusu), Şair Mehmed Emin (Şebinkarahisar Mebusu), Süreyya Paşa (İstanbul Mebusu) olarak görülmektedir (TBMM Yıllık, D: 3, 1950: 492). SCF kuruluşundan kısa bir süre sonra çok hızla gelişmiş, halk yığınlarından yoğun destek bulmuştur. Kuruluşundan bir ay sonra 1930 Ekiminde yapılan yerel seçimlerde oldukça başarılı sonuçlar almıştır. SCF 502 seçim bölgesinin 22'sini kazanmıştır. (Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, adlı eserinde bu sayıyı "502 seçim bölgesinden, 31'ini SCF kazanmıştır" olarak vermektedir. s.191). SCF'nin kazandığı 22 yerden bir tanesi de Çanakkale'nin Biga ilçesidir.

İlk defa tek dereceli ve kadınlarında oy kullandığı bu seçimlerde halkın katılım oranı gerek Türkiye genelinde, gerekse Çanakkale'de çok düşüktür. Halk tarafından, kurulduğu andan itibaren gerçek bir muhalefet partisi olarak algılanan SCF; büyük bir ilgi ve destek görmüştür. Ancak tahmin edileceği gibi, partiye yönelen halk desteği kültürel ve ideolojik açıdan homojen olmamış ve geniş muhafazakâr halk kitleleri de partiye akın edenler arasında yer almıştır. Burada belirtmek gerekir ki; Çanakkale'de SCF 'in desteklenmesi, muhafazakâr kesiminden ziyade İnönü hükümeti politikaları olmuştur. Üç aydan kısa faaliyet gösteren parti, Fethi Bey tarafından 17 Kasım 1930'da kapatılmıştır. (Erdoğan, 1993: 267; Akkerman, 1950: 43).

CHP'ye karşı muhalefet olarak kurulan diğer partiler arasında; 29 Eylül 1930 yılında Adana'da kurulmuş olan Ahali Cumhuriyet Fırkası (Bu fırkanın kurucuları Abdülkadir Kemali, Ali Vehbi, Bekir Sıtkı, Mustafa Ziya Beylerdir. 21 Ocak 1930 yılında kapatılan partinin yayın organı Ahali gazetesidir. Tunaya, 1995: 635-637), Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi (Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi 29 Eylül 1930 tarihinde Edirne'de kurulmak istenilmiştir. Kurucuları Mimar ve Mühendis Kazım'dır. Türk amele ve çiftçisini müdafaa etmek, bu sınıfa bir mevki kazandırabilmek amacıyla kurulmak istenen bu partiye, komünist eğilimi gösterdiğinden müsaade edilmemiştir. Akkerman, 1950:44; Tunaya, 1995: 638) sayılabilir. Bu partilerin hiç birisi Çanakkale'de herhangi bir faaliyet göstermemiştir.

Çanakkale'de Genel Seçimler

1945 yılında çok partili sisteme geçilmesinden sonra, 5 Haziran 1946'da çıkartılan kanunla genel seçimler tek dereceli hale getirilmiştir. Seçmenlerin temsilcilerinin yanında, aday olmak için bir parti listesi içinde yer alınması zorunluluğun kaldırılması demokratikleşme yolunda önemli bir adım olarak kabul edilebilir. 1946 seçimleri henüz her ilde örgütlenmesi tamamlayamamış olan muhalefetin tüm karşı koymalarına rağmen yapılması gerekenden bir sene önceye (21 Temmuz 1946) alınmıştır.

Açık oy gizli sayım ilkesinin uygulandığı bu seçimler sonunda CHP 396, DP 62, bağımsızlar ise 7 milletvekilliği elde etmişlerdir. Seçmenlerin yüzde seksen beşi bu seçimlerde oy kullanmışlardır. 1946 seçimleriyle Demokrat Parti güçlü bir muhalefet olarak Meclise girmiştir. Vatan gazetesi 1946 seçimleriyle ilgili olarak "*işin doğrusu şudur ki, bu seçimi DP kazanmamıştır, sadece Halk partisi kaybetmiştir...*", değerlendirmesi yapmıştır (Vatan, 28 Temmuz 1946). Bu değerlendirme Çanakkale için çok geçerli bir değerlendirme değildi. Çanakkale'de 1946 seçimi sonuçlarına bakıldığında; DP azami %52,538 asgari %48,531 oyla 8 milletvekili çıkarmış sayılı illerden birisi olmuştur (BCA, 490. 01/341. 1425. 2: 1).

Toplumsal dinamikler açısından, CHP dışındaki siyasal partilerin kuruluş olaylarına bakılacak olursa genellikle bunların bir halk muhalefetinden doğmadıkları, kurucu ve yöneticilerin daha ziyade belirli bir dönemin sosyo-ekonomik bunalımlarının halk katında doğduğu hoşnutsuzluktan yararlanarak uygun bir zamanda iktidar partisinden koparak yeni

partiler oluşturdukları görülür.(Aydemir, *Cumhuriyet*, 21. 08. 1972). Bu durumda kurulan siyasal örgütlerden, halk yararına belirli ilke ve hedeflere yönelik siyasal düşünceleri yansıtan doyurucu programlar oluşturmaları çok partili hayata geçisin özellikle, ilk seçimlerinde çok fazla gerçekleştirilmiştir denemez (İzveren, 1980. 47). Ayrıca bu duruma 1946 seçimlerinin bir sene erkene alınması da etkili olmuştur. Çanakkale’de de aynı durum söz konusudur. 1946 seçimlerinde görülen %85 katılım, DP’nin çoğunluğu olarak bu ilde seçimleri kazanması, tam olarak teşkilatını tamamlamış olmasından değil, halktaki tek parti dönemindeki uygulamalara tepkidir denilebilir. Çünkü DP Çanakkale merkezinde teşkilatlanmasını tamamlamış olmasına rağmen, bazı ilçelerde bu mümkün olmamıştır.

1946 seçimlerinde DP, Çanakkale’den iyi sonuçlar alınmışsa da, 1950 seçimlerine kadar hiçbir mahalli ve ara seçime katılmayarak CHP’yi protesto etmiştir. 1950 seçimlerine girilirken, 1946 seçimlerinin aksine DP tüm teşkilatlanmasına tamamlamıştır. Bu arada DP’nin 1948 yılında meclis içindeki üye sayısı, Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurulmasıyla yarı yarıya düşmüştür. Çanakkale’de bu partiye katılım olmamıştır.

14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde, seçim yargı denetiminde olduğundan ve seçim anlaşmazlıklarının mahkemeler yoluyla çözümleneceği kuralı getirildiğinden, diğer yandan oylamanın gizli, sayımın açık yapılması zorunluluğu konulduğundan, 14 Mayıs 1950 seçimleri o döneme kadar yapılan seçimler içinde en dürüst ve en serbest olarak değerlendirilmektedir (Tekeli, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*: 1803; Aliefendioğlu, 2005: 11).

1950 Seçimlerinde ülke genelinde katılım oranı %89,3, Marmara Bölgesinde katılım oranı ise %87,2’dir. Bölge olarak bakıldığında en fazla katılım Kuzey-Orta Anadolu: %91,1 en az katılım ise Marmara Bölgesi: %87,1’dir. (Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma: 90) . Çanakkale’de 1950 seçimlerinde oy kullanma oranı gerek ülke gerek Marmara bölgesi oranından düşük olmuştur (%85,83). Genel katılım düşük olmasına rağmen DP’nin aldığı oy ülke genelinden fazladır. Ülke genelinde DP’nin aldığı oy %53,35’ken, Çanakkale’de bu oran %62,63’tür. Bu seçimler de Demokrat Parti’nin en çok oy aldığı iller arasında Çanakkale 11. Sıradadır (Çakmak, 1988: 280). Çanakkale’de katılımın ülke genelinden düşük olması, 1946 yılı seçimlerine karşı oluşan bir tepkiden ziyade, kurulan DP teşkilatının güçlü olmasından kaynaklanmaktadır.

1954 yılında seçime katılım bir önceki seçimde olduğu gibi oldukça yüksektir. Ülke genelinde %88,6’ya ulaşan katılım, Çanakkale’de %88,70 olmuştur. DP 1950’de aldığı oyu %1,23 arttırarak %63,40’a yükseltmiştir. Ülke geneline göre Çanakkale’de DP’yi destekleyenler 1950 yılında olduğu gibi 1954 seçimlerinde de fazladır. DP’nin oylarını arttırmasına karşılık CHP oy kaybına devam etmiştir (BCA, 030. 01/ 51. 309. 7: 1-12).

Muhalefetin oy kaybı DP politikalarıyla açıklanırken, ikinci bir unsurdan 10 Şubat 1954’te kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi gösterilebilir. CHP 1954 yılında, 1950’de aldığı oy oranından %5 daha az oy almıştır. Buna karşılık CHP, Çanakkale’de %3,66 oranında destek bulmuştur. 1950 seçimlerine göre katılımın artması, halkın tercihini DP ve CMP olarak kullandığını göstermektedir (Aygen, 1962: 208, 209). CHP’ye olan tepki, Çanakkale halkı tarafından CMP olarak gösterilmiştir.

DP döneminin son genel seçimleri 27 Ekim 1957 yılında bir yıl erkene alınarak yapılmıştır. Erken Seçim kararı DP tarafından oy kaybetme kaygısından dolayı verilmiştir. Türkiye’de baş gösteren enflasyon, Kıbrıs meselesi yüzünden 6/7 Eylül 1955’te İstanbul ve İzmir’de patlak veren karışıklıklar ve DP’den ayrılanların Hürriyet Partisini kurmaları 1957 sonbaharında erken seçim zorunlu hale getirilmiştir. İktidar partisi karşısında, muhalefet partileri (CHP,

CMKP HP) başarılı olmak için bu seçimlere işbirliği yaparak girmek istemişlerdir (Savcı, S.4: 201). Muhalefetin bu birleşme çabasına karşılık DP seçim yasasını değiştirerek, 7053 sayılı yasayı çıkarmıştır. Bu yasaya göre: Seçime katılan siyasi partiler il ya da ilçe örgütü kurdukları her seçim çevresinde, bağımsız olarak seçime katılmak ve o çevrenin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorundadırlar. Ayrıca altı aydan daha kısa bir süre önce partisinden ayrılmış olan bir kimsenin başka bir partiden aday olması yasaklanmıştır (Tekeli, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: 1803). DP ilk sözü edilen değişiklikle muhalefetin güç birliğine, ikinci değişiklikle partisini kuran kişilerin seçime katılmasına engel olmuştur.

Oy kaybı kaygısıyla alınan tüm tedbirlere rağmen, ülke geneline bakıldığında, seçime katılım oranı 1950 ve 1954'e oranla düşerek, %76,6'da kalmıştır. Bu seçimlerde DP oyların sadece %47,3'ünü kazanırken, CHP %40,6'sını, CKMP %7'sini, HP %3,8'ini almıştır. Bu düşüş Marmara bölgesi geneline de yansımıştır. DP %53,3, CHP %36,7 oy almıştır. Çanakkale bir önceki seçimlerde olduğu gibi hem Türkiye hem de Marmara genelinde, seçimlere katılımında %81,45 gibi yüksek bir oran göstermiştir. DP Çanakkale'de en fazla oyu 1954 seçimlerinde alırken, 1957 seçimlerinde %55,78'e gerilemiştir. Buna karşılık CHP 1957 seçimlerinde %35,28 oy alarak, 1950 seçimlerindeki başarısını yakalayamamıştır. Bir bakıma CHP'nin nispeten istediği olmuş DP oy kaybetmiştir. Ancak bu oy kaybının sebebi halkın CHP'ye dönmesi değil, tercihini CMP ve HP olarak yapmasından kaynaklanmıştır. CMP, Kırşehir'de 4, HP Burdur'da 4 milletvekilliği alırken, Çanakkale 1957 seçimlerinde de tüm milletvekillerini DP'den çıkarmıştır (BCA, 030. 01/52. 312. 1: 1-4).

Katılım oranının yüksek olması kadınların erkeklere hemen hemen aynı oranda oy kullandığını göstermektedir. Oysaki normal şartlarda kadınlar siyasal olaylara daha az katılmakta, yani erkeklere oranla daha az okumakta, siyasal konuları daha az tartışmakta, bu konularda daha az seçim beyan edip, daha az eylemde bulunmaktadırlar (Ozankaya, C. 23, S. 4: 27; bu sadece ülkemiz için geçerli değildir. İlk seçim araştırmalarından bu yana dikkati çeken nokta, her sosyal seviyedeki kadınların, daima erkeklerden düşük oranlarda seçime katılmaları olmuştur. Tingsten, 1963: 28). Gelişmiş ülkelerde buna ek olarak kadın siyasal seçimlerinin daha çok tutucu yönde olduğu, az gelişmiş ülkelerde ise kadınların başta eğitim olmak üzere bütün modernleşme sürecinden en az etkilenen nüfus kesimini teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu bakımdan kadın siyasal davranışları hakkında şehirlilere göre okuma yazmadan yoksun, fakirlik içinde yaşayan köylü ve kasabalı kadın nüfusu, daha çok ezildikleri için daha devrimci, yani değişmeden yana olacağına bekleneceği, ama etkin bir hareket halini almış herhangi bir kadın siyasal hareketi olmadığı, gerçekte kadın haklarını savunma perdesi altında, tutuculuğu savunan hareketler olarak ortaya çıktığı savunulmaktadır (Ozankaya, C. 23, S. 4: 29).

Çanakkale'de kadın dernekleri bulunmadığı gibi, gerek CHP gerekse DP kadınlar kolu teşkilatının kurulmasına çok önem vermemişlerdir. CHP kadınlar kolu ancak 1959 sonunda kurulmuş (İnkılâp, 1. 12. 1959), DP ise Mart 1960 yılında kadınlar kolu kurulması için teşebbüs etmiştir (Demokrat Çanakkale, 14. 03. 1960). Kadınları siyasetle ilgilenmemeleri kadına özgü ve erkeğe özgü yargı kalıplarından da ileri gelmektedir. Kişiler bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendilerini belirli beklentilere cevap verebilecek şekilde programlamışlardır. Bu yargı, zaman ve mekâna göre farklılıklar gösterse de Çanakkale'de yapılan araştırmada erkeğe özgü olarak tanımlanan rolün "iş, eğitim, başarı, girişkenlik, baskı" gibi öğeleri içeren, aile ve ev çevresi dışındaki faaliyetler için önem taşıdıkları, diğer taraftan kadına özgü olarak nitelenen rolün ise "aile, ev, akrabaya yönelik bütünleştirici eğilimleri olan fakat mesleki başarıya yönelmeyen ve dış dünyaya ilişkisi olmayan" bir takım özelliklere sahip olduğu görülmüştür. Top-

lumun kadından “aile ve eve” yönelik rol beklentisi olması, dolayısıyla siyasal yaşamda yoğun zaman ve enerji sarfiyat isteyecek aktif siyasete katılmasını zorlaştırmıştır (Kalaycıoğlu, 1994: 20). Bu yüzden Çanakkale’de kadınlar siyasi hayata fazla zaman ve enerji harcamayı gerektirmeyecek ve aile ile beraber yerine getirebileceği oy verme davranışıyla katılmışlar, hükümet ve bürokrasiyle ilgili ilişkilerde çekingen davranışlar sergilemişlerdir. Oy verme davranışının yanı sıra parti teşkilatlarına da üye oldukları görülmüştür. Ancak bunu kendi tercihleriyle değil aile büyüklerinin isteğiyle yapmışlardır. Evli kadınlarda koca, evli olmayan veya geniş ailelerde baba veya dede bu davranışta etkili olmuştur. Böyle düşünülmesinde partili listelerinde sadece erkek isimleri ya da aile isimlerinin olması etkili olmuştur. Erkek ile aynı soyadı taşımayan kimseye rastlanmamıştır. (Bkz: Demokrat Çanakkale, 19. 01. 1960; 15. 03. 1960 ; 22. 2. 1958; İnkılâp, 04. 10. 1959.)

Çanakkale’de 1945-1960 döneminde siyasal katılmada cinsiyet faktörünün nedenleri yukarıda belirtilmişside; cinsiyete göre siyasal davranış farklarının azalmış olması olduğu da unutulmamalıdır. Deniz Baykal bu hususla ilgili olarak: kadınların oylarının istikameti bakımından bir özellik taşıdığını, kadınların erkeklere oranla daha muhafazakâr olduğunu söylemektedir. Bütün bunlardan başka evliliğin, kadının siyasal tercihi üzerindeki etkisine işaret edilmesi gerektiğini, eşlerin davranışları arasında büyük bir paralellik bulunduğunu, evli çiftlerin büyük bir çoğunlukla seçimlere katılma kararını beraber verdiklerini, böyle olmadığı zaman da yalnız başına seçime katılan kadından çok erkek olduğunun görüldüğünü ve müşterek hareketin siyasal tercihin muhtevası bakımından söz konusu olduğunu belirtmektedir. Sonunda da, kadınlara erkeklerin seçime katılma oranları arasındaki farkın azalmasına rağmen, kadınların yinede, bağımsız siyasal tercihler yapan kimseler olarak siyasal hayatta yer tutmadıklarını söylemektedir.

Çanakkale’de Yerel Seçimler

Çanakkale Belediyesi’nin kuruluşu 1912 yılına dayanmaktadır. Belediyenin ilk kuruluşunda Belediye Başkanlığı (1912-1914 yapmış kişi Operatör Aziz Bey olarak görülmektedir. I. Dünya savaşı ile 1922 yılları arasında Belediye Başkanı olarak Hamamcı Ahmet Efendinin görev yaptığı tespit edilmiş olmasına rağmen, tam olarak hangi yıllar arasında bu görevi devam ettirdiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. 1922-1925 yıllarında Çanakkale üç belediye başkanı görmüştür. Bu kişiler: Demirci oğlu Mustafa(1922, Tüccar), Cebelik Mehmet Rasim (1923, çiftçi), Ezineli Salih Efendi (1924, tüccar)’dir. Üç belediye başkanı da Çanakkale’nin ileri gelen tanınmış ailelerindedir.

Belediye Başkanlarının Çanakkale’nin ileri gelen ve tanınmış olması 1925-1929 yılları arasında bozulmuştur. Takrir-i Sükûn dönemini içeren bu yıllarda Çanakkale Belediye Başkanı olarak Emekli Binbaşı Sırrı Kayaalp göreve getirilmiştir.

Takrir-i Sükûn döneminin 1929 yılında sona ermesinden 1938 yılına kadar geçen sürede Çanakkale, Belediye Başkanlarıyla ilgili tercihini yüksekokul mezunları içerisinde yapmıştır. Bu dönemde Belediye Başkanlığı yapmış olan kişiler Çanakkale’nin ileri gelen tüccarlarından olmuştur.

1929 yılında Çanakkale Belediye Başkanı olan Veli Yaşın 1935 yılına kadar görevde kalmıştır. Aslen Çanakkaleli olmayan Veli Yaşın Mühendislik Mektebi 2. sınıftan terktir. Belediyecilik ve Ziraat üzerine oldukça tecrübeli olup, Belediye Başkanı seçilmeden önce Ticaret ve Ziraat Odası Başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1894 İnegöl doğumlu olan Veli Yaşın V. Dönem CHP Kayseri Milletvekili olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991, s.

106) . 1935 yılında Belediye Başkanlığına getirilen Osman Günel, avukat olup 1939 yılına kadar, Çanakkale Belediye Başkanı olarak görevde bulunmuştur. 1937-1938 Dönemi dış hekimi olan Şemsettin Çamoğlu'nun başkanlığı ile geçmiştir.

Yukarıda anlatılan 1938 yılına kadar geçen sürede Belediye Başkanlığı yapmış olan kişiler arasında Çanakkale'ye en çok hizmet götüren Veli Yaşın olmuştur. Veli Yaşın'ın yaptığı önemli işler arasında; 1. Çanakkale'ye ilk defa elektrik şebekesi ve santrali tesis edilmesi, 2. Buz fabrikası kurulması, 3. Mezbaha inşa edilmesi, 4. Belediye Sineması yapılması ve sesli film gösterilerine başlanması, 5. Eski ahşap gümrük iskelesinin demir ayaklı olarak yeniden inşa edilerek vapur iskelesi haline getirilmesi, 6. Şimdiki İnönü caddesi ile Mehmetçik Bulvarına ilk asfalt kaplama yapılması, gösterilebilir. Daha sonra Belediye Başkanlığı'na getirilen Osman Günel ise; 1. Atatürk heykeli karidesine heykel oturtmuş, 2. Şimdiki Merkez komutanlığı binası tamir edilerek belediye binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

İnönü Döneminde Çanakkale'de iki belediye başkanı görev yapmıştır. Bunlar Nazım Demircioğlu (1938-1940), İhsan Berkin (1940-1945)'dir. Her ikisi de Çanakkaleli olup, halkın tanıdığı kişilerdir. Nazım Demircioğlu kereste tüccarı, İhsan Berkin, Çanakkale'nin ilk fotoğraf dükkanı olan kişilerden birisidir.

1945 yılına kadar çok partili seçim denemesi 1930 yılıyla sınırlı kalmıştır. Tek partili yerel seçimlerde seçim yönetimi ve denetimi sorunsuz görünmektedir. Basında herhangi bir söylenti veya şikâyete rastlamak olanaksızdır.¹

Hem belediye hem de il genel meclis seçimlerinin yapıldığı 1942 seçimleri, bu iklimi yansıması bakımından oldukça iyi bir örnektir. 1942 yılı belediye meclisi seçimleri Eylül-Ekim aylarında, il genel meclis seçimleri ise Kasım ayında yapılmıştır. Seçim haberleri oy kullanma işleminin sürdüğü hafta dışına çıkmamış, asıl gündemi savaş, kıtlıklar ve karaborsayla duyulan tepkiler ile İnönü'nün yurt gezileri oluşturmuştur. Bir bakıma propaganda, eleştiri, tartışma gibi etkinlikler söz konusu olmadığı için, dönemin gazeteleri (Çanakkale baskını da dâhil olmak üzere) genellikle ayrıntıdan yoksun resmi açıklamaları duyurmakla sınırlı kalmıştır. Basında seçim, yerel yönetim anlayışı vb. konularda hemen hemen hiçbir değerlendirme, yorum yoktur. Bu dönemde hükümeti ya da belediyeyi eleştirmek güç görünmektedir. Yapılabilen sadece aşırıya kaçmayan dilek ve temennilerde bulunmaktadır. Dilek ve temenniler ise daha çok karaborsayı önleme konusunda yoğunlaşmıştır.² Seçimlerde sandık başlarında gerektiği kontrol memuru görevlendirilmiş ve bunlar oy pusulalarının intizamla atılmasına yardım etmişlerdir (Cumhuriyet, 2 Ekim 1942). Seçim sürecinde Çanakkale'de propaganda, eleştiri tartışma gibi etkinliklere rastlanmazken, Ulus gazetesi yurt genelinde seçimlerin samimi bir hava içinde geçtiğini, oylarını kullanan bütün seçmenlerin CHP mensuplarını seçtiklerini bildirmiştir (Ulus, 26. 11. 1942).³

¹ Çanakkale'de sürekli çıkan yerel basın yoktur. Çanakkale'nin resmi gazetesi olan Anafarta'da seçimlerle ilgili herhangi bir şikâyet bulunmamaktadır

² Bu değerlendirme İstanbul basını dâhilinde yapılmıştır. İstanbul basınının dâhil edilme gerekçesi olarak Çanakkale'de bu gazetelerin okunuyor olması gösterilebilir.

³ İnönü döneminde Çanakkale ilçelerinde seçilen belediye başkanları için bkz: *BCA*, 490. 01/148. 590. 1, s. 1-5.

1946 Belediye Seçimleri

CHP geleneksel olarak dört yılda bir yaptığı ve 1947 yılında yapılması gereken Büyük Kurultay toplantısını bir yıl erkene alarak 10 Mayıs 1946'da toplamıştır. Bu olağanüstü toplantıda üç konu tartışmaya açılmıştır. Bunlar; 1. Tek dereceli seçime karar vermek, 2. Sınıf esasları üzerine cemiyetler kurulmasını mümkünleştirmek, 3. Parti tüzüğündeki “Değişmez Başkan” maddesini tadil etmektedir.

Bu düzenlemelerle tek dereceli seçimlerle TBMM doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanacak, örgütlenme hakkına getirilen kısıtlamalar kaldırılarak demokratikleşme süreci hızlandırılacak, parti her kurultayda başkanını seçme olanağına kavuşturulacaktır. CHP açısından önemi açık olan bu konuların yanı sıra yapılan hazırlıklardan biri de genel ve yerel seçimlerin öne alınması olmuştur.⁴

CHP söylediği gibi belediye seçimlerini Mayıs 1946 yılına çekmiş, seçim sürecini 50 günden 30 güne düşürmüştür. Ancak seçimler DP tarafından boykot edilerek, seçimlere katılma kararı alınmıştır. DP'nin katılmadığı bu seçimler muhalefet tarafından dikkatle izlenerek, “*usulsüzlük*” ve “*baskılar var*” olarak protesto edilmiş, seçimlerden bir ay sonra “*Belediye Seçimlerinde Müdahale, Tazyik ve Yolsuzluklara Ait Vesikalar*” adlı bir broşür yayınlanmıştır (Eroğlu, 1995: 36).

DP'nin katılmadığı 1946 belediye seçimleri hazırlıklarına Nisan ayı sonlarında başlamış olup, Belediyeler Kanunu'na göre oy kullanacak vatandaşlar tespit edilmiştir. Bunun için beyan kâğıdı hazırlanmıştır. Her aile reisi bu beyan kâğıdını eksiksiz bir şekilde dolduracak, kendisiyle birlikte 18 yaşını bitirmiş, erkek ve kadın bütün aileyi belirtecektir. Kanunen seçimlerde oy kullanamayan subay, er ve polis mensupları beyan kâğıtlarını kendileri hariç olmak üzere aileleri için dolduracaklardır. Bu beyan kâğıtları muhtarlardan temin edilecektir.

Her yerde olduğu gibi Çanakkale'de de 1946 belediye seçimlerinde CHP adayları başkanlıklara getirilmiştir. Çanakkale Belediye Başkanı olarak CHP'den kazanan Naci Dura 1950 yılına kadar görevini bir fiil sürdürmüştür. Naci Dura Çanakkale'de ticaretle uğraşan, herkes tarafından tanınan bir kişidir. 4 yıllık Belediye Başkanlığı süresinde eski başkanlara nispeten daha az etkin olmuştur. (CHP ilçe başkanları için bkz. BCA, 490. 01/148. 589. 2:103, 107-112, 115.)

Çanakkale'de 1946 yerel seçimlerine iştirak genel seçimler kadar fazla olmamıştır. Merkezde seçmen adedi 4.808 iken katılım 2.350 ile sınırlı kalmıştır. Bu %48'lik bir oranı ifade etmektedir. Çanakkale 62 il arasında katılımın en az olduğu 17. ildir. Bu yerel seçimlerde en az katılım oranı 1. %23 ile Bursa, 2. %24,5 ile İzmir, 3. %26 ile Hatay olup; en fazla katılım doğu illerindedir. Kars'ta %94, Erzurum'da %97, Çoruh'ta %97, Mardin'de %97, Bitlis'te %97'dir. Bu durum daha önce belirttiğimiz genel seçimlerde CHP'nin DP'ye karşı en fazla oyu doğuda aldığını göstermektedir. (BCA, 030. 10/82. 540. 1: 2-3). Yukarıda verilen Çanakkale merkezinde seçmen adedinin dışında Çanakkale genelinde seçmen sayısı 26.221'dir. Bu seçmenlerin 14.836'sı oy kullanmıştır. Oy kullananların oranı %56,5'tir (BCA, 0.30. 10/82. 540. 1: 8).

⁴ Celal Bayar bu kararla ilgili olarak: “... *Seçimler önümüzdeki seneden evvelde yapılacak olsa, yukarıda iaret ettiğim artlar yerine getirilmi ise, derhal itirak edebilecek vaziyetteyiz*” olarak beyanat vermiştir. Tasvir, 23. 04. 1946; 1945-1946 yıllarında Çanakkale'de emekli Yarbay Nazmi Dolunay Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. İlk şehir hoparlör şebekesi yaptırmayı tesadüf değildir. Çünkü tek parti döneminde ihtiyaç duyulmayan propaganda için çok parti döneminde dönemin tek denilebilecek hitap şekli için gerekli bir unsurdur. Bu da CHP'nin bir başka seçim hazırlığı olarak gösterilebilir.

Gerek Çanakkale merkez gerekse Çanakkale geneli 1946 yerel seçimleri, genel seçimlerine oranla katılım oranı itibariyle çok düşüktür. Bu durum bir bakıma Çanakkale'nin sonraki seçimlerde oy tercihini kimden yana kullanacağını göstermekle birlikte, CHP'ye duyulan hoşnutsuzluğu da dile getirmiştir

1950 Belediye Seçimleri

1950 yılındaki genel seçimleri öncesi durum ve seçimler ayrı başlık altında incelenmiştir. Belediye seçimleri öncesi siyasi duruma bakıldığında seçime katılan üç parti bulunmaktadır. Bunlar Daha önce bahsedildiği üzere 1946'da Dörtlülük Takrir diye bilinen önegeyle, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak kurulan Demokrat Parti, 1923'ten beri 27 yıldır iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi, 1948'de Demokrat Parti'den ayrılarak kurulan Millet Partisi'dir.

Belediye meclisi seçimleri 3 Eylül 1950 Pazar günü yapılmıştır. Belediye seçimlerine muhalefet daha az ilgi göstermesine rağmen genel tahmin iktidarın daha çok şansı olduğudur. Demokrat Partililer yönetimde boşlukların olması, uyumun sağlanabilmesi için tüm yerel yönetimi oluşturan birimlerin aynı elde toplanmasının gerekliliği üzerinde demeçler vermişlerdir. Belediye başkanlığı seçimi halk tarafından doğrudan değil, halkoyuyla seçilerek oluşturulan meclisin kendi içinden birini toplantılarında seçmeleriyle belirlenmiştir.

Belediye meclis seçimlerinde radyolarda propaganda konuşmaları için DP, CHP ve MP Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne başvuruda bulunmuşlardır. En az 5 seçim bölgesinde aday göstermiş olan partiler 24-30 Ağustos tarihleri arasında 7 gün 10'ar dakika, yirmiden fazla seçim çevresinde aday göstermiş olan siyasal partiler günde iki defa 10'ar dakika olmak üzere hem Ankara hem de İstanbul radyolarında propaganda konuşmaları yapabileceklerdir. Belediye seçimlerinde partiler ateşli propagandalar yapmalarına rağmen halkın katılımı düşük olmuştur. Ülke genelinde 1950 seçimlerine iştirak %53,2; bu katılım oranı nispetinde ise DP %57,6, CHP %37,5, MP %3,8, Bağımsızlar %3,3 oy alarak seçimleri tamamlamıştır (B.C.A, 030. 01/51. 309. 4). Çanakkale'de bu oran %50'ninde altındadır. Seçmen sayısı il genelinde %32,420 iken oy kullananlar 15.168 ile sınırlı kalmıştır. Oy kullananların büyük bir çoğunluğu Belediye Seçimlerinde de tercihini DP yanında kullanmıştır (11. 687 kişi). CHP genel seçimlerde uğradığı hezimetini belediye seçimlerinde de yaşamış, 6759 kişi CHP lehinde oy kullanırken, 619 kişi MP'yi, 893 kişide bağımsızları desteklemiştir (B.C.A, 030. 01/51. 309. 4). 1950 yılı belediye seçimlerinde CHP'nin kaybetmesi beklenen bir durumdur. 1946 seçimlerine DP katılmamış olmasına rağmen, halkın CHP'ye olan tepkisi, 1946 yılı Çanakkale ili ocaklarına kayıtlı üye sayısı ile kongreye katılım sayısı incelendiğinde bu açıkça görülmektedir. Örneğin Merkezde I nolu ocakta kayıtlı üye sayısı 84 iken kongreye katılan sayısı 18, II nolu ocakta kayıtlı üye sayısı 303'ken kongreye katılan sayısı 18'dir (B.C.A, 490. 01/148. 589. 2: 127).

1955 yılındaki seçimlere kadar Çanakkale'de iki belediye başkanı görev yapmıştır. Bunlar eczacı olan Nadir Sunaylı'nın belediye başkanlığı sürecinde yaptığı işler arasında:1. Eski otobüs garajı içerisine kapalı dükkânlar yaptırmış, 2. su şebekesini yenilemiş, 3. 24 saat süreyle şehre ilk defa devamlı elektrik verilmiştir. 1952 yılında göreve gelen Haydar Pakel ise;1. 18 Mart 1953 depreminden sonra hasar gören belediye binasını Ziveriye sokaktan, şimdiki şehir lokantasının olduğu yere taşımış, 2. şehrin çarşı caddesi Arnavut kaldırımı ve parke kaldırımı olarak döşenmiş 3. Balıkthane inşa ettirmiştir.

1955 Belediye Seçimleri

Bütün yurttta olduğu gibi Çanakkale'de 13 Kasım 1955 tarihinde belediye meclisi seçimleri oy sandıkları ilan edilen yerlere koyulmuştur. 18 yaşını doldurmuş seçmenler, sabah 8.00'dan akşam 17.00'a kadar oy kullanmışlardır. Seçim kanunu gereğince, daha önceki seçimlerde olduğu gibi eğlence yerlerinin açılması, ispirotolu içki satılması ve kullanılması yasaklanmıştır. Bundan başka parti ve şahıslar lehinde ve aleyhinde propaganda yapılması cezai işleme tabi tutulmuştur.

Seçmen sayısının 3.873.987 olduğu 1955 belediye seçimlerine, iştirak edenler 1.461. 219 kişidir. 1946'dan beri en düşük katılım %37,72 ile bu seçimlerde gerçekleşmiştir (BCA, 030. 01/51. 309. 08: 10). Katılımın çok düşük olmasına rağmen DP'nin kazanma nispeti %74,64, Köylü Partisi'nin %2,26, CHP'nin %0,15, Bağımsızların ise %22,9'dur (BCA, 030. 01/51. 309. 08:1).

Yurt genelinde 1955 belediye seçimlerinde yine DP zafer kazanmış, CHP sadece 17 belediye başkanlığını alabilmiştir. CHP'nin, 15. 11. 1955 tarihinde Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu "DP bizim 1946'daki akıbetimize uğradı", "Teksir edildi diye iptal olunan rey olunan rey pusulaları kabul edilseydi daha da azametli olacaktı" şeklinde beyanatlar verilmiş olmasına rağmen bu durum en azından Çanakkale için son derece yanlış bir yaklaşım olarak kalmıştır. Seçimlere katılım Çanakkale'de %65'in üzerinde olup, Çanakkale merkezi başta olmak üzere seçimleri büyük bir farkla DP kazanmıştır. Çanakkale merkez haricinde Bayramiç, Edirne, Bozcaada, İmroz, Gelibolu, Lapseki, Yenice, Biga, Eceabat, Karabiga gibi önemli ilçelerinde yine DP'nin seçilmesi partinin bu ilde hala çok büyük destek gördüğünün göstergesidir. 1955 seçimlerinde belediye başkanlığına seçilen Sadi Fenerciğil 1960 yılına kadar görevini devam ettirerek, Çanakkale'ye hizmet etmiştir. Çanakkale'nin tanınmış tüccarlarından olan Sadi Fenerciğil 1963-1968 yıllarında da Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur.

1950-1960 yılları arasında Çanakkale CHP teşkilatında 3 isim öne çıkmaktadır. Bunlar, Dılmaçlar grubu, Aksoylar grubu ve Cantürk'ler grubudur (Demokrat Çanakkale, 12. 01. 1960). İzzet Melih Dılmaç, Çanakkale halkevi başkanının oğlu olması nedeniyle tanınmış kişilerden birisidir. Ne var ki halk yerel seçimlerde belediye başkan adaylarına değil, partiye göre tercihlerini belirlemiştir. Bu hususta iktidar partisinin adaylarının kazandığı yerlerde maddi desteğin daha fazla olduğu bir gerçektir. Bu durum belediye seçimlerinde gösterilen adayın çok fazla önemli olmamasına da neden olmuştur. Örneğin 1959 yılında Milli Müdafaa vekâletinden park işlerine harcanması için 170 bin lira verilmiştir (Demokrat Çanakkale, 13. 10. 1959). Ayrıca DP'nin önde gelen kişileri arasında, vilayet genel meclis başkanı Müzdat Bingüldür. Bu kişinin Çanakkale'de DP tarafından çok fazla destek görmesinde eniştesinin DP milletvekili Emin Kalafat olması da etkilidir (Demokrat Çanakkale, 14. 05. 1959; Demokrat Çanakkale, 20. 01. 1960).

1946'tan 1960 yılına kadar olan sürede, belediye başkanlarının Marmara Bölgesi genelinde doğum yerine göre incelendiğinde hemşerileri arasından gelmiş olanların oranı %58'dir (Keleş ve Geray, 1962: 251). Çanakkale'de ise belediye başkanlarının tamamı Çanakkaleli olarak tesbit edilmiştir.

Muhtar Seçimleri

Çok partili hayata geçilmesinden sonra ilk muhtar adayı ihtiyar meclisi seçimi Şubat 1947, Mahalli muhtarı ve İhtiyar Heyeti seçimi Mayıs 1947 yılında yapılmıştır. Bu dönemde

yapılan seçimlerde seçimlerin zamanında yapılma görevi muhtarlar üzerinde olup, seçimlerin geri kalması durumunda “beş liradan yirmi beş liraya kadar para cezası” alınmıştır.⁵ Köylerde büyük toprak sahiplerinin etkilerini kırmak ve köylünün özgür iradesinin gerçekleşmesine olanak sağlamak amacıyla özel bir hüküm de bulunmaktadır. Bu maddeye göre (M.32); “Köylülerin malı olmayıp çiftlik olarak bir mal sahibine ait köylerde muhtarın ve ihtiyar meclisi azasının halk tarafından serbestçe seçilmesine kaymakam ve nahiye müdürü yakından bakmağa mecburdur. Böyle köylerde köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azasını seçerken çiftlik sahibinin karışması sebebiyle halkın ezildiği görülürse kaymakamın teklifi üzerine köy muhtarını vilayetin valisi seçer ve köye bildirir. Bu yolda seçilen köy muhtarı tıpkı köylü tarafından seçilen köy muhtarına benzer ve onun bütün işlerini görür” Cumhuriyet kurucularının köye ve köylüye verilen değeri yansıtan bu madde doğrultusunda gerçekleştirilen 1947 seçimlerinde ilk defa parti unsuru devreye girmiştir. Dört yılda bir yapılan muhtar seçimleri her tarafta tamamlandıktan sonra, 40. 000’in üzerinde köyün muhtarı 34.055 muhtar seçilmiştir (Köy kanuna göre çok küçük veya yakın köyler birleşerek tek bir muhtar seçmişlerdir). Bu seçimlerden 32.298’ini CHP, 1.289’unu DP, 467’sini bağımsızlar, 1 tanesini işçi ve çiftçi partisi adayları kazanmıştır. Çanakkale ilinde DP’nin genel seçimlerdeki başarısı muhtar seçimlerinde görülmemektedir. Muhtarlık seçimlerinin 543 tanesini CHP, 10 tanesini DP, 2 tanesini bağımsızlar kazanmıştır. CHP’nin sayımlarda yolsuzluk yaptığı, jandarma baskısıyla oy kullanıldığı üzerinde eleştirilerin fazla olduğu genel seçimler her ne kadar Çanakkale ilini etkilememişse de, aynı değerlendirmeyi muhtar seçimlerinde yapmak peki doğru değildir. Seçimler Pazar günü yapılmasına rağmen, katılım oranı %40- %46,5 ile sınırlı kalmıştır. Seçimlere katılanların arasında bağımsız adayların olması, yerel yönetimi de demokratik bir yapının oluşturulması için olumlu bir adımdır. Öyle ki 3. parti konumundaki Millet Partisi hiç oy almazken, bağımsızlar 1 tane de olsa muhtar çıkarmışlardır.

DP, 1950 öncesi muhtarlık seçimlerinde ilk olarak, köy kanununun 32 maddesini kaldırmıştır. Bu seçimlerin köy mahalle muhtarlığı seçimleriyle ihtiyar seçimlerinin aynı konulu seçimler olmasına rağmen aynı günde yapılmış olması, seçim sonuçlarını düzenlemek zor olmuş ve uzun zaman almıştır. 1946’da CHP’ye yöneltilen eleştirilere, 1950 yılında muhtar seçimlerinde DP maruz kalmıştır. 13 Ağustos 1950, Pazar günü yapılan seçimler sonucunda Demokrat Parti 17.393, CHP 12.337, Bağımsızlar 3.171 muhtarlık almışlardır (Seçim hazırlıkları için bkz: Ulus, 22.07.1950).

Çanakkale’de 1950 muhtar seçimlerinde 1947’dekinden farklı olmayan tek sonuç Millet Partisinin bağımsızlardan daha az muhtar çıkarması olmuştur. Bu seçimlerde bağımsızlar 29’a yükselirken, DP çok büyük farkla CHP’yi geride bırakmıştır. DP 360 muhtarlığı alırken CHP 196’da kalmıştır. Demokratlar Çanakkale’den en büyük başarısını, Çan, Eceabat ve Bayramiç merkezde bütün muhtarlıkları alarak göstermişler, CHP ise Yenice ve Ayvacık merkezde kazanmıştır. MP’ye Yenice’de 2, Ayvacık’ta 4 oy çıkmıştır. Belediye seçimlerinde daha önce bahsedildiği üzere şahıslardan çok partiye verilmiş olmasına rağmen bu durum muhtar seçimlerinde görülmemektedir. 1948 yılında Çanakkale’de mahalle ve köylerinde CHP’ye kayıtlı üye sayısı ile seçim sonuçları paralellik göstermemektedir. Parti önemli olmasına rağmen, bu durum muhtar adayına göre oy kullandığını ortaya koymaktadır (BCA, 490. 01/281. 1128. 1).

1954 yılında yapılan muhtar ve ihtiyar meclisi seçimleri de yurt genelinde DP’nin başarısıyla sonuçlanmıştır. Şehir ve kasabalarda seçime katılanların oranı köylere göre çok azdır. Şehir ve kasabalarda %34,68, köylerde ise %67,15’tir (BCA, 030. 01/51. 310. 4). Köylere göre

⁵ Çanakkale yerel basınında bu dönemde böyle bir olaya tarafımızdan rastlanmamıştır.

şehir ve kasabalarda CHP'nin daha çok desteklendiği ülke genelindeki oy dağılımına bakıldığı zaman açıkça görülmektedir. Şehir ve kasabalarda: DP %75,39, CHP %17,13, CMP %0,29, KP %0,01, bağımsız %2,7'dir (BCA, 030. 01/51. 310. 4). Ancak bu DP'nin oy kaybettiği değil, seçime katılan diğer CMP, KP ve bağımsızlara giden oyun CHP'ye verilmesiyle açıklanabilir. Çünkü köylerde tercihler DP ve CHP olarak yapılmış, CMP, KP, bağımsızlar şehir ve kasabalarda destek görmüşlerdir. Bu, CMP, KP'nin köylerde tam olarak teşkilatlanamamış olmasıyla yakından ilgilidir.

Çanak kale muhtar seçimlerinde en büyük zaferini 1954 yılında yaşamıştır. Daha önceki seçimlerde dört mahalle muhtarının 2'sini CHP'den 2'sini DP'den çıkarırken, 1954'te 4 muhtarlığı da DP kazanmıştır. Bu mahalleler Cevatpaşa, Namıkkemal, Fevzi Paşa, Arslanca mahalleleridir (Demokrat Çanak kale, 8. 11. 1954).

Merkez ilçe köylerinde çoğunluğu DP'li muhtarların kazandığı görülürken, asıl başarı CHP'nin kalesi olarak görülen köylerde yaşanmıştır (Obaköy, Kemel, Saraycık, Işıklar, Kepez, Halileli, Kocalar gibi. *Demokrat Çanak kale*, 8. 11. 1954). Bunlardan birisi olarak bilinen Karacaviran köyünde muhtar seçimlerini DP'nin kazanması Demokrat Çanak kale gazetesinde "şimdiye kadar yapılan muhtar seçimlerini daima kazanan CHP'lileri Karacaviran köyünü CHP kalesi olarak vasıflandırmaktaydı. Burada seçimleri DP kazanmıştır" olarak yer almıştır (Demokrat Çanak kale, 9 Kasım 1954).

1954 yılından sonra 1960 yılına kadar geçen süreçte yapılan ara seçimlerde Demokratların köylerde oy kaybetmek yerine daha güçlendikleri görülmektedir. 1958 yılında yapılan seçimlerde Lâpseki'de Dişbudak, Ecişalan, Beybaş, Doğandere, Yenice, Gök, Ezine'ye bağlı Bahçeli Sarp Dere; Kayacık, Mecidiye köylerinde DP'nin kazanması sürpriz olmazken Tavaklı köylerinde (Tavaklı köyü Ezine ilçesine bağlıydı ve Karaca viran köyü gibi CHP'nin kalesi olarak bilinmekteydi) CHP teşkilatının dağılarak DP'ye geçmesinde Ezine köylerinde DP'nin başarısının etkili olduğu söylenebilir. (*Demokrat Çanak kale*, 18. 06. 1958; 13. 3. 1958; 20. 09. 1958; 23. 01. 1958).

1959 yılı muhtar seçimlerinde CHP'nin kazandığı yer olarak, Çanak kale'de bu partiyi destekleyen İnkılâp gazetesinde, sadece "Çan kazasına bağlı Şerbetli Köyü muhtar seçimlerini CHP 83, DP 33 oy ile CHP kazandı" olarak vermiş, DP'nin kazandığı yerler haber yapılmamıştır (İnkılâp, 24. 02. 1959). 1959 yılı ara seçimlerinde Yenice 2 muhtar adayını da DP den çıkarmıştır olup, aynı başarıyı CHP'nin kalesi olan merkeze bağlı Çıplak köyünde DP adayı Kazım Korugan'ın kazanması ile yaşanmıştır (Demokrat Çanak kale, 12. 11. 1959; 25. 01. 1959).

1954 muhtar seçimleri ile başlayan ve 1960 yılına kadar DP'nin ağırlıklı olarak merkez ve ilçe köylerinde sağladığı başarı, bu partiye geçişleri de etkilemiştir. Özellikle CHP'den istifalar çok yoğun bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönem yaşanan istifaları dönemin yerel basın organı Demokrat Çanak kale, CHP'nin halk üzerindeki baskısına dayandırarak: "CHP'nin son dayaklarından biri olan muhtar seçimlerinde uğradığı büyük hezimet ve halk partisinin organı olan gazetelerin memlekete huzursuzluk yaratacak mahiyette yaptıkları neşriyatlar vatan-daşlar arasında bilhassa CHP mensupları arasında hoş karşılanmamış ve bunun neticesi olarak yurdun birçok vilayetlerinde her gün yüzlerce CHP'li partilerini terk ederek DP'ye kayıt olmak için yarış etmektedirler" olarak vermiştir (*Demokrat Çanak kale*, 23. 11. 1954).

Özellikle 1959 yılında Çanak kale'de Geyikli hadisesi DP'yi çok güçlendirerek, halkın CHP'ye tavır almasına neden olmuştur: "Geyikli hadisesinden dolayı CHP'den ayrılıp DP'ye geçmişlerdir" (Demokrat Çanak kale, 14. 09. 1959) "Geyikli nahiyesi Üvecik köyünde CHP teşkilatı dağıldı. 34 kişi DP'ye geçti", (Demokrat Çanak kale, 2. 10. 1959); "Tanınmış iş adamları

rından Çan linyit işletmeleri sahibi Adnan Demirci DP'ye geçti". (Demokrat Çanakkale, 13. 10. 1959). Köylerde ve merkezde CHP'de istifaların 1960 yılında da devam ettiği görülmektedir. Bu durum eğer seçim olsaydı Çanakkale'nin yine Demokrat Partinin kalesi olacağı fikrini güçlendirmiştir (*Demokrat Çanakkale*, 15. 01. 1960; 18. 01. 1960; 19. 01. 1960). Çanakkale'de CHP'yi destekleyen İnkılâp gazetesinde Çanakkale'de DP'den ayrılanlar yerine yurt genelindeki istifaları haber yapması bu görüşümüzü desteklemektedir. Örneğin; "Söke'de istifa eden 2000 DP'li CHP'ye geçti", *İnkılâp*, 23. 10. 1958; "Çanakkale'de DP'den istifa edenlerin sayısı CHP'ye göre çok azdır" *İnkılâp*, 03. 10. 1959; 04. 10. 1959.

Sonuç

Siyasal katılmada bireyden hareket edilerek, kişinin siyasal sistem karşısındaki tutum, davranış ve kararlar incelenir. Herkesin aynı düzeyde siyasete ilgi duyması ve siyasal süreçte aynı yoğunlukta yer alması beklenemez. Kişiler siyasal süreçte aktif olarak yer alabileceği gibi alınan kararlara uyma veya tepkisiz davranma eyleminde de bulunabilir. Siyasal katılmanın düzeyi sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel etmenlerce belirlenir. Siyasete katılma organize veya bireysel olabilir, kişilerin aktif siyasal katılımı kadar siyasete katılmama da bir siyasal tercih, bir davranış biçimidir. Bu bağlamda Çanakkale'de siyasal katılma davranışının değerlendirilmesinde yukarıda söylenen ekonomik gelişmeler göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte II.Dünya Savaşı'nın ekonomiye dolayısıyla halka yansımaları da çok önemli olmuştur.

Çanakkale'de 1946'dan 1960 yılına kadar yapılan seçimlere katılma oranı hem Türkiye hem de Marmara bölgesi ortalamalarının üzerinde olmuştur. Bu dönemde gerçek anlamda oy kullanılmak istenmiş ve bu durum seçime katılıma yansımıştır.

Çanakkale'nin siyasal gelişimine bakıldığında, siyasal katılma düzeyinin beklenenden çok daha fazla olması DP'nin sosyal ve ekonomik söylemleri sonrasında uygulamaları büyük rol oynamıştır. Özellikle kırsal kesimde bu durum kendini daha fazla hissettirmiştir.

Oy verme gibi oy vermeme de bir siyasal tercihtir. Sosyo ekonomik yaşam koşullarından hoşnutsuzluk ve siyasal düzene ilişkin beklentinin olmaması olumsuz katılıma neden olmaktadır. Ancak burada oy vermeme gibi bir durum genel seçimlerde değil yerel seçimlerde görülmektedir. Yerel seçimlerde oy kullanmanın çok fazla önemsenmemesi tepki olarak algılanmamalıdır. Bu durum o dönemde halkın genel ve yerel seçimlere bakışıyla ilgilidir. Yerel seçimlerin genel seçimlere göre şekillenmiş olması bu durumun sebebi olarak ifade edilebilir.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

1946 yılı Genel Seçimi

İ l l e	G.H.P. Namzetlerinin aldığı Oy miktarı		D.P. Namzetlerinin aldığı Oy Miktarı	
	Azami	Asgari	Azami	Asgari
Afyon			58.330	52906
Amasya	40627	35413	9289	8892
Ankara	149984	138664	93338	82403
Antalya	66675	59734		
Aydın	62058	57636		
Azrı	40575	38840		
Balıkesir	104910	103345		
Bilecik	25429	19433	17554	15376
Bolu	57325	47604		
Bingöl	31421	31113		
Burdur	19788	14546		
Bursa	105289	101943		
Bitlis	28265	28227		
Çanakkale			52538	48531
Çankırı	43008	26914		
Çorum	62850	61595		
Çoruh	94506	51052		
Denizli	61991	40597	34893	9135
Diyarbakır	69072	68878	10929	10870
Edirne	32009	27148	30650	30445
Elâzığ	46236	39686		
Erzincan	52829	51599		
Erzurum	142618	121785		
Eskişehir	33650		46642	44319
Gaziantep	50863	38870	24837	21457
Giresun	70619	63885		
Gümüşane	89184	73731		
Hatay	51937	49039		
Hakkâri	14427			

490 01 341 1428 21

DEMOKRAT PARTİ
GENEL İDARE KURULU ARŞİVİ1950/4
MEBUS SEÇİMLERİ
(D.P. - C.H.P. Karşılaştırmalı Cetvel)

Vilâyetler	1 9 5 0				1 9 5 4			
	D.P.		C.H.P.		D.P.		C.H.P.	
UMUMİ YEKÜN	4342831	57.87	3165096	42.13	5141434	61.6	3203670	38.39
AFYON	81.504	82.87	48.131	37.13	94.356	88.63	45.122	31.37
AĞRI	34.114	64.64	18.684	35.36	45.536	70.36	19.180	29.64
AMASYA	33.823	53.37	29.548	46.63	49.450	57.64	36.342	42.36
ANKARA	146.875	53.81	126.086	46.19	185.568	55.38	149.506	44.62
ANTALYA	67.866	84.70	37.023	35.30	84.241	83.55	48.313	36.45
AYDIN	76.899	55.81	60.860	44.19	105.872	86.28	53.764	33.72
BALIKESİR	142.239	58.55	100.680	41.45	165.101	83.99	92.893	36.11
BİLECİK	32.613	64.01	27.772	45.99	36.284	57.46	26.859	42.54
BİNGÖL	8.841	36.03	15.700	63.97	13.966	52.56	12.604	47.44
BİTLİS	7.989	33.27	16.025	66.73	22.225	74.91	7.445	25.09
BOLU	80.674	37.65	38.577	32.35	87.436	59.52	38.344	30.48
BURDUR	29.780	67.29	14.479	32.71	39.553	59.40	27.032	40.60
BURSA	138.445	58.67	97.532	41.33	187.968	68.26	73.447	31.74
ÇANAKKALE	77.296	65.80	40.180	34.20	80.545	67.25	39.119	32.75
ÇANKIRI	47.769	70.47	20.013	29.53	47.174	84.13	26.386	35.87
ÇORUH	30.691	56.36	23.765	43.64	40.031	60.71	25.910	39.29
ÇORUM	89.389	65.49	47.098	34.51	94.187	61.47	59.019	38.53
DENİZLİ	78.760	59.74	51.728	40.26	86.779	57.83	63.275	42.17
DİYARBAKIR	53.691	62.80	48.000	47.20	73.519	62.50	44.117	37.50
EDİRNE	47.725	56.84	36.238	43.16	63.503	63.82	36.309	36.38
ELÂZİĞ	37.983	53.53	32.972	46.47	50.825	59.94	33.975	40.06
ERZİNCAN	25.511	39.58	38.631	60.42	36.136	52.03	33.317	47.97
ERZURUM	88.710	64.32	49.217	35.68	101.550	68.20	47.340	31.80
ESKİŞEHİR	65.368	63.64	37.343	36.36	85.078	70.07	36.335	29.83

030 01

51 3097

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1980 Belediye seçimleri Kat'lı neticesi

Seçime İştirak nisbeti: o/o 53,2

Seçim neticesinin belde itibariyle taksimi:

	<u>Merkez İlçe</u>	<u>Mülhak İlçe</u>	<u>Bucak/Köy</u>	<u>Yekûn</u>	<u>o/o de nisbeti</u>
Demokrat Parti....	45 (71%)	222 (50%)	89 (63%)	356	55,4
C.H.P.....	12	188	48	248	38,6
Millet Partisi...	4	3	1	8	1,2
Karma.....	1 (Siirt)	12	2	15	2,3
Bağımsız.....	1 (Çorum)	9	-	10	1,5
	65	434	140	637	
			Seçimi yapılmamış belde.....	5	
				642	

Seçim neticesinin oy itibariyle nisbeti:

Demokrat Parti.....	875.355 Oy	o/o 57,6
C.H.P.....	570.606 "	" 37,5
Millet Partisi.....	58.131 "	" 3,8
Bağımsız.....	50.071 "	" 3,3

Seçim neticesinin kazanılan Belediye üyeliklerine göre nisbeti:

Demokrat Parti.....	5.900 Üyelik	o/o 60,5
C.H.P.....	3.448 "	" 35,4
Millet partisi.....	147 "	" 1,5
Bağımsız.....	250 "	" 2,6
	9.745	

030 01 51 309 4

BELEDİYE ANKETLERİ GENEL ANKETLERİN
GÜVENLİLİK ÇİZGİSİ

III

Belediye	Seymen Edeb	Seçime İştirak					Belediye Üyeleri					
		Yoksu	D. P.	C. H. P.	M. P.	Kemal	Diğnma	Yoksu	D. P.	C. H. P.	M. P.	Diğnma
Afyon	37554	22720	10977	6366	4735		833	156	96	33	26	
Agri	8889	5495	1985	2822				85	15	68		
Amasya	20225	17072	9222	5854	225		941	78	68	10		
Ankara	183186	72026	46833	20175	5044			260	175	86		
Antalya	28697	13669	7970	5428			541	160	94	53	13	
Aydın	57202	31854	20750	10316	348			232	206	26		
Balıkesir	81647	50727	31729	17306	400		2167	222	250	70	9	
Bilecik	16424	11432	5502	5722				103	46	56	1	
Bingöl	2907	2258	93	745	450		970	60	2	20	12	26
Bitlis	9154	5192	2807					11	27	22	3	3
Bolu	17251	11192	5851	5102			1760	125	21	43	1	
Burdur	17545	12622	6107	5120	1620		1242	21	27	9	14	11
Bursa	103221	54170	35696	17519	1025		912	227	206	21		
Çanakkale	32420	15319	11627	6759	619		203	223	202	13	2	2
Çankırı	12950	8360	2432	3027	3722		570	24	14	41	22	
Çorum	10121	7079	3557	3622				14	122	61	20	1
Çorum	27224	17222	10472	6227			3502	122	42	47	15	
Denizli	51322	33077	19277	14652			1317	225	212	74	3	
Diğerşehir	24245	22204	11222	6232	517		2024	122	102	74	7	
Edirne	22422	17522	10272	6347	577		230	122	22	23		
Elazığ	22211	13422	7231	6013	414		430	127	56	23	2	2
Erzincan	21122	6222	2240	2244			540	22	42	40		
Erzurum	20247	12153	2424	3420	222		212	122	56	42	12	13
Erzurum	51715	12472	12222	6142				22	52	41		
Gaziantep	55222	33322	22401	11622	122			104	102	2		
Osman	12724	14422	7122	7712			1122	22	22	27		
Göğüsüne	2422	7502	3727	3727				73	22	51		
Heckleri	2232	1404	41	242				66	42	4	44	
Hetay	20022	12422	12222	12724			2222	210	122	22	7	
İğal	41722	22124	15412	7222	242			207	102	21	24	
İsparta	22422	22210	12422	10422				121	122	22		
İstanbul	45217	122222	22222	22222	12722		212	122	124	22		
İzmir	222222	102222	72222	22222	2102			212	222	122		
Kars	22222	15422	7722	2117			242	124	22	22	4	
Kastamonu	22224	12222	5217	7722	2422		2124	122	22	122	2	22
Karsa	22222	12222	22222	12222	1222		2222	222	122	22	11	14
Karsla	22222	14224	7727	5222			222	121	22	42		
Karsla	17224	12272	5722	4222	2122		1222	102	22	22	22	1
Kocaeli	20212	12222	12422	10274	1222		1272	242	177	63	2	
Konya	24222	52222	24222	22122			752	227	224	112	5	
Kütahya	12222	22222	12222	10221	2222		122	127	122	42	1	
Malatya	27227	22222	14222	22222	14		1717	242	22	122		
Mardin	22422	22222	27214	11224	1222		212	222	222	24		
Manisa	22222	14222	2022	2222			222	22	22	22		
Mardin	22712	12722	2724	2222			1222	147	73	22	2	
Muğla	20122	12213	2221	2422	222		272	124	22	22	64	
Muğla	2422	1422	1222	1272	222		272	24	22	22	2	2
Siirt	42222	22122	12222	12222	221		222	222	122	102		
Ordu	12222	11227	2124	2222	2222		1222	22	12	22	6	
Rize	11222	2227	2222	2211				22	22	11		
Samsun	20222	22222	12222	12222	222		222	122	102	22	2	2
Sivas	22212	43222	24272	17712	2272		222	122	102	22	2	2
Siirt	10140	7127	3122	2022			1222	102	12	22	2	2
Sinop	2222	7222	1222	2222	2222		22	20	22	22		
Sivas	22222	22224	11222	12222			22	122	72	114		
Tekirdağ	22421	12422	2012	2222			222	147	144	3		
Tokat	22222	12222	11404	7222				140	22	22		
Trabzon	22244	12222	2044	2222	2222		712	112	43	74	2	
Tunceli	2222	2227	2222	1222			222	22	22	22		
Van	20222	22222	14222	2222			122	222	222	22		
Van	11222	2222	2722	2242			222	222	42	41	12	
Yozgat	12222	12227	2212	2272				102	12	22		
Zonguldak	42242	22274	22224	2212	1411		2224	122	12	22	22	12
		2222 222	1222 222	2222 222	2222 222		22222	2222	2222	2222	2222	2222

1950 - Belediye Seçimleri 030 01 51 209/2

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- B.C.A, 030. 01/51. 309.
B.C.A, 490. 01/148. 589. 2: 127
B.C.A, 030. 10/82. 540. 1: 8
B.C.A, 030. 01/51. 309. 08: 10.
B.C.A, 030. 01/51. 309. 08:1.
B.C.A, 030. 01/51. 310. 4.
B.C.A, 030. 01/52. 312. 1:4
B.C.A, 030. 10/82. 540. 1: 2-3.
B.C.A, 490. 01/148. 589. 2:103, 107-112, 115.
B.C.A, 490. 01/148. 590. 1: 1-5.
B.C.A, 490. 01/281. 1128. 1.
B.C.A, 490. 01/341. 1425. 2: 1.
TBMM Yıllık, Devre III, İctima III, 1950.

Kitap ve Makaleler

- AĞAOĞLU, Ahmet (1994). *Serbest Fırka Hatıraları* (İstanbul: İletişim): 25.
AKKERMAN, Naki Cevat (1950). *Demokrasi ve Türkiye’de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar* (Ankara: Ulus Yay.): 43.
ALİEFENFİOĞLU Yılmaz (2005), “Seçim Sistemleri ve Siyasi Etkileri”, *Gündem*, (21), Nisan: 11.
AYGEN, Cemal (1962). “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, *A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 17(Mart): 208, 209.
ÇAKMAK, Cem (1988). “1950’li seçimler ve Demokratik Parti”, *Tarih Toplum*, 9(53): 280.
DUVERGER, Maurice (1970). *Siyasal Partiler* (Çev. Ergun Özbudun), (Ankara: A.Ü Hukuk Fakültesi).
ERDOĞAN, Mustafa (1993). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, (Ankara: Siyasal): 267.
KALAYCIOĞLU, Ersin (1994). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, (İstanbul:İ. Ü. SBF): 20.
KAPANİ, Münci (1975). *Politika Bilimine Giriş* (Ankara A.Ü. Hukuk Fakültesi): 122.
KELEŞ, Ruşen Cevat GERAY (1962). “Belediye Başkanları Hakkında Bir İnceleme”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, 19(195-206): 251.
KIŞLALI, Ahmet Taner (1993). *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, (Ankara:İmge).
LaPALOMBARA Joseph, Myron WEINER (1966). *Political Parties and Political Development* (Princeton University): 6.
OZANKAYA, Özer (1968). “Siyasal Olayların Etkenleri”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(4): 27.
RUSSELL Bertrand (1997). *Batı Felsefi Tarihi* (İstanbul:Say) (Çev Sencer, Muammer).
SAVCI, Bahri (1958). “Partilerin Birleşmesi ve Siyasi Güç Birliği”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13(4): 201.
SENCER, Muzaffer (1971). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, (İstanbul: Geçiş): 129-136.
SEZEN Saim (1994). *Seçim ve Demokrasi*, (Gündoğan).
TANİLLİ, Server (1982). *Devlet ve Demokrasi*, (İstanbul: Say).
TEKELİ, Şirin (1983). “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul, İletişim), cilt 7: s. 1803.
TINGSTEN, Herbert (1963). *Political Behavior* (New Jersey: The Bedminster): 28.

TUNAYA, Tarık Zafer (1995). *Türkiye'de Siyasal Partiler* (İstanbul: Arba): 1.

TUNÇAY, Mete (1981). *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, (Ankara: Yurt): 246-285.

TBMM Albümü 1920-1991(1994). (Ankara).

YETKİN, Çetin (1998). *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm): 19.

Gazeteler

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Çanakkale

Demokrat Çanakkale

İnkılâp

Tasvir

Ulus

Vatan

21. YÜZYIL RUSYA DIŞ POLİTİKA DOKTRİNLERİNDE GÜNEY KAFKASYA VE ORTA ASYA DEĞERLENDİRMESİ

Elnur İSMAYILOV *

Özet

1990'lı yılların başlarında politik, ekonomik ve sosyal alanlarda Rusya'da yaşanan belirsizlikler sonrası, 2000'li yıllardan itibaren ülkenin dış politika stratejilerinde oluşan konsensus Kremlin'e uluslararası sistemde yeni bir boyut kazandırdı. Rusya'nın *Yakın Çevresi* olarak kabul ettiği Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerine yönelik politikaları, Vladimir Putin'in cumhurbaşkanlığı dönemi ve sonrasında önceki iktidarla kıyasla daha gerçekçi olmaya başladı. Moskova'nın son dönemlerdeki dış politika doktrinlerinde, eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya liderliğinde bir entegrasyon projesinde birleşmeleri ve belirtilen coğrafyada kendisi dışında diğer güçlerin faaliyetlerinin kısıtlanmasına yönelik politikaların çizgileri belirtilmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemlerde Rusya'da bulunan iktidarların dış politika stratejileri belirtilerek, Kremlin'in bölgeyle ilişkilerinde mevcut olan başlıca sorunlar makalede ele alınmaktadır. Özellikle, Ağustos 2008'de Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan savaş sonrası dönemde ve Putin'in Avrasya Birliği projesini önerdiği tarihten itibaren bölge devletleri ile olan ilişkilerinde gerçekleştirdiği politikalar Rusya'nın yeniden Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgeleri üzerinde etkisini artırmaktadır. Yeni Büyük Oyun (New Great Game) olarak tanımlanan Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgeleri uğrunda jeopolitik savaşın, Rusya'nın tekrar süper güç olmasını belirleyecek nitelikte önemli olduğunu dikkate alarak, Kremlin'in son yıllarda bölge devletlerine karşı neden agresif politika izlediğini anlamak zor değildir.

Anahtar Kelimeler: Rusya Dış Politikası, Dış Politika Doktrini, Yakın Çevre, Orta Asya ve Güney Kafkasya, Avrasya Birliği

Abstract

Uncertainties in the political, economic and social spheres of the new independent Russian society in the 1990s were replaced with the consensus in the Kremlin's foreign policy strategies in international system since the beginning of 2000s. Russian foreign policy toward to its so-called Near Abroad geographies in the post-Soviet South Caucasus and Central Asian regions since the Vladimir Putin's presidency period became more realistic compared to its predecessors. Russian foreign policy doctrines in the last ten years define clearly borders of the

* Doktora Öğrencisi ve Araştırma Görevlisi, Münster Westphalian Wilhelms Üniversitesi, Siyasi Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politika Bölümü, Münster/Almanya; e-mail: elnur@gmx.de

foreign policy aims of the Kremlin's administration toward the post-Soviet countries, where as a one of the main goals is emphasized to force the region countries for a new integration under the Russian leadership, and to keep out any third regional or global power from its sphere of influence. Article aims to analyze the problems of the Russian foreign policy toward the region countries. Particularly, after the August war in 2008 between Russia and Georgia, as well as since the proclamation of the Eurasian Union Project by Vladimir Putin, the Kremlin has gained consequential influence over the South Caucasus and Central Asian countries. New geopolitical clash called as the New Great Game over the South Caucasus and Central Asian regions defines clearly how Russia tries to get its place as a super power in the international scene and why she prefers aggressive policies in its bilateral relations with the mentioned region countries.

Keywords: Russian Foreign Policy, Foreign Policy Doctrine, Near Abroad, Eurasian Union

Giriş

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından geçen 22 yıllık bir dönem, birliğin en kudretli devleti sayılan Rusya'yı bağımsızlığının ilk yıllarında zaman zaman ekonomik ve politik sorunlarla ve iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya bıraktıysa da, özellikle 2000 yılında cumhurbaşkanlığı görevine getirilen Vladimir Putin'in ekonomik ve politik alanda gerçekleştirdiği reformalar, Rusya'nın uluslararası sistemdeki nüfuzunu arttırmış oldu. Soğuk savaşın bitmesiyle iki kutupluluktan tek kutuplu dünya düzenine geçen uluslararası sistem, Rusya'nın tekrar süper güç olma yolundaki çabalarıyla çok kutuplu olma istikametinde gelişmektedir.

Bu makalede, bağımsızlık sonrasında ve özellikle Vladimir Putin döneminde Rusya dış politika doktrinlerini ve eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerinde mevcut olan önemli gelişmeleri genel olarak değerlendirmekle, 2024 yılına kadar ülkesinin cumhurbaşkanlığı görevini taşımaya kesin gözüyle bakılan Putin'in önümüzdeki 10 yıllık bir sürede Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerine yönelik politik ve diplomatik adımlar analiz edilmektedir. Özellikle, Rusya'nın 21. yüzyılda eski Sovyet cumhuriyetleri ile ikili ilişkilerinde son yıllarda yaşanan gelişmeler, aynı zamanda Kremlin'in Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine yönelik politikaları makalenin temel konusunu oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde Sovyetler'in yıkılmasıyla tek süper güç olarak bilinen ABD'ye karşı Rusya'nın dış politika hamlelerinin tarihsel boyutu analiz edilerek, kendisinin arka bahçesi olarak gördüğü Güney Kafkasya ve Orta Asya uğrunda yaşanan diplomatik savaşın ileriki dönem için doğuracağı tahmini sonuçlar gösterilmeye çalışılacaktır. 21. yüzyıl başlarında Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan ve Moskova'nın iradesi dışında gerçekleşen renkli devrimler, Rusya'nın Soğuk savaş sonrası yeni dünya düzeninde süper güç olma çabalarını tehlikeye soktu. Güney Kafkasya devletlerinin NATO ve Avrupa Birliği gibi devletleriyle gelişen ilişkileri, Orta Asya devletlerinde ABD'nin askeri üslerinin kurulması ve Washington'un enerji güvenliği politikasında Hazar havzasına daha fazla önem vermesi, Rusya'nın bölge uğrunda tekrar jeopolitik savaşa girmesine neden oldu. Farklı yöntemlerle eski Sovyet cumhuriyetlerine baskı politikaları uygulayan Putin iktidarı, Ağustos 2008'de Gürcistan'la girmiş olduğu savaştan galip ayrılmasıyla, bölgede başka güçlerin hegemonya kurma politikalarına karşı olacağını göstermiş oldu.

Makalenin ilk bölümünde Rusya'nın bağımsızlık sonrası kabul ettiği dış politika stratejileri ve doktrinleri analiz edilerek, eski Sovyet cumhuriyetlerinden oluşan Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri uğrunda Moskova ve Washington arasında yaşanan diplomatik savaşın boyutları tahlil edilmektedir. Üçüncü bölümde ise, Rusya'nın özellikle Putin döneminden iti-

baren bugüne kadar geçen dönemde Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerine ve bölgedeki bağımsız devletlerle ikili ilişkilerinde baskı politikaları anlatılmaktadır. Sonuç olarak, özellikle 2008 yılından itibaren Rusya'nın kendi çıkarlarını koruma açısından arka bahçesinde başarılı politikalar uygulayarak, diğer süper güç olan ABD'ye, aynı zamanda bölgesel güçlere karşı bir galebe çaldığı gözükmektedir. Bu zaferin en başarılı örneği olarak, Putin'in projesi sayılan Avrasya Birliği'ni göstermek olur. Her ne kadar Avrasya Birliği projesinin hayata geçirilmesi tarihini Ocak 2015 olarak hedefleyen Kremlin'in karşısında zorluklar gözükse de, şimdi geldiği nokta itibarıyla eski Sovyet cumhuriyetlerinin büyük bir kısmının- gerçekleşmesi halinde dünya düzenini değiştirebilecek güce sahip olan, entegrasyon projesine katılmalarını ekonomik ve politik baskılarla garantilemiştir.

Bağımsızlık Sonrası Rusya'sının Dış Politika Stratejileri ve Doktrinleri

Üçüncü kez Rusya devlet başkanı olan Vladimir Putin, 18 Şubat 2013 tarihinde Rusya'nın Yeni Dış Politika Doktrinini onayladı¹. İktidarda bulunduğu önceki yıllarda da, dış politika, askeri ve ulusal güvenlik alanlarında doktrin hazırlanmasına önem vermesiyle dikkat çeken Putin, ülkesinin yeni dönemdeki dış politika anlayışını yeni bir konseptle ortaya koymuş oldu.

Belgede uluslararası sistemin çok kutuplu sisteme doğru evrildiği vurgulanarak, Batı'nın küresel sistemi domine etmede ekonomik ve politik olanaklarının zayıfladığı ifade edilmektedir. Aslında, Moskova'nın son yıllarda dünya düzeninde Batı'nın ve özellikle ABD'nin etkisinin azaltılması çabaları içerisinde bulunduğunu dikkate alırsak, bu gelişmelerden memnun olduğunu söylemek daha doğru olur. Değişen dünya düzeninde Doğu'nun ve Asya-Pasifik'in etkisinin artması belgede önemle vurgulanan başka bir husustur. Uluslararası istikrar ve güvenliğe oluşan tehditlerin Rusya için ciddi riskler yarattığı belirtilerek, Kremlin'in bu sorunları daha pragmatik yaklaşımla çözebileceği iddiasına vurgu yapılmaktadır.

Doktrin'de belirtildiği üzere, Rusya diplomasisi için yeni bir uluslararası sistemin oluşumunu sağlamak çok önemlidir. Bu uluslararası sistemde, uluslararası hukukun egemenliğinin sağlanması ve uluslararası güvenliğin güçlenmesinin Rusya için önemli bir faktör olduğu ifade ediliyor.

Doktrin'de önemli bir husus, Rusya'nın bölgesel önceliklerinin belirtilmesidir. Her ne kadar bu doktrin, 1993 yılında kabul edilen *Yakın Çevre Doktrinini* ve 2000 yılında onaylanan yeni dış politika konsepti² kadar dikkat çekmese de, BDT ülkeleri ile ilişkilere verilen önem özellikle vurgulanmaktadır.

Bağımsızlık sonrası Rusya dış politikasını altı dönemde incelemek gerekmektedir. 1991-1996 ve 1996-1999 yılları olan ilk iki dönem bağımsız Rusya'nın ilk Cumhurbaşkanı olarak tarihe geçen Boris Yeltsin'in dış politika stratejilerini kapsamaktadır. Bu iki dönem arasında en önemli fark, dış politikada kesin bir ideolojik hattın olmamasından kaynaklanmaktaydı. İlk dönemde liberal batıcılığın hâkim olduğu bir strateji, ikinci dönemden itibaren batı karşıtı bir ideolojiye yer vermiş oldu. Üçüncü dönem, Vladimir Putin'in 2000 yılında göreve başlamasından itibaren 11 Eylül terör saldırılarına kadarki bir dönemi kapsamaktadır. Dördüncü dönem 11 Eylül 2001 tarihinden başlayarak, 2008 yılı Rusya-Gürcistan arasında savaş sonrasına ka-

¹ Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation *Approved by President of the Russian Federation V. Putin* on 12 February 2013, The Ministry of Foreign Affairs official web-site, www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcb3/76389fec168189ed44257b2e0039b16d!OpenDocument

² The Foreign Policy Concept of the Russian Federation *approved by President of the Russian Federation V. Putin* on 28 June 2000

darki dönemi içermektedir ve Vladimir Putin'in, Büyük Rusya kurma hayalleri olarak da adlandırmak mümkündür. Beşinci, Medvedev'in cumhurbaşkanlığı dönemini kapsamaktadır ve en son olarak, Putin'in üçüncü kez Rusya Cumhurbaşkanı olmasından itibaren olan dönemi içermektedir. Son üç dönem Rusya dış politika stratejilerinde ciddi bir değişiklik yaşanmasa bile, her geçen dönem itibarıyla Moskova'nın daha sert güç politikalarına üstünlük verdiği dikkat çekmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile birlikte Rusya eski müttefik devletlerde olduğu gibi büyük bir ekonomik, politik ve sosyal kriz dönemine girmiş oldu. Birliğin dağılmasıyla 1991 yılından itibaren Rusya Federasyonu'nun Avrupa'daki arazileri 16. yüzyıl sınırlarına döndü. Sovyetlerle kıyaslandığında %25 yüzölçümünü ve %50 nüfusunu kaybetmiş oldu (Zagorski, 1993, s.43). 25 milyonluk etnik Rus diğer devletlerin sınırları içinde kaldı (Matveyev, 1995, s. 30). Braithwaite (1994), yaşanan bu sorunlara rağmen Batı'da, iki kutuplu dünya düzeninin ve sosyalist ideolojinin yıkılmasının Rusya'nın süper güç statüsünden uzaklaşması gibi algılanmasının yanlış olduğu görüşünü savunmaktaydı. Rusya'nın tek Avrupa'da değil, aynı zamanda dünyada süper güç olarak kalmaya devam edeceği (MacFarlane, 1994, 235) görüşünü savunan Batılı politikacıların haklı oldukları Soğuk savaşın bitmesinden geçen 20 seneyi aşkın bir zaman diliminde kendisini kanıtlamış oldu.

Birliğin dağılması, Rusya politik eliti arasında da, ülkenin dünyadaki ve Sovyet sonrası coğrafyasında rolünün ne olacağı tartışmalarını beraberinde getirdi. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde büyük abi statüsünü kaybederek Büyük Petro dönemi sınırlarına dönen Rusya'da, devletin etnik kimliğinin belirlenmesi, dış politika ve millî güvenlik stratejilerinin geliştirilmesi için teoriler önerildi. Etnik kimliğin ortaya çıkardığı tartışmalarda Rusya *yakın çevresi* (*near abroad*) olarak adlandırdığı eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilere nasıl bir strateji belirleyeceği merak edilen konulardandı.

İlk teoriler genel olarak eski Sovyet cumhuriyetlerinde bulunan etnik Ruslardan ve ya Slavyan halklardan oluşan yeni bir devlet kurulmasıyla ilişkindi. Slavyan halklardan oluşan birlik projesini Aleksandr Soljenitsin önermişti (Nicole, 2003, 29). Bu, Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan'ın kuzey bölgesini kapsayan bir entegrasyon projesi olmalıydı. Rusya Komünist Partisi Başkanı Gennadi Zyuganov'un ve Rus Liberal Demokrat Parti Lideri Vladimir Jirinovski'nin önerdiği teklifte, eski Sovyet cumhuriyetlerini tekrar bir ittifakta birleştirmek fikri yer almaktaydı (Nicole, 2003).

Coğrafi olarak da ülkenin Batı veya Avrasya'ya ait olduğu tartışmaları mevcuttu (Nicole, 2003, 33). Avrasyacılık ideolojisini savunanlar, Rusya'nın Avrupa'dan ayrı olduğu görüşündeydiler. Komünistler için Avrasyacılığın temelinde Rusya merkezli bir Avrasya ideolojisinin ülkenin dış politika çıkarları ve güvenliği açısından gerçekleştirilmesi önemli idi. Milliyetçiler için Avrasyacı politika Rusya'nın askeri ve güvenlik çıkarlarının uygulanması için önemli bir şart idi. Liberal Avrasyacı görüşünü savunanlar, diğerlerinden farklı olarak Batı'nın ideolojik görüşünü dikkate alarak, ülkede politik plüralizm ve pazar ekonomisinin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktaydılar.

Jeopolitik anlamda da Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla eski güç ve nüfuz alanlarını kaybetmişti. Varşova Paktı dağılmış, Sovyet askeri birlikleri Doğu Avrupa'dan çıkarılmış, eski Sovyet cumhuriyetleri kapsayan etnik ve ayrılıkçı savaşlar Rusya'nın güvenliği için de bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Kendi hegemonyasını korumak için Moskova yeni dış politika stratejileri için harekete geçti.

Rusya Dış Politika Stratejileri

Rusya siyasi eliti eski Sovyet cumhuriyetlerinde mevcut olan çatışmaların ve etnik savaşların ülkenin güvenilirliğine tehdit oluşturmasına ilişkin ortak görüşü paylaşmaktaydılar. 1990'lı yılların başlarında Rusya hâkim eliti arasında üç en önemli dış politika stratejisi mevcuttu: *liberal batıcılık (liberal westernist)*, *pragmatik milliyetçilik ve fundamentalist milliyetçilik* (Nicole, 2003, 6). Bu üç ekolün Rusya yakın çevresiyle ve eski Sovyet cumhuriyetleriyle olan ilişkilerine bakış açıları farklıydı.

Fundamentalist milliyetçi kesim, Moskova'nın çıkarları doğrultusunda eski Sovyet cumhuriyetlerinde mevcut etnik çatışmaların çözümü ve etnik Rusların korunması maksadıyla Rusya'nın askeri müdahale etmesi hakkının olduğu görüşünü savunmaktaydılar. Rusya Federasyonu'nun sınırlarının etnik Rus ve Slavyan kökenli nüfusun yaşadığı araziler boyunca yeniden çizilmesini talep ediyorlardı. Batıyla ilişkiler kurmak ve dünya ekonomik birliğine entegre olma politikalarını eleştirerek, Çarlık Rusya'sı modelinde kudretli bir Rusya kurulması stratejisinin uygulanmasını istemekteydiler.

Komünist Partisi Lideri Gennadiy Zyuganov, Sovyetler Birliği'nin Rusya emperyalist politikalarının tarihi bir devamı olduğunu ve yeni bir dış politika konseptinde hem 1917 devrimi öncesi Rus İmparatorluğu'nda, hem de Sovyetler Birliği döneminde mevcut tüm pozitif gelişmelere dikkat edilmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktaydı (Zyuganov and Medish, 1997, 122). Jirinovski gibi aşırı milliyetçi olarak bilinen siyasi kitle, Rusya'nın yeniden süper güç olması için kendi sınırını yalnız eski Sovyet cumhuriyetlerinin sınırlarıyla yetinmemeli, güney sınırları boyunca Türkiye, İran, Afganistan ve Fars Körfezi'ne doğru genişletilmesi gerektiğini savunuyordu. (Zhirinovskiy, 1993, 93) Rusya devletinin varlığına en büyük tehlike olarak Batı ve pan-Türkçü ideolojiyi görmekteydi. Bu iki önemli faktör, komünist ve liberal demokrat ideolojiler arasında en büyük farkı oluşturmaktaydı (Nicole, 2003, 42).

Pragmatik milliyetçiler kendilerini Rusya'nın hâkim siyasi elitinin merkezinde göyerek, Rusya'nın siyasi çıkarları için askeri, ekonomik ve politik güç kullanılması gerektiği görüşünü savunmaktaydılar. Bu ekolün en büyük savunucusu olarak *Yabloko* siyasi harekâtı ve lideri Aleksandr Lebed olarak biliniyordu. Bu görüş pragmatik ve fundamentalist milliyetçilerin ortak görüşü olsa da, birinciler eski Sovyet cumhuriyetlerinin yeni bir birliğe entegrasyonunun gönüllülük prensipleri doğrultusunda talep edilmesini savunmaktaydı. İmparatorluk olmadan da süper güç olunabileceği görüşü pragmatistleri fundamentalistlerden ayırmaktaydı. Pragmatik milliyetçilere göre, Rusya dış politikası neo-emperyalist yaklaşımlardan uzak olması gerekmektedir. (Nicole, 2003) Geçmiş Sovyet cumhuriyetleriyle işbirliği, ekonomik olarak Rusya'nın gelişmesi ve etnik Rus azınlığının haklarının korunabilmesi için çok önemliydi. Bir taraftan Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından hoşnut olmadıkları gibi, diğer yandan liberal demokrasi ve pazar ekonomisi gibi Batı değerlerini kabul etmekteydiler.

Bağımsızlığın ilk dönemlerinde, Rusya dış politika stratejisinin belirlenmesinde etkin olan üçüncü ekol *liberal westernist*'lerdi. Diğer iki politik görüşten farklı olarak, Batı devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, hukukun üstünlüğü prensiplerine saygı gösterilmesi ve bu değerlerin hâkim olduğu ekonomik ve sosyal toplum kurulması gibi ideolojiler bu ekolün savunduğu önemli görüşlerdi. Boris Yeltsin'in ilk dönemlerde liberal ideolojiyi savunan dış politika stratejisi izlediğini görmek mümkündür. 1992 yılında BM Güvenlik Konseyi toplantısında ülkesinin ABD ve diğer Batılı devletlerini kendilerinin müttefiki olarak gördüğünü ifade etmesi bunun bir örneğidir. (*Sovremennie mejdunarodnoe otnosheniya*, 2001, s. 486) İlk yıllar aynı zamanda Rusya'nın Batıyla stratejik işbirliği, politik reformlara önem verilmesi ve dünya

ekonomisine entegre olma politikası izlenmesi, ülkenin dış politika stratejilerinin belirlenmesinde liberal westernistlerin etkisinin daha çok olduğunun bir ispatıdır. (Selezneva, 2002)

Eski cumhuriyetlerle işbirliğinde uluslararası hukukun karşılıklı saygı prensiplerine dayanan politika izlenmesi, dış politika ve savunma politikalarında ittifaklar kurulması, bağımsız ülkelerin iç politikalarına müdahale edilmemesi, mevcut etnik çatışmaların BM ve AGİT gibi uluslararası ve bölgesel teşkilatlarda çözüme kavuşturulması da, kısa dönem için Rusya dış politika stratejisinde önemli yer almaktaydı. (Bugajski, 2004, 7) Liberal westernistler yeni dönem Rusya'sını muasır ve liberal devlet, antiemperyalist ve ekspansionist politika izlemeyen, insan haklarına saygı gösteren, milletler arasında eşitlik ilişkilerine dayanan bir ülke olarak görmek istiyorlardı. (Kozyrev 2002)

1991-1992 yıllarını kısaca özetlersek, Rusya'nın Batı'ya yaklaştığını ve Atlantik bölgesine doğru entegre olma politikası izlediğini görebiliriz. Bunun en önemli nedeni olarak da, Moskova'nın Batı'dan beklentileri gösterilebilir. Moskova'nın uluslararası sistemde Batı'dan kendi güvenliği konusunda garanti almasının, Rusya'nın eski gücünü yeniden kazanmasına yardım edileceği yönünde hayallere kapılmasına neden olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Batı ve Rusya arasındaki yakınlaşmanın bir diğer bir nedenini ise, Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın, diğer güçler tarafından da hâlâ Rusya'nın çıkar alanı olarak kabul edilmesi ihtimaline bağlayabiliriz. Fakat uluslararası alanda yaşanan gelişmeler Rusya'nın bu hayalinin ve öngördüğü ihtimallerin yanlış olduğunu ortaya koymuş oldu. Bu gelişmeler, liberal westernistlerin sıralarından bir kısmının pragmatik milliyetçilerin safına geçmesiyle sonuçlandı ve 1993 yılından itibaren Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerindeki çıkarlarının daha realist yaklaşımlarla korunması ve bu ülkelerde sorumluluk alması gerektiği görüşünü savunmaya başladılar (Nicole, 2003, 7). Bu değişiklikler, bağımsızlığın ilk yıllarında dış politikada mevcut olan Atlantist yaklaşımın Avrasyacı politikayla yer değiştirmesine neden oldu.

Yevgeniy Primakov'un Dış İşleri Bakanı görevine getirilmesi, Rusya dış politikasında ikinci dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Parlamento seçimlerinde milliyetçilerin büyük oy farkıyla kazanmasıyla, hâkim elit içinde Batı eğilimli politikacılar Batı karşıtı ideolojinin savunucularıyla yer değiştirdiler. Batı karşıtı milliyetçiler, G7 ve NATO'ya işbirliğine karşı çıkmasalar da, Soğuk savaş döneminde olduğu gibi ABD ve Batı devletlerini Rusya'nın rakibi ve düşmanı gibi görmekteydiler. NATO'nun Yugoslavya'da gerçekleştirdiği politikalar, Rusya'da Batı karşıtı ideolojinin daha güçlenmesine neden oldu. Aslında Sovyetlerin yıkılmasıyla, görüntüde soğuk savaşın bitmiş olduğu tablosu çiziliyorduysa da, gerçekte bitmeyen savaş yeni bir boyutta ortaya çıkmış oldu.

Dış İşleri Bakanı Primakov'un dış politika stratejisinde öncelikli olarak, eski cumhuriyetlerin Rusya'yla bağlılığını garantileyen bir entegrasyon kurulması görüşü hâkimdi. Bu entegrasyonu, Avrasya konfederasyonu olarak da adlandırmak mümkündü. Amaç ilk başta güvenlik ve ekonomik alanlarda karşılıklı işbirliğini geliştirmek olarak belirlenmişti.

Yeni Milenyum'da Rusya Dış Politikası'nın Ana Hatları

Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in 31 Aralık 1999 tarihli istifası, Rusya tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmekteydi. Yeni seçimlere *Büyük Rusya* ve *Kudretli Rusya* sloganlarıyla giden Vladimir Putin, seçimleri kazandı. Cumhurbaşkanlık döneminin ilk yıllarında Putin, kriterlerini milli politik prioriterler, pragmatik politika ve efektif ekonomi olarak belirledi. (Putin, 2002) İlk dönem, ABD ve Batı Avrupa devletleriyle tüm alanlarda

karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi, AB ve NATO'yla Rusya'nın ortak faaliyet alanlarının belirlenmesi, Avrupa politik düşüncesinde Tek Avrupa'nın Rusya'sız olamayacağı tezini keskinleştirdi. AB Rusya'yla politika ve güvenlik alanlarında işbirliğinin geliştirilmesinin önemini farkındaydı. Putin'in politik ajandasında BDT ülkeleriyle ilişkilere önem verilmesi en önemli yeri almaktaydı. 2000 yılında gerçekleşen BDT üye devletleri toplantısında, Putin, ekonomik birlik kurulmasının önemine vurgu yaparak, teröre karşı mübareze için ortak askeri birlik kurmayı önerdi. BDT ülkelerinde mevcut Rusya askeri üslerinin güçlendirilmesine önem verilmesi stratejisi dikkat çeken diğer bir konuydu. Toplantıda özellikle, Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine Rusya'nın etkisinin artırılmasının gerektiği vurgulanmaktaydı. (Flikke & Godzimirski 2006)

11 Eylül terör saldırıları sonrasında Kremlin dış politika stratejisinde yeni bir dönem başladı. Teröre karşı ABD'ye verilen Rusya desteğine karşılık olarak, ABD'nin o dönem Cumhurbaşkanı olan George W. Bush ve Dış İşleri Bakanı Colin Powell 11 Eylül'ü *Soğuk savaşın bittiği tarih* şeklinde yorumlamışlardı. (Graeme&Ella 2002)

Rusya Dış Politika Doktrinleri

Rusya'nın dış politik stratejilerinde her ne kadar liberal yaklaşımlar, insan haklarına ve uluslararası hukuk prensiplerine saygı, diğer cumhuriyetlerle ilişkilerde hukukun eşitlik prensibine dayalı işbirliği vurgulansa da, Moskova'nın politikalarında emperyalist yaklaşımlar daha etkili olmaktadır. 1992 yılında Rusya dış politika uzmanlarından sayılan Migranyan, "eski ittifak devletlerinin jeopolitik kaderinin AB veya NATO gibi kurumlara bırakılmayarak, Rusya tarafından belirlenmesi" gerektiğini belirtiyordu. ABD'nin eski Sovyet cumhuriyetlerinde yeni çıkar alanları oluşturma çabası karşısında önlem almak amacıyla Rusya'nın dış politik stratejilerinin ve ana hatlarının belirlenmesi için yeni bir doktrine ihtiyacı olduğunu vurgulamaktaydı. (Migranyan 1992)

Kozyrev Doktrini

Sovyetler Birliği'nde uzun yıllar Dışişleri Bakanlığında görev yapmış Andrey Kozyrev, Rusya bağımsızlık kazandıktan sonra ilk Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in dış işlerinde başdanışmanlığını yaptı. Koyu Atlantist olarak bilinen Kozyrev, ülkesinin yeni dönemde Batı'yla ilişkilerini derinleştirmesini gerektiğini belirtmekteydi. ABD ve Batı devletlerini Rusya'nın doğal dostu olduğu görüşünü savunan Kozyrev, aynı ülkelerin totaliter Sovyet Birliği'nin düşmanları olduğunu ifade ediyordu. 1990'lı yılların ortalarında Kozyrev, Amerika taraftarı olarak bilinmekle, ülkesinde milliyetçiler tarafından Rusya'nın milli çıkarlarını koruyamamakta eleştirilmeye başlandı. Her ne kadar Rusya'nın süper güç olarak saklanması başarısız olduysa da, Kozyrev Doktrini'nin en önemli hattı, eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan etnik Rusların haklarının korunmasıydı.

Soğuk savaş sonrasında NATO'nun genişlenmesiyle ve Bosna savaşında Sırp'ları savunmamakla Rus milliyetçileri tarafından eleştirilen Kozyrev, 1996 yılında istifaya zorlandı ve onu görevinde Evgeniy Primakov değiştirdi.

Primakov Doktrini

Ocak 1996 yılında Evgeniy Primakov'un Dış İşleri Bakanı olarak atanmasıyla, Rusya'nın dış politik vizyonunda da değişiklikler yaşandı. Batı'ya uluslararası diplomaside ülkesinin

daha gerçekçi politikalar izleyerek, Rusya'nın çıkarlarına zıt olan eylemleri savunmayacağı mesajını verdi. Rusya'nın hala süper güç olduğunu belirterek (Bransten 1996), milli çıkarlarının Batılı devletler tarafından da kabul edilmesi gerektiğini ifade eden Primakov, ABD önderliğinde NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesini eleştirdi. Avrupada güvenliğin korunması görevini üstlenen NATO'nun yetkisinin AGİT'e verilmesi için uğraşarak, eski Sovyet devletleriyle NATO arasında ilişkilere Rusya'nın rahatsız olduğunu belirtti.

Avrasyacı olarak da bilinen Primakov, Orta Doğuda ve eski Sovyet cumhuriyetlerini de kapsayan Avrasya bölgesinde ABD'nin etkisini ve gücünü zayıflatmak için bölge güçleriyle ittifaklar kurma politikası önererek bunun, Rusya'nın zayıflayan süper gücünü yeniden kazanmasının başlıca şartı olduğunu bildirdi (Brzezinski, 1997, s.115). Yakın Çevre olarak kabul ettiği eski Sovyet coğrafyasını şartsız bir şekilde kendi etki alanı (*sphere of influence*) olarak gören Moskova, diğer güçlerin bu bölgelere ekonomik ve politik müdahalesini kendi güvenliğine karşı bir tehdit olarak gördüğünü verilen demeçlerde ifade etmişti. (Ambrosio 2001) Özellikle, Hazar havzasında ABD ve Batı devletlerinin kendi etkilerini artırarak, bölge devletleri ile Rusya arasında ilişkilere engel olma politikası yürütmelerini eleştiren Moskova, bunu Soğuk savaş döneminde Batı'nın Sovyetler'e uygulamaya çalıştığı yeni bir çevreleme politikası (*containment*) olduğunu iddia etmekteydi. Aynı zamanda NATO'nun Güney Kafkasya devletleri ile ilişkilerinden endişelenen Moskova, askeri ittifakın bölgede üsler kurmasına karşı olduğunu ve buna izin vermemek için de Güney Kafkasya bölgesine yönelik modernize edilmiş bir dış politika stratejisi belirleneceğini ifade etmekteydi. (*Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye*, 1998). Primakov Doktrini olarak bilinen ve 1990'ların sonuna kadar Rusya dış politikasını belirleyen strateji, uluslararası arenada Kremlin'in tekrar süper güç olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktaydı ve bunun için yakın çevre olarak gördüğü coğrafyada sorunların çözülmesinde Moskova'nın gerekirse askeri müdahalede bulunabileceğini öngörüyordu.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Primakov doktrini Rusya'nın şimdiye kadar devam ettirdiği dış politika stratejilerinin en büyük kaynağı olarak gösterilebilir.

2000 Yılı Doktrini

24 Mayıs 2000 yılında, Rusya Güvenlik Konseyi Rusya Dış Politika Doktrini'ni kabul etti. 14 eski Sovyet cumhuriyetlerinde politik, ekonomik ve askeri çıkarlarını ve etnik Rus azınlığının haklarını korumak gibi konular doktrinin ana hatlarını oluşturuyordu. 1993 yılı doktrininin farklı olarak, dönemin Rusya Dış İşleri Bakanı olan İgor İvanov'un ifadesiyle daha gerçekçi nitelikte idi. (Torbakov 2000) *Putin Doktrini* olarak da bilinen belgede çok kutuplu dünya düzeni için Kremlin'in çaba harcayacağı yer almaktaydı. Rusya ilk başta kendi çıkar alanlarında hegemonyasını kurmak için daha gerçekçi politikalar izlemek zorundaydı. Putin'in kendisinin ifade ettiği gibi, Rusya tarihinin son 200-300 yılında ilk defa varlığına tehlike oluşan bir dönemde yaşamakla yüz-yüze kalmıştı. (Nikonov 2001) Dış politikanın başarılı olmasını iç reformlara bağlayan Putin (2002), dünyadaki güçler arasında mevcut çatışmaların artık askeri olarak değil, ekonomik ve politik etki kazanmasıyla ilişkilendirerek, Rusya'nın bu yarışmadan kazanarak ayrılması gerektiğini ifade ediyordu. Rusya dış politikasının yeni dönemde pragmatik stratejilerle belirleneceğini ifade eden Putin, ülkesinin askeri-stratejik, ekonomik ve politik çıkarlarının dikkate alınmasını savunuyordu. BDT coğrafyası Rusya ve onun uluslararası arenada tekrar güç olarak kabul görmesi için önemli bir sınavdı. Putin(2002), BDT'yi dünyadaki denge politikalarını belirleyen ana faktörlerden görmekteydi.

Rusya'da iktidarda olduğu ikinci dönem, Putin, dış politikayla ilgili konuşmalarında yeni

bir retorik kullanmaya başladı. Genel olarak Batı'ya, özel olarak ABD dış politikasını eleştiren Putin, NATO'nun eski Sovyet bloğu devletleriyle ilişkisini ve Doğu'ya genişleme politikasına artık sessiz kalmayacağını, gerektiği halde eski birlik devletlerindeki çatışmaların çözümü için askeri müdahale edebileceğini açık olarak belirtiyordu. Rusya sınırları dışında olsa bile kendi ekonomik ve politik çıkarlarına zıt olan petrol ve doğal gaz boru hattı projelerine karşı çıkacağını ifade ediyordu. Önceki stratejilerinden farklı şekilde kendi çıkarlarını korumak için askeri güç kullanabileceğini belirtmesi şantaj olarak algılanabilirdi. Fakat Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a yaptığı askere müdahale Kremlin'in bağımsızlık sonrasında saklamaya çalıştığı emperyalist yüzünün tekrar gözükmesi anlamına geliyordu.

Medvedev Doktrini

Tiflis ve Moskova arasında 2008 yılında yaşanan 5 günlük Ağustos Savaşı, Rusya dış politikasında yeni bir strateji belirlenmesini gerektirmekteydi. Bu gerekliliğin başlıca nedeni ise, Beyaz Saray ve Kremlin arasında, aynı zamanda AB ve Rusya arasında uluslararası oyun kurallarında yapılan değişikliklerden kaynaklanmaktaydı. Medvedev doktrini olarak bilinen yeni belgede, Cumhurbaşkanı Medvedev, Rusya Dış Politikasında beş en başlıca hattı belirtmekteydi: (Friedman, 2008)

- Rusya, uluslararası hukukun temel prensiplerini kabul ederek, diğer devletlerle ilişkilerini bu prensipler üzerinde kuruyor.

- Uluslararası sistem çok kutuplu olmalıdır. Tek kutuplu dünya düzeni ortadan kaldırılmalıdır. Rusya, tek bir devletin karar vermesine neden olan uluslararası sistemi değiştirmek niyetindedir.

- Rusya hiçbir devletle çatışma taraftarı değildir, aynı zamanda kendini tecrit politikasından yana değildir. Avrupa, ABD ve diğer dünya devletleriyle ilişkiler kurmaktan yanadır.

- Diğer devletlerde yaşayan Rusya vatandaşlarının haklarının korunması; ekonomik çıkarların korunması ve Rusya'ya yapılacak herhangi bir harbi taarruza hemen cevap verilecektir.

- İmtiyazlı çıkarlara sahip olduğu bölgelerde Rusya'nın ortak tarihe sahip olduğu vurgulanmakta ve Moskova'ya daha sıkı bağlı olması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu belgede Rusya'ya yapılacak taarruz olarak belirtilmişse de, aslında burada arka bahçesi saydığı devletlerde ortaya çıkacak gelişmeleri de kapsamaktaydı. ABD hegemonyasının eleştirildiği belgede, karşılıklı ilişkilerin gelişmesinin sadece Rusya'nın değil, aynı zamanda ABD'nin ve Avrupa'nın Rusya'ya tavrıyla belirleneceği ifade ediliyordu. Ayrıca Rusya'nın güç kullanma hakkına sahip olduğunun belirtilmesi de, belgeyi önceki doktrinlerden farklı kılan bir özellikti.

Putin dönemi Rusya-ABD ilişkileri

11 Eylül saldırıları sonrasında Rusya ve ABD arasında ilişkilerde yaşanan pozitif değişiklikler, Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki iki güç arasında çıkar savaşlarını ertelemiş oldu. Teröre karşı savaşta bir-birilerine destek veren Moskova ve Washington, Mayıs 2002'de Moskova toplantısında ABD ve Rusya arasında yeni stratejik ilişkileri belirleyen deklarasyon imzaladılar. Deklarasyon, her iki gücün Orta Asya ve Güney Kafkasya'da ortak çıkarlarının, bölge devletlerinin toprak bütünlüğünün korunması ve bölgede istikrarın olduğunu beyan etmekteydi. ("Joint Declaration, 2002") Her iki devlet, bölgede Büyük Güç (*Great Power*) rekabetinin ça-

tışmaları daha negatif etkileyeceğini kabul ederek, bölgelerin ekonomik ve politik alanlarda gelişmesi ve insan haklarının korunması gerektiği görüşünü savunmaktaydılar.

Putin'in ikinci dönem cumhurbaşkanlığı döneminde de Rusya'nın *süper güç* olması çabaları dış politika stratejilerinin başında geliyordu. 1990'lı yıllardan ve Putin'in cumhurbaşkanlığının ilk yıllarından farklı olarak, 2005 yılından itibaren Moskova ve Washington arasında ilişkilerde Soğuk savaş hatırlatan rüzgârlar yeniden esmeye başladı. Bunun başlıca nedeni olarak, eski Sovyet cumhuriyetlerinden Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimlerde ABD'nin rol aldığı ihtimalinin Kremlin'de itirazla karşılanması gösterilebilir. Baltık ülkelerinin NATO'ya üyeliği Rusya siyasi eliti arasında ilk başlarda tepkiyle karşılanırsa da, Kremlin bu ülkelerle ilişkilerinde daha sonra politik baskı uygulamayaacağına söz vermiş oldu. Bu aslında Rusya'nın NATO ve AB'den Baltık devletleriyle yetinerek, diğer eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerine Rusya'nın çıkarlarına saygı gösterilmesi açısından bakılmıyordu. Fakat gerçekleşen renkli devrimler, Kremlin'in daha sert güç taktiği seçmesine neden oldu. Batı devletlerini *çifte standart* politikalarından dolayı eleştiren Putin ("Putin accuses" 2004), hem Avrupa'ya, hem de Batı'yla yaklaşma politikası yürüten cumhuriyetlere baskı politikası uygulama taktiği seçti. Bu baskı politikasında en etken araçsa enerji kaynakları oldu.

Mayıs 2006 yılında Putin'in Rusya Federal Meclisi'nde yaptığı konuşmasında, önceki konuşmalarından farklı şekilde bir ABD-Rusya ilişkilerinden öneminden özellikle bahsedilmedi. Bunun tam eksine olarak, Rusya'nın Çin ve Hindistan'ın yanı sıra ABD ile ilişkilere uluslararası güvenlik açısından önem verdiği vurgulanmaktaydı. ("Address to the Federal Assembly" 2006)

Şubat 2007'de Putin'in Almanya'nın Münih kentinde Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşması, Sovyetlerin yıkılmasından sonra Moskova'dan Washington'a yapılan en sert eleştiri olarak kabul edildi. Öncelikle Putin'in eleştiri hedefi, ABD hegemonyasında olan tek kutuplu dünya düzeniydi: (Putin's speech, 2007)

Tek taraflı ve çoğu kez gayri kanunlara aykırı olan tedbirler hiçbir sorunu çözmemiştir. Ayrıca, bu tedbirler insanlık için yeni trajedilere neden olmuş ve yeni gerilim noktaları yaratmıştır. Kendiniz değerlendirin: savaşlarla yerel ve bölgesel çatışmalara son verilememiştir. Bugün, uluslararası ilişkilerde askeri gücün sınırsız kullanımına şahitlik etmekteyiz. Bu güç dünyayı daimi çatışmalara sürüklemektedir.

Uluslararası hukukun temel ilkelerinin her geçtiğimiz gün önemini kaybettiğinin şahidi olmaktayız. Aslına bakıldığında, bağımsız yasal normlar bir devletin hukuk sistemine benzemektedir. Bu tek devlet en başta ABD, her yönden ulusal sınırlarının ötesine çıkmıştır. Bunun kanıtı ABD'nin diğer halklara dayattığı ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitimsel politikalarıdır. Bu son derece tehlikeli bir durumdur. ...Bunun sonucunda hiç kimse kendini güvende hissetmiyor. Bu türden bir politika silahlanma yarışını da tetikliyor.

Putin, Mayıs 2007'de Putin ABD'yi ilk kez emperyalist olarak nitelendirerek, Washington'un politikalarını yeni bir silahlanma yarışına neden olduğundan dolayı eleştirdi. (Shchedrov 2007) Putin ayrıca, Doğu Avrupa ülkelerinde ABD'nin füze savunma sistemleri yerleştirmeye politikalarının, Rusya'yı da askeri gücünü artırmak zorunda bıraktığını beyan etti.

Eylül 2004'te, Putin'in *Sovyetler Birliği yıkılmasaydı, ABD Irak'ı işgal edemezdi* ifadesi, bir sene sonra Nisan 2005'te Sovyetler Birliği'nin dağılmasını 20. Yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olarak adlandırmasının habercisiydi. (Annual address, 2005)

Haziran 2007'de Çar Rusya'sı ve ABD arasında ilişkilerin kurulmasının 200. yıldönümünde Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov, Washington'un Rusya'ya karşı uygulamaya çalıştığı çevreleme politikalarını eleştirerek, iki ülkenin Soğuk Savaş döneminde şimdikinden daha iyi bir şekilde karşılıklı çıkarlarına saygılı olduklarını ifade etmişti.(Lavrov 2007)

Tüm bunlar, Rusya'nın Boris Yeltsin döneminden bu yana devam eden ABD ve Batı'yla olan işbirliği politikasından geri çekilmesi gibi algılanmaktaydı. Dmitry Trenin (Foreign Affairs, Summer 2006), Rusya'nın şimdiye kadar kendisini Batı merkezli güneş sisteminde Venüs olarak gördüğü şeklinde yorumluyordu. Merkezden uzak olsa da, şimdiye kadar Batı'nın bir parçası olan Rusya'nın, artık güneş sisteminden çıkarak, Moskova merkezli bir sistem kurmaya çalıştığını söylüyordu. Bu sistem, Putin'in üçüncü kez cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olacağını açıkladığı sırada Rus gazetesi *Izvestia*'da yazdığı makalesinde anlatılmaktaydı. Avrasya Birliği projesi olarak adlandırdığı yeni bir entegrasyon en başta eski Sovyet cumhuriyetlerini kapsamaktaydı. ABD ve Batı Avrupa devletleri bu projeden rahatsız olduklarını açık bir şekilde ifade ederek, Rusya'nın tekrar Sovyetler Birliği'ne benzer bir sistem kurmak istemesini eleştirdiler. Hillary Clinton, AGİT'in Dublin toplantısında Rusya'nın bu girişimlerini *re-Sovietization* olarak yorumladı ve Washington'un bu projeyi gerçekleştirmeye izin vermeyeceğini ifade etti. ("Clinton calls", 2012)

Putin dönemi Rusya'sının Güney Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerine Yönelik Politikası

11 Eylül olayları öncesinde Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın jeostratejik önemi enerji kaynaklarına bağlı olarak değerlendirilmekteydi. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya'nın bölgeye yeterli önem vermemesi 1995 yılına kadar devam etti. Rusya'da milliyetçilerin iktidarda güç kazanmalarıyla, Kremlin'in bölge politikaları değişmiş oldu. Bunun başlıca nedeni olarak uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler gösterilmekteydi. Kendisinin nüfuz dairesi olarak kabul ettiği bu bölgelerin uluslararası ilişkilerde de aynı şekilde kabul edileceğini hayal eden Moskova'nın beklentilerinin gerçekleşmemesi ve diğer güçlerin de bölgeyle ilişkilerinin gelişen hatla ilerlemesi, Rusya'da rahatsızlık doğurmaya başladı. Bölgede oluşan jeopolitik plüralizmin ana kaynağı Hazar havzasına ait enerji rezervleriydi. Yeni dünya düzeninde Batılı devletler enerji kaynaklarını jeopolitik anlamda kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmaktaydılar. Bölge devletlerinin Moskova'ya karşı negatif tavırları ve Batılı devletlerin de enerji konusunda Rusya'nın bölgedeki eski gücünü kazanamaması için çabaları, Kremlin'in 1990'ların sonuna doğru bölgeyi kaybetmesiyle sonuçlandı.

2000 yılında Rusya cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Vladimir Putin'in politik gündeminde, 1991 yılından itibaren kaybettiği eski Sovyet topraklarındaki ekonomik, politik, askeri ve jeostratejik nüfuzunu tekrar inşa etme politikası yer almaktaydı. Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarından itibaren Putin'in bölgede entegrasyon projeleri geliştirerek, eski Sovyet cumhuriyetlerini bir çatı altında toplamak çabaları beklenen sonuca ulaşamadı. Bölgede Rusya liderliğinde tüm devletleri kapsayacak bir entegrasyonun oluşması, ülkenin dış politikasının en önemli görevi olarak görülmektedir. (Gabuev 2012) Bu çabaların sonucu olarak, Putin eski Sovyet cumhuriyetlerinden bazılarının üye olduğu askeri bir birlik olan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü³ (CSTO) ve Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın üye oldukları Gümrük Birliği'ni oluşturabildi. Ekim 2011 yılında ülkesinin Başbakanı olduğu ve üçüncü kez cumhur-

³ Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) 7 Ekim 2002 tarihinde Rusya Federasyonu, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından kurulan askeri ittifaktır.

başkanlığı seçimlerine adaylığını vermeye hazırlandığı zaman, Rus Izvestia gazetesinde yazdığı makalesiyle (Putin 2011), daha geniş boyutlu bir entegrasyon projesini önerdi. Avrasya Birliği adlanacak birliğin ilk üyeleri Gümrük Birliği üye devletleri olacaksa da, Ocak 2015'te yasal düzenlemelerle faaliyete geçmesi planlanan entegrasyon projesinde tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinin iştiraki amaçlanmaktadır.

Eski Sovyet cumhuriyetleri Rusya için tartışılmayacak kadar önemlidir. BDT ülkeleri ilk başta Rusya'nın ekonomik ve güvenlik politikaları için büyük anlam ifade etmektedirler. Rusya bunun farkında olduğu için, 1990'ların başlarında yaptığı hatayı tekrar yapmamak için, bölgenin tek egemeni olduğunu ispat etmek niyetindedir. Sovyetler Birliği'nin kurulmasından önceki tarihin bir kısmında Çarlık Rusya'sı olarak bu bölgeleri yöneten Moskova, bu devletleri doğal müttefikleri olarak görmektedir ve bölgedeki milli çıkarları başka bir güçle paylaşmak istememektedir. Emperyalist düşünceyle eski müttefiklerine yaklaşmaya çalışan Rusya, bu bölgeleri kaybedeceği zaman, ne eski imparatorluğunu kuramayacağını, ne Sovyetler Birliği gibi süper güç olarak uluslararası sistemde yer alamayacağını iyi anlamaktadır. Bu korku, Yeltsin sonrası Rusya dış politikasında bölge devletlerine sert güç prizmasından yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır. Bunun bariz örneği, Gürcistan'la yaşanan savaş veya Ukrayna'ya doğal gaz fiyatlarını artırmakla yaptığı tehdittir.

Putin döneminde kabul edilen doktrinlerde bölgesel hegemonya doğrultusunda atılacak adımlar gösterilmekle birlikte, ülkenin eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik *Finlandizasyon* politikası uygulamaya çalıştığı hissedilmektedir. Rusya'nın eski komşularıyla ilişkileri evrensel boyutta efektif olmadığından dolayı, eski Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, Moskova'nın yeni emperyalist politikalarından korunmak maksadıyla, diğer süper güç olan ABD'ye ve Batılı devlet ve birliklere yaklaşmayı tercih ettiler. Özellikle, bağımsızlık sonrasında Batı'ya entegre olma politikaları gerçekleştiren, Güney Kafkasya'nın iki devlete – Azerbaycan'a ve Gürcistan'a, aynı zamanda Ukrayna'ya karşı son dönemlerde Moskova'nın sert politikalar izlemesi, Kremlin'in bu devletlerin Batı'yla dış politik ilişkilerinde Rusya'nın çıkarlarına öncelik tanınması şartı koşmaktadır.

Ağustos 2008'de Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan ve beş gün süren savaş, Moskova'nın sadece Güney Kafkasya politikalarında değil, aynı zamanda eski Sovyet cumhuriyetleri için Batı'yla girdiği bir soğuk savaşın belirtisi olarak da yorumlanabilir.

Yeni dönemde Rusya'nın Güney Kafkasya politikası

Karadeniz ve Hazar denizi arasında yerleştiği coğrafyadan dolayı, jeostratejik önem taşıyan Güney Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra etnik çatışmalarla zengin bir bölgeye çevrildi. Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ savaşı ve Gürcistan'ın iki federal bölgesi olan Abhazy ve Güney Osetya'nın bağımsızlık için yaptıkları savaş, Rusya'nın Güney Kafkasya'nın üç yeni bağımsız devleti ile ilişkilerinin belirlenmesinde önemli etkenlerden oldu. Etnik çatışmaların yanı sıra, bölgenin enerji kaynaklarıyla zengin olması ve jeostratejik öneminden dolayı Güney Kafkasya devletleri süper güç ve bölgesel güçlerin çıkar alanları uğrunda savaşlarının merkezine dönüştüler. 1990'ların ilk başlarında ABD ve Batı devletlerinin de bölgedeki etnik çatışmaları Rusya'nın iç işi olarak kabullenmeleri ve Rusya'yla ilişkileri bozmamak için pasif müdahaleleri yirminci yüzyılın sonlarına doğru bölge devletleri ile ilişkilerin daha aktif hal almış oldu. 1994 yılında gerçekleşen Rusya-ABD toplantısında, ABD Cumhurbaşkanı Clinton'un bölge devletlerinde Rusya'nın daha etkili olması gerektiğini belirtmesi, Rusya'nın kendi bölgesindeki konumunu ABD'nin çevresindeki Grana-

da ve Panama gibi devletlerdeki etkisi ile kıyaslaması, Beyaz Saray'ın bölgeyle ilişkisinin göstergesi idi. (Brzezinski 1994) ABD etnik çatışmaların çözülmesinde Rusya'ya daha geniş sorumluluk düştüğünü iddia ederek uzak kalmaya çalıştığı kadar, Hazar denizi havzasında petrol kuyularının işletilmesi konusunda Rusya'dan daha etkili şekilde Azerbaycan'la ilişkiler kurmakta ısrarlıydı. 21. Yüzyıl başlarından itibaren ise eski Sovyetlerde renkli devrimlerin Gürcistan'da başlamasıyla kendi iktidarlarını oluşturmak için Batı ve Rusya arasında yeni bir mücadele alanına dönen Güney Kafkasya, Batı yanlısı Saakaşvili'nin iktidara gelmesi ile Ağustos 2008 yılına kadar Kremlin'in etkisinden uzaklaşmış gibi gözüktü. Fakat Rusya'nın pragmatik dış politika stratejilerinin gerçekleşmesi sonucu, Moskova bölgenin kendi çıkar alanı olduğu iddiasını gerçekleştirmeyi başardı.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'da iktidarda olan milliyetçi Halk Cephesi temsilcileri, Azerbaycan'ın BDT'den çıkması, Rusya'nın Azerbaycan ve Ermenistan arasında devam eden Dağlık Karabağ sorununda Ermeni taraftarı bir politika izlemesi ve buna karşılık Kremlin'in arabuluculuktan uzaklaştırılma çabaları; zengin enerji kaynaklarının işletilmesiyle ilişkili, Batı devletleri ve Türkiye'ye yaklaşma politikaları sonucunda, Bakü'de 1993 yılında yapılan darbeye milliyetçi kesimin iktidarlık dönemine son verildi. Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelerle yaptığı savaşlarda da Moskova'nın Tiflis iktidarına ve devletin toprak bütünlüğüne karşı tavır sergilemesi sonucu, ülkede Rusya aleyhine protestolar ve BDT'den çıkma talepleri artmaya başladı. Azerbaycan'da Halk Cephesi döneminde Rusya'nın askeri üslerinin ve askeri heyetin ülkeden çıkarılması politikası başarılı olduysa da, Gürcistan uzun süre bu konuda başarılı olamadı.

Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan Rusya'yla olan ilişkilerinde milliyetçi yaklaşımlardan uzak farklı bir politika izlese de, 20 Eylül 1994'te Batılı devletlerle Hazar denizinden enerji rezervlerinin kullanılması konusunda Asrın Anlaşması'nı imzaladı. Rusya'nın bölgede jeopolitik anlamda en ağır yenilgisi olarak gözüken bu anlaşmada, Rus petrol şirketlerine % 10'luk bir pay verildi. Buna rağmen Rusya'da bu anlaşmaya tepkiler büyümekteydi; fakat Haydar Aliyev dış politikada Moskova'yı tam karşısına almadan ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktaydı. Cumhurbaşkanı olarak Aliyev'in ilk resmi ziyaretini Rusya'ya yapması ve Azerbaycan'ın BDT'ye üye olması konusunda anlaşmanın imzalanması bu politikaların örneklerindedir. Fakat Haydar Aliyev Azerbaycan'ın çıkarlarını tehlikeye atabilecek anlaşmaların imzalanmasından uzak kalma politikası yürütmekteydi. Mayıs 1995'te Belarus başkenti Minsk'te BDT toplantısında Rusya BDT sınırlarının korunmasıyla ilgili anlaşmayı imzalamaktan imtina etti. Azerbaycan tarafı BDT sınırı anlayışının doğru olmadığını ve her üye devletin kendisinin dış sınırları olduğu görüşünü savunduğunu beyan etti. Güney Kafkasya devletlerinden sadece Ermenistan, kendisinin Türkiye ve İran sınırlarının korunması için bu anlaşmayı onayladı.

Uzun yıllar Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan dış politikasında bölgesel güçlere ve süper güçlere karşı uygulanan dengeleme politikası ve Bakü'nün Avrupa enerji güvenliği politikasında bağımsız politika yürütmesi, daha sonra İlham Aliyev döneminde de, Rusya çıkarlarına zıt politikalar, son yıllarda Moskova'nın Bakü politikasında değişikliklere neden olmaktadır. Her ne kadar Putin'in iktidara geldiği ilk dönemde, Yeltsin döneminden farklı şekilde Azerbaycan'la ilişkilerinde sıcak gelişmeler yaşansa da, son dönemler Moskova-Bakü arasında soğuklaşan politikaların kaynağı Rusya'nın Azerbaycan'a kendi projesi olan Avrasya Birliği'ne girmesi için uyguladığı baskı politikalarıdır.

Güney Kafkasya bölgesinde Rusya'nın etkisinde kalan tek ülke konumunda bulunan Ermenistan'da da son yıllar Kremlin aleyhine bir muhalefet oluşmaktadır. Bölgede tek askeri üssü Ermenistan'da olan Rusya, Sovyetler'in dağılması sırasında Güney Kafkasyada yaşanan etnik savaşlara karşı önlem almakta başarısız olmanın yanında, Ermenistan ve Azerbaycan

arasındaki Dağlık Karabağ Savaşı'nda ve Gürcistan'a ait olan Güney Osetya ve Abhazyanın ayrılıkçı politikalarını destekleme yönünde bir siyasi çizgi izledi. Bir nevi, bu politika Azerbaycan ve Gürcistan'ı Batı'yla ilişkilerinden uzaklaştırmak için bir şantaj gibi algılanabilir. 1990'ların başlarında Azerbaycan'ın açıkça Rusya aleyhine politikası yürütmesi, Gürcistan'ı Kremlin için tek önemli devlet haline getirmekteydi. Bölgede tek müttefiki olan Ermenistan'la kara sınırı bulunan Gürcistan'ı kaybetmek, Ermenistan'ın da Rusya'nın etkisinden çıkmasıyla sonuçlanabilirdi. Karadeniz'de Gürcistan sınırlarında Sovyetlerden kalan askeri üssünü korumak, Rusya'nın bölgede etkisine etki edecek kadar önemli idi. Rusya için askeri üslerinin varlığının sona ermesi, Moskova'nın Karadeniz'deki gücünün kaybolmasına eşitti (Lynch, 2000, s.137). Gürcistan ise Rusya'nın ülkesindeki askeri üslerinin varlığını, ülkenin ayrılıkçı bölgelerle ilişkisinde ve toprak bütünlüğünün korunmasında Moskova'nın politikasına göre değerlendirmekte idi. Moskova ise, Gürcistan'a karşı Abhazy ve Güney Osetya'yı savunmakla Tiflis'in bu konudaki politikasını belirlemiş oldu. Gürcistan parlamentosu Rusya'nın askeri üslerinin ülkesinden çıkarılmasında ısrar ederek, Rusya'yla herhangi bir anlaşma imzalamayacağını göstermiş oldu. 1992 yılı ortalarında 23 bin Rus askeri bulunan Ermenistan'da askeri üs de mevcuttu. Bu Rusya için bölgede varlığını güvenceye almak için önemli bir şarttı. Azerbaycan'ın Ermenistan'la savaşında ikinciyi askeri ve politik olarak savunan Moskova, 1994 yılında ateşkes anlaşmasının imzalanmasının ardından şimdiye kadarki dönemde Bakü ve Erivan arasında arabuculuk misyonunu üstlenmektedir.

Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde son dönemin tartışılan önemli konularından biri, Gebele Radar İstasyonu'nun statüsünün belirlenmesi idi. Azerbaycan'ın kuzeyindeki Gebele kentinde bulunan ve iki ülke devlet başkanları Vladimir Putin ve Haydar Aliyev tarafından 2002 yılında imzalanan bir anlaşmayla Rusya'nın 10 yılına kiraladığı Gebele Radar İstasyonu, hem iki ülke arası ilişkilerde, hem de Moskova'nın büyük bir coğrafi alanı bu istasyon tarafından kontrolü altında tutması açısından büyük bir önem arz etmekteydi. Bu istasyon, Rusya'nın Azerbaycan'da askeri varlığını sürdürdüğü tek kurum olarak kalmıştı. 1996 yılında, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in imzaladığı bir deklarasyonla Radar İstasyonu'na ait tüm hakların Azerbaycan'a ait olduğu bildirilmişti. O dönemde Rusya ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde yaşanan soğukluk bu kararın alınmasında çok etkili olmuştu. Görüşmeler sırasında Rusya'nın Azerbaycan tarafına sunmuş olduğu öneriler geri çevrilmişti. Bu öneriler istasyonun kiralanma süresi, kira bedelinin miktarı ve yasal olarak nitelendirilmesiyle ilgiliydi. Boris Yeltsin dönemi Rusya ve Azerbaycan arası ilişkilerde Dağlık Karabağ sorunundan dolayı esen soğuk rüzgârlar, Vladimir Putin'in Rusya cumhurbaşkanı olmasıyla yerini sıcak rüzgârlara bıraktı. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rusya'nın kaybetmiş olduğu itibarını yeniden kazanma girişimlerinde bulunan Putin, Azerbaycan'ı ziyaret eden ilk Rusya devlet başkanı oldu. İki ülke arası ilişkilerde yeni bir dönemin başlanması Gebele Radar İstasyonu'nun uzun yıllardır belirlenmeyen statüsünü de belirledi. 2001 yılı 9-11 Ocak tarihlerinde Bakü'ye resmi ziyarette bulunan Vladimir Putin'in Haydar Aliyev'le görüşmesinden sonra, Gebele Radar İstasyonu'nun statüsü konusunda genel çerçevenin belirlendiği ve yakın tarihlerde anlaşmanın imzalanmasının kararlaştırıldığı bildirildi. Haydar Aliyev'in bir yıl sonra 24-26 Ocak 2002 tarihinde Moskova'ya resmi ziyareti sırasında "Gebele Analitik Bilgi Merkezi'nin Statüsü ve Kullanma Prensipleri Hakkında Anlaşma" imzalandı. Her iki ülkenin parlamentoları tarafından 2002 senesinde onaylandı.⁴ Anlaşmanın adından da görüldüğü gibi istasyon, Bakü'nün istediği şekilde askeri üstün ziyade, de-jure bir analitik bilgi merkezi statüsü kazanmış oldu.

⁴ 19 Mart 2002 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu 11 oya karşılık 93 oyla anlaşmayı onayladı. Rusya Devlet Duması 30 Ekim 2002 tarihinde anlaşmayı onayladı.

2012 yılı sonu itibariyle iki ülke arasında istasyonun kullanılmasıyla ilgili anlaşma süresinin yoğun diplomatik trafiğe rağmen uzatılmaması Moskova ve Bakü arasında ilişkilerde yaşanan soğukluğun belirtisi idi.

2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen Gül Devrimi sonrasında, iktidara gelen Saakashvili'nin açıktan Rusya'nın bölgesel çıkarlarına zıt politikalar izlemesi, NATO'ya üyelik için başvuracağını beyan etmesi, Rusya'nın Gürcistan'a karşı başlattığı savaşın nedenlerindendi. Güney Osetya ve Abhazya gibi ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlığını tanımakla Batı'ya mesaj veren Moskova'nın, Saakashvili'nin iktidardan çekilmesi için uyguladığı baskı politikası, son parlamento seçimlerinde Rusya'ya yakın bir politikacı olarak tanınan İvanişvili'nin kazanmasına yol açtı.

Genel olarak Ağustos Savaşı dönemi ve sonrasında, Rusya'nın Güney Kafkasya politikalarını ve diğer süper ve bölgesel güçlerin bölge devletleriyle ilişkilerini değerlendirdiğimizde, Moskova'nın bu gelişmelerden başarıyla çıktığının şahidi olmaktayız. Gürcistan'da ve bölgede 2003 yılı sonrası ABD'nin artan itibarı, Ağustos savaşı sonrası azaldı. Batı devletleri de Rusya'nın Güney Kafkasyada gittikçe artan etkisini azaltmak için projeler üretmektedirler. Bunun için ABD ve Batı'nın uyguladığı en önemli stratejisi, Hazar havzasında enerji kaynaklarının kullanılmasında Rusya'nın etkisi dışında kalan boru hatları projelerini desteklemektir. Rusya'nın Avrasya Birliği projesinde görmek istediği Azerbaycan ve Gürcistan'ın Avrupa'ya politik ve ekonomik anlamda entegrasyon niyetleri, Moskova'nın planlarını zora sokmaktadır.

Gürcistan'la yaşanan sorunların ileriki dönemlerde ortadan kalkmasıyla, Rusya tüm dikkatini Bakü'ye yöneltecektir. Çünkü sahip olduğu enerji rezervleriyle Moskova'dan bağımsız politika yürüterek, boru hatları projeleriyle Batının arzu ettiği gibi, Rusya'yı coğrafi anlamda boru hatları güzergâhından kenar bırakmaktadır. Geçtiğimiz sene sonlarında 10 yıllığına Rusya'ya kiralanan Gabala askeri üssü anlaşmasının süresini uzatmayan Azerbaycan, Avrasya Birliği ve ya Rusya önderliğinde oluşturulan her türlü örgütlerden uzak kalma politikasını yürütmektedir.

Rusya ve Orta Asya Devletleri

ABD ve Batı Avrupa devletlerinin Avrupa kıtasında bulunmayan eski Sovyet cumhuriyetlerinden oluşan beş Orta Asya devletine yönelik bağımsızlıklarının ilk yıllarındaki pasif politikaları, bu devletlerin kendi kaderleriyle karşı karşıya kalmasına neden oldu. Rusya'nın 1990'ların başlarında politikaları izlemesi, kendisinin düşmüş olduğu ekonomik ve politik krizler, bölgede Çin, İran ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin faaliyetine ortam oluşturdu. Orta Asya cumhuriyeti olan Tacikistan'da mevcut iç savaşa katılmakla ve bölgenin petrol ve doğal gaz boru hatlarının kendi topraklarından geçmesine kontrol etmekle yetinen Rusya, bölge devletleri ile çok sıkı siyasi ve ekonomik işbirliğine önem vermedi. Yirminci yüzyılın son on yıllığı başlarında eski Sovyet cumhuriyetlerinin yaşadıkları krizlerden Orta Asya'nın enerji kaynaklarıyla zengin ülkeleri de etkilendi ve ilk dönemlerde petrol üretiminde gerileme yaşandı. Kazakistan'da mevcut olan Rus etniklerinin gelecek statüsü için Moskova diğer bölge devletlerinden farklı olarak Kazakistan politikasına büyük önem vermekteydi.

1990'ların başlarında Rusya her ne kadar Orta Asya bölgesine gereken dikkati ayırmadıysa da, kendisinin taraf olmadığı birliklerin kurulmasına mani olmak politikası yürütmekteydi. Örneğin, 1993 yılında Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında gümrük birliği kurulması fikri Moskova'nın bu birliğe katılmamasından dolayı engellenmiş oldu. Aynı şekilde, Pakistan, Türkiye ve İran tarafından kurulan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)'ya üye olmaya

hazırlanan Orta Asya devletleri Moskova tarafından baskıyla karşılaştılar.

1995 yılından itibaren Rusya siyasi elitinde Batı taraftarı politikacıların milliyetçilerle yer değiştirmesinden sonra, Orta Asya bölgesi tekrar jeostratejik anlamda Rusya için önem kazandı. Bazen Avrasyacılık olarak da adlandırılan bu politika, eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya'ya entegrasyonu fikrini savunmaktaydı.

Orta Asya bölgesi genel olarak değerlendirildiğinde hâlâ Rusya'nın etkisinde kalan ve Moskova'nın hegemonyasını kolaylıkla yeniden kurabileceği bir politik coğrafya gibi algılanabilir. Bunun başlıca nedenleri olarak, bölgenin Avrupadan uzak kalması, uzun yıllar jeostratejik anlamda ABD'nin ve Batı'nın ilgisini çekmemesini, kültürel olarak ise Rusya'nın Sovyetler döneminden kalan etkisini göstermek mümkündür. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD için önemli bir coğrafya durumuna gelen Orta Asya'da, Beyaz Saray'ın askeri üsler kurma politikası; Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimde Washington'un etkisinin olması ve Batı'nın enerji güvenliği projesinde Kazakistan ve Türkmenistan gibi petrol ve doğal gazla zengin ülkelerdeki enerji politikaları, Moskova ve Batı'yı bu bölgede karşı-karşıya getirmektedir. Son yıllar Çin'in politik ve ekonomik güç olarak büyümesi, Orta Asya bölgesi uğrunda Rusya için yeni bir rakip oluşturmaktadır.

Fakat Ukrayna, Moldova ve Güney Kafkasya devletleriyle kıyaslandığında, Rusya'nın Orta Asya devletlerine baskı politikası uygulaması daha kolay gözükmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ekonomileri gelişmeyen Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkelerin ekonomileri her gün daha fazla Rusya'ya bağımlı hale gelmektedir. Bölgenin ekonomik olarak en güçlü devleti sayılan Kazakistan bağımsız politika yürütüyor gibi gözükse de, Rusya önderliğinde oluşturulan her türlü politik, ekonomik ve askeri entegrasyon projesinde yer almaktadır. Gümrük Birliği, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü vs. gibi birliklerde Rusya'yla birlikte kurucu devlet fonksiyonunu üzerine almaktadır.

Putin'in Avrasya Birliği Projesi

10 Ekim 2000 tarihinde Kazakistan başkenti Astana'da toplanan Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan cumhurbaşkanları imzaladıkları anlaşmayla Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu (EurAsEc) kurma kararı aldılar. (*Agreement on Foundation of EurAsEC*, 2010). Özbekistan, 2006 yılında Ekonomik Topluluğa katılsa da, bu üyelik sadece iki sene sürdü ve Özbekistan geçici olarak üyeliğinin askıya alınması kararı aldı. (Panfilova 2008) Mayıs 2002 tarihinde Ukrayna ve Moldova, Nisan 2003'te Ermenistan gözlemci olarak EurAsEc toplantılarına katılmaya karar verdiler. (Dragneva&Wolzcuk 2012). Avrasya Ekonomik Topluluğu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Aralık 2003 yılında gözlemci statüsü aldı (Resolution 58/84, 2003) ve Aralık 2007'de BM Genel Kurulu BM ve EurAsEc arasında işbirliğini öngören bir karar kabul etti. (Resolution 62/79, 2007) Ağustos 2006 tarihinde Rusya'nın Soçi kentinde toplanan Rusya, Kazakistan, Belarus, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan EurAsEc çerçevesinde gümrük birliği kurulmasını kararlaştırdılar. Rusya, Kazakistan ve Belarus bu birliği kurmak için onay verseler de, diğer devletler birliğe üyeliği ileri bir tarihte düşüneceklerini belirttiler. 2007 Ekim'inde Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de gümrük birliğinin kurulması için gereken yasal düzenlemeyle ilgili ortak karar olarak bir dizi anlaşma imzaladılar. (Felgenhauer 2007)

Rusya 2010 yılında Belarus ve Kazakistan'la Gümrük Birliği anlaşması imzalayarak, eski Sovyet ülkelerinden oluşan bir birlik kurma yolunda ilk adımlarını attı. Gümrük Birliği anlaşmasıyla üç ülke arasında gümrük kontrolü ve vergilerin kaldırılması kararlaştırıldı.

Her ne kadar Avrasya Ekonomik Birliği'nin Avrupa Birliği'ni örnek olarak ekonomik

ağırlıklı olacağı iddia ediliyorsa da, Rusya'nın bu projeye daha geniş jeopolitik amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacağı bir gerçektir. Putin'in Rusya istihbarat örgütü olarak bilinen Federal Güvenlik Servisi'nde düzenlenen toplantıda yaptığı konuşmada, istihbarat görevlilerinden Avrasya Birliği projesi entegrasyon sürecine katkıda bulunmalarını istemesi bunun bir örneğidir. Daha geniş düşünülürse, Moskova, arka bahçesi olarak gördüğü devletleri kendi önderliğinde bir ittifakta bulundurmakla, Orta, Asya'da, Hazar denizi havzasında ve Akdeniz'de güvenliğine karşı tehdit oluşturan unsurları bertaraf etmeyi de amaçlamaktadır.

Fakat eski Sovyet cumhuriyetleri açısından değerlendirildiğinde de, 70 senelik bir Sovyet dönemi sonrası bağımsızlıklarına kavuşan devletlerin yeniden kendilerini Rusya'ya bağımlı hale getirmeleri ihtimali çok azdır. Belki de, eski cumhuriyetlerin bu birliklerde üyeliğe tereddütle yaklaşmalarının nedeni Rusya'nın geçmiş emperyalist kimliğidir. Putin döneminde, bu unsur Rusya politikasında yeniden gündeme gelmektedir.

Sonuç

21. Yüzyıl'da Rusya'nın Dış Politika alanında tekrar süper güç olması için üç önemli ostratejik görevi bulunmaktadır: Ülkenin nükleer süper güç olarak varlığını devam ettirmesi; uluslararası sistem içerisinde yaşanan politik, ekonomik, askeri ve kültürel gelişmelerde büyük güç olarak kabul görülmesi ve arka bahçesi adlandırdığı ve kendi bölgesi hesap ettiği coğrafyada siyasi, ekonomik, askeri hegemonyasını sürdürebilmesi.

Kendi bölgesiyle kastedilen öncelikle eski Sovyetler coğrafyasında kendi liderliğini ve hegemonyasını tekrar kurması Rusya'nın temel güvenliği, ekonomik ve politik öncelikleri ve en önemlisi tarihi itibarını koruması açıdan önemlidir. Dış politika stratejilerinin ve doktrinlerinin değerlendirilmesi zamanı, Rusya'nın neo-emperyalist amaçlar güttüğünü görmek mümkün. Bu emperyalist amaçlar, Rusya'nın özellikle Güney Kafkasya ve Orta Asya politikasında kendisini göstermektedir. Güney Kafkasya bölgesinde mevcut çatışmalara Kremlin'in yanaşması, çatışmalar sırasında kendi askeri güçlerini çatışma taraflarından birinden yana kullanarak, diğer devlete baskı uygulaması, çatışmalarda arabuluculuk misyonunu üstlenerek, sorunların kendi çıkarları doğrultusunda çözümüne çalışması neo-emperyalist dış politika-nın en belirgin örneklerindedir.

Sovyetler Birliği nostaljisini tekrar yaşamak isteyen Putin politikası farklı stratejiler uygulayarak Rusya hegemonyasında birlik kurma çabaları içerisinde. Boris Yeltsin döneminde Rusya'nın bu istekleri yaşadığı ekonomik ve sosyal krizler nedeniyle gerçekleşemedi. Fakat son dönemde Kremlin'in gerçekleştirdiği politikalar amacına büyük ölçüde ulaşmaktadır.

Son dönem Rusya dış politikasını inceleyerek önümüzdeki yıllarda Moskova'nın ulaşma-ğa çalıştığı stratejilerin ana çizgilerini belirlemiş oluruz. İlk olarak, Moskova ABD ve Batı Avrupa devletlerinin, AB ve NATO gibi kurumların eski Sovyet cumhuriyetleri ile her türlü işbirliğine karşı olmak; Avrupa'nın kendisinden jeo-ekonomik ve jeo-enerji olarak bağımlılığını artırmak; AB ve NATO üyelerinin Rusya'nın politik etkisine girmesi için çaba gösterilmesi için çalışmaktadır. Aslında hiç bitmeyen Soğuk savaş yeni boyutlarda kendisini tekrar göstermektedir ve Putin iktidarının Avrasya Birliği projesini gerçekleştirmesi dünya düzenini çok kutuplu hale dönüştüreceği gibi, Batı'nın bölgedeki politik ve ekonomik çıkarlarına büyük darbe vuracaktır. Yeni Büyük Oyundan galip ayrılacak taraf, dünya hegemonyası uğrunda büyük zafer kazanmış olacak.

Kaynakça

- AMBROSIO, Thomas (2001). "Russia's Quest for Multi-polarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era", *European Security*, Vol. 10, No. 1, spring.
- BRAITHWAITE, Rodric (1994). "Russian Realities and Western Policy", *Survival*. 36 (3). s.11-27.
- BRZEZINSKI Zbigniew (1994), Premature Partnership, *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 2, March-April.
- BRZEZINSKI, Zbigniew. (1997). *The Grand Chessboard*, New York: Basic Books.
- BUGAJSKI, Janusz (2004). *Cold Peace: Russia's New Imperialism*, Westport, CT: Praeger.
- "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation Approved by President of the Russian Federation V. Putin on 12 February 2013", The Ministry of Foreign Affairs
- DMITRY Trenin (2006). *Foreign Affairs Journal*, Summer.
- FELGENHAUER Pavel (2007). Dushanbe Summits Follow Russian Agenda, *The Jamestown Foundation*, October 10.
- FLIKKE Geir and Jakub GODZIMIRSKI (2006). 'Russian Foreign Policy and Post-Soviet Secessionist Conflicts', Oslo: Norwegian Institute of International Affairs, s.20.
- FRIEDMAN George (2008). "The Medvedev Doctrine and American Strategy", September 2, Stratfor Global Intelligence.
- GRAEME Herd and Akerman ELLA (2002). "Russian Strategic Realignment and the Post-post-Cold War Era?", *Security Dialogue*, Vol.33(3), September, s.358.
- "Joint Declaration by President George W. Bush and President Vladimir V. Putin on the New Strategic Relationship Between the United States of America and the Russian Federation" (2002). Moscow, May 24, www.interfax.ru, (Official translation) May 25, 2002.
- KOZYREV A. (2002). "Foreign Policy of Russia", *Russian Newspaper*, December 13, s. 2.
- LYNC, Dov (2000). *Russian Military Approaches to the Near Abroad*.
- MATVEYEV Vladimir (1995). "Russian Foreign Policy: Historical and International Repercussions", *International Relations*, 12(4). s.27-41.
- MIGRANYAN Andranik (1992). "Podlinnie i mnimie orientiry vo vneshnei politike", *Rossiiskaya gazeta*, August 4.
- NIKONOV, Viacheslav (2001). "'Doktrina Putina' v tselom uje yasna, (All in all Putin's Doctrine is clear)", *Nezavisimaya Gazeta*, No. 10 (30), June 21.
- "President Putin's "State of the Nation" Annual Address to the RF Federal Assembly", (2002). *International Affairs* (Moscow), Vol. 48, No. 3, s.1-16.
- PUTIN, Vladimir (2002). "Задачи Русской дипломатии, Международная жизнь", (2), s.4.
- "Putin accuses West of Having Double Standards" (2004), *VOA News*, December 23.
- "Resolution 58/84 adopted by the General Assembly. Observer Status for the Eurasian Economic Community in the General Assembly" (2003). December 9, 2003. (son erişim tarihi: 4 Haziran 2013) www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/58/84&Lang=E.
- "Resolution 62/79 adopted by the General Assembly. Cooperation between the United Nations and the Eurasian Economic Community" (2007). December 6. (son erişim tarihi: 4 Haziran 2013). http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/62/79&Lang=E.
- RILKA, Dragneva and Kataryna WOLZCUK (2012). "Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?", (*Chatham House Briefing Paper*, August)
- STEPHEN NAIL, MacFarlane (1994). "Russian Conceptions of Europe", *Post-Soviet Affairs*, 3(10). s.234-269.
- SELEZNEVA Ludmilla (2002). "Post-Soviet Russian Foreign policy: Between Doctrines and Pragmatism", *European Security Journal*, Vol.11(4), s.13.

- TORBAKOV Igor (2000). "Putin's Russia defines its Foreign Policy Agenda", *Eurasia Insight*, July 28.
- "Sovremennie mejdunarodnoe otnosheniya, (Современные международные отношения)" (2001).
Москва: OLMA-Press.
- JACKSON J. Nicole (2003). *Russian Foreign Policy and the CIS: Theories, Debates and Actions*. London: Routledge.
- ZAGORSKI A. (1993). "Russia and Europe", *International Affairs*, Moscow, 01, s.41-53
- ZHIRINOVSKY V. (1993). "The Last Thrust South", Moscow: Pisatel, s.93
- ZYUGANOV G. and Vadim MEDISH (eds) (1997). *My Russia: The Political Autobiography of Gennadiy Zyuganov*, London: Sharpe, s.122

İÇ DENETİM SİSTEMİNDE DENETÇİLERİN BAĞIMSIZLIK VE TARAFSIZLIĞININ ÖNEMİ *

Ruveyda KIZILBOĞA **

Özet

İç denetim sisteminin kurumlar için artan önemi dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmanın amacı; iç denetimin etkin ve etkili bir şekilde yürütülmesinde iç denetçilerin bağımsızlık ve tarafsızlığının etkisini ve önemini değerlendirmektir. Çalışmada iç denetim sistemine ilişkin genel bir açıklama yapıldıktan sonra iç denetçilerin tarafsızlık ve bağımsızlığını etkileyen unsurlar üzerinde durulmaktadır. Denetimin kalitesinin denetçinin kalitesi ile bağlantılı olduğu dikkate alındığında iç denetçilerin mesleki özellikleri ve yeterliliklerinin önemi anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İç denetim, iç denetçi, tarafsızlık ve bağımsızlık

THE IMPORTANCE OF AUDITORS' INDEPENDENCE AND OBJECTIVITY IN THE INTERNAL AUDIT SYSTEM

Abstract

The aim of this study, which is prepared taking into account the increasing importance of the internal audit system for institutions, is to evaluate the impact and importance of internal auditors independence and objectivity on efficient and effective conduct of the internal audit. After a general explanation about internal audit system, the factors that influence the independence and objectivity of internal auditors were explained. When considering the correlation between the quality of audit and internal auditor, the importance of the internal auditors' professional properties and competency is understood clearly.

Keywords: Internal audit, internal auditor, independence and objectivity

* "Kurumsal Risk Yönetimi Odaklı İç Denetim ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi İçin Bir Model Önerisi" konulu Doktora Tezinden üretilmiş ve geliştirilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi.

Giriş

İç denetim, kurum faaliyetlerini geliştirmeyi ve kuruma değer katmayı hedefleyen bir faaliyettir. Bu amaç kapsamında kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini bağımsız ve tarafsız bir şekilde değerlendirmek ve üst yönetime nesnel güvence ile danışmanlık hizmeti sunmak iç denetçilerin temel görevi kapsamında yer almaktadır. İç denetim sisteminde kurumun her yönüyle ve farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesi sağlanmaktadır.

İç denetçilerin sistemin işleyişindeki sorumluluğu standartlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Gerek iç denetim tanımında gerekse İç Denetçiler Enstitüsü tarafından oluşturulan ve Türkiye İç Denetim Enstitüsü'nce Türkçeye çevrilen İç Denetim Mesleki Uygulama Çerçevesi (Kırmızı Kitap) kitabındaki mesleğe ilişkin standartlarda iç denetçilerin bağımsızlık ve tarafsızlığına vurgu yapılmaktadır. Genel bir değerlendirme niteliğinde olan bu çalışmada, iç denetim sisteminin etkinlik ve etkililiğinin artırılması açısından iç denetçilerin bağımsızlık ve tarafsızlığının önemine dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada ilk olarak iç denetim sisteminin tarihine ve tanımına yer verilmektedir. İç denetim sisteminin gerekliliğine değinildikten sonra iç denetim sisteminin genel özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. İç denetim sisteminden beklenen faydanın sağlanabilmesi için ise, iç denetçilerin gerekli mesleki yetkinliğe sahip olması ve mesleklerini icra ederken bağımsızlık ve tarafsızlıklarını korumaları gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bağımsızlık ve tarafsızlık iç denetim sistemi ve iç denetçinin kalitesini ve güvenilirliğini artıran birer unsur olarak çalışmada ele alınmaktadır.

İç Denetim Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Tanımı

Tarihsel olarak çok eskilere dayandırılan iç denetim sisteminin ilk olarak 13. yüzyılda Venedik, Milano ve Floransa gibi büyük İtalyan Ticaret Merkezlerinde uygulandığından söz edilmekle beraber denetim ve iç denetim sistemi, akademik açıdan ilk olarak 1900'lü yıllarda Kıta Avrupa ülkelerinde ele alınmaya başlanmıştır (Yılancı, 2006: 8). Başlangıcı siyasi ve ticari kuruluşların gelişimine dayanırken önem kazanması ekonomi enstitülerini takiben gerçekleşmiştir. Denetçilerin rolünün tarihsel süreç içinde ihtiyaç ve kültüre göre değiştiği ve çeşitlendiği söylenebilir (Galloway, 2006: 11). İç denetim tarihi, mesleki gelişimin sistematik bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir (Sawyer, vd., 2005: 3). Tarihsel gelişim süreci değerlendirildiğinde iç denetimin; 1950'li yıllarda şirket varlıklarını koruma, 1970'li yıllarda hukuki denetim, 1990'lı yıllarda şirket ve kurum amacına ulaşma aracı, 2000'li yıllardan sonra ise, kuruma artı bir değer katma özelliğine büründüğü söylenebilir (Önder, 2008: 23).

Modern anlamda iç denetim, 1941 yılında New York'ta İç Denetçiler Enstitüsü'nün (IIA-The Institute of Internal Auditors) kurulması ile işlevselleşme sürecine girmiştir. İç Denetçiler Enstitüsü tarafından 1947 yılında yapılan tanımlamaya göre iç denetim "kurumun faaliyetlerini incelemek ve değerlendirmek için oluşturulmuş kurumda yerleşik olan bağımsız bir değerlendirme işlevi" dir (Moeller, 2009: 3). Bu dönemde iç denetimin temel amacı mali bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini tespit etmek olarak kabul edilmekteydi. Günümüzde ise, bahsedilen amaçlar önem ve geçerliliğini korumakla birlikte iç denetimin kuruma "danışmanlık hizmeti" vermesi ve "değer katması" da istenmektedir. Söz konusu beklenti iç denetimin amacına yönelik yapılan yeni tanımlamalarda da kendini göstermektedir (Acar ve Şahin, 2009: 90).

İlkinin tanımdan daha çok giriş ya da tanıtm özelliği taşıdığı düşünüldüğünden 1999 yılında İç Denetçiler Enstitüsü tarafından yeni bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanıma göre iç denetim, bir kurumun gelişimine değer katmak ve kurumu geliştirmek amacı güden bağımsız ve tarafsız bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir (Sawyer, vd., 2005: 9). Yeni tanımda iç denetim, önemli mesleki ve teknik yetenekler gerektirmekle beraber (Sunita ve Love, 2004: 148) bir güvence mekanizması olarak, kayıtların doğruluğundan çok kurum faaliyetlerini dikkate alan ve bunların etkinliği ile verimliliği üzerine artı değer yaratmayı hedefleyen bir sistem olarak ifade edilmektedir (Memiş, 2008: 79).

Geçmişteki işlem ve hata odaklı iç denetim yaklaşımı günümüzde süreç odaklı işlemekte ve işin etkinliğinin artırılmasına yönelik stratejik akıl ortaklığına doğru değişim ve gelişim göstermektedir. Kurumsal yönetim kapsamında iç denetçinin rolü değerlendirildiğinde; süreçlerin iyileştirilmesi, insan kaynağının geliştirilmesi, kurumsal performans ve verimlilik yönetimi, kurum içi iletişim, iyi uygulamaların paylaşımı, kuruma değer katma ve geliştirme ile kalitenin geliştirilmesi hususunda etkin rol oynadığı görülmektedir (Uzun, 2009: 5).

Değer yaratma işlevi iç denetimin hedef kitlesinin farklı beklentileri sonucu ortaya çıkmaktadır. Hem özel sektör hem de kamuda uygulanmakta olan iç denetim sisteminin üst yönetim, denetim komitesi, müşteri ve tedarikçi gibi çeşitli hedef kitlesi bulunmaktadır. Örneğin üst yönetim, iç denetim faaliyetinin kurumsal etkinliği artırıp artırmadığıyla; dış denetçiler ise, iç denetimin kurumun mali yapısıyla ilgili görev yüklerini azaltan bir iç kontrol aracı görevi üstlenip üstlenmediği ile ilgilenmektedir. Kurum hizmetlerinden faydalananlar ve diğer dış paydaşlar ise, iç denetimin kurum bilgilerinin doğruluğu ve güvenilirliği ile ilgili güvence sağlamasını; meslektaşları da iç denetimin kuruma yeni ve iyi uygulamalar katmasını hedeflemektedir (Anderson, 2003: 100).

İç denetim olayları geriden takip eden bir sistem değil, aksine öne geçip öngörülerıyla risklerin yanı sıra fırsatları da ortaya koyan bir sistemdir. Bu süreç iç denetim ve iç denetçilerin kurumlararası köprü vazifesi görmesini ve kurum içinde yol gösterici olmasını sağlayarak denetim sistemini kuruma değer katıcı bir işleve dönüştürmektedir. Ayrıca geçmiş uygulamaların denetimi yönüyle reaktif bir süreç olan denetim, danışmanlık ve değer katma gibi süreç odaklı yeni işlevlerle birlikte proaktif bir yapıya dönüşmektedir (Memiş, 2008: 79).

İç Denetim Sisteminin Amacı ve Kapsamı

İç denetim sistemi sorumluluk ve hesap verebilme, vekâlet teorisi, yönetime danışmanlık ve yardım, tasarruf ihtiyacı ile hileli işlemlere karşı korunma ihtiyacı kapsamında geliştirilmiştir (Aksoy, 2008: 73). İç denetimin temel amacı kurumsal yönetimi desteklemek ve güçlendirmek, risk yönetimi ve kontrol sistemlerinin etkililik ve yeterliliğini değerlendirerek geliştirmektir (Coram, Ferguson ve Moroney, 2008: 546). Yeterlilik ve etkililik kavramlarının iç denetçi için ne ifade ettiği oldukça önemlidir. İç kontrol sisteminin yeterliliği; iç kontrol sisteminin risklere karşı geliştirdiği kontrol önlem mekanizmalarının niceliksel ve niteliksel varlığıdır. Burada iç denetçi verimliliği ölçmek amacıyla; yönetim tarafından faaliyet standartlarının belirlenip belirlenmediğini, belirlenen standartların anlaşılıp anlaşılmadığını, standartlardan sapmaların tespit edilip düzeltici önlemleri almakla sorumlu kişilere iletilip iletilmediğini ve düzeltici önlemlerin alınıp alınmadığını belirlemekle sorumludur. İç kontrol sisteminin yeterliliğinin incelenmesinin amacı, kurumun amaç ve hedeflerini gerçekleştirilmede makul bir güvence sağlayıp sağlamadığını araştırmaktır. İç kontrol sisteminin etkililiğinden ise, kurum faaliyetlerinin mevzuata, yönetimin politika, plan ve programlarına

uygunluğunun değerlendirilmesi kast edilmektedir. Performans kalitesinin incelenmesinin amacı, kurumun amaçlarına ve hedeflerine ulaşma düzeyini belirlemektir (Özeren, 2000: 20; Elitaş, 2004: 221).

İç denetçiler kurum ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla “iç kontrol, uygunluk, yolsuzluk, faaliyet ve yönetim denetimleri ile danışmanlık faaliyetleri ve kurumsal risk yönetimi” alanlarında faaliyet göstermektedir (Galloway, 2006: 3). İç denetim türleri; uygunluk denetimi, performans denetimi, mali denetim, bilgi teknolojisi denetimi ve sistem denetimidir. İç denetim, bu denetim uygulamalarından bir veya birkaçını kapsayacak şekilde risk odaklı yapılmaktadır. Ayrıca, bir faaliyet veya konu tüm türlerde denetim kapsamına alınabilmektedir (İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, md. 8). Denetim teknikleri, denetimin amacına ve kapsamına göre değişebilmektedir. Başlıca denetim teknikleri; fiziki ve kaydı inceleme, belge inceleme, hesaplama ve karşılaştırma, analitik inceleme, doğrulama ve denetim sürecinde elde edilen çalışma kâğıtlarıdır (Önder, 2008: 95-102).

İç denetim sistemi, kamu idaresinin varlıklarının güvence altına alınması, iç kontrol sisteminin etkililiği ve risklerin asgariye indirilmesi için kurumun faaliyetlerini olumsuz etkileyebilecek risklerin tanımlanması, gerekli önlemlerin alınması, sürekli gözden geçirilmesi ve mümkünse sayısallaştırılması konularında yönetime önerilerde bulunmakta ve makul güvence sunmaktadır. İç denetim sisteminin etkililiğini iç denetim faaliyetinin yürütülmesi aşamasında uyulması zorunlu olan iç denetim standartları belirlemektedir. İç denetçilerin kurum içindeki konumu, faaliyet ve görev alanları, kurumsal düzeyde her türlü bilgi, belge, kayıt, varlık ve alanlara erişim yetkileri, bağımsızlık ve tarafsızlıkları, iç denetim sorumlularının yetkinlikleri, iç denetim sisteminin yönetimi, gözetimi, raporlama ve kalite güvencesinin standartlarda belirlenen tanımlama ve yaklaşımlara uygun olması iç denetimin kurumdaki etkililiğini belirleyen temel faktörler kapsamına girmektedir. İç denetim faaliyetinin etkili yürütülebilmesi, iç denetim birim yöneticisinin sorumluluklarını yerine getirmesine engel olmayacak bir yönetim seviyesine bağlı olmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca faaliyetlerin mesleki özen ve dikkat unsuru dikkate alınarak yürütülmesi etkililiğin artırılmasında belirleyici rol oynamaktadır (Uzun, 2009: 5-6). Mesleki özen ve dikkat; hizmette amaca ulaşmayı sağlayıcı görev kapsamını, görev kapsamı içerisinde yer alan konuların karmaşıklığını, risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim süreçlerinin etkinliği ve yeterliliğini, önemli hata, düzensizlik ya da aykırılık olasılığını ve göreve ilişkin potansiyel faydaların maliyetini dikkate almayı gerektirmektedir (Uzun, 2009: 5-6).

İç Denetçiler ve Mesleki Özellikleri

İç denetçi; görevinin gerektirdiği bilgi ve beceriye, denetim alanı ile ilgili sağlıklı veri ve kanıt toplama kabiliyetine, verileri analitik biçimde inceleme, değerlendirme ve raporlama yeteneğine sahip olan kişi olarak ifade edilmektedir (Sandal, 2009: 36). İç denetim mesleği ile ilgili iç denetim tanımında aşağıda yer verilen açıklayıcı ifadelerle rastlanmaktadır (Ramamoorti, 2003: 12):

- İç denetçilerin sadece kurum içerisinde örgütlenmesi gerekmediğine kurum dışından da hizmet satın alma yoluyla kaliteli iç denetçi tahsis edilebileceğine ve iç denetimin tarafsız bir faaliyet olduğuna değinilmektedir.
- İç denetçilere güvence ve danışmanlık hizmeti odaklı çalışma disiplini getirilmektedir.

- İç denetçilerin kurum faaliyetlerini geliştirme ve değer katma amacıyla hizmet edeceği belirtilmekte ve her kuruma önemli katkıların sağlanacağını altı çizilmektedir.
- Yeni tanıtımda “iç denetim hizmeti tüm kurumu kapsar” denilerek iç denetçinin daha geniş bir alanda hizmet etmesi sağlanmaktadır.
- İç denetçilerin risklerin yönetilmesi ve etkili yönetişimi sağlama sürecinde yardımcı olacağı varsayılmaktadır. Bu değerlendirme iç denetçilerin bakış açısını genişletmekte ve çalışma alanına risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerini dâhil etmektedir.
- İç denetim mesleği standartlara dayandırılmaktadır. Böylece iç denetçilerin belgelenmiş, sistematik ve disiplinli bir sürece dayalı olarak çalışması sağlanmaktadır.

İç denetçilerin geleneksel rolü aktif varlıkların korunması ve kontrol sisteminin izlenmesinde yönetime yardımcı olmaktır; ancak iç denetçilerin faaliyet alanı kurum ihtiyaçlarına (Carey, Simnett ve Taneswski, 2000: 40) ve iç denetim mesleği yüksek standartlarına dayalı olarak değişmektedir. Bugünün iç denetçileri öncelilerden farklı olarak birer “antrenör ve eğitmen” olarak görülmektedir. Bu kapsamda ekonomiklik, etkililik ve verimlilik izlemesi yaparak gerekli gördükleri durumlarda iyileştirici önerilerde bulunurlar. Riskleri değerlendirerek iç kontrol sisteminin gücünü test ederler. Süreçleri değerlendirerek neyin çalışıp neyin çalışmadığını belirlerler. Üst yönetime hedef ve amaçlara ulaşılması konusunda yardımcı olurlar. Kurumun kültür, politika ve prosedürlerine derinlemesine bir anlayış getirirler (Kagerman, vd., 2008: V).

En temel rollerinden biri de kuruma değer katmak ve kurumu geliştirmektir. İç denetçilerin kuruma değer katmasını sağlayan çeşitli yollar vardır. Bunlardan ilki, kaynak ve zaman kullanımını azaltıcı ve denetim sonuçlarının değerini artıracak yeni bir denetim yaklaşımı ve yöntemi geliştirmektir. İkincisi, kurumun hedeflerine ulaşmasını engelleyici önemli risklere ya da sorunlara yoğunlaşmak, böylece hedeflere ulaşma olasılığını artırmaktır. Üçüncüsü de yönetimle yakın çalışarak iç denetimin kendilerine sağlayacağı en değerli bilginin ne olacağını ve bilgiyi nasıl kullanacaklarını belirlemektir. İç denetim dinamik bir fonksiyondur ve kurumlar için giderek daha değerli hizmetler sunmaktadır. İç denetçiler aşağıdakileri uygulamak suretiyle kuruma değer katmaktadır (Galloway, 2006: 20-21):

- Değişimi teşvik ve takip edici olmak.
- Denetimi daha işbirlikçi hale getirmek.
- Öz değerlendirme sisteminin kullanımını teşvik etmek.
- Kurum çalışanlarını denetime dâhil etmek.
- Risklere odaklanmak.
- Kâr (özelde) ve faydayı (kamuda) artırmayı amaçlamak.
- Sorunlu alanlara öncelik vermek.
- Teknolojiyi tüm birimlerle paylaşmak.
- Müşteri ile işbirliği halinde olmak.
- Kurum çapında denetim tavsiyeleri vermek.
- Önleyici denetimler yürütmek.
- Dış denetim maliyetlerini azaltmak.
- Denetçilere özel görevlendirmeler yapmak.
- Denetim raporlarını hızlıca yayımlamak.
- Temel prensiplere geri dönmek.

İç denetçiler kurumu etkileyen değişikliklerle de mücadele etmektedir. Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan kalite iyileştirme çalışmaları da iç denetçileri önemli oranda etkilemiştir. Kalite iyileştirme çalışmaları iç denetçilerin kendi perspektiflerini, odak noktalarını, metot ve stillerini daha maliyet etkin ve kuruma değer katıcı olacak şekilde değiştirmesini ve kurumdaki hızlı değişimin hem kendileri hem de diğer çalışanlar için ek riskler ve fırsatlar yarattığının farkına varılmasını sağlamıştır (Galloway, 2006: 17). Bu kapsamda iç denetçiler belirli teknik bilgi ve yeteneğe sahip olmalı ve iş dünyasındaki gelişmeleri takip ederek kuruma değer katıcı fonksiyonları kapsamında mesleki gelişimlerine önem vermeli ve kendilerini sürekli güncellemelidir (Bou-Raad, 2000: 183). Görevlerini doğruluk ve sorumluluk duygusuyla yerine getirip hukuku gözetmelidirler. Kararlarında kamu yararını göz önünde bulundurup, bağımsızlık ve tarafsızlıklarını korumalıdır. Sadece görevin gerektirdiği bilgi, beceri ve tecrübeye sahip oldukları işleri üstlenmeye ve elde ettikleri bilgi ve verilerin gizliliğine özen göstermelidirler (Sandal, 2009: 37). 21. yüzyıl iç denetçilerinin hemen hemen her şeye hazırlıklı olması ve aşağıdaki alanlarda uzmanlaşması beklenmektedir (Ramamoorti, 2003: 10):

- Analitik ve eleştirel düşünme becerileri.
- Denetimle ilgili yeterli bilgiyi sağlayabileceği yöntemleri geliştirme ve kullanma.
- İç kontrolün yeni kavramları, esasları ve teknikleri.
- Risk ve fırsatlarla ilgili farkındalık ve anlayış.
- Her denetim projesi için genel ve özel denetim hedefleri geliştirme.
- Denetim kanıtlarının belirlenmesi, toplanması, değerlendirilmesi ve belgelendirilmesi.
- Denetim raporlarını çeşitli formatlarda farklı kişiler için hazırlama.
- Denetimin takibi.
- Mesleki etik kurallar.

Belirtilen bu özellikler temel niteliklere indirgendiği takdirde iç denetçilerin; dürüstlük, hırs, iş etiği, merak duygusu, yaratıcılık, girişimcilik, esneklik, tarafsızlık, nesnellik, bağımsızlık, gizlilik ve yetkinlik özelliği taşıması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Reding, vd., 2009: 1-15). Bunların yanı sıra; adalet, ilgisini kuruma adama, makul bir tevazu, empati kurma, profesyonel duruş, sorumluluklarında tutarlılık, eleştirel yaklaşım, açıkgozlülük, süreklilik, özgüven sahibi, cesaretli ve karar verme yeteneğine sahip olunmalıdır (Ramamoorti, 2003: 10).

İç denetim tanımında vurgulanan en önemli özellik iç denetçilerin bağımsızlık ve tarafsızlık unsurudur. Bağımsızlık ve tarafsızlık iç denetçilerin mesleklerindeki önemli köşe taşlarından (Stewart ve Subramaniam, 2009: 5). Bu kapsamda aşağıda iç denetçilerin bağımsızlık ve tarafsızlığının önemi ve gerekliliği hakkında bilgi verilmektedir.

İç Denetçilerin Bağımsızlığı

Denetimde “bağımsızlık” kavramının kullanılmaya başlanması mali tabloların denetim sürecine dayanmaktadır. Mali tabloların şirket dışındaki kişiler tarafından denetlenmesiyle ortaya çıkan ve zamanla dış denetimin önemli bir parçası haline gelen bağımsızlık kavramının iç denetim açısından önem kazanması klasik denetim anlayışından modern iç denetim yaklaşımına geçiş ile birlikte gerçekleşmiştir (Erken, 2009: 17).

İç Denetçiler Enstitüsü'nün Standartlar Sözlüğüne göre bağımsızlık; tarafsızlığı ya da tarafsızlığın görünümünü tehdit eden koşullardan özgür olunmasıdır. Tarafsızlığa yönelik tehditler denetçilerce, sözleşmeler vasıtasıyla faaliyet ya da kurum bazında yönetilmelidir.

Bağımsızlık, iç denetçilerin denetime ilişkin karar ve yargılarının kendilerine özgü olmasını yani başkalarının düşünce ve değer yargılarına bağlı olmamasını ifade etmektedir (Gönülaçar, 2007: 26). Denetimin herhangi bir önyargı ve sübjektiflik içermeden gerçekleştirilmesini gerektirir (Yıldırım, 2005). Denetçiler açısından bağımsızlık bazen zihinsel bir tutum veya denetçinin karakteri ile ilgili bir husus bazen de doğruluk, dürüstlük ve objektiflik gibi çeşitli anlamlar ifade etmektedir (Erken, 2009: 17).

Denetim prosedürleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte denetim bulgu, sonuç ve tavsiyelerinin tarafsızlığı ile denetçi ve denetim birimlerinin bağımsızlığını sağlama hususunda ortak paydada buluşulmaktadır. Hem denetlenenden hem de dış müdahalelerden uzak kalınmasını amaçlayan bağımsızlığın pratikte de işlerlik ve işlevsellik kazanması gerekmektedir. Bağımsızlık ilkesi değerlendirilirken; denetçilerin kurum içerisindeki konumu, bütçeleri, personel sayısı, uzmanlık seviyeleri, istihdam ve terfi koşulları ile ücret miktarının mesleğe yarasır düzeyde olması, denetimin kapsam, zaman ve içeriğine karar verme hakkına sahiplik, veri, bilgi ve belgelere erişimdeki kolaylık, bulgu, sonuç ve tavsiyelerin raporlanmasında kısıtlamalara maruz kalınmaması gibi ölçütler esas alınmaktadır (Denetim Sisteminin Etkinliğinin Artırılması...Raporu, 2000: 4).

Denetçi; kimseyle çıkar çatışmasına girmeden, başkalarının görüş ve düşüncelerinin etkisi altında kalmadan, uzmanlığı kapsamında profesyonelce davranarak bağımsızlığını koruyacaktır. Bağımsızlığın sağlanmasındaki tek ölçü yazılı kurallara uygunluk değildir. Bunun yanında etik kurallara da uyulması gerekir. Evrensel olarak kabul edilen etik kurallar İç Denetçiler Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır. Bunlar bağımsızlık kavramı açıklanırken sıkça kullanılmakta olan; objektiflik, dürüstlük, gizlilik ve yetkinlik ilkeleridir. Amaç etiği denetimin tüm aşamalarında bir kültür haline getirebilmektir (Önder, 2008: 130-131). Etik kurallara uygun davranılması ile denetçinin bağımsızlığı güvence altına alındığından etik kurallar sosyal sorumluluk bilinci olarak adlandırılmaktadır (Akbulut, 1999: 125).

İç denetçiler etik değerlerin yanı sıra dürüst olmalıdır. Dürüstlük olmadan, iç denetçilerin bağımsız ve tarafsız bir güvence ve danışmanlık hizmeti sunması beklenemez (Prawitt, 2003: 206). Dürüstlük ahlaki değerlerin kaçınılmaz bir kuralıdır ve her türlü aldatma, şahsi menfaat, yapmacıklık ve yüzeysellikten kaçınmayı gerektirir. Yetkinlik, beceri ve eğitim-öğretim değerlerine sahip olarak kuruma değer katma performansını sergileyebilme özelliklerini bünyesinde barındırmaktır (Mutchler, 2003: 233).

Mautz ve Sharaf'ın "Denetimin Felsefesi" adlı kitabında denetimdeki bağımsızlık üç süreçte ele alınmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Erken, 2009: 19-23):

- Programlama Aşamasında Bağımsızlık: Programlama aşamasındaki bağımsızlığa dair üç önemli gösterge bulunmaktadır. Birincisi, yıllık denetim programı hazırlanırken iç denetçi yönetimin öneri ve değerlendirmelerini dikkate alabilir; ancak denetimin programlanması sürecine yönetimin müdahalede bulunmaması gerekir (Gösterici, 2006: 181). İkinci husus, denetim planlarının hazırlanması safhasında denetçilere müdahale edilmemesi durumudur. Programlama bağımsızlığı ile ilgili son husus, denetim plan ve programının yönetim kademesinde tekrar değerlendirmeye tabi tutulmaması ve tartışmaya açılmamasıdır.

- İnceleme Aşamasında Bağımsızlık: İnceleme aşamasında bağımsızlığın teminatı iç denetçilerin kurum içi çalışmalarında denetim konusu ile ilgili her türlü kayıt, veri ve ilgili personele ulaşabilmesini kolaylaştırıcı bir ortam sağlanması ile gerçekleşmektedir.
- Raporlama Aşamasındaki Bağımsızlık: Burada üzerinde durulması gereken husus raporlamanın iç denetçiler tarafından yapılması ve raporlar üzerinde üst yönetici ve ilgili birimlerin değişiklik yapma ya da istemedikleri hususları çıkarmaya yetkili olup olmadıklarının belirlenmesi durumudur. Üst yöneticilerin raporu istekleri doğrultusunda düzenleme çabası içine girmesi raporlama aşamasındaki bağımsızlık ilkesine zarar verecektir.

Kurum içerisinde örgütlenen iç denetçilerin görev ve sorumluluklarını yerine getirirken ve yetkilerini kullanırken kurumdan bağımsız hareket etmesi gerekir. Bu durum hem iç denetçilerden beklenen sonucun alınmasını sağlayacak hem de incelemelerin genişliğini ve etkinliğini artırarak kısıtlamalardan uzak kalınmasına olanak sunacaktır. Bağımsızlığın sağlanamaması durumunda iç denetçi, yönetimin basit bir elemanı konumunda olacak ve bağımsız değerlendirme yapamayacaktır (Memiş, 2008: 83).

Avrupa Birliği'nin sahip olduğu yaklaşımda iç denetçi bağımsızlığının sağlanabilmesi için aşağıda belirtilen koşulların oluşturulması gerekmektedir (Gösterici, 2006: 185-186):

- İç denetim biriminin en üst yöneticiye bağlı olacak şekilde organize edilmesi ve raporlarını doğrudan üst yöneticiye sunması sağlanmalıdır.
- İç denetim biriminin objektif risk değerlendirmesi temelinde hazırlayacağı yıllık iç denetim planına, üst yöneticinin müdahale etmesi engellenmelidir. Bu hususta iç denetçi bağımsız hareket edebilme özgürlüğüne kavuşturulmalıdır.
- İç denetçilerin özlük hakları, atama ve görevden alınma usulleri, idari hiyerarşi içerisindeki konumu ve üst yönetimle ilişkisi özel bir statüye kavuşturulmalı, bilgi ve belgelere ulaşım kolaylığı getirilmeli ve denetim sonuçlarını serbestçe raporlayabilme imkânı sunulmalıdır.
- Üst yönetim ve iç denetçiler arasındaki ilişkide birbirlerinin görev alanlarına müdahale etmelerini engelleyici hükümler getirilmeli ve bu hususta iç denetçilerin bağımsızlıklarına vurgu yapılmalıdır.
- İç denetçinin danışmanlık görevi denetim sonuçları ile sınırlı tutulmalı, kurum faaliyetlerini geliştirmek ve kuruma değer katmak amacı dışına taşmamalıdır.
- Denetim raporlarının kamuoyuna açık olmasına özen gösterilmelidir.

Yürütme organına karşı tam bağımsızlığa sahip olan dış denetim biriminin de, iç denetim sürecinin fonksiyonel bağımsızlığını koruma konusunda tam desteği sağlanmalıdır.

İç Denetçilerin Tarafsızlığı

Kişiyeye bağlı bir tutum olan tarafsızlık (Rittenberg, Schwieger ve Johnstone, 2008: 758) incelenen olay veya süreç hakkında kişisel çıkar veya başkalarının görüşleri nedeniyle etki altında kalınmamasıdır (Yılmaz, 2003: 117). İç Denetçiler Enstitüsü tarafsızlığı iç denetçilerin sahip olması gereken bir davranış niteliği olarak belirlemiştir. İç Denetçiler Enstitüsü tarafından hazırlanan Standartlar Sözlüğünde iç denetçilerin tarafsızlığı şu şekilde tanımlanmaktadır (Stewart ve Subramaniam, 2009: 5):

“Tarafsızlık, iç denetçilerin sorumluluklarını işlerine duydukları inanç ve kaliteden ödün vermeden yapmalarına izin ve destek veren zihinsel bir yaklaşımdır. Denetimin kalitesini ve güvenilirliğini artırmak için iç denetçilerin görev ve sorumluluklarını yargularından arınmış bir biçimde yerine getirmesidir.”

İç Denetçiler Enstitüsü'nün hazırladığı 1120 no'lu Nitelik Standardına göre “iç denetçiler, tarafsız ve önyargısız olmalı ve çıkar çatışmalarından kaçınmalıdır.” 2001 yılında İç Denetçiler Enstitüsü'nün araştırma kuruluşu tarafından “Bağımsızlık ve Tarafsızlık: İç Denetçiler için bir Çerçeve” (Independence and Objectivity: A Framework for Internal Auditors) başlıklı bir çalışma yayımlanmıştır. Çalışmada iç denetçilerin tarafsızlığına yönelik tehdit oluşturabilecek yedi alan belirlenmiştir. Bunlar: öz değerlendirme, sosyal baskı, ekonomik çıkar, kişisel ilişki-samimiyet ve kültürel, ırksal, cinsiyet ve zihinsel temelli önyargılardır. Önceki ampirik çalışmalar incelendiğinde yönetim baskısının, mesleki atamalarının, yönetime danışmanlıklarının, dış kaynak kullanımının, yönetim ve denetim komitesine yakınlıklarının iç denetçilerin tarafsızlıkları üzerinde büyük öneme sahip olduğu görülmüştür (Zwaan, Subramaniam ve Stewart, 2008: 3-4).

Öz değerlendirme bir tehdit olarak görülmektedir çünkü iç denetçilerin önyargularından arınmış bir şekilde kendi çalışmalarını denetlemesinin çok zor olacağına inanılmaktadır. Örneğin, denetçi bir yıl önce denetlediği işlemleri tekrar denetlemek durumunda kalabilir ya da birimin yeni bir uygulamaya başlamasından önce danışmanlık yapıp sonraki yıl bunu denetlemekle sorumlu tutulabilir. Bu gibi durumlarda denetçi tarafsızlığını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Mutchler, 2003: 251-252). Bir başka görüş, iç denetçilerin iç kontrol sisteminin tasarımında yer almasının iç denetçilerin tarafsızlığı açısından büyük bir tehdit oluşturabileceği yönündedir (Zwaan, Subramaniam ve Stewart, 2008: 7).

Sosyal baskı, iç denetçilerin kurum içinde bir grup tarafından baskıya uğratıldığı zamanlarda ortaya çıkmaktadır. En önemli sosyal baskı, sahip olduğu güç ve statüsünden dolayı yönetim tarafından uygulanandır (Zwaan, Subramaniam ve Stewart, 2008: 8). Müşteri ya da belli gruplardan gelen baskılar da denetçilerin şüpheli durumları göz ardı etmesine neden olabilir. Sosyal baskı denetim ekibinin içinde karşıt görüşlerin oluşmasına sebebiyet verebilir (Mutchler, 2003: 251-252). İç denetçi kurumun bir parçası ise, bağımsızlığını sağlaması ve sürdürmesi daha da güçleşmektedir (INTOSAI, 2009: 3).

Danışmanlık faaliyetleri, öz değerlendirme ve sosyal baskı unsurlarındaki tarafsızlık özelliğine ilişkin tehdit olasılığını artırmaktadır (Zwaan, Subramaniam ve Stewart, 2008: 11).

Ekonomik çıkar ilişkisi bir diğer etkili tehdit unsuru olarak kabul edilmektedir. Özellikle denetçilerin gelecekteki istihdam olanakları ya da maaşlarını etkileyebilecek durumların varlığında bu tehdit artmaktadır (Mutchler, 2003: 251-252). İç denetçilerin hediye veya indirim alması yönetimin uygulayacağı sosyal baskıyı da artıracaktır (Zwaan, Subramaniam ve Stewart, 2008: 9).

Denetçinin denetlediği işin sahibi ile kişisel ilişkisi ve samimiyet derecesi tarafsızlığın bozulmasında etkili bir diğer unsurdur. Böyle durumlarda denetçilerin ilişkileri göz önüne alarak değerlendirme yapma olasılığı söz konusudur ki bu da iç denetçilerin tarafsızlığına zarar vermektedir. İlişki derecesi iç denetçilerin, yönetim baskılarına dayanma gücünü de olumsuz etkilemektedir. Dış kaynaklı iç denetim hizmeti kullanılması yakınlık oluşma olasılığını azaltacağından tarafsızlık ve bağımsızlık daha güçlü olabilir (Zwaan, Subramaniam ve Stewart, 2008: 10).

İç denetçinin kültürel, ırksal, cinsiyet ve zihinsel temelli önyargıları tarafsızlığına etki eden önemli diğer unsurlardır. İç denetçiler görevlerini yerine getirirken tarafsız davranmalı ve üst yönetici, iç denetçilerin tarafsızlıklarını zedeleyebilecek hususlara dikkat etmelidir. İç denetçiler çalışmalarında denetimin kalitesinden ödün vermeden, başkalarının düşünce ve telkinlerinden etkilenmeden kanaat oluşturmalıdır. İç denetçiler faaliyetlerini sürdürürken bağımsızlık ve tarafsızlıklarını zedeleyebilecek bir durumla karşılaşmaları halinde koordinasyon sağlamakla görevli iç denetçiye, görevlendirme yapılmamışsa üst yöneticiye yazılı olarak başvurarak bağımsızlık ve tarafsızlıklarını garanti altına almalıdır.

Özellikle iç denetçilerin danışmanlık faaliyetinin denetimin bağımsızlığını tehlikeye düşüreceğine yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Eleştirilerin temelinde, iç denetçinin danışmanlık görevinin ilerleyen süreçte idari işlere dönüşme ve iç denetçinin yönetimle özdeşleşme olasılığı yatmaktadır. Süreklilik gösteren danışmanlık faaliyetinin iç denetçinin tarafsızlığına zarar verebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle danışmanlık işlevi, kurum faaliyetlerini geliştirme ve kuruma değer katma amacı kapsamında gerçekleştirilmelidir. Yönetim ve uygulama süreçlerinin dışında hareket edilmesi ve danışmanlık faaliyetinin sadece denetim sonuçları ile sınırlandırılması önerilmektedir (Gösterici, 2006: 183).

Sonuç

Birçok önemli özel sektör kuruluşunda yaşanan mali çöküşlerin ardından kapsamlı bir denetim sistemi arayışı sonucunda ortaya çıkan iç denetim, kurumun tüm alanlarında etkin olan, kurumdaki iç kontrol ve risk yönetim sisteminin işleyişine ilişkin nesnel güvence veren ve denetim dışında kurumun üst yöneticilerine danışmanlık hizmeti de sunan bir sistemdir. Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde değişim ve gelişim çabası içerisine giren kamu kurumları da sistemin kuruma sağladığı faydaları dikkate alarak sistemin kurulum ve adaptasyon sürecini başlatmıştır. Türkiye’de 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile iç denetim sisteminin kamu kurumlarında uygulanma süreci başlatılmıştır.

Kurumların tüm işlem ve faaliyetleri iç denetim kapsamındadır. Sadece mali konular değil, mali ve mali olmayan iş ve işlemler iç denetçilerin sorumluluk alanında yer almaktadır. Bu nedenle iç denetim mesleği farklı bir uzmanlık gerektirmektedir. Özellikle “mali odaklı denetim” anlayışından “risk odaklı denetime” yönelişle birlikte iç denetçilerin riskler, risk yönetimi, kontrol modelleri, raporlama ve iletişim konularında uzmanlaşması gerekmiştir. Kurumun üst yönetimine yönelik iç denetçilerce verilen danışmanlık hizmeti de iç denetçilerin uzmanlaşmalarının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Kurum dışından iç denetim hizmeti satın alan Avrupa’daki ülke uygulamalarının yanı sıra Türkiye’de kamu idarelerinin yapısı ve personel sayısı dikkate alınmak suretiyle, İç Denetim Koordinasyon Kurulu’nun uygun görüşü üzerine, doğrudan üst yöneticiye bağlı kurum içerisinde istihdam edilen iç denetim birim başkanlıkları bulunmaktadır. Bu duruma ilişkin sorgulanan en önemli husus iç denetçilerin tarafsızlığı ve bağımsızlığıdır. Bağımsızlık, iç denetçilerin görev ve sorumluluklarını her türlü baskıdan uzak kalarak yerine getirebilmesidir. Bunun sağlanabilmesi için iç denetçilerin kurum üst yöneticileri ile iletişiminde yazılı kuralların esas alınarak profesyonelce ve etik kurallara uygun hareket edilmesi gerekmektedir. Denetçilerin hem programlama ve inceleme hem de raporlama aşamasında bağımsızlıklarını sağlayıcı kuralların geliştirilmiş ve uygulanıyor olması önemlidir. Denetim ve raporlama süreci sonundaki değerlendirmelerinden dolayı yargılanmayacağını bilen yani bağımsızlığını

sağlayıcı koşullar garanti altına alınan iç denetçiler, kendilerinden beklenen verimi ortaya çıkarabilecektir.

Öz değerlendirme, sosyal baskı, ekonomik çıkar, kişisel ilişki-samimiyet ve kültürel, ırksal, cinsiyet ve zihinsel temelli önyargıların ise, iç denetçilerin tarafsızlığına yönelik tehdit oluşturabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu unsurların etkilerine dikkat edilmeli ve denetçilerin denetimin kalitesinden ödün vermeden, başkalarının fikir ve telkinlerinden etkilenmeden çalışabilmesi için gerekli koşullar sağlanmalıdır. Özellikle iç denetçilerin fiziki imkânlarının, sosyal haklarının ve maddi olanaklarının iyi olması da bağımsızlık ve tarafsızlıkları için önem taşımaktadır.

Kurumlar, hem gelecek yönelimli çalışabilmek ve emin adımlarla ilerleyebilmek hem de maliyet, zaman ve kaynak israfını önlemek adına iç denetim sisteminin sağlıklı işleyebilmesi için gerekli koşulları oluşturmaktadır. Sistem bir gereklilik olarak kabul edilmeli ve kuruma sağlayacağı faydalar dikkate alınarak iç denetçilerin mesleki yetkinliklerini artırması ve bağımsızlık ile tarafsızlıklarını sağlayıcı düzenlemeler desteklenmelidir.

Kaynakça

- ACAR, İ. Atilla ve E. Ayşe ŞAHİN (2009). “Plan ve Bütçe İlişkisi Açısından İç Denetim”, *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran, S: 156. 83-103.
- AKBULUT, Yıldız (1999). “Meslek Ahlakı Kriterleri ve Muhasebe Mesleği Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, S: 1. C: 1. 125-143.
- AKSOY, Mehmet (2008). *Kamuda İç Kontrol&iç Denetim*, Ankara: Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını, Yayın No. 26.
- ANDERSON, Urton (2003). “Assurance and Consulting Services”, in. Jr.A.D., A.A. GRAMLING and S. RAMAMOORTI (Ed.), *Research Opportunities in Internal Auditig*, The Institute of Internal Auditors. 97-130.
- BOU-RAD, Giselle (2000). “Internal Auditors and A Value-Added Approach: The New Business Regime”, *Managerial Auditing Journal*, Bradford, C: 15 S: 4. 182-186.
- CAREY, Peter, Roger SIMNETT and George TANESWSKI (2000). “Voluntary Demand for Internal and External Auditing by Family Businesses”, *Auditing: A Journal of Practice&Theory*. Cilt 19. S: 37-51.
- CORAM, Paul, Colin FERGUSON and Robyn MORONEY (2008). “Internal Audit, Alternative Internal Audit Structures and the Level of Misappropriation of Assets Fraud”, *Accounting and Finance*. C: 48. 543-559.
- Denetim Sisteminin Etkinliğinin Artırılması ve Performans Denetimine Geçiş Alt Komisyonunca Hazırlanan Rapor. (2000). http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/56_DenetimSistemininEtkinligininArtirilmasi.pdf [25.03.2010] .
- ELİTAŞ, Cemal. (2004). “İç Denetçinin Verdiği Raporların Üst Yönetim Tarafından Değerlendirilmesi”, *Mali Çözüm Dergisi*. Ekim-Kasım-Aralık. S: 69. 220-238.
- ERKEN, H. (2009). “Denetimde ‘Bağımsızlık’ Kavramı”, *Denetim Dergisi*, S: 1. 16-27.
- GALLOWAY, David (2006), *Internal Auditing: A Guide for The New Auditor*, Second edition, Institute of Internal Auditors.
- GÖNÜLAÇAR, Şener (2007). “İç Denetimde Hedefler ve Beklentiler I.”, *Mali Hukuk Dergisi*, Temmuz-Ağustos. S: 130. 20-27.
- GÖSTERİCİ, Hüseyin (2006). “Kamu İç Mali Kontrol Sisteminde İç Denetimin Bağımsızlığı-Fonksiyonel Bağımsızlık”, *Vergi Dünyası*, Mart. S: 295. 177-187.
- INTOSAI (2009). *Internal Audit Independence in The Public Sector*, INTOSAI GOV 9140.
- “İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”. *Resmi Gazete*. Sayı: 26226. Tarih: 12.07.2006.
- KAGERMAN, Henning, William KINNEY ve Karlheinz KUTING ve Claus-Peter WEBER (eds.) (2008). *Internal Audit Handbook*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- MAUTZ, Robert K. ve SHARAF, Hussein A. (1964). *The Philosophy of Auditing*, American Accounting Association, Sarasota, FL.
- MEMİŞ, M. Ünsal. (2008). “Etkin ve Başarılı Bir İç Denetim İçin Gerekli Koşullar”, *Mali Çözüm Dergisi*, Ocak-Şubat. S:85. 75-91.
- MOELLER, Robert (2009). *Brink's Modern Internal Auditing*, 7th Edition, Canada: John Wiley&Sons.
- MUTCHLER, Jane F. (2003). “Independence and Objectivity: A Framework for Research Opportunities in Internal Auditing”, in BAILEY, Jr.A.D., A.A. GRAMLING ve S. RAMAMOORTI (Eds.), *Research Opportunities in Internal Auditig*. The Institute of Internal Auditors. 231-268.
- PRAWITT, Douglas F. (2003). “Managing the Internal Audit Function”, in BAILEY, Jr.A.D., A.A. GRAMLING ve S. RAMAMOORTI (Eds.), *Research Opportunities in Internal Auditig*, The Institute of Internal Auditors, 171-230.

- RAMAMOORTI, Sridhar (2003). "Internal Auditing: History, Evolution and Prospects", in BAILEY, Jr.A.D., A.A. GRAMLING ve S. RAMAMOORTI (Eds.). *Research Opportunities in Internal Auditig*, The Institute of Internal Auditors, 1-24.
- REDING, F.Kurt, Paul J. SOBEL, L. Urton ANDERSON, Micheal J. HEAD, Sridhar RAMAMOORTI, Mark SALAMASICK ve Cris RIDDLE (2009). *Internal Auditing: Assurance&Consulting Services*, 2nd Edition, The IIA Research Foundation.
- RITTENBERG, Larry E., Bradley J. SCHWIEGER and Karla M. JOHNSTONE (2008). *Auditing: A Business Risk Approach*. 8th Edition, Thomson South-Western.
- ÖNDER, M. Fahrettin (2008). *Türk Hukukunda İç Denetim ve Uluslararası Standartlara Uyum*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- ÖZEREN Baran (2000). İç Denetim Standartları ve Mesleğin Yeni Açılımları. <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/yayinicerik/aras08icdenetimstandart.pdf> [02.04.2009].
- SANDAL, Ahmet (2009). "Genel Bütçeli Kuruluşlarda ve Belediyelerde Yeni Uygulanmaya Başlanan Bir Denetim: İç Denetim", İller ve Belediyeler Dergisi, S: 733. Mayıs. 34-42.
- SAWYER, B.Lawrence, Mortimer A. DITTENHOFER, James H. SCHEINER, Anne GRAHAM and Paul MAKOSZ (2005). *Sawyer's Internal Auditing*, 5th Edition, Florida: The Institute of Internal Auditors.
- STEWART, J. ve N. SUBRAMANIAM (2009). "Internal Audit Independence and Objectivity: A Review of Current Literature and Opportunities for Future Research", http://www.griffith.edu.au/data/assets/pdf_file/0020/140555/2009-03-internal-audit-independence-and-objectivity-a-review-of-current-literature-and-opportunities-for-future-research.pdf. [11.09.2011].
- SUNITA, S.Ahlatw. ve D. Jordan LOVE (2004). "An Examination of Internal Auditor Objectivity: In HouseVersus Outsourcing", *Auditing. A Journal of Practice&Theory*. Eylül, C: 23, S:2, 147-158.
- UZUN, A. Kamil (2009). "Kamu Yönetiminde İç Kontrol ve İç Denetim Yaklaşımı", *Denetışim Dergisi*, S: 3. <http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/2010/%C4%B0%C3%A7%20Kontrol-Ali%20Kamil%20Uzun.pdf> [04.03.2010]
- YILANCI, Münevver (2006). İç Denetim, Ankara: Nobel Yayınevi.
- YILDIRIM, Murat (2005). "Uluslararası Son Gelişmeler Işığında Denetçinin Bağımsızlığı, 3568 Sayılı Yasa ve Türkiye'deki Durum", <http://www.muhasabetr.com/ozelbolum/006/> [18.05.2010].
- YILMAZ, Y. (2003). "Merkezi Hükümetin İç Denetim Standartları", *Mali Kılavuz*, Ocak-Mart, Yıl 5, S: 19, 116-121.
- ZWAAN, Laure de, Nava SUBRAMANIAM and Jenny STEWART (2008). "Enterprise Risk Management and Audit Committes: Implications for Internal Auditor Objectivity", http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCEQfjA-A&url=http%3A%2Fwww.afaanz.org%2Fopenconf%2F2008%2Fmodules%2Frequest.php%3Fmodule%3Doc_proceedings%26action%3Dview.php%26a%3DAccept%2Bas%2Bpaper%26id%3D378&ei=-kShT5eLLYvP4QTmhYDqCA&usg=AFQjCNG2fK6mkK-0tO3qC8_Sb3LR_p618Pg&sig2=LGHRH04qqTWNFFZ0r0guog. [03.05.2011].

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA REKABET POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Hasan SABİR*

Özet

Bu çalışmada, dünya ekonomisinde serbestleşme sonucunda ticaret ve rekabet politikası arasındaki ilişkilerin ve küresel rekabet sorunlarının önem kazanması ve buna bağlı olarak ortak rekabet kurallarının gerekliliği ve gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikası sorunları üzerinde durulmaktadır. Rekabet politikası rekabeti kısıtlayan şirketler arasındaki anlaşmalara, hakim durumun kötüye kullanılmasına, birleşmelere karşı uygulanmakla birlikte küresel rekabet politikasının yokluğunda rekabet politikası kuralları etkisiz kalabilecektir. Küreselleşmeyle birlikte anti-rekabetçi uygulamalar da artmaktadır. Serbest ticaret koşullarında küresel karteller ve küresel birleşmeler gibi küresel anti-rekabetçi uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Ticaretle ilgili uluslar arası rekabet problemleri giderek daha önemli hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin küresel karteller konusunda haklarını aramaları çok zordur. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler anti-rekabetçi uygulamalara karşı daha savunmasızdırlar. Gelişmekte olan bir ülke, gelişmiş bir ülkenin içinde yer aldığı bir karteli soruşturamaz ve bu kartelin merkezi olan ülkeye baskı yapamaz. Ayrıca gelişmiş ülkeler ihracat kartellerine toleranslı davranmak yoluyla gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine zarar vermektedirler. Tüm bu durumlara karşı ortak rekabet kuralları tesis edilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Ticarete ilişkin küresel sorunların başında küresel karteller, üçüncü ülkeleri etkileyen birleşmeler gelmektedir. Rekabet politikasına ilişkin küresel kuralların getirilmesi uluslar arası rekabet sorunlarının çözümünde önemli bir adım olacaktır. Sonuç olarak küresel rekabet politikası bu tür rekabet sorunlarına bir çözüm olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Politikası, Ticaret Politikası, Gelişmekte Olan Ülkeler

Abstract

In this study, it will be explained, because of globalization of trade, the line between trade and competition policies happened very important depending on necessarily of global competition policy and developing countries. In the era of competition policy against between cartels, mergers and abuse of market power but this rules will be ineffective in the absence of global competition policy. The developments like anti-competetive behaviours of firms

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, hasansbr@istanbul.edu.tr

increased in the process of trade globalisation. Because of free trade conditions, many global anticompetitive practices like global cartels and global mergers with international spillovers occur. Trade related international competition issues are getting important. In this context, developing countries have much bigger problems. A developing country would have more difficulties in pushing a developed country to cooperate in a cartel investigation against a cartel firm its own country origin. Consequently, global competition policy will be solution to those competition problems.

Keywords: Competition Policy, Trade Policy, Developing Countries

Giriş

Bu çalışmada, dünya ticaretinin serbestleşmesi ile küresel düzeyde ortaya çıkan rekabete ilişkin sorunlar, rekabet politikası kuralları çerçevesinde açıklanacaktır. Küreselleşen dünya ekonomisi koşullarında uluslararası piyasalarda gelişmiş ülkelere ait çok-uluslu şirketler, teknolojik üstünlükleriyle, pazar paylarıyla, ölçek ekonomileriyle ağırlıklarını hissettirmektedirler. Dünyanın tek bir pazar olma sürecine girmesinin, rekabet koşulları açısından, rekabeti hem arttırıcı hem de uzun dönemde tehdit edici etkileri ortaya çıkmıştır. Karteller, küresel birleşmeler gibi uygulamalar önceleri etkisini ağırlıklı olarak ulusal pazarlarda hissettirirken, küreselleşme ile birlikte dünyanın tek bir pazar olma sürecine girmesiyle tüm uluslararası ticareti etkiler duruma gelmişlerdir. Nitekim, bir çok ülkede faaliyet gösteren firmaların birleşmesiyle oluşan ve dünya ticaretini tek başına etkileyebilecek piyasa gücüne sahip olan küresel birleşmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Çok-uluslu şirketlerin karteller oluşturmalarının, hüküm sürdükleri ülkelerde doğuracağı rekabeti bozucu ve refahı azaltıcı doğrudan etkileri kadar, kendi aralarında birleşmelerinin de üçüncü ülkeler üzerinde önemli etkileri olabilmektedir. Tek tek ülkelerin rekabet otoriteleri, ülke sınırları dışında ve başka ülkelerin hukuki alanları içinde kalan bu gibi durumlar karşısında yetkisiz kalabilmektedir. Küreselleşen ekonomi koşullarında farklı ülkelerin rekabet politikaları ve ticaret politikaları önemli ölçüde çakışmaktadır. Rekabet politikasının uluslararası alanda karşılaştığı uluslararası sorunların, yeni uluslararası çözümler gerektirdiği, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı ve Avrupa Birliği başta olmak üzere çeşitli platformlarda tartışılmaktadır (Demir, 1998:48). Bu çerçevede, çalışmanın ilk bölümünde rekabet politikasının hedef aldığı rekabeti kısıtlayıcı uygulamalar ele alınacaktır. İkinci bölümde ise serbestleşen dünya ticaretinde rekabet ve ticaret politikası ilişkisi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde küreselleşen pazarlar için rekabet politikaları tartışılırken dördüncü bölümde bu konu geliştirmekte olan ülkeler bağlamında incelenecektir. Küresel ticaret süreci; ülkelerin mal akımlarının önündeki dış ticaret engellerini kaldırmalarını ve dünyanın tek bir pazar durumuna getirilmesini ifade etmektedir (Kazgan, 1997:70). Bu sürecin etkin bir biçimde işleyebilmesi için ülkeler arasında çeşitli alanlarda, özellikle de anti-rekabetçi uygulamalara karşı izlenecek politikalar konusunda işbirliğine gitmesine ihtiyaç vardır. Bunun en büyük nedeni, ticaretin serbestleştirilmesinin uluslararası pazarlarda kartelleşmenin önünü açtığının düşünülmesidir (Joekes and Evans, 2008:55).

Rekabet düzenlemeleri konusunda küresel düzeyde bir sistem kurulmadan serbestleşen dünya ticaretinin etkin bir biçimde işleyebileceği düşünülemez. Çünkü, dünya ticaretindeki bu serbestleşme süreci, ülkelerin rekabet politikaları arasında belirli bir derecede uyumlaşmayı ve bazı temel prensipler üzerinde uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır; bu konu gelecekteki ticaret görüşmelerinin de en başındaki gündemini oluşturacaktır (Rodrik, 1997:37).

Rekabet Kavramı ve Rekabet Politikası

Rekabet, pazar ekonomisinin zorunlu bir şartıdır. Serbest rekabet rejimi de pazar ekonomisi modelinin başka bir adıdır. Pazar ekonomisi rekabet ilkesine dayanır. Serbest rekabete dayalı bir ekonomi hem kaynakların etkin kullanımını sağlar, hem de rakip malların fiyatlarının düşmesine, pazarda daha büyük paya sahip olmak isteyen işletmelerin kalitelerini arttırmalarına yol açar. Serbest rekabetçi yapının getirdiği bu ekonomik yarış, ülke ekonomisinin sürekli ve dengeli bir biçimde gelişmesini sağlar. İktisadi anlamda rekabet; ekonomik faaliyette bulunanların daha iyiye ulaşmak, daha çok maddi imkâna kavuşmak için yarışması olup, pazar ekonomisi modelleri bu yarışmanın kurallarını ve biçimini ortaya koyarak rekabetin ahlaki yönünü de dikkate almıştır. Rekabet yasamızın 3. maddesinde de rekabet kavramı “rekabet, mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsle arasında özgürce kararlar verilebilmesini sağlayan yarışı ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır (4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun). Sayıları sınırlı olan üreticilerin birbirleriyle rekabet edecek yerde daha çok kazanmak için işbirliği yapmaları yani piyasadaki rekabeti kısıtlamaları ekonomik verimlilik ve tüketici refahı açısından rasyonel olmayıp, Devletin bu duruma rekabetin işleyişini sağlamaya yönelik müdahalesini gerektirir. Öyleyse, rekabet, insan doğasında var olan ve çıkarımı kollama eğilimi ile ilişkili bulunan bir davranışın belli bir piyasa modeli çerçevesinde düzenlenmiş biçimidir (Kılıçbay, 1985: 54).

Devletin, demokratik bir düzen çerçevesinde pazar ekonomisi ile ilişkilerinde düzenleyici bir işleve sahip olduğu görüşü, artık çağdaş devlet-ekonomi ilişkilerinde geniş ölçüde kabul gören bir yaklaşımdır. Piyasaların sağlıklı işleyişini sağlamak için gerekli düzenlemeleri zamanında yapan ve onlara uyulup uyulmadığını anında denetleyen bir kurum olarak devlet, ekonominin en önemli aktörüdür.

Klasik İktisadın kurucusu Adam Smith, “Ulusların Zenginliği” adlı kitabının “Malların Doğal ve Piyasa Fiyatları” isimli bölümünde, serbest rekabetin, piyasa fiyatlarının çekim merkezleri olarak nitelendirilebileceğimiz doğal fiyatlara yönelmesindeki rolünü incelemektedir. Smith, piyasaya ilişkin bilgilerin herkese açık olduğu, piyasaya girişin serbest olduğu ve firmaların aralarında anlaşmalar yapmadığı bir ortamda gerçekleşebilecek bir serbest rekabet kavramı ortaya koymuştur. İlk olarak Smith tarafından sistematik bir biçimde ortaya konulan serbest rekabet, malın fiyatının arz ve talebe göre belirlendiği ve faaliyet gösterenlerin kişiliklerinden bağımsız bir piyasa şeklindedir. Smith'e göre, serbest rekabet fiyatı uzun dönemde elde edilebilecek en düşük fiyattır. Bunun anlamı, serbest rekabet fiyatının her durumda alıcıdan alınabilecek ya da vermeye razı olduğu düşünülen en yüksek, satıcıların ise genel olarak kabul edebilecekleri ve aynı zamanda işlerini sürdürebilecekleri en düşük fiyat olmasıdır (Smith, 1997: 61).

Ancak, Adam Smith “Ulusların Zenginliği” kitabında malların doğal ve piyasa fiyatlarını incelediği bölümde, her malın piyasa fiyatının serbest rekabet fiyatına çekilmesini engelleyecek bazı faktörlerin de ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Bunlardan en önemlisi olarak da satıcılar arasında gerçekleşebilecek işbirliğine dikkati çekmiştir. Smith, iş çevrelerinin tümüyle özgür bırakılmalarını savunmamaktadır. Çünkü, işadamlarının kamu aleyhine kendi çıkarlarını kollamak eğiliminde olduğunun farkındadır. Smith, aynı ticaret kolunda çalışan esnafın zaman zaman bir araya gelebileceğini ve böyle bir toplantının ise çoğunlukla kamu aleyhine bir komplo veya aralarında anlaşarak fiyatları yükseltmek için bir sözleşme yapılmasıyla son bulacağını vurgulayarak bu konuda devletin sorumluluğuna işaret etmektedir. Görüldüğü gibi, Smith, kapitalistlerin aslında rekabeti sevmediklerini dolayısıyla rekabeti ön-

lemenin yollarını aradıklarını ileri sürerek, çözümü, devletin fırsat eşitliğini güvence altına alarak rekabet ortamını geliştirmesinde görmüştür (Alada, 2000: 162).

Smith'in serbest rekabet kavramı zaman içinde geliştirilmiş ve Neoklasik İktisadın "tam rekabet" kavramını mükemmel bir biçimde formüle etmesiyle sonuçlanmıştır. Tam rekabet kavramının en önemli varsayımlarından biri piyasada bulunan firmaların malın fiyatını etkileyemeyecek kadar çok olmalarıdır. Böylece, rekabet kavramında ortaya çıkan değişimin en önemli sonucu üretilen malların fiyatlarının, firmalar açısından parametre durumuna gelmesi ve firmaların ürettikleri malın piyasa fiyatını veri olarak almak zorunda kalan fiyat-alıcıları olmalarıdır. Tam rekabet modeli, klâsik iktisatta, arz ve talep yasasının özü olarak görülür ve rekabet politikası içinde, endüstri yapısının tam rekabet idealinden uzaklaşmasına engel olmak için, devleti rekabeti koruma, destekleme gayreti içine yönlendirir (Atiyas, 2001: 4).

Pazar ekonomisindeki rekabet, arz-talep kanunu ve fiyat mekanizması birbirine bağlı, birbirinden ayrılmaz koşullardır. Arz-talep kanunu ve otomatik fiyat mekanizması ancak rekabet koşulları içinde işler. Piyasada belirli bir mal aranılındanda daha çok bulunursa, rekabet, bu malın fiyatını düşürür. Düşük fiyat tüketimi çoğaltırken, öte yandan üretimi azaltır. Böylece rekabet, arz ve talep arasındaki dengeyi fiyat mekanizması aracılığıyla otomatik olarak kurmaktadır. Rekabet sayesinde piyasaların tekeller tarafından kapatılması önlenir. Bu sayede, tüketiciler korunurken çalışanların istismarı önlenir (Güran, 1989: 116).

Rekabet mevzuatının hedef aldığı rekabet kısıtlamaları başlıca üç biçimde oluşmaktadır. Birincisi, rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalardır. Girişimcilerin birbirleriyle anlaşarak kendi iradeleriyle rekabeti kısıtlamaları olan kartel anlaşmalarıyla, hukuki ve iktisadi varlıklarını koruyan teşebbüs veya teşebbüs birlikleri, belirli bir malın üretimi, pazarlanması ve fiyatı ile ilgili ortak bir tutum içine girerler (Özsunay, 1985:7). Örneğin, aynı malı üreten iki üreticinin önümüzdeki yıl için fiyatları belirli bir oranda arttıracaklarına ilişkin yapacakları bir anlaşma rekabeti bozar ve böyle bir sözleşme bu işletmelerin aralarında fiyat karteli kurdukları anlamına gelir.

Diğer bir durum ise tekellerdir. Tekellerin rekabeti kısıtlayıcı etkisi; tekelin bir piyasa içinde ileriye doğru, yani müşterilerine karşı ya da geriye doğru yani kendi hammaddesini karşıladığı kişilere karşı piyasa koşulları açısından bağımsız hareket etme gücüne sahip olmasından ileri gelir. Bu durumda tekelin kararları başka kişilerin özgürce karar vermelerini engeller. Ancak, burada rekabet kuralları açısından, tekelin kendisinin, sırf tekel olduğu için rekabet kurallarını ihlal ettiği anlamı çıkarılmamalıdır. Rekabet kuralları tekeli tekel olduğu için değil, tekel gücünü kötüye kullanması halinde cezalandırmaktadır. Bu konuda, rekabet kurallarının hedef aldığı tekel kavramının, mikroiktisadın tek bir satıcı firmanın faaliyet gösterdiği "pür tekel" kavramıyla sınırlı olmadığını belirtmek de yararlı olacaktır. Aslında, realitede ne tam rekabet koşullarına, ne de türdeş bir malın sadece tek bir satıcısının bulunduğu "pür tekel" durumuna pek rastlanmaz. Bir piyasanın tekelleştiğine dair en önemli gösterge, söz konusu piyasada tek bir satıcının faaliyet göstermesi değil; bir firmanın ilgili piyasanın önemli bir kısmını kontrol etme yeteneğine yani tekel gücüne ulaşarak, piyasadaki fiyat veya miktar ikilinden herhangi birini, diğer oyunculardan bağımsız olarak belirleyebilmesidir.

Rekabet politikasının üzerine odaklandığı ve bunlara karşı çeşitli kurallar geliştirdiği üç temel firma davranış tipi; piyasada rakip firmalar arasındaki, üretimi veya fiyatları belirlemeye ya da pazarları paylaşmaya yönelik rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalar (kartel anlaşmaları), birleşmeler ve piyasa hakimiyetinin kötüye kullanılmasıdır.

Görüldüğü gibi, rekabet kuraları hem rekabeti kısıtlayan firmalar arasındaki anlaşmalara hem de piyasa hakimiyetinin kötüye kullanılmasına karşı hükümetler tarafından konulan kurallar bütünüdür.

Serbestleşen Dünya Ticaretinde Rekabet ve Ticaret Politikası İlişkisi

Tam rekabet piyasası en genel anlamıyla, piyasada firmaların giriş ve çıkış engeline takılmadan piyasa fiyatının üstünde bir fiyat belirleme gücünün olmadığı bir piyasa türü olarak tanımlanabilir. Gerçek dünyada bu ideal duruma pek rastlanmamakla birlikte devletin rekabet politikasına ilişkin görevi firmaları sanki tam rekabet piyasasında faaliyet gösteriyormuş gibi davranmalarını sağlayarak, rekabetin olabildiğince işlenmesini sağlamaktır (Joeles and Eavans, 2008:3). Modern anlamda rekabet yasası ilk kez 1890 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkarılarak bu yasayla, özellikle firmaların kartel firmalarından farklı olarak uydu firmalar haline geldiği tröstleri yasaklamak amaçlandı. Tröstler özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde doğmuş ve gelişmişlerdir. Bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri rekabet politikası antitröst politika olarak da isimlendirilir. Ancak Amerikan rekabet kurallarında, Amerikan çıkarları bakımından, dış pazarlara yönelik rekabet sınırlamalarına yeşil ışık yakılmıştır (Özsunay, 1985: 12). Karteller ise Almanya'da gelişmiş ve genellikle fiyat belirleyen karteller olarak ortaya çıkmıştır (Kuyucuklu,1995:268). Savaş sonrasında ise Alman Kartel Hukuku özellikle savaşta kazanan ülkelerce belirlenmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması da Avrupa'da rekabet hukukunun gelişmesinde etkili olmuştur.

Kartel, aynı dalda çalışan iki veya daha fazla işletmenin rekabeti azaltmak ya da ortadan kaldırmak için hukuki bağımsızlıklarını yitirmeden yaptıkları anlaşma ile oluşturdukları tekeli birliktir (Mucuk, 1987:53). Birden çok teşebbüsün, piyasayı kontrol etmek ve rekabeti kısıtlamak için yaptıkları anlaşmalara da kartel anlaşmaları adı verilmektedir. Kartel anlaşması, belirli bir malın üretimi, pazarlanması ve fiyatının belirlenmesi gibi konuları içerir (Özsunay, 1985:12). Kartel anlaşmalarıyla, rekabet sınırlandırıldığı, pazara etkide bulunduğu ya da pazarda üstünlük sağlandığı için, pazar ekonomisine dayalı sistemlerde, kartel anlaşmaları ve kararları, ilke olarak, geçersiz sayılmışlardır. Kartelin pazarda güçlü ve etkili olabilmesi için, katılan işletmelerin söz konusu malın piyasa üretiminin büyük bir bölümünü ellerinde bulundurmaları gerekir. Böyle bir durumda, rakiplerin rekabet gücü olmaz; ya kartelin aldığı kararlara kendileri de uyarlar ya da piyasadan çekilmek zorunda kalırlar.

Birden çok teşebbüsün faaliyet gösterdiği bir piyasada, teşebbüslerin elde etmekte oldukları karları arttırmaları, piyasayı kontrol edebilmelerine bağlıdır. Aynı piyasada faaliyet gösteren firmaların, kartel anlaşmaları ile, fiyatı veya üretim miktarını kontrol etmeleri ya da piyasayı belirli coğrafi bölgelere ayırmaları karlarını maksimize etmekte çok etkili bir yöntemdir. Her ticari teşebbüs uzun dönemde karını maksimize etmek ve tekeli firma gibi fiyat belirleme gücüne ulaşmak ister. Birden çok teşebbüsün faaliyet gösterdiği bir piyasada, fiyatın tekel fiyatı düzeyine yükselmesi, teşebbüslerin anlaşmış olmaları koşuluna bağlıdır. Teşebbüslerin bir kartel oluşturarak satış fiyatını tespit etmeleri ve fiyat rekabetini ortadan kaldırmaları karlarının artmasını sağlayacaktır. Kartele üye olan firmalar, tekel durumunda olan firma gibi dışarıya karşı tek vücut olmaktadır.

Firmaların kartel şeklindeki işbirliğinde sermayeler birleştirilmemektedir, sadece belirli bir amaç için sermaye güçlerinin birlikte kullanılması söz konusudur. Kartelde tröstlerden farklı olarak, işletmeler hukuki ve iktisadi bakımdan bağımsızlıklarını korumaktadırlar. Kartele giren işletmelerin amacı, kartel dışındaki firmalara karşı rekabet güçlerini kuvvetli tutmak,

üretim miktarları, satış bölgeleri, fiyatlar gibi konularda pazarda hakim olmak ve satışlarını maksimum düzeye çıkarabilmektir. Bir kartele giren firma, onun ortak fiyat ve üretim politikasını da benimser. Karteller, anlaşma konuları bakımından fiyat kartelleri, satış kartelleri ve kota kartelleri biçiminde sınıflandırılabilir. Fiyat kartelinde fiyatları birlikte saptayarak, satış kartelinde satış bölgelerini paylaşarak, kota kartelinde ise arz miktarını bu kotalar dâhilinde sınırlayarak ana amaçlarına ulaşmaya çalışırlar.

Karteller ulusal veya uluslararası kartel olabilirler. Aynı endüstride ancak farklı ülkelerde faaliyet gösteren bir grup teşebbüsün rekabeti sınırlandırmak için aralarında anlaşma yapmalarıyla uluslararası karteller ortaya çıkmaktadır (Kreinin,1995:148). Uluslararası karteller uluslararası piyasa hakimiyeti sağlamak amacıyla kurulmaktadır. Uluslararası piyasa hakimiyeti ise serbest ticareti engellemektedir. Çünkü, çok uluslu karteller, fiyat tespitleri ile devletlerin gümrük tarifelerinin sonuçlarını doğurabilirler.

Karteller, birkaç firma arasındaki mevcut rekabeti ortadan kaldırarak tekelleşmeyi amaçladığından, hükümetler tarafından tüketiciyi sömüren kuruluşlar olarak değerlendirilir. Karteli oluşturan firmalar fiyat, satış koşulları, pazarların paylaşılması ve her birinin üreteceği mal miktarı gibi temel ticaret konularında anlaşmış olarak tüketicinin karşısına çıktıklarından, tüketicilerin ilgili malların rekabet değerlerinin çok üstünde bir bedel ödemesine sebep olurlar. Bu yüzden de modern kapitalist ekonomilerde kartelleşmeye karşı yasal düzenlemeler vardır. Ancak, kartelleşmeye karşı hükümet politikaları her zaman olumsuz yönde olmamıştır. Özellikle, ihracat alanındaki karteller hükümetler tarafından destek görmektedir. İhracat karteli adı verilen bu uygulamada, ulusal pazarda birbirleriyle rekabeti sürdüren firmaların dış pazarda birlikte hareket etmeleri öngörülür; yani pazar ayrımı söz konusu olup, dış pazarlarda büyük ölçekli pazar gücü yaratılması amaçlanır (Bağrıaçık, 1983:18).

Küresel Pazarlarda Rekabeti Düzenleyici Yaklaşımlar

Özellikle 1980'lerin sonundan itibaren, anti-rekabetçi uygulamalara karşı çok-taraflı disiplinler geliştirilmesine yönelik giderek artan bir ihtiyaç ortaya çıkmış ve bu yönde politikalar ve kurallar oluşturulması için çeşitli platformlarda çağrılar yapılmıştır. Buna gerekçe olarak ise, küresel çok-uluslu şirketler tarafından tatbik edilen piyasa gücünün ancak küresel bir rekabet uygulaması ile denetlenebileceği gösterilmiştir (Hoekman, 1997:1). Gerçekten de, günümüzde, rekabet alanında uluslararası işbirliği giderek önem kazanmaktadır. Bölgesel ticaret anlaşmalarında ve Dünya Ticaret Örgütü'nün çalışmalarında rekabet politikasına verilen bu önemi farketmek mümkündür. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticaretteki liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiştir. Artan ticaret ve yatırım hacmi son derece keskin bir rekabete yol açınca, şirketlerde kartelleşme ve rekabete aykırı uluslar-ötesi birleşmelere yönelme eğilimi ortaya çıkmıştır (Kiely,1998:46). Bağımsız firmalar arasındaki anti-rekabetçi işbirliği uygulamalarına ve bunların uluslararası ticarete yaptığı etkilere ilişkin vurgu, özellikle 1980'li yıllarda artmaya başlamış, bu konuda ilk sistemli çalışmalar OECD bünyesinde başlatılmıştır (OECD, 1984:11)

Ticari engellerin kaldırılmasının, yabancı rakiplerin pazara girişlerini sağlamaya yönelik rekabet politikalarının uygulanmasıyla tamamlanması, bu bağlamda, ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırımlar-ulusal rekabet politikası ilişkilerinde bir yakınlaşmanın sağlanması. Doğrudan yabancı yatırım sonrasında, ulusötesi şirketlerin davranışı rekabeti arttırıcı olduğu takdirde, sözkonusu yatırımlar, endüstri performansının dinamik ve statik etkinliğinin ve tüketici refahının arttırılması açısından önemli faydalar getirebilir. Bununla birlikte, ulusö-

tesisi firmaların girişiyle, sözkonusu ülkenin piyasalarındaki anti-rekabetçi firma davranışlarının artması da muhtemeldir. Küresel birleşmelere ilişkin olarak bazı temel konularda uluslararası kuralların geliştirilmesi ve bu doğrultuda ortak politikaların uygulanması. Birleşme politikası, rekabet politikasının önemli bir parçasıdır ve dünya ticaretinin liberalizasyonu ile arasında yakın bağlar vardır. Küresel kartellere karşı küresel işbirliğinin ve rekabet politikaları arasında yakınlaşmanın sağlanması; bu çerçevede gelişmiş ülkelerin ihracat karteli uygulamalarının da kartel yasağı çerçevesinde değerlendirilmesi. Doğaldır ki, bu durum çoğu gelişmiş ülke tarafından tasvip edilmeyecektir. Çünkü, ihracata dönük olarak kurulan küresel bir kartel veya tekelin, üretimi kısıp fiyatları yükseltme stratejisi, bir bütün olarak dünya refahını azaltsa bile, bundan en çok zarar görenler yabancı tüketiciler olacaktır. Burada, anlaşılacağı gibi, küresel refah ve ulusal refah arasında bir ikilem ortaya çıkacaktır. Rekabet politikası dünya ekonomilerinin küreselleşmesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla, rekabet politikası alanında küresel bir yaklaşımın benimsenmesi oldukça önemlidir. Küreselleşmenin sağladığı yararlardan daha çok pay alabilmek için, daha fazla gelişmekte olan ülke tüm sektörleri serbestleştiren, devlet mülkiyetindeki işletmeleri özelleştiren ve rekabet yasaları ile politikaları getiren ekonomik reform paketleri kabul etmektedir. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, farklı rekabet sistem ve politikalarının ortaya çıkışı ve uluslararası rekabet problemlerindeki artış, rekabet politikası konusunda küresel bir yaklaşımı da zorunlu kılmıştır. İkili işbirliğinin yanında, bu zorlukları çoktarafli forumlarda ele almak için de çabalar sarf edilmektedir. Dünya Ticaret Örgütü ve OECD gibi kuruluşlar son yıllarda inceleme çabalarını çoğaltmışlardır. Avrupa Birliği Rekabet Konulu Bir Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması talep etmektedir (Hanlı, 2001:28). 14 Aralık 1960 tarihinde, Paris’de imzalanan anlaşmayla kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), ekonomik gelişme yolunda uluslararası alanda, işbirliği yapılması amacına ulaşmak için çalışmalar yapan bir kuruluştur. Teşkilatın gerçekleştirmek istediği hedeflerden birisi de, OECD ülkeleri arasında uluslararası ticareti etkileyen rekabeti sınırlayıcı uygulamaları kontrol etmektir ve bu alanda pek çok tavsiye kararı kabul edilmiştir. Bu tavsiye kararlarının çıkmasına yol açan ve üye ülkelerde de benimsenen düşünceye göre, rekabeti sınırlayıcı uygulamalar, ekonomik büyüme, ticaretin genişlemesi ve diğer ekonomik hedeflerin gerçekleşmesine bir engel teşkil etmektedir ve kaldırılmalıdır.

Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ise rekabet politikası üzerine çalışmalar, Dünya Ticaret Örgütü’nün 09-13 Aralık 1996 tarihlerinde Singapur’da yapılan ilk Bakanlar Konferansı (Demir, 1998:48) ile başlamıştır. Piyasalardaki rekabet koşulları, genel olarak rekabet politikası ismi verilen uygulamalarla düzenlenir. Daha çok yerli esaslara dayalı olan rekabet politikaları hızla uluslararası politikalar haline dönüşmektedir. Çünkü, rekabeti tehdit eden anti-rekabetçi uygulamalar bugün çoğunlukla farklı ulusların firmalarının biraraya gelmesiyle oluşan teşebbüslerce gerçekleştirilmektedir; bu durum, rekabet politikaları sorununun küresel ticaret görüşmelerinin öncelikli gündemine girmesinin temel nedenidir Richardson, 1998:181). Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyelerine bir rekabet politikasına sahip olmaları konusunda herhangi bir zorlama yoktur. Ancak, Dünya Ticaret Örgütü üyelerinin çoğunun zaten rekabet yasası bulunmaktadır. Buradaki esas problem ise, ulusal rekabet yasaları arasında farklılıkların olması ve bunların da uluslararası ticareti etkilemesidir. Çoğu üye ülkede rekabet yasası ve politikası bulunmakla birlikte, daha şeffaf ve istikrarlı bir uygulama gerekmektedir. Mevcut rekabet uygulamaları arasında uyumun olmaması ve ihracat kartelleri gibi, rekabet politikasından muaf tutulan uygulamaların çokluğu, dünya ticaretini kısıtlamaktadır.

Dünya ticaretinin çoğu tam rekabet piyasalarında çalışan bağımsız firmalar arasında gerçekleşmemektedir. Aksine, firmalardan bir kısmı küresel piyasa gücüne sahip olacak kadar büyüktür. Böyle durumlara karşı uygulanacak rekabet kuralları da küresel olmalıdır (ulusal bazda piyasa gücüne sahip firmaları denetlemeye yönelik olarak organize olmuş rekabet kurumlarının küresel piyasa gücüne sahip firmaları nasıl denetleyeceği önemli bir problem teşkil etmektedir). Son olarak, firmalar tarafından ihracata yönelik olarak kurulan kartellere tolerans gösterilmesi ve bunlara karşı çok-taraflı disiplinlerin olmaması da ihtilafli bir durum oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, rekabet politikasına ilişkin uluslararası gündem, Dünya Ticaret Örgütü'nün 9-13 Aralık 1996 tarihlerinde Singapur'da yapılan ilk Bakanlar Kurulu Konferansı'nda kabul edilen deklarasyonla oluşmuştur (WTO, 1997:2). Bu deklarasyonda bakanlar, özel teşebbüslerin anti-rekabetçi davranışlarına karşı izlenebilecek rekabet politikaları ve rekabet ile ticaret arasındaki ilişkiler konusunda çalışmalar yapmak üzere bir çalışma grubu oluşturulmasında mutabık olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, bu çalışmalar sonucunda, gelecekte, uluslararası ticarete rekabet kurallarını düzenleyen yeni bir çok-taraflı anlaşma yapılması muhtemel bir gelişme olacaktır. GATT'ın kurulmasından bu yana yapılan çok-taraflı ticaret görüşmeleri sonucunda tarifeler düşük düzeylere inmiş, bunun neticesinde de dünya ticaret hacminde büyük bir artış gerçekleşmiştir. Ancak, buna bağlı olarak sınır-ötesinde faaliyette bulunan firmalarda ve sınır-ötesine taşan anti-rekabetçi uygulamalarda da artış olmuştur. İşte bu gelişmeler, uluslararası alanda zorlayıcı rekabet kuralları ve işbirliği mekanizması düzenlenmesi konularını Dünya Ticaret Örgütü'nün gündemine taşımıştır. Ancak, bu konuda, özellikle Avrupa Birliği (AB)'nin girişimlerinin etkili olduğunu belirtmemiz gerekir. AB, Singapur Bakanlar Konferansı hazırlıkları sırasında "Dünya Ticaret Örgütü'nde rekabet kurallarına ilişkin uluslararası bir çerçeve oluşturulması imkanlarını araştırmak üzere bir çalışma programı başlatılması" teklifini de içeren aşağıdaki önerileri getirmiştir (Demir, 1998:48-72).

- Uluslararası ticareti kısıtlayan anti-rekabetçi uygulamalar uluslararası standartlar getirilerek tanımlanmalı, DTÖ üyesi ülkelerin rekabet politikası alanındaki rejimleri gözden geçirilmeli, bu alandaki gelişmeler değerlendirilmelidir;
- Bütün DTÖ üyesi ülkelerin ulusal rekabet politikalarını oluşturmaları konusunda bireysel taahhütleri alınmalıdır;
- Rekabet politikasının uygulanması ile ilgili olarak rekabet kuruluşları arasındaki işbirliğinin Dünya Ticaret Örgütü'nce ne şekilde desteklenebileceği konusu ele alınmalıdır. Ulusal rekabet kuruluşları arasında işbirliği mekanizması kurulmalıdır;
- Ülkelerin idari uygulamalarında ve ilgili mevzuatında uluslararası düzeyde kabul edilebilecek temel prensipler tanımlanmalıdır;
- Son aşamada ise, rekabet politikası alanında oluşturulacak çok-taraflı kuralları uyulmasını sağlayabilmek için DTÖ uyumsuzlukların çözümü mekanizmasına ne ölçüde başvurulabileceği belirlenmelidir.

Görüldüğü gibi, Avrupa Birliği önerileri açık bir şekilde, rekabete uluslararası standartlar getirmeye yönelik önerilerdir.

Rekabete İlişkin Küresel Sorunlar ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Rekabet Politikasının küresel sorunları çözememesinin en önemli nedeni; rekabet politikasının ülke sınırları içindeki sorunların çözümüne yönelik olmasıdır. Kısaca, rekabet politikası ülke sınırları içindeki, ticaret politikası ise diğer ülkeler ile ticari ilişkilerdeki rekabetle ilgilidir. Rekabet politikasında, teşebbüslerce girişilen tekelleşme, fiyat belirleme, şirket birleşmeleri gibi uygulamalar ve anlaşmazlıklar ulusal rekabet hukukuna tabidir. Ayrıca rekabete ilişkin küresel sorunların oluşmasının nedenleri arasında özellikle Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletlerinin bu konudaki farklı tutumları rol oynamaktadır. Avrupa Birliği bütün Dünya Ticaret Örgütü üyelerinin rekabet yasası çıkarmasını isterken Amerika Birleşik Devletleri rekabet hukukunu uluslararası bir rejime tabi kılmak istememektedir. Ayrıca bunun bir nedeni de Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle ihracat kartellerine olumlu bakmasıdır. Alcoa firması devletin de desteğini alan küresel bir alüminyum karteli kurmak istediği zaman, hükümette yer alan Stiglitz “piyasa ekonomilerinin işleyişini sağlayan rekabettir. Karteller Amerika Birleşik Devletlerinde yasal değildir ve küresel olarak da yasal olmamaları gerekir” diyerek kartelet karşı çıkmıştır. (Stiglitz, 2002:199).

Sınır-ötesi anti-rekabetçi uygulamalar ve bunlara ilişkin olarak ortaya çıkan uluslararası ihtilafların ikinci yönü teşebbüslerarası küresel birleşmeler konusunda ortaya çıkmaktadır. Küresel ticaretin ortaya çıkardığı olgulardan birisi de küresel birleşme hareketidir. Son yıllarda, küresel şirket birleşmelerine ilişkin olarak ülkeler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlaşmazlıkların temel noktaları, meydana gelen birleşmenin diğer ülkelerdeki rekabet koşullarını olumsuz yönde etkilemesidir. Söz konusu mergerin, merkezinin bulunduğu ülkedeki rekabet otoritesi tarafından onaylanması, problemi ortadan kaldırmamakta, çünkü başka bir ülkenin rekabet otoritesi bu karara karşı çıkabilmektedir. Uçak üreten iki Amerikan firmasının (Boeing ve McDonnell Douglas) birleşmesine AB Komisyonu karşı çıkmış ve söz konusu birleşme kurulduğu takdirde bu firmaların Avrupa Birliği'ndeki faaliyetlerine yaptırım uygulayacağını açıklamıştır. Küresel birleşmelere ilişkin uyumsuzluklar daha çok Amerika Birleşik Devletleri ve AB arasında ortaya çıkmaktadır. Ancak, A.B. veya Amerikan firmaları arasındaki birleşmelerin sadece bu bölgelerde değil, dünyanın her tarafındaki rekabet koşulları üzerinde etkilerde bulunacağı muhakkaktır. Ancak, böyle bir birleşmeye karşı, siyasi olarak fazla etkinliğe sahip olmayan gelişme yolundaki ülkelerin, rekabet otoritelerinin tek başlarına yaptırım uygulamasının veya yasaklama getirmesinin birçok sebepten ötürü mümkün olmadığı da açıktır. DTÖ bünyesinde de henüz böyle uygulamalara karşı herhangi bir kural ya da çok-taraflı bir disiplin oluşturulmadığı için, bu tür birleşme uygulamalarının şikayet edilebileceği veya engel olunabileceği bir mekanizma yoktur. Gelişmekte olan ülkeler kartel oluşturan çok uluslu şirketlere karşı büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Özellikle gelişmiş ülke firmalarınca kurulan ihracat kartellerinde bu durum ortaya çıkmaktadır. İhracat kartellerine iç piyasayı değil de, dış piyasaları etkiledikleri için, neredeyse tüm ülkelerin rekabet kanunlarında istisna tanınmıştır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik ve politik ağırlığı rekabet hukuku konusunda uluslar arası hükümler olmamasına rağmen etkili olmaktadır. Avrupa Birliği ise Amerikan hava taşımacılık şirketi olan Boeing ve McDonnell-Douglas şirketlerinin birleşmelerine itiraz edebilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikası kurallarına uyumlandırılması konusuna gelirse, rekabet politikası konusunda küresel düzenlemeler yapılırken gelişmekte olan ülkelerin kendine özgü durumları göz önüne alınarak, rekabet politikasının önemli bir kısmını oluşturan birleşme denetimi konusunda daha esnek davranılmalıdır yani gelişmekte olan ülke-

lerdeki işletmelerarası birleşmelerin denetiminde daha toleranslı davranılmalıdır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma sürecinin başlarında, bir an önce sanayileşmenin, rekabeti sağlamaktan daha önemli olduğunu, dolayısıyla bu süreçte rekabet politikası düzenlemelerinin kendileri için öncelikli olmadığını ifade etmektedirler. Gerçekten de gelişmekte olan ülkelerin yapısal sorunları rekabet politikalarının, gelişmiş ülkelerin rekabet politikaları ile aynı olamayacağını destekler niteliktedir. Zira gelişmiş ülkelerde, tüketiciler için düşük fiyatın sağlanması rekabet politikası için önemli bir hedef iken, gelişmekte olan ülkeler için temel hedef kalkınmadır; üretimin uzun vadede büyümesini sağlamaktır. Öte yandan kalkınma için yatırımın da yüksek oranda olması gerekir. Yatırımın yüksek olması için girişimcilerin yatırım eğiliminin teşvik edilmesi zaruridir. Ancak, rekabet sonucunda elde edilecek kârın düşük olması yani rekabetin artmasının aşırı karları ortadan kaldırarak işletmeleri normal kar ile çalışmaya zorlaması gelişmekte olan ülkelerde yatırım eğilimini kıracaktır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler için çok yoğun rekabet, rekabetin çok az olması kadar zararlıdır. Bu ülkelerin ihtiyacı, yatırım eğilimini ortadan kaldıracak kadar yoğun bir rekabet değildir. Gelişmekte olan ülkeler kalkındıkça rekabet düzenlemelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Rekabet yasasına sahip ülke sayısındaki artışı gösteren aşağıdaki grafik, gelişmiş ülkelerin zaten rekabet yasasına sahip olduklarını, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin siyasi rejimlerinin değişmesiyle beraber rekabet sistemlerini kurmaya başladıklarını, gelişmekte olan ülkelerin de özellikle 1980'lerden itibaren hızlı bir biçimde rekabet mevzuatlarını oluşturduklarını göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde özellikle üretimde önemli yer tutan küçük ve orta boy işletmelerin piyasadaki faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir rekabet politikası izlenmesi yararlı olacaktır. Öte yandan gelişmiş ülkelerde rekabet politikasının önemli bir kısmını oluşturan işletmelerarası birleşmelerin denetlenmesi konusu, gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikalarında daha esnek ve toleranslı bir biçimde yer alabilir. Çünkü küreselleşme sonucunda keskinleşen rekabet ortamında gelişmekte olan ülke firmalarının optimum ölçeğe ulaşmaya kadar birleşmeleri ekonomik etkinlik ve verimlilik açısından, en önemlisi gelişmiş ülkelerin firmaları ile rekabet edebilmeleri bakımından önemli olacaktır. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde rekabet politikasının hiç olmaması durumunda; tekelleşmenin, kartelleşmenin olacağı, tekellerin ve kartellerin de üretimi kısıp fiyatları arttıracaklarını düşünecek olursak gelişmekte olan ülkeler için rekabet politikası önemli bir konudur, ancak burada gelişmekte olan ülkelerde maksimum bir rekabetin değil, optimum bir rekabetin hedeflenmesi daha yararlıdır (Sabir, 2012:88).

Sınır-ötesi anti-rekabetçi teşebbüs uygulamalarına karşı küresel bir disiplinin nasıl oluşturulup uygulamaya geçirileceği konusunda çeşitli yöntemler önerilebilir. Doğrudan doğruya uluslararası bir rekabet anlaşmasının imzalanması bu konuda gerçekleşmesi en zor bir yaklaşım olarak görülmektedir. Ortak rekabet politikalarının bölgesel entegrasyonlar yoluyla yaygınlık kazanması ve daha sonra bu entegrasyonların aralarında yapacakları anlaşmalarla rekabet standartlarının küreselleşmesi daha kolay bir stratejidir.

Sonuç

Bu çalışmada, rekabete ilişkin olarak uluslararası alanda karşılaşılan sorunlar, gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki problemleri ve rekabet politikası ve ticaretin serbestleşmesi arasındaki ilişki ele alınmaya çalışılmıştır. Küreselleşme eğilimleri ile birlikte iç piyasa ve dış piyasa arasındaki ayırım giderek belirsizleşmiş, bunun sonucunda da, günümüzde rekabet politikası ve ticaret politikası arasındaki önemli ilişkiler ortaya çıkmıştır. Çalışmada bahsedildiği gibi ticaretin küreselleşmesi ve rekabet politikası düzenlemeleri paralel

gitmesi gereken süreçlerdir. Aksi halde ticaretin serbestleşmesinin sonuçlarından birisi de küresel karteller olacaktır. Dünya ekonomisinin serbestleşmesiyle birlikte küresel karteller ve birleşmeler gibi rekabete ve rekabet politikasına ilişkin uluslararası sorunlar ağırlık kazanmaktadır. O nedenle, rekabet otoritelerinin, rekabete ilişkin uluslararası sorunları yakından izlemeleri ve bu alanda uluslararası işbirliği arayışları içinde olmaları gerekmektedir.

Bu konudaki diğer önemli bir nokta ise ihracat kartelleridir. İç piyasalarında kartellere karşı ağır yasaklar getiren ülkeler ihracat kartellerine hoşgörülü yaklaşmaktadırlar. Üstelik ihracat kartelleri karşısında rekabet otoriteleri çaresiz kalmaktadırlar çünkü gerek yetki açısından gerekse kartel faaliyetlerinin kanıtları ülke dışında olduğundan bir ülkenin rekabet kurumunun başka bir ülke menşeli firmaya yaptırım uygulaması söz konusu değildir. Gelişmekte olan ülkeler siyasi ve ekonomik olarak bir baskı unsuru olmadıklarından ihracat kartellerinin anti-rekabetçi tutumlarından daha çok zarar görmekte-dirler.

Gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikası konusunda ise küresel düzenlemeler yapılırken gelişmekte olan ülkelerin kendine özgü durumları göz önüne alınarak, rekabet politikasının önemli bir kısmını oluşturan birleşme denetimi konusunda daha esnek davranılmalıdır yani gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerarası birleşmelerin denetiminde daha toleranslı davranılmalıdır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde maksimum bir rekabetin değil, optimum bir rekabetin hedeflenmesi daha yararlıdır. Daha da önemlisi, küresel ticaretin, tüm ülkeler için uyulması zorunlu bir politika olduğu günümüzde, gelişmekte olan ülkelerin kendi ulusal kalkınma gereklerine yanıt verecek ulusal bir rekabet hukuku ve rekabet politikalarını uygulayacak bir rekabet kurumları olmalıdır.

Sınır-ötesi anti-rekabetçi teşebbüs uygulamalarına ve uluslararası rekabet problemlerine ilişkin küresel bir disiplinin nasıl oluşturulup uygulamaya geçirileceği konusunda ise ortak rekabet politikalarının bölgesel entegrasyonlar yoluyla yaygınlık kazanması ve daha sonra bu entegrasyonların aralarında yapacakları anlaşmalarla rekabet standartlarının küreselleşmesinin, dünya çapında bir rekabet politikası anlaşması yapılmasından daha kolay bir strateji olduğudur.

Kaynakça

Kitaplar

- ALADA, Dinç (2000). *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, İstanbul:Bağlam Yayınları.
- BAGRIAÇIK, Atilla (1983). *Türk Sanayiinde Pazar Hakimiyeti*, İstanbul: Dünya Yayınları..
- EROL, Kemal (2000). *Rekabet Kurallarının Ülke Dışı Uygulanması*, Ankara: Rekabet Kurumu
- GRAHAM, Edward Monty - RICHARDSON, David J. (1997). *Competition Policies for the Global Economy*, Washington: Institute for International Economics.
- GÜRAN, Sevgi (1989). *Makroekonomik Analize Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.
- HOEKMAN, Bernard (1999). "Competition Policy, Developing Countries and the WTO", WTO, World Economy 1999.
- JOEKES, Susan and EVANS, Phil. *Competition And Development: The Power Of Competitive Markets*. International Development Research Centre(IDRC), (Canada, 2008).
- HOEKMAN, Bernard - KOSTECKI Michel M. (1997). *The Political Economy of The World Trading System: From GATT to WTO*, Oxford: Oxford University Press.
- KAZGAN, Gülten (1997). *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- (1991). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KIELY, Ray (1998). "Transnational companies, global capital and the Third World", Ed. Ray Kiely and Phil Marfleet, *Globalisation and the Third World*, London: Routledge.
- (1998). "Globalisation post-modernity and the Third World", Ed. Ray Kiely and Phil Marfleet, *Globalisation and the Third World*, London: Routledge.
- KILIÇBAY, Ahmet (1985). *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No: 509.
- KIRZNER M. Israel (2001). "Piyasa Rekabetinin Dayanılmaz Gücü", çev. Ferhat B. Özgen, *Liberal Düşünce*, Yıl 6, (Kış), 69-72.
- KLEIN, W. Roger (1973). "A Dynamic Theory of Comparative Advantage", *The American Economic Review*, Volume LXIII, Number 1, (March), 173-184.
- KREININ, E. M. (1995). *International Economics: A Policy Approach*, USA: The Dryden Press.
- KUYUCUKLU, Nazif (1995). *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- MUCUK, İsmet (1987). *Modern İşletmecilik*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZEL, Mustafa (1993). *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZSUNAY, Ergun (1985). *Kartel Hukuku*, İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- POSNER, Richard (1976). *Antitrust Law: An Economic Perspective*, Chicago: Chicago University Press.
- PÜTZ, Theodor (1994). *Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri*, çev. Naci Kepkep, İstanbul: Der Yayınları.
- RODRİK, Dani (1997). *Has Globalization Gone Too Far?*, Washington: Institute for International Economics.
- SABİR, Hasan (2012). *Az gelişmiş Ülkelerde Rekabet ve Kalkınma*, İstanbul: Der Yayınevi.
- SCHERER, F. M. (1996). "International Trade and Competition Policy", Ed. Einer Hope, *Competition Policy in an Global Economy*, London: Routledge.
- STIGLITZ, E. JOSEPH (2002), *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, çev. Arzu Taşçıoğlu, Plan B Yayınları.
- SMITH, Adam (1997). *Ulusların Zenginliği*, çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Dergiler

- ATİYAS, İzak (2000). “Rekabet Politikasının İktisadi Temelleri Üzerine Düşünceler”, *Rekabet Dergisi*, Sayı 1, (Ocak), 25-46.
- DEMİR, Ömür (1998). “Dünya Ticaret Örgütü’nün Yeni Çalışma Konusu: Ticaret ve Rekabet Politikaları arasındaki İlişki”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl:3, Sayı:9, (Nisan), 48-72.
- GÜRSEL, Seyfettin (1997). “Piyasa Ekonomisi”, *Galatasaray Sosyal Bilimler Dergisi*, (Bahar), 53-71.
- HANLI, Hakan (2001). “Küreselleşme ve Rekabet Politikası: Global Ticaret”, *Rekabet Bülteni*, Sayı 5, İstanbul: ESC Yayınları, 27-29.

Diğer

4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun.

OECD (2000). *Journal of Competition Policy: Competition and Regulatory Reform*, Volume: 2, No: 2, Paris: OECD Publications.

----- (1984). *Competition and Trade Policies: Their Interaction*, Paris: OECD Publications.

AUTONOMY DESPITE RESTRICTIONS: ASYLUM SEEKERS IN ISPARTA, ISTANBUL, AND YALOVA

Deniz SERT *

Uğur YILDIZ **

Abstract

In accordance with Article 17 of the Law 5683 on Residence and Travel of Foreigners, asylum seekers in Turkey are settled in assigned satellite cities in remote areas of Anatolia rather than staying in metropolitan areas such as Istanbul or Ankara. This is an unusual and unique regulation that is restricting the right of asylum seekers' freedom of movement. In this context, utilizing Giorgio Agamben's concept of the *homo sacer*, the article begins with a theoretical discussion of the extent to which asylum seekers and refugees settling in satellite cities are exposed to 'bare life' conditions. Based on an empirical research in Istanbul, Yalova and Isparta, the article examines the experiences of asylum seekers according to three dimensions, which are rather intertwined: The *macro* level, which is state-related, looks at the characteristics of asylum procedures and regulations in Turkey that put asylum seekers and refugees into bare and naked life conditions. The *meso* level utilizes the concept of 'the right to the city' developed by Henri Lefebvre. At this level, the role of migrants' interactions within city life is analyzed. The *micro* level presents the perspectives of the migrants through a focus on Michel de Certeau's conceptualization of 'tactics' as the 'art of the weak.' At this level, the article examines the direct and indirect impact of regulations and procedures in Turkey on the daily lives of asylum seekers and refugees, as well as their counter-strategies to overcome their bare life conditions.

Özet

5683 numaralı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında kanununun 17. maddesi uyarınca, Türkiye'deki sığınmacıların İstanbul ve Ankara gibi metropol alanlar dışında kalan Anadolu'nun uzak bölgelerindeki uydu kentlerde yaşamaları öngörülmüştür. Bu düzenleme sığınmacıların özgürlüğünü kısıtlayan sıradışı ve başka bir ülkede görülmemiş bir uygulamadır. Bu bağlamda, bu makale Giorgio Agamben'in 'kutsal insan' kavramını kullanarak uydu kentlere yerleşen sığınmacılar ve mültecilerin hangi ölçüde 'çıplak hayat' koşullarına maruz kaldıklarına dair teorik bir tartışma ile başlar. İstanbul, Yalova ve Isparta'da yapılan

* Deniz Sert is an assistant professor of international relations at Özyeğin University.

** Uğur Yıldız is a PhD student at Carleton University.

ampirik bir araştırmaya dayanan makale sığınmacıların deneyimlerini iç içe geçmiş üç boyutta inceler: devlet ile ilgili olan makro düzeyde, Türkiye'nin sığınmacılar ve mültecileri 'çıplak hayat' koşullarına iten iltica prosedürleri ve yönetmelik özelliklerini irdeler. Orta düzeyde Henri Lefebvre tarafından geliştirilen 'kent hakkı' kavramı kullanılarak şehir hayatı içinde göçmenlerin etkileşimlerinin rolü analiz edilir. Mikro düzeyde ise Michel de Certeau'nun 'zayıfların sanatı' olarak ortaya koyduğu 'taktik' kavramına odaklanarak göçmenlerin bakış açıları sunulur. Bu düzeyde makale, Türkiye'deki düzenlemeler ve prosedürlerin doğrudan ve dolaylı etkilerini incelerken, sığınmacılar ve mültecilerin çıplak yaşam koşullarını aşmak için geliştirdikleri karşı stratejileri özetlemektedir.

Introduction

Even though the rights of asylum seekers and refugees are protected by international legal arrangements, the decision to grant asylum and refugee status still remains in the hands and at the discretion of national sovereign states. This discretionary power of the nation-state determines the limits and borders of inclusion and exclusion. Every sovereign power, i.e., the nation-state, strictly regulates international migration with the aim of controlling, monitoring and managing the in and out flows of individuals. In the domain of asylum and refuge, which is one of the few legal paths for becoming a member of a nation-state for foreigners, there are a range of state strategies for dealing with the influx of asylum seekers and refugees. These strategies vary from the construction of open or gated camps to detention or deportation centers. Because of its relatively stable position in its region, Turkey has been a receiver of refugees and has utilized each of these tactics during the course of different incidents of refugee flows, including during the Islamic Revolution in Iran, the Gulf War in 1991, the turmoil of the Saddam Hussein regime in Iraq, the troubles in the Balkans (i.e., the wars in Bosnia and Kosovo), and the latest turmoil in Iraq, Sudan, Somalia, Afghanistan, and most recently in Syria. However, Turkey, which is one of those few countries in the world that still maintains a 'geographical limitation' to the 1951 Geneva Convention Relating to the Status of Refugees, has also implemented a rather novel policy towards asylum seekers and refugees arriving to the country: the so-called 'satellite cities' regulation. This unusual regulation—which forces refugees to move temporarily to different cities in the country—makes Turkey a unique case for analysis. In particular, this case illuminates a unique means of enforcing sovereign power over refugees, while also demonstrating how migrants struggle against this state oppression.

In practice, in Turkey all refugees become temporary asylum seekers. The geographical limitation entails that Turkey grant refugee status only to those asylum seekers from 'the West'. Given the fact that almost all of the asylum seekers that Turkey receives are coming from the East, and not the West, the system is rather complicated: If the asylum seeker is a European national, i.e., from the West, Turkish authorities accept the application and consider whether or not to grant that person refugee status or not. However, if the asylum seeker is a non-European national, i.e., from the East, that person receives only a temporary asylum seeker status from Turkish authorities, while the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) in Turkey considers whether or not to grant refugee status. In this latter case, if the person is granted the status by the UNHCR, s/he cannot reside in Turkey, but is resettled into a third country. During the entire process, in accordance with Article 17 of the Law 5683

on Residence and Travel of Foreigners, these persons are settled by the Ministry of Interior (MOI) in assigned satellite cities in remote areas of Anatolia.

The regulation presents a unique case when compared to other countries, as asylum seekers and refugees in most parts of the world are either settled into closed spaces, detention centers or camps, or their movement within the country is not restricted at all. The regulation in Turkey is distinct because it provides an *open space* for the asylum seekers, who are supposed to be resettled into a third country if granted a refugee status. However, the system is not as liberal as it seems, as asylum seekers and refugees are not allowed to leave their designated cities. Thus, satellite cities are neither a totally open nor an entirely closed space for refugees and asylum seekers, but semi-camp spaces. Asylum seekers and refugees staying in these satellite cities live according to the free residence principle, but they are prohibited from leaving their satellite city, where they have to visit the police station once or twice a week to sign a paper attesting to their presence. Thus, while a *satellite city* is not a camp, it resembles a camp-like-situation because of the restrictions the regulation places on the principle of free movement.

It is in the context of this unusual regulation, which is both liberal and constricting that this article aims to achieve the following: *First*, by utilizing Giorgio Agamben's concept of the *homo sacer*, the article aims to propose a theoretical discussion of an empirical phenomenon through the extent to which asylum seekers and refugees settling in satellite cities are exposed to 'bare life' conditions. To do so, the article examines the experiences of asylum seekers according to three rather intertwined dimensions. On the *macro* level, which is state-related, the article looks at the characteristics of asylum procedures and regulations in Turkey that put asylum seekers and refugees into bare and naked life conditions. On the *meso* level, which utilizes the concept of 'the right to the city' developed by Henri Lefebvre, the role of migrants' interactions within city life is analyzed. On the *micro* level, which presents the perspectives of the migrants through a focus on Michel de Certeau's conceptualization of 'tactics' as the 'art of the weak', the article examines the direct and indirect impacts of regulations and procedures in Turkey on the daily lives of asylum seekers and refugees, as well as their counter-strategies to overcome their bare life conditions.

Second, the article presents that the satellite city regulation in itself does not have good intentions and is not a genuine effort towards improving the life situation of asylum seekers. These cities are creating semi-camp situations for asylum seekers, and the weekly signature duty is creating a barrier regarding their freedom of movement. Asylum seekers as legal (legal being the word that the sovereign most likely likes) foreigners should not be restricted in terms of their movement in any country according to international asylum procedures and norms. However, Turkey is using its power to limit and delimit the movement of asylum applicants with, at least they claim, its friendly and protective regulation for asylum seekers.

Third, the empirical work shows that the regulation is failing to reach its aim of control and monitoring. The main research strategy used to generate empirical data for this article is in-depth interviews, which are conducted with a sample of asylum seekers and refugees living in Istanbul and two small sized satellite cities of Yalova and Isparta, as well as open-ended interviews conducted with practitioners in the field, from 2011 to 2012. The interviews lasted anywhere from one hour to two hours based on the input of the participants where there were no attempts to cut short any answers allowing them to provide as much information as they saw fit. The interviews were conducted according to participants' schedules. Mainly, the interviews

took place in restaurants and cafes. An important result of the interviews is that asylum seekers and refugees settling into satellite cities are exposed to 'bare life' conditions. They are the *homo sacer* with only the 'art of the weak' at their disposal, where, at the *micro* and *meso* levels, they are creating their own strategies to overcome the barriers created by the sovereign.

Theoretical discussion: Homo Sacer

"The refugee, who, breaking the bond between the human and the citizen, moves from marginal status to the center of the crisis of the modern nation-state; and the sphere of pure means or gestures (those gestures that, remaining nothing more than means, liberate themselves from any relation to ends) as the proper sphere of politics" (Agamben, 2000: Preface).

Scholars working in migration and refugee studies have concentrated heavily on the relationship between sovereign power and migrants, and the term *homo sacer* has often been utilized (Agamben, 1998; Walters, 2008; Biehl, 2007). While the term is derived from Ancient Roman Law, it is also a modern concept embedded in Foucault's notion of *biopower* and *biopolitics*, where bare life is the object of sovereign power (Fitzpatrick, 2001). In *Homo Sacer*, Agamben (1998), utilizing Aristotle, makes a distinction between *zoé* and *bios* to describe the bare life conditions of the sacred man, the *homo sacer* (Agamben, 1998: 8). To do so, he first analyzes Aristotle's distinction between biological and political life, which was discussed as *bios* (political life) and *zoé* (biological life, or for Agamben *bare life*). This distinction is important for explaining the actual living conditions of the *homo sacer*. According to this distinction while *zoé* refers to the nature and common life of every creature, including animals, *bios* refers to the good life in which human beings are distinct from other animals (Owens, 2009). The distinction between the two is simple: humans, unlike other animals, are 'born with regard to life, but existing essentially with regard to good life' (Agamben, 1998: 7). Through this distinction between *bios* and *zoé*, Agamben aims to illustrate the link between politics and bare life, such that politics refers to a kind of special competence that distinguishes man from other beings. Agamben wants to illustrate how bare life creates a condition that he calls *homo sacer* or 'sacred man'. In this condition, Agamben argues the 'human being is *included* in the juridical order solely in the form of its *exclusion*' (Agamben, 1998: 8). To understand what he means by this, we must first examine why a person is called sacred, in other words, *homo sacer*, for Agamben. He explains this usage with reference to history. Historically speaking; 'the sacred man is the one whom the people have judged on account of a crime. It is not permitted to sacrifice this man, yet he who kills him will not be condemned for homicide' (Agamben, 1998: 71).

Biopolitics

Referring to the concept of *biopolitics* and *biopower*, Agamben reformulates Foucault's term of *biopower* in his description of the power of the sovereign over their subjects and the subjects' bare life conditions. For Foucault (1995), *biopower* is the manifest power of the sovereign in modernity, in which population becomes isolated, regulated, administered, and is not only eliminated when necessary, but also protected. The very essence of the modern political order is the enactment of disciplinary strategies on the part of the sovereign over their subjects in

order to protect the population's well-being (Foucault, 2003: 255). In this context the sovereign has authority over the population where the 'privilege of sovereign power is the right to decide life and death' (Foucault, 1978: 135). Foucault then identifies a binary categorization between 'us' and 'them,' or between 'normal' (citizens) and 'abnormal' (non-citizens) (Zembylas, 2010).

Agamben's perception of *biopolitics* differs from Foucault's because he argues that *biopower* is not a modern phenomenon, and he postulates that 'the production of a *biopolitical* body is the original activity of sovereign power' (Agamben, 1998: 6). Agamben presents a narrative in which contemporary politics tends ever more to become subsumed within *biopolitics*, and the figure of the citizen approximates a naked and exposed form of life, stripped of rights and vulnerable to the 'decisionistic' operations of sovereign power (Walters, 2008: 185).

Within this context of *biopolitics*, asylum seekers and refugees are in an in-between position, especially in and at the margins of the political domain, through being situated between inside and outside, inclusion and exclusion, or *bios* and *zoé*. Thus, their place in political and social space seems to be the very zone of distinction and indeterminacy, such that an asylum seeker is a person who is 'included in a set without being one of its members' (Agamben, 1998: 24). This is also the case in the Turkish asylum system. This situation has been defined and codified by Alain Badiou as *excrescent*, which means a person is included in a population without being a member of that population (Agamben, 1998: 24). Their position is ambiguous *vis-à-vis* the citizens who have been granted citizenship status by the sovereign power and which is therefore 'the new *biopolitical* body of humanity' (Agamben, 1998: 9). They experience bare life conditions as the extreme 'biopolitical subjects,' who are governed and regulated by the sovereign of a given population, but in a permanent 'state of exception,' in a so-called 'camp life' (Owens, 2009).

'Bare Life' and the State of Exception

For Agamben, who is following Schmitt, the sovereign is the one who decides on the nature of exceptions to the law (Schmitt, 2005). The sovereign holds 'the legal power to suspend the validity of the law and legally places himself outside the law'. The sovereign accordingly remarks that 'there is nothing outside the law' (Agamben, 1998: 15). The suspension and amendment of law is very attached to the decision of the sovereign who declares the state of exclusion and inclusion for refugees and asylum seekers (Agamben, 1998). Thus, it has a duty to build camps, detention and reception centers, and/or to designate satellite cities as in the Turkish case. In doing this, the sovereign creates a state of exception, which is actually quite worthy of examining as it is 'more interesting than the regular case' (Schmitt, 2005; Agamben, 1998).

The state of exception, for Saint-Bonnet, is a 'point of imbalance between public law and political fact,' offering an ambiguous and uncertain intersection of the legal and the political borderline (Agamben, 2005:1). In fact, even though it seems like a legal form, it is the 'suspension of law itself' (Agamben, 2005). The suspension of law does not mean that the state of exception is external to the juridical other. Rather, it constitutes 'a zone of indifference, where inside and outside do not exclude each other but rather blur with each other' (Agamben, 2005: 23). The state of exception is the case, which exceeds the regular case, and it is crucial for the sovereign to understand how sovereign power works in order to manage its subjects within the borders of modern *biopolitics*. The sovereign does so by excluding certain stigmatized, marginalized and victimized groups *via* exceptional cases.

The sovereign in the Turkish context intentionally creates otherness of asylum seekers and temporary refugees, despite the fact that asylum is a legal right of the oppressed. While the sovereign aims to exclude aliens, due to social, political and economic concerns, it also does so to emphasize the differences between citizens and non-citizens. As the final decision-maker over acceptance and rejection, the sovereign controls the bargaining power when compared to other political entities, and this marks its *biopolitical* relations with its citizens. Thus, the sovereign manipulates its citizens, the 'normal' beings, through its control over the exceptional cases.

Asylum Seekers and Refugees as Homo Sacer

The subject of the sovereign, i.e., in our case the asylum seekers and refugees, becomes the object of *biopower*, such that they are exposed to bare life conditions within camp establishments. The camps are the 'matrix of modernity' created by the sovereign power over life and, thus sovereign power becomes, so to speak, the mechanism of reproduction of the *homo sacer* and its bare life conditions through the very creation and invention of camp-like sites. The camp does not have to be a physical surrounding with high walls or fences and with a clandestine gate as in the case of Nazi concentration camps. Any space, which generates bare life conditions, can be labeled a camp. The camp, where the state of exception takes place, has a paradoxical status, since it is a piece of territory, which is placed outside the normal juridical order, but it is not an external space for those who are obliged to live within it (Agamben, 2000).

The *sui generis* characteristic of the satellite city that refugees are sent to in Turkey is of an urbanized space that actually forms a semi-camp space. They are living in a gray area, which creates a state of 'permanent temporariness' (Yiftachel, 2009). Moreover, the asylum seeker as '*homo sacer* becomes indistinguishable from the citizen,' due to the paradigmatic structure of the gray area (Agamben, 2000: 40). Thus, the Turkish authorities are making asylum seekers and refugees in Turkey indistinguishable from Turkish citizens, by not putting them in a camp, but sending them to a satellite city, which is on its façade, a normal, urban setting. In reality, the satellite city turns into a zone where everything, i.e., death or marginalization, is truly possible and legitimate for any asylum seeker. The essence of the semi-camp situation in the satellite cities consists in the materialization of the state of exception and in the consequent creation of a space for naked life (Agamben, 2000). Thus, asylum seekers of the satellite cities are 'stripped off every political status and reduced to a naked life,' without any mediations (Agamben, 2000: 40). How do migrants and refugees experience this state of exception in Turkey?

Empirical Discussion: Autonomy despite Restrictions in the Satellite City

"Before I decided to be a refugee, I had many expectations such as healthcare, and more support for refugees. My expectations were not realized in fact. I built my life alone and with my friends, without any support from any authority. No one helped me. I worked illegally. It was stressful to deal with the police and bureaucracy. I have to move to a satellite city. Economically, it is stressful." (*Male, 25, from Iran*)

"My city is Antakya, but I escaped because some people were looking at my face and some of them were calling me a monkey." (*Female, 30, from Somalia*)

At a macro-level, the state attempts to exert sovereignty over refugees and asylum seekers through the creation of satellite cities, which are similar to refugee camps. Unlike camps, the satellite cities are not physically constructed to specifically settle asylum applicants, but they are urban spaces already established as settlement areas by city dwellers. However, the satellite cities are in fact new types of camps, in which there is a limited freedom of movement, and they are therefore not distinct from other closed and gated zones in terms of opportunities and restrictions. The main difference between these new camps and other examples (i.e. refugee camps, detention centers, etc.) is that the new camp does not have walls; instead, it has invisible walls.

These walls are visible in the eyes of the sovereign, which constructs them through legal arrangements and laws. The new camp built by the Turkish sovereign power is not only a matrix of modernity, but also a matrix of legality. This nouveau camp does not offer total isolation, but it marginalizes certain groups through making them visible without physically isolating them. Thus, the satellite city regulation in Turkey offers an in-between condition for asylum seekers and temporary refugees living in Turkey. It does not represent a mere camp life like Agamben described –one that is covered with fences and high walls to control entry and exit. What makes these designated cities *semi*-camps is that entry and exit are invisibly controlled through the signature obligation (the requirement of weekly taken attendance through signing in with authorities), and exit is very dependent upon the discretion of the sovereign and the relevant officers in the field. The prefix of *semi* refers to the fact that camp inhabitants have the chance to travel; that walls are invisible, and that a lack of boundaries make it easier to escape. However, the sovereign spontaneously creates arbitrary regulations to prevent escape from these cities, such as, for example, issuing fines if a person misses their signature duty.

Still, while the power of the sovereign seems absolute and unconditional in the *macro* level, it has its own limitations, and it is transcended by the acts of individuals. Individuals' acts cannot be prevented in the *meso* and *micro* levels, despite the attempts of the sovereign. All attempts on the part of the sovereign to put restrictive, exclusionary and inclusionary rules in the name of the rule of law remain at the *macro* level. Interactions between officials and asylum seekers; city dwellers and asylum seekers; and NGOs and asylum applicants—the *meso* level—provide a space of movement and activity, and resistance. The attempt to immobilize and inactivate human beings is almost impossible at the *meso* level where interactions take place. Finally, at the *micro* level, where asylum seekers develop certain counter strategies against the measures of the sovereign, we can see that sovereign power is even further limited. The next sub-sections analyze three different urban contexts of Istanbul, Isparta, and Yalova where asylum seekers are seen as active beings at these two levels.

Istanbul: The Bios

“Istanbul is a mix between east and west. The variety of cultures makes life easier in comparison with other cities, satellite cities, in Turkey.” (*Male, 30, from Iraq*)

“The reason why the Ministry of the Interior decided to resettle asylum seekers and refugees into satellite cities is maybe that they wanted to prevent a concentration of foreigners— asylum seekers and refugees—from developing in Istanbul.” (*Male, 25, from Iran*)

In Istanbul one feels the *bios* sense of life, as it is a major metropolitan city, and it offers myriad opportunities and survival strategies to the excluded, subordinated and marginalized groups. Apart from its financial gravity, and perhaps most importantly, Istanbul is a place in which the very realization of the concept ‘the right to the city’—Lefebvre (1996) summaries the concept as a ‘demand ... [for] a transformed and renewed access to urban life’—is verified. The asylum applicants do not want to be settled in other cities, because they want to take advantage of opportunities in Istanbul. Speaking of his feelings about Istanbul, one migrant explained,

“There are many art galleries, festivals, concerts and activities. And, of course it is a very beautiful city.” (*Male, 25, from Iran*)

Attending such activities brings more than fun and joy to migrants, but also creates an idea of freedom—the freedom to attend, i.e., an experience of being involved. It includes the power and right to attend, the right to sing, and the right to dance. To illustrate the distinction between a satellite city and Istanbul, one migrant related,

“I like Istanbul, despite all of the restrictions of the authorities. For instance, last week I went to Enzo Ikah’s concert. Is it possible to attend such an activity in Adana?” (*Male, 21, from Afghanistan*)

In addition to attending activities in Istanbul, the high number of NGOs and foreigners—who are either regular or irregular migrants—in the city further enhances migrants’ freedom and their right to move and speak. For a French or Arabic speaking asylum seeker, it might be really problematic to develop meaningful interactions and communication in a designated satellite city. As one migrant explained,

“Many foreign people live in Istanbul. There are many civil society organizations. Istanbul is more open and welcoming than satellite cities, and satellite cities are conservative. In Istanbul, you can go out easily; you can find friends from your home country; there are many people who speak French, so language is not a barrier, and your visibility (as I am black), becomes more invisible.” (*Male, 20, from Congo D.R.*)

Although there are certain constraints in Istanbul, the existence of thousands of foreigners creates an opportunity to adapt and communicate, as this Congolese asylum seeker asserts. The sovereign aims to silence and inactivate human beings in the *macro* level, but the very existence of asylum applicants provides a setting for relations with the community (citizens), and also, with the sovereign. The *meso* level where interactions between migrants and citizens take place carries both negative and positive meanings for asylum applicants. Any interactions and relations that occur in the city can offer asylum seekers ‘the right to the city.’ Asylum seekers who have been exposed to *bare* and *naked* life at the *macro* level transform themselves into active beings with regard to the concept of ‘the right to the city’ at the *meso* level and become the very agents of the interaction.

As Lefebvre (1996) and de Certeau (1988) assert, any practice during everyday life consists of a variety of interactions. It is within this context that we ask the question: how does the city offer the right to not to be marginalized and excluded from the community? *First*, it is very crucial to emphasize that Istanbul as a metropolitan and multicultural space presents a viable

and lively space for any newcomers, despite its challenges. Istanbul offers an abundance of opportunities in terms of finding accommodation, a job and attending social and political activities via political associations, organizations and networks. Interviews conducted during the research reveal the richness of human rights organizations and associations working with migrants and asylum seekers. One migrant explained his feelings about Istanbul like this:

“How can I go to a satellite city? I have many friends and a life in Istanbul. I have close contacts with the civil society organizations here. The Ministry of the Interior (of Turkey) does not provide housing and shelter. The system wants money from you to give you a residence permit. The Ministry does not allow you to work. Policemen treat refugees badly. The UNHCR pushes them to settle in satellite cities. There are zero health services.” (Male, 20, from Congo D.R.)

In this regard, Istanbul is the first preference for asylum seekers in terms of a place to stay and live because of the opportunities it offers at the *meso* level. The Turkish state can prohibit migrants from living in the city of Istanbul, but it does not have the power to prohibit movement and action within the city. Thereby, the sovereign does not have the power to prohibit relations and interactions derived basically and at the first glance from migrants' daily activities. Istanbul, at the *meso* level, provides shelters and healthcare services with its solidarity organizations and networks, job opportunities with its tremendous informal labor market, language and communication opportunities with its organizations, and religious, cultural and entertainment activities with its churches, museums, art galleries and night clubs. These activities and acts can be considered as one side of the coin—the positive side.

On the other side of the coin, there are constraints and challenges that asylum seekers face, mainly because of the sovereign's impositions at the *macro* level. For example, while migrants are able to reach healthcare services through networks of civil society, they cannot go to state hospitals because they are in Istanbul, and because they are not supposed to be in Istanbul in the first place. They can go to language courses, but they cannot attend school. In their workplaces, since they do not have work permits, they are subject to exploitation. Employers generally manipulate them by paying less, forcing them to work more, and, in many cases, forcing them to work under unhealthy conditions. This ambivalent situation derives mainly from the sovereign's insistence upon exclusionary politics, which put asylum seekers into a situation of being *homo sacer*.

Migrants find the *first* tool of survival on the *micro* level to be language and the power of speech that any human being has. As survivors of torture, referring to the reasons why they became asylum seekers, they develop certain strategies in order to live on. Asylum applicants become subjects of a narrative through telling their life stories to their neighbors, employers, house owners, police, and most importantly, researchers. Each story or narrative told and any words used by asylum seekers living either in satellite cities or Istanbul has a surplus value and is part of their survival strategy. Furthermore, the more tragic and tearful the life story is, the more opportunities they may find in terms of accommodation, employment and friendship.

Migrants also have other tools. For instance, having a baby, as one Eritrean woman asserted, can be a favorable strategy for any immigrant who does not have legal documents. The woman explained that she had a baby and thereby expected to be included into the system:

“I have many friends who passed into Greece, and before they passed, they got pregnant. This is because in Europe, if you have a baby on their soil, you are able to get official documents to stay there legally, and I heard that such is also the case in Turkey. I had a baby in a satellite city, but I noticed that I am still a non-citizen, despite my baby.” (*Female, 35, from Eritrea*)

This woman's baby was two years old at the time of the research, and she has not received any citizenship documents. It seems that the strategy of having a baby does not work in the Turkish system the same way that it works in Europe. However, her baby does become a valuable asset, since she has been financed by various humanitarian organizations and individuals because of her baby. The assistance she received includes a gift card from one of the cheapest and most widespread supermarkets in Turkey and monthly financial assistance and nutrition for her baby. When the owner of the small kiosk in the neighborhood where she lives sees her, even he says, ‘help that little boy’, referring to her son. Some neighbors come to her flat regularly and ask whether she needs anything because of her baby. Her baby is a valuable asset for her existence in Istanbul becoming a strategy of living for her.

Speaking a different language, which is usually considered as a disadvantage for immigrants, can sometimes become a survival strategy. Particularly in a space like Istanbul where many foreign language speakers live, speaking French, Russian or Arabic provides a vital chance for existence. A number of NGOs working with foreign populations—mainly immigrants—need translators to work with and communicate with their target groups. Thus, they often employ asylum applicants as translators. Besides NGOs, there are other sectors where knowing a language can become an asset. Istanbul is a financial and cultural center that attracts thousands of foreigners who visit Istanbul for investments in import and export, or just for shopping. Shopping mall tours to Istanbul, especially for Arabic speakers, are a recent development in the tourism sector, and some asylum seekers who are Arabic speaking are employed as translators in shopping malls or as travel agents.

Thus, knowing a foreign language can open new doors. A French speaking asylum seeker whose foreign language ability has provided him with the opportunity to work in a migrant-related organization as a translator explained,

“I have registered for the UN's online International Human Rights course. The exams are online, and, in the end, I will be taking the UN certificate exam on Human Rights, in order to enter into a law department at a Canadian university.” (*Male, 20, from Congo D.R.*)

The fact that he could speak French enabled him to work in an office with the opportunity to access the internet. Even though he was not able to go to school in Istanbul, he registered with an online International Human Rights course and got a certificate. He was eventually able to enter university through his own efforts and strategies. However, due to the restrictive policies of the Turkish authorities, he was required to attend a university in a third country of settlement, in his case Canada, rather than being able to go to a university in Turkey.

Isparta: Far away from a desired place

Isparta is a small Central Anatolian city, which is far away from Istanbul. It is also a conservative city like many other Central Anatolian cities. Generally speaking, asylum seekers in Isparta live under relatively good conditions in terms of social assistance as a result of solidarity foundations' presence and assistance. They receive daily meals, coal for heating in the winter months and a monthly subsidy for housing—including the allocation of two guest houses for single female asylum seekers. There were approximately 750 asylum seekers living in Isparta during the time of research, and their country of origin varied. The largest group was Somalis, but there were also many Sudanese and Iranian migrants.

Isparta presents a zone of *zoé* because there is a lack of opportunities there, including a lack of creative arts, entertainment and cultural activities, limited opportunities for religious activities and a restrictive way of life. In fact, not only Isparta, but all satellite cities represent a space of *zoé* for asylum applicants. The most important restriction is obeying the signature duty. The signature duty is physically and emotionally a momentous challenge. It is physically a challenge because migrants must spend at least one working day in the police station. It is emotionally a challenge because, psychologically speaking, as survivors of torture in their countries dealing with the police because of this obligation makes them feel like criminals. One man from Somalia explained:

“I have been in Isparta since 2008. I decided to go to Istanbul to see my friends and began to stay with them. One day police seized us and took us to the police station. They accused me of helping human smugglers. My court case is still continuing. As an asylum seeker, how can I be a part of a group of human smugglers? Due to the court decision, I have to go to the police station every day to give a signature. In the past, I was going to the police station once a week.” (*Male, 18, from Somalia*)

Besides the obligation of the signature duty, which is a big handicap on the freedom of movement of asylum seekers, a fieldworker listed other problems in Isparta that included unemployment due to lack of work permits; discrimination, especially against gays, lesbians, and children who are going to school—who are usually mocked by classmates because they are different; and lack of health services (interview, 17 April 2012, Isparta). Furthermore, while Article 18 of the 1994 Asylum Regulation guarantees asylum seekers and refugees the right to pray freely if the MOI approves and provides a place of worship, in practice, there is no church in Isparta for Christian asylum seekers. Thus, there is no freedom of faith. The city dwellers are more sympathetic towards Somali people due to the proximity of their religious beliefs—both are Muslim. In fact, a citizen's statement about gays and lesbians is illustrative of discrimination:

“Some of them are neither a woman nor a man. It is against our customs and religion.” (*Housewife, 33, Isparta*)

Isparta is a conservative and small city, and many of the city dwellers are not acquainted with people of diverse cultural backgrounds. Confronting those asylum seekers, who are black and are coming from African countries, is a new experience for many dwellers of Isparta. Many of them have feelings of prejudice against Africans and stereotype them as cannibal, hungry, poor and/or soccer players. Whether they claim to be hospitable or not, the local community often has a negative perception on any act on the part of asylum seekers. The statements of a municipality worker show how some locals perceive asylum seekers:

“Why are they coming? I think they do not have money, and they are coming to work. They do not pay any bills, such as electricity and water. They do not pay money for their accommodations and health services. They have access to free meals three times a day. And the United States sends them 250 USD every month.”
(*Worker, 28, Isparta*)

This statement demonstrates the resentment that some residents feel towards asylum seekers. Similarly one taxi driver explained the general condition of asylum seekers in Isparta on the labor market like this:

“Because they are refugees, they are paid monthly by the UN. Some of them work in industrial areas. Employers do not pay social security for them, and they are paid the lowest salaries.” (*Taxi driver, 38, Isparta*)

Offering a different stance, one employer claimed that he puts himself into a risky position by employing asylum seekers because they do not have work permits. Furthermore, he was proud of himself since he provided an opportunity for survival to a ‘miserable person.’ According to another taxi driver, there are almost five or six hundred Somali people, and there have been no problems in terms of public order or any other negative incidents, due to their presence (interview, 18 April 2012, Isparta). For him, ‘they are harmless.’ One might ask: harmless to whom and in what sense? This perception is the very product of a mentality derived from the discourse of the sovereign that is discussed earlier.

Communication between asylum seekers and the dwellers of Isparta is another problematic area. One asylum seeker, with a sense of humor, who is critical of the system, explained:

“The only thing they know is a few *suras* (sections of the Koran) in Arabic” (*Male, 24, from Iran*).

Migrants’ counter strategies at the *micro* level enacted against the sovereign’s restrictive measures are not as obvious as they are in Istanbul due to different opportunity, chance and cost-benefit considerations. However, just like in Istanbul, the stories that asylum seekers tell to local individuals turn into strategies of survival. Stories make it easier to find housing and jobs, and can help them to form various relationships in their neighborhoods. A process that begins with the efforts of persuasion of officials during application interviews with the UNHCR and the MOI continues here. In the first place, any asylum seeker has to communicate with the owner of the house they will rent and has to perform extra effort to convince the owner to rent the place to them. In this case, the asylum seeker again becomes a narrated subject. Very similar processes continue during the job searches of asylum seekers.

In the domain of access to health services, asylum seekers have some problems accessing treatment in hospitals. Another field of restriction is the domain of freedom of faith. Even though the sovereign’s written document claims that there should be freedom of faith, and the state has duty to provide a suitable environment for religious worship, in Isparta, there is no church or religious place for non-Muslim communities. The counter-strategy of non-Muslim asylum seekers, especially Christian asylum seekers, is to live in a city close by, which has a church. In the case of Isparta, Christian asylum seekers prefer to live in Antalya where large numbers of Germans live and where a church was recently constructed. According to a priest

living in Isparta (interview, 20 April 2012, Isparta), others who are not able to leave Isparta are secretly praying in flats turned into churches.

Some asylum seekers travel between Isparta and other cities. One man explained,

“I have a job in Istanbul, so I have to stay in Istanbul. I am going to Isparta twice a month to give my signature. How I can manage to do this is complicated. First, I registered with a language course in Istanbul, and then I convinced some policemen that they should allow me to stay in Istanbul.” (*Male, 23, from Sudan*)

This asylum seeker’s satellite city is Isparta, but living in Istanbul is part of his counter strategy. It is obvious that the satellite city of Isparta offers bare life conditions and a zone of *zoé*. Yet, asylum seekers, as active human beings, still try to develop counter-strategies against state’s *macro* level restrictions.

Yalova: A ferry can do it!

The city of Yalova has a population of almost one hundred thousand, and has recently been declared a satellite city. During the time of research, there were almost a thousand asylum seekers living in Yalova, who are mainly from Iran, Afghanistan, and Sudan. After being declared a satellite city, Yalova began to attract asylum seekers for their residency because of one crucial reason: its location. It is close to big cities, Bursa and Istanbul, which are only two hours away by ferry.

The main difference between Yalova and Isparta is basically the geographical location of the two cities. Geographical location makes Yalova more preferable than Isparta for those who are able to choose where to live. One asylum seeker explained why he selected Yalova as follows:

“I selected Yalova because I had to move to one of the fifty-one cities. I selected it because it is close to Istanbul.” (*Male, 25, from Iran*)

There is nothing special about Yalova for asylum seekers and their choice to live there is totally based upon the imperative of needing to live in a satellite city. Another asylum seeker expressed this viewpoint like this:

“If I had a chance to choose a city to live in Turkey, I would choose Istanbul, and the second one I would choose would be Izmir.” (*Male, 24, from Sudan*)

Neither Isparta nor Yalova nor other satellite cities can be considered even as third-choice options for settlement by asylum seekers, due to the challenges migrants face in these cities. An asylum seeker from Afghanistan briefly explained why he settled in Yalova:

“I do not have any problems in Yalova. Since I have a job in Istanbul every week I come to Yalova via ferry, which takes two hours. Then I go back to Istanbul for my work.” (*Male, 21, from Afghanistan*)

As this asylum seeker from Afghanistan notes, many asylum seekers are staying in Istanbul and only going to Yalova for their signature duty. The uncertainty and arbitrariness in the

regulations that were discussed above in relation to Istanbul and Isparta are also valid in Yalova. In all places, the signature is a compulsion for asylum seekers, but in Yalova, there is a striking and interesting *sui generis* regulation, which is absent in the case of the other satellite cities. Most likely this regulation is an arbitrary one. In Yalova, the policemen demand a rental contract from the asylum seekers, when they register with the police to start giving their signatures. This *sui generis* and arbitrary regulation means that asylum seekers must provide a document, which is generally provided by a real estate agent. The problem is that many real estate agents demand money for this service and usually two months' rent immediately. Without this contract asylum seekers are not able to get a residence permit from the policemen. Without a residence permit, in the case of resettlement into a third country, the asylum seeker will not be able to get permission to leave or to get an airline ticket, and s/he will have to pay an additional fine. One migrant explained work and housing difficulties in Yalova as follows,

“I am paying 500 TL for a flat in Yalova. And, in Yalova I searched for a job but employers offered me only 300-400 TL per month. Should I live in Yalova?” (*Male, 20, from Sudan*)

During the research in Yalova, a dialogue between an asylum seeker who is from Iran and a house owner demonstrated how difficult it can be for asylum seekers to find accommodation. The asylum seeker was seeking a rental flat, and at the beginning of the dialogue, the owner was willing to rent his house. But, after the asylum seeker informed him that he did not have a job, the owner decided not to rent the house, and his excuse was that he would prefer to rent his house to a family with a wife and husband rather than a single man.

The challenges of finding accommodation, job, and access to education and healthcare services are also present in Yalova. In comparing Yalova with Isparta with regard to these challenges, the cost of rent in Yalova is more expensive than Isparta, but less than Istanbul. Whereas an asylum seeker pays 200TL per month for housing in Isparta, in Yalova it costs almost 500TL. Furthermore, if they rent this house from a real estate agency, it costs more than it would, even if they rented a similar apartment. In the case of job opportunities for the two satellite cities, the chance of finding a job is almost equally low. If they can find employment, they are subjected to similar types of exploitation, including low wages and no social security. To illustrate, in an incident in Konya, another satellite city, an asylum seeker from Sudan died in his workplace due to an electric shock.

Yalova, like Isparta, is a small-sized and conservative city for asylum seekers. This conservatism is not a big problem for those asylum seekers who are Muslim as local citizens' reaction to them is mostly positive or neutral. However, many asylum seekers in Yalova are mainly coming from Iran, and they are either gays/lesbians, Christians or Baha'is. An Iranian asylum seeker explained how he feels in Yalova and why he prefers to stay in Istanbul as follows:

“Only in Beyoğlu I feel good. I am scared of traditional and conservative people. In Turkey, the police are not the problem, the public is the problem; in Iran, the police are the problem and the public is less problematic.” (*Male, 25, from Iran*)

This asylum seeker problematizes the relation between the police and society through comparing Iran and Turkey because he applied for asylum due to his sexual identity. The conservative and closed-minded perspective of people is a problem for him in his satellite city.

Moreover, there is a crucial distinction between Yalova and Isparta in terms of a lack of civil society organizations in Yalova. To illustrate this, one Iranian woman explained,

“I went to the governorship to ask for financial assistance, but he said that ‘we have our own poor people; we do not provide you with anything’. I was shown no respect.” (Female, 27, from Iran)

As in the cases of Isparta and Istanbul, the challenges imposed by the sovereign in Yalova have also led asylum seekers to develop counter strategies. While counter strategies performed by the *homo sacer* are freeing the asylum seekers from the invisible chains of the sovereign, any such act is against the sovereign’s idea of rule of law and discourse of legality. Asylum seekers are aware of this. For example, three men explained:

“We rented a flat, but are not living in Yalova, since we also have a flat and a job in Istanbul. We know we are working illegally, but we need money to live. This is our strategy.” (Three male asylum seekers, 21, 21 and 23, from Sudan)

As is obvious in the case of these three Sudanese asylum seekers who were interviewed on the ferry, Istanbul is their first choice for a place to live and find a job. Their unique counter strategy in Yalova is to make a rental contract with the owner of a house. This requirement provides a new and crucial income door where asylum seekers who have already signed a contract register other asylum seekers and collect ‘rent’ from them. Revealing this strategy, one man related,

“I have two rented flats both in Yalova and Istanbul. I rented the flat in Yalova to five more asylum seekers who are paying me monthly. In Istanbul, I have a job, and I live alone.” (Male, 21, from Afghanistan)

He is paid monthly by five asylum seekers and this new source of income is a counter strategy against the work permit problem and provides him an opportunity to earn compensation for his flats in Istanbul and Yalova.

Due to limited job opportunities and the low level salaries in Yalova, asylum seekers find jobs in Istanbul where, as already explained, job opportunities are plentiful. Yalova is considered just a place where they visit to give a signature once a week. Even though they are against the rule of the sovereign and the law, these counter movements of asylum seekers provide opportunities for survival in their everyday lives.

Conclusions

The research here has aimed to reveal the unique characteristic of the Turkish asylum system in the process of refugee status determination with a focus on the satellite city regulation. The article illustrated to what extent and how the asylum seekers are put into *homo sacer* conditions by the sovereign with its laws and regulations. While doing so, it also showed how even on the *macro* level the Turkish asylum has remained uncertain and ambiguous in terms of the definition and distinction of the concepts. The satellite city regulation offers a complex and exclusionary policy considering the existence and temporary settlement of refugees where the sovereign has operated its power of inclusion and exclusion and created a

zone that have tried to prevent the acts of the asylum seekers, who have been settled in one of the fifty one designated cities, which are camps without walls and fences, but with a signature obligation. Although the laws and regulations have defined certain rights of asylum seekers such as right to seek asylum, right to be free, right to pray freely, right to access to healthcare services, and right to access to education, the main findings of the study show that the state as the sovereign power has transcended boundaries of its regulations through not providing those fundamental rights efficiently. Through the satellite city regulation, any asylum seeker in Turkey has become a *homo sacer* with the sovereign's effort to keep those human beings silent, immobile, docile in the conservative and underdeveloped Central Anatolian cities.

However, despite the efforts of sovereign on the *macro* level that created the naked and bare life conditions of asylum seekers, in the *meso* and *micro* levels, asylum seekers have proved their right to the city, which has connoted not to be marginalized and excluded in any domain of the life. Thus, while the term *homo sacer* has conveyed a total passivity for the asylum seekers, the research has aimed to illustrate the acts and demonstrations of the asylum seekers, who have been pacified but proved to be not passive beings. In many cases, despite the society's negative and unwelcoming responses, asylum seekers have come up with counter strategies in order to exist and survive. Each strategy and counter movement of asylum seekers has been the very mark of their existence against the concept and idea of the *homo sacer*. Staying in Istanbul instead of designated cities has been the first and common strategy of the asylum seekers, who have visited their satellite cities once a week or twice a month in order to fulfill their signature obligation. In this sense, Yalova has been more popular than other Central Anatolian cities due to the geographical location and vicinity to Istanbul and Bursa. Both in Yalova and Isparta, finding a job has remained the very problem owing to the limited job market and low scaled economies. To deal with this obstacle, the asylum seekers in Yalova and Isparta have found reasons and excuses to stay in Istanbul such as attending language courses or being employed as translators in civil society organizations. During their residency in Istanbul, asylum seekers have been employed in the informal economy as irregular workers without social security and any insurance.

Overall, this article has two main implications. *First* one is theoretical: while the critical migration literature applies the term *homo sacer* and *naked life* conditions to asylum seekers and refugees through ignoring their autonomous and creative activities, the argument here differs from this literature in terms of illustrating the autonomy of asylum seekers. *Second* one is the policy implication in which the article depicts that although satellite city regulation is an obstacle against the movements and freedoms of asylum seekers, it does not work in many cases with the transcending power and movement of asylum seekers where the autonomy of asylum seekers should not be ignored and they should not be depicted as total passive beings.

References

- AGAMBEN, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford: Stanford University Press.
- AGAMBEN, G. (2000). *Means without End*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- AGAMBEN, G. (2005). *State of Exception*. Chicago: University of Chicago Press.
- BIEHL, K. (2008). *Governing Through Uncertainty: 'Refugees' in Turkey*. MA Thesis submitted to Boğaziçi University, Istanbul.
- De CERTEAU, M. (1988). *The Practice of Everyday Life*. Translated by Steven Rendall. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- FITZPATRICK, P. (2001). 'Bare Sovereignty: Homo Sacer and the Insistence of Law' *Theory and Event*, 5(2).
- FOUCAULT, M. (1978). *History of Sexuality: Volume 1: An Introduction*. Translated by Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- FOUCAULT, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Translated by Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- FOUCAULT, M. (2003). *Society must be defended: Lectures at the College de France, 1975-1976*, M. BERTANI and A. FONTANA (der), New York: Picador.
- LEFEBVRE, H. (1996). 'The Right to the City', in E. KOFMAN and E. LEBAS (der). *Writings on Cities*. London: Blackwell.
- OWENS, P. (2009). 'Reclaiming 'Bare Life'?: Against Agamben on Refugees,' *International Relations*, 23(4): 567-582.
- SCHMITT, C. (2005). *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Translated by George Schwab. Chicago: Chicago University Press.
- WALTERS, W. (2008). 'Acts of Demonstration: Mapping the Territory of (Non-) Citizenship', in E. F. İŞİN and G. M. NIELSEN (der), *Acts of Citizenship*. London: Zed Books.
- YIFTACHEL, O. (2009). 'Critical theory and 'gray space': Mobilization of the colonized.' *City: analysis of urban trends, theory, policy, action*, 13(2-3): 246-263.
- ZEMBYLAS, M. (2010). 'Agamben's Theory of Biopower and Immigrants/Refugees/Asylum Seekers: Discourses of Citizenship and the Implications for Curriculum Theorizing.' *Journal of Curriculum Theorizing*, 26(2): 31-45.

BASİTLEŞTİRMEK, İFŞA ETMEK, GİZEMİNİ ÇÖZMEK: PIERRE-ANDRÉ TAGUIEFF VE SEKÜLER ZAMANLARDA ANTİSEMİT KOMPLOCU TAHAYYÜL

Pierre-André Taguieff, *L'imaginaire du complot du monde. Aspects d'un mythe moderne*, Paris, Editions Mille et Une Nuits, 2006, 215 sayfa.

Ümit YAZMACI *

Özet

Siyasal iktidarın Gezi Olaylarını “faiz lobisi” üzerinden Yahudi diasporasına bağlaması, Türk siyasal alanında komplo kültürünün yeri ve komplo teorilerinin siyasal ve toplumsal düzeyde daha çok Yahudilerle özdeşleştirilmesi konusunda daha eleştirel bir okumanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Öyle ki Yahudilerin başaktör olarak kurgulandığı söz konusu popüler komplo teorileri, antisemitizmin toplumsal düzeyde olağanlaştırılarak herhangi bir tepkiye maruz kalmaksızın siyasal alana ve siyasal dile sızmasının önünü açmaktadırlar. Bu çerçevede bu makalenin amacı, bir batını düşman olarak Yahudi figürü ile komplocu zihniyet arasındaki organik bağın toplumsal tahayyülde sürekli olarak yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal ve siyasal bağlamın genel özelliklerini Türk siyasal alanı özelinde tartıştıktan sonra, söz konusu ilişkinin anlaşılmasına önemli katkılar yapacağına inandığımız Pierre-André Taguieff’in “*L'imaginaire du complot mondial. Aspects d'un mythe moderne*” başlıklı çalışmasını eleştirel bir gözle tahlil etmektir.

Anahtar Kelimeler: Pierre-André Taguieff, Komplo Teorileri, Yeni Antisemitizm, Judeofobi, Gezi Parkı Protestosu, AKP.

Abstract

Political power's ability to connect Gezi Park Protests to “interest rate lobby” and Jewish diaspora, create a necessity to carry out a more critical reading on regard to identification of conspiracy theories mostly with Jews in social and political spaces and role of conspiracy culture in Turkish Politics. In such, popular conspiracy theories, which construct Jews as the main actors, normalize anti-Semitism at the social level by clearing the way for political

* Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü (Fransızca).

space and language without responding any exposure. Within this context, the purpose of this article is to discuss general characteristics of social and political context that provides continuous reproduction of organic link between Jewish figure as an esoteric enemy and conspiracy mindset in the social imagination with special reference to the Turkish Politics; afterwards, Pierre- André Taguieff's work "*L'imaginaire du complot mondial. Aspects d'un mythe moderne.*" will critically analyzed in the belief that to make significant contributions to understand aforementioned relation.

Keywords: Pierre-André Taguieff, Conspiracy Theories, New Anti-Semitism, Judeophobia, Gezi Park Protests, AKP.

Siyasal iktidarın Gezi Olayları'nın arkasındaki "gizli güç" olarak "faiz lobisini" işaret etmesinin ardından, Ortaçağ'dan beri özellikle sıradan Avrupalı'nın tahayyülünde "akçeli işlerin" en önemli etno-kültürel figürü olarak temayüz etmiş olan Yahudilerin "Gezi Komplosu"nun arkasındaki başlıca aktörlerden birisi olduğu "gerçeğinin" Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay tarafından ifade edilmesi¹, komplo kültürü ve arkasındaki saiklerin/faillerin toplumsal tahayyülde neredeyse refleksif bir şekilde belli bir sınıf/etnisite/toplumsal grup ya da aktörle tanımlanması olgusu üzerine yeniden düşünmemiz gerektiğini bir kez daha ortaya koydu.² Söz konusu komplocu zihniyetin sürekli olarak siyasal ve toplumsal hareketlerin arkasında olayları planlayan ve yönlendiren bir aktör ya da grup arayışı, iç ve dış düşman metaforlarını siyasal dilin vazgeçilmezi haline getirmiştir. Bu minvalde iç düşman metaforu İslamcılardan, komünistlere oradan Kürtlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsarken bu aktörlerin günlük hayatta görünür olmaları, en azından belli kamusal figür, parti ya da gruplarla özdeşleştirebilmeleri tanımlanabilir somut bir iç düşman profilinin vücut bulmasını da sağlamıştır; zira bunlar "zahiri" iç düşmanlardır. Buna karşın, Mason, Yahudi, Sabetayist/Dönme figürleri ise gözle görülmez "batını" güçler kategorisinde tanımlandığı ölçüde "hayali" korkular dünyasının kapılarını sonuna kadar açan gizli aktörler olarak algılanagelmışlerdir.³ Burada Yahudi figüründe söz konusu olan, azınlık kategorisinde değerlendirilen bir gruptan ziyade "tüm kötülüklerin anası" olarak ırkçı bir söylemle tanımlanan bir etno-dinsel grubun her şeye gücü yeten, her yerde olan ama aynı zamanda kati surette görünmez olarak tarif edilen niteliğinin "şeytanileştirilerek" "Şer'in vücut bulmuş hali" ve "bir musibet" olarak toplumsal tahayyülde sürekli olarak yeniden üretilmesidir. Bu nedenle toplumsal tahayyülde "batını" iç düşmanlarla komplo teorileri arasında simbiyotik bir ilişki kurulmuştur. Bununla birlikte "zahiri" düşman kategorisi daha çok devlet söyleminde ve devletin ideolojik araçları vasıtasıyla yaratıldıktan sonra toplumsal bünyeye enjekte edilirken, "batını" düşmanlar kategorisi için devletin herhangi bir edimine ihtiyaç duyulmaksızın siyasal ve toplumsal aktörlerin söylemsel marifetleriyle toplumsal inşâ süreci korkular üzerinden hayat bulabilir. Bu toplumsal zeminden hareketle, Başbakan Yardımcısı'nın uluslararası medyanın rolü üzerinden "Yahudi Diasporası"nın Gezi Olayları'nda parmağı olduğunu iddia etmesi tesadüfi kabul edilemez. Öyle ki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından Gezi Olayları'nın çerçeveslendiği ve anlamlandırıldığı "Büyük Oyun" isimli parti filminde dikkat çekilen "büyük tuzak" marifetiyle Gezi protestolarının hükümete karşı bir kalkışmaya dönüşmesinin arkasındaki gizli güçler koalisyonuna Yahudilerin de eklenmesiyle "faiz lobisi" yap-bozunun toplumsal tahayyüldeki en temel eksik parçası da bu şekilde tamamlanmıştır.⁴ Zira gerek Batıda, gerekse bu topraklarda Yahudiler ve "para, tefecilik, uluslararası finans sistemi" arasında komplo teorileri üzerinden bilişsel kes-

tirmeler ve eşleştirmeler kurulması derin tarihsel ve toplumsal köklere sahiptir.⁵ Toplumsal tahayyülde istenmeyen tüm olayların arkasındaki “mutlak kötü” olarak tanımlanan Yahudi figürünün faiz lobisiyle beraber devreye girmesiyle endişeleri körükleyen, anlaşılamayan ya da anlaşılacak istenmeyen bir toplumsal talep ve hareket, siyasal iktidar tarafından komplo teorileri bağlamında yeniden tanımlanarak anlaşılabilir basit bir çerçeveye oturtuldu. Siyasal iktidar bir yandan bu şekilde “basitleştirdiği” toplumsal taleplerin arkasındaki kötücül ve gizil güçleri “ifşa etmeye” koyulurken, diğer yandan da toplumsal olguların arkasındaki siyasal ve sosyolojik nedenleri görmezden gelerek tüm süreci önceden planlanmış ve programlanmış bir “toplumsal mühendislik harikası” olarak algıladı ve güvenlikçi bir mantıkla bu “gizemin” kodlarını arkasındaki seçmen koalisyonunu bir arada tutabilmek, hatta “safları sıkılaştırmak” adına çözmeye koyuldu. Dahası Gezi protestocuları karşısında kendi seçmen kitlesini seferber edebilmek için tüm söylemini “*Büyük Oyunu Bozmaya, Haydi Tarih Yazmaya*” sloganı üzerine inşâ eden AKP, yurt çapında gerçekleştirdiği tüm mitingler için bu ismi kullanmayı tercih etti. Benzer bir şekilde, siyasal iktidara yakınlığıyla bilinen Yeni Şafak gazetesi, “*Gezi Dosyası: Aynı Oyun Yine Sahnedeymiş*” başlığı altında okuyucularına sunduğu ve 28 Şubat Süreci ile Gezi Olayları arasındaki benzerliklere vurgu yaptığı “*Biz bu oyunu daha önce de görmüştük*” mesajını veren yazı dizisinde, İsrail’in her iki süreçteki rolüne dikkat çekmeyi ihmal etmedi (Tutar, 2013). Kuşkusuz Arap Ortadoğusu’ndaki komplo teorilerinin en önemli iki düşman figürü olan İsrail ve Yahudiler olarak okunabilecek “Siyonistler” ile Hristiyanlar olarak okunabilecek “emperyalistler”, Türkiye’deki komplocu zihniyeti de besleyen en temel düşman figürleri olarak zihinlere yerleşmişlerdir (Pipes, 1996: 4, 387).⁶ Erasmus değişim programı çerçevesinde Fransızdan Türkiye’ye gelmiş bir öğrencinin Gezi Olayları sürecinde göz altına alınmasını ve sınır dışı edilmesini göz önüne aldığımızda, “yabancı korkusu”nun da komplocu zihniyetin kurucu ayaklarından birisi olarak ne kadar önemli bir işleve sahip olduğunun hakkını teslim etmek durumundayız. Kuşkusuz “Sevr sendromu” (Jung, 2003; Guida, 2008; Robins, 2003: 102-105) olarak adlandırılan ve toplumsal bir “ontolojik güvensizlik” (Nefes, 2013: 248) eksenini yaratan “bölünme korkusunun”, komplocu zihniyetin üzerine bina edildiği tarihsel omurgayı oluşturduğunu da bu noktada hatırlatmalıyız. Bununla birlikte komplo teorilerini besleyen tüm bu saydığımız faktörler esas itibarıyla milliyetçiliğin döl yatağından beslenirken, milliyetçilikle girdikleri etkileşim sonucunda bir çarpan etkisi yaratarak siyasal ve toplumsal alanlardaki etkilerinin çaplarını genişletmektedirler.⁷ Buradan hareketle komplo teorilerinin toplumsal korkulardan beslendiğini, toplumsal korkuların ifade edildiği “sözde entellektüel” bir mecra olarak popülerleştiğini ve bu işlevi nedeniyle toplumsal korkuları yatıştırmak yerine döngüsel bir şekilde bu korkuları beslediğini öne sürebiliriz. Bu çerçevede bu makalenin amacı, bir batını düşman olarak Yahudi figürü ile komplocu zihniyet arasındaki organik bağın toplumsal tahayyülde sürekli olarak yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal ve siyasal bağlamın genel özelliklerini Türk siyasal alanı özelinde tartıştıktan sonra, söz konusu ilişkinin anlaşılmasına önemli katkılar yapacağına inandığımız Pierre-André Taguieff’in “*L’imaginaire du complot mondial. Aspects d’un mythe moderne*” başlıklı çalışmasını eleştirel bir gözle tahlil etmektir.

Türk Siyasal Alanının Kurucu Ögesi Olarak “Komplotomani”

Her ne kadar entellektüeller, özellikle de sosyal bilimciler komplo teorilerinden pek haz etmeseler de, hatta bunlara karşı “küçümseyici” bir tavır takınsalar da⁸, bir araştırma nesnesi ve çalışma alanı olarak komplo teorileri sosyolojiden siyaset bilimine oradan sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkilere kadar farklı disiplinlerden araştırmacıların merakını cezbetmektedir.

Bununla birlikte komploculuk ironik bir şekilde, katı kurallara sahip olduğuna inandığımız ama giderek bu kuralların aşınmasına daha da fazla aşına olduğumuz, hatta birçok kere sessiz kaldığımız ve zaman zaman katkıda bulunduğumuz akademik dünyanın temel yapıtaşlarından biri olan “teori” kavramıyla etiketlenmeye devam etmektedir.

Komple teorileri ve komplocu tahayyül her kültürde görülmekle beraber belirli form ve tezahürlerinin bazı toplumlarda diğerlerine nazaran daha belirgin bir şekilde görüldüğünü, hatta hayatı anlamının ve anlamlandırmanın en temel bilişsel enstrümanına dönüştüğünü de iddia edebiliriz. Uzun yıllardır süregelen bir iletişimin varlığını ya da uzaylılarla bireysel düzeyde bir temasının olduğunu iddia etmek, ABD’de özellikle popüler komplolar düzeyinde derin köklere sahipken, aynı anlatı Türkiye örneğinde sabah programlarının daimi konusu ve eğlence nesnesi olmanıza neden olacak bir kültürel etkiye sahip olabilir. Buna karşın Türkiye’de komplocu söylemin daha çok siyasal olana, özellikle siyasal rejimin niteliğine, kuruluş, dönüşüm ve kriz süreçlerine ilişkin hususlar çerçevesinde hayat bulduğunu gözlemlemekteyiz.⁹ Bu komplocu zihniyetin ivme kazanmasında kuşkusuz en önemli pay imparatorluğun dağılması ve yerine kurulan cumhuriyet rejiminin halifeliği kaldırarak laikliği ve batılılaşmayı rejimin kurucu direği olarak benimsemiş olmasının İslamcı kesim üzerinde yarattığı etkiyle beraber, bu dönüşümün arkasındaki saiklerin bir komplo zihniyetiyle yorumlanması ve faillerinin millete ve İslam’a düşman “yabancılar” olarak kodlanması yatmaktadır. Doğan Gürpınar’ın Sabetaycılık ile komplo teorileri ilişkisi çerçevesinde altını çizdiği gibi, İslamcı kesimin böylesine bir komplocu ruh haline girmesinin ardında iki temel sebep yatmaktadır. İlk olarak “inançlı Müslümanların asla kendi özlerine ihanet etmeyecekleri” noktasından hareketle “Türkiye’ye Batıcılığın ancak ve ancak Müslüman olmayan dışsal unsurlarla getirildiği/getirilebileceği” sonucuna varılarak söz konusu durumun “Türk toplumuna bir nifak sokulduğu fikrine hizmet etmesi” şeklinde yorumlanması ve bunun üzerine “Türk/Müslüman elitin bu tür bir kökeninin olabileceği varsayılarak, Sabetaycılık olgusunun bu elitin doğasını ifşa ettiği” ölçüde İslamcılar için anlamlı bir bilişsel çerçeve sunması zikredilebilir. Gürpınar ikinci olarak İslamcı kesim tarafından “İslam’ın içine sokulmuş bir hançer gibi algılanan Sabetaycılığın”, “yekpare ve imanı tam bir Türk milleti algısını sarsıntıya uğrattığı” ölçüde “İslami kozmoloji” için bir erozyona sebebiyet verdiği hususuna dikkat çekmektedir (Gürpınar, 2011: 190). Bununla birlikte, Türk siyasal hayatında tarihsel olarak siyasal iktidar-muhalefet ilişkilerinde muhalefetin meşru olarak görülmemesinin, iktidarın baskısına maruz kalmaksızın görüşlerini ifade edebilecekleri bir siyasal alandan mahrum olmasının ve elbette daha çok dış güçlerin oyunlarına gelen ya da bu oyunlara iradi bir şekilde eklenilen gayri-millî unsurlar olarak değerlendirilmesinin de komplo anlatılarının siyasal kültüre yerleşmesinde önemli bir rolü olduğu hususunun altını bu noktada çizmeliyiz.¹⁰ Burada Tanıl Bora’nın isabetle işaret ettiği ve devlet aklının operasyonel kodu olarak okuyabileceğimiz şu noktayı da belirtmeliyiz ki “*TC devletinin ve millî kimliğin inşa dönemindeki tekbenci (solipsist) bilinç hali, devlet aygıtının aşırı hassas tehdit algılamasıyla ve ahalisini herhangi bir bilinçli edim için reşit saymayışıyla birleştiğinde, komplo zihniyetine çok bereketli bir toprak sağlamıştır*” (Bora, 1996: 42). Bu doğrultuda Cumhuriyet’in homojenleştirme misyonuyla çeliştiği düşünülen imparatorluk mirası muhtelif anasır, özellikle gayrimüslim azınlık, her türlü fesat ve musibetin kaynağı olarak komplo teorilerinin asli unsurları olurken, Soğuk Savaş’ın başlamasıyla beynelmilel bir olgu olarak bu rol komünizme ve komünistlere de teşmil edilmeyle başlamıştır. Bu aşamada komplocu zihniyet ulusal ve uluslararası olmak üzere iki farklı düzlemde işlerken bu iki düzlem arasındaki geçişkenlik bu iki farklı katmanın birbirlerini beslemesini de beraberinde getirmiştir; zira dünya siyasetine yön veren perde arkasındaki küçük

bir grubun Türkiye gibi “stratejik önemdeki bir ülkenin” siyasetine geri plandan müdahalede bulunmaması komplocu zihniyetin takipçileri için “akıl kârı” değildir.¹¹ Bu nedenle McCarthy ruhun her tarafa sindiği Soğuk Savaş dönemini, milliyetçi ve İslamcı kesimin komplo teorisi konusundaki üretkenlikleri bakımından mümbit bir dönem olarak nitelendirilebiliriz.

Komplo teorilerinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ivme kazanmasında ve hızla yayılmasında Soğuk Savaş sonrası dönem iki açıdan belirleyici olmuştur. İki kutuplu dünyanın sona ermesiyle beraber ABD’nin uluslararası sahnede komplo teorilerinde tasvir edildiği şekilde dünyayı yöneten tek güç ve tek merkez olarak zuhur etmesi ve iletişim teknolojilerindeki sıçrama, özellikle internetin günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olması ve en çok tercih edilen bilgi edinme vasıtasına dönüşmesi, komplo teorilerinin hiç olmadığı hızda yayılmasını da beraberinde getirmiştir. Bilginin demokratikleşmesi aynı zamanda anonim kimlikle üretilen çarpıtılmış bilginin hakikat olarak kitlelerin erişimine açılmasını da sağlamıştır. Bu durum komplo teorilerinin kültürel bir ürüne dönüşerek bir tüketim nesnesi olarak piyasaya sürülmesi dinamiğiyle eş anlî gittiği ölçüde, komplo teorilerinin popüler ilgiyi devşirmesine ciddi katkıda bulunmuştur. Söz konusu küresel eğilime ek olarak Türkiye’de doksanlı yıllarda kimlik merkezli siyasal taleplerin ortaya çıkışı ve bunların güvenlikçi bir mantıkla çözümlenmeye çalışılmasının komplo teorilerinin “derin devlet”¹² olarak adlandırılan yapıyla iç içe geçmesine hizmet ettiğini de eklemeliyiz. Burada “derin devlet” olarak adlandırılan yapı tarafından gerçekleştirilmiş olan ve “herkesin bildiği sır” olarak niteleyebileceğimiz operasyonlar bir kenara bırakılırsa, anlayamadığımız, esrarına vakıf olamadığımız her türlü durum karşısında “her taşın altında derin devlet arama” refleksimizin bu dönemde pekiştiğini gözlemlemekteyiz. Bu durum mantıksal açıklama bekleyen ama kavrayamadığımız, özellikle siyasal şiddetle hercümerç olmuş her olayı “derin devletin işi” olarak kodlayarak kendimizi teskin etmemizi sağladığı gibi, korkularımızın depreşmesine de neden olduğu ölçüde aynı anda iki çelişik ruh halinin aynı bünyede birlikte yaşadığı paranoyak bir tavrın filizlenmesini de beraberinde getirmiştir. 3 Kasım 2002 seçimlerinde AKP’nin tek başına iktidar olması, 28 Şubat süreciyle bastırılmış olan “irtica korkusunun” kamusal alanda yeniden zuhur etmesine vesile olurken, Avrupa Birliği’ne adaylık noktasında AKP’nin geleneksel Refah çizginin aksine olumlu ve yapıcı bir siyasal tutum takınması, “irtica korkusunun” “bölünme korkusuyla” aynı potada eriyerek hem seküler/Kemalist kesimlerde hem de geleneksel milliyetçi kesimlerde yeniden ve daha güçlü bir şekilde neşet etmesine sebep olmuştur. Bu iki korkunun AKP-karşıtlığı tavında dövülen ve ulusalcılık olarak adlandırılan ideolojik amalgamın şemsiyesi altında bir araya gelmesi, komplocu zihniyetin önünde hacet kapılarının açılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu durum siyasal alanda yeni bir konfigürasyonun ortaya çıkışını işaret ederken, siyasal ve toplumsal aktörleri bu yeni konfigürasyon içinde, kendilerini rakipleri karşısında yeniden konumlandırımlarıyla sonuçlanacak yeni hamlelerde bulunmaya itmiştir. Bu çerçevede biraz da ironik bir biçimde geleneksel İslamcı kesimlerin komplo anlatılarının ve komplocu repertuarının seküler/Kemalist kesimler tarafından devşirilerek, siyasal başarısının arkasındaki “gizemi” çözemedikleri yükselen siyasal ve ekonomik eliten baş aktörlerini oluşturduğu yeni komplo anlatılarının ortaya çıkmasına yol açtığını belirtmeliyiz.¹³ Esasında bu yeni komplo anlatıları eski anlatıların yeni aktörlere ve siyasal duruma uyarlandığı eski komploların yeniden üretiminden başka bir şey olmamakla birlikte, süreci sadece bununla açıklamak indirgemecilik tuzağına düşmemizi beraberinde getirebilir. Zira bu eskinin yeniden üretildiği seküler/Kemalist komplo anlatısı, siyasal temsilcisinden memnun olmayan, en azından AKP ile siyasi rekabette onu yeterli görmeyen bir toplumsal kesimin, bir yandan kendi içinde bir iletişim kanalı kurmasını sağlarken, diğer yandan da kendi siyasal iç bütünlük-

lerini muhafaza etmesine de hizmet etmiştir. Bunu yapabildiği ölçüde, AKP iktidarına karşı bir mukavemet mekanizmasını harekete geçirmiş ve bu direnişte bir nirengi işlevi görmüştür. Başka bir deyişle, seküler kesimin sahiplendiği söz konusu komplo anlatıları, AKP iktidarı karşısında siyaseten kendilerini ifade ettikleri ve iç insicamlarını korumayı sağlayan etkili bir medyuma dönüşmüştür.¹⁴ Aynı şekilde bu komplo anlatıları AKP'nin siyasal ve ekonomik etkinliği karşısında muhalif söylemin gramerini de oluşturarak, AKP karşıtı argümanlara muhteva sağlayan bir ideolojik alet kutusu olarak da AKP'ye karşı mukavemette bir mihenk taşı rolü üstlenmişlerdir. Bu süreçte daha önce İslamcı kesimden alışkın olduğumuz yönetici elitin “sabetaycı/dönme” olduğu iddiasının AKP'nin lider kadrosuna, özellikle Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül ve eşlerine teşmil edilerek bu kadroların aile şecerelerinin Ermenilikle, Yahudilikle ve Rumlukla ilişkilendirilmesine tanıklık ederken, aynı zamanda bunun popüler bir tevatüre dönüşmesini ve bir “karalama aracı” olmasını da yakından gözlemledik. Bu durum toplumsal muhayyilede Ermeni, Yahudi ya da Rum kimliklerinin nasıl algılandığını göstermesi bakımından da manidardır. Yine aynı şekilde, “Büyük Ortadoğu Projesi” çerçevesinde AKP'nin ve kurucu kadrosunun ABD tarafından “özel bir misyonla” görevlendirilmiş olduğu iddiası, tüm bu dönem boyunca komplo makinesinin çarklarına yağ taşımıştır. AB uyum süreciyle beraber demokratikleşme yolunda siyasal iktidarın gerçekleştirdiği reformlar azınlık haklarından bireysel özgürlüklere oradan Türkiye'de sivil-asker ilişkilerine kadar o vakte kadar “tabu” olarak görülen birçok alanda Türkiye'nin normalleşmesinin temel taşlarını döşerken, bu siyasal dönüşüm Türkiye'nin kendi korkularıyla yüzleşmesini zorunlu kıldığı ölçüde yeni komplo anlatılarının tedavüle girmesinin de önünü açmıştır. Bor madenlerinden misyonerlerin faaliyetlerine, Yahudilerin GAP kapsamındaki bölgede toprak satın almalarından Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde AB hakimiyetinin kurulmasına kadar birçok reaksiyoner milliyetçi komplo anlatısı, bu dönemde dolaşıma sokulmuştur. Bu komplo anlatıları egemenlik ve toprak kaybı gibi temel bir aks üzerinden ilerlerken, aynı zamanda kozmopolitizm ve cemaat korkusu olarak adlandırabileceğimiz iki farklı tali aks tarafından da beslenmektedir.

Bir yandan Türkiye'nin Avrupalılaşıma süreci ve yeni dış politika anlayışıyla yeni coğrafyalar keşfetmesi “yalıtılmış” “korunaklı” olma halini ortadan kaldırırken, diğer yandan sokaktaki insanın dünyayı anlamasını sağlayan yerleşik referansların erozyona uğramasını da beraberinde getirmiştir. Bu yeni durum hem sanal anlamda, hem de mekânsal anlamda sürekli hareket halinde (*mobile*) olan ve dış dünyayla bütünleşmiş yeni bir birey tipinin ortaya çıkmasını sağlayarak devlet/birey ilişkilerinin bu yeni toplumsal konfigürasyon içinde yeniden yorumlanması sonucunu da doğurmaktadır. Türkay Nefes'in özellikle 90'lı yıllarda azınlık hakları üzerine vurgu yapan “çokkültürlülük söyleminin” gelişmesi üzerinden okuduğu ve Türk kimliği üzerinde “ontolojik bir gerilim” yarattığını iddia ettiği söz konusu yeni “demokratik” toplum modeli (Nefes, 2013: 254), esasında kanımca rejimin kurucu korkularından biri olan “kozmpolitizm” korkusunu uyandırmıştır. Öyle ki kozmpolitizm ve kozmpolit birey otoriter rejimlerin kontrol altına alamadığı ve “ehlileştiremediği” bir risk faktörü olarak “milli devletin millilik niteliğinden taviz vermesine” yol açacak bir tehdit olarak algılanmaktadır; zira bu anlayışa göre kozmpolitizm tam da üniter olanın karşıtken, kozmpolit devlet de milli devletin tam karşısında konumlandırılmıştır.¹⁵

Cumhuriyet rejiminin kurucu korkusu olan kozmpolitizmin yanı sıra, komplo anlatılarının yakın zamanda gerek siyasal, gerekse toplumsal alanda Türkiye'de mevzi kazanmasına sebep olan ikinci bir eksen olarak Gülen cemaati özelinde ete kemiğe büründürülen ve rejimin diğer bir kadim korkusu olan “irtica” ile iç içe geçmiş bulunan “devletin elden gitmesi”, ya da daha doğru bir ifadeyle “devletin, gerçek sahiplerinin elinden gitmesi” korkusunun tetiklen-

mesini zikredebiliriz.¹⁶ AKP'nin on bir yıllık iktidarı döneminde, her taşın altında bir Amerikan komplosu olarak "The Cemaat"i aramak özellikle seküler/Kemalist kesimlerin siyasal söylemlerinin kurucu unsuru olarak Türkiye'de siyaseti anlamının abc'si haline gelmiştir. Seküler/Kemalist retoriğin operatör unsuruna dönüşmüş olan Cemaat eksenli bu basit, hazır, aynı zamanda elastik cevap, bir kapalı kutu olarak görülen Gülen Cemaati'ne olan popüler ilgiyi arttırırken, bir yandan da söz konusu kesimde "Siyon Bilgeleri Protokolleri" tarzında, bilhassa bir mu'tezil - Cemaat'a girmiş çıkmış eski bir mensup - tarafından kaleme alınmış itiraflardan oluşan "*Cemaat'ın Büyük Abilerinin Gizli El Kitabı*" şeklinde farazi olarak başlıklandırabileceğimiz bir eserin yayınlanması beklentisini de doğurmuştur.¹⁷ Böyle bir metnin popüler düzeydeki inandırıcılığı hiç kuşkusuz yazarının Cemaatten itizal eden birisi olmasına bağlıdır. Gerek popüler düzeyde, gerekse siyasal muhalefet bağlamında her siyasal olayın Cemaatle ilişkilendirilmesi, 90'lı yıllarda komplo teorilerinin vazgeçilmezi olan "derin devletin" gördüğü işlevin 2000'li yıllarla beraber sivilleşen ve demokratikleşen siyasal alanda Cemaate tevdi edilmesi sonucunu doğurduğunu gözlemlemekteyiz. Bu yeni dönemde idari makinenin kontrolünü elinde bulunduran ve hukukun erişemediği kör nokta olarak "*raison d'État*"yı temsil ettiği düşünülen "derin devlet", bundan böyle, "devlet içinde devlet" olarak görülen ve hikmetinden sual sorulmaz bir toplumsal gerçeklik olarak inşa edilmiş olan Cemaatle ikame edilmeye başlanmıştır.¹⁸ Dolayısıyla söz konusu olan bir epistemolojik kopuştan ziyade, aynı epistemolojik düzlem üzerinde benzer toplumsal formların farklı aktörlerce yeniden üretilmesidir. Bu nedenle komplocu zihniyetin 90'lı yıllara kıyasla daha demokratik ve şeffaf olduğunu düşündüğümüz günümüz Türkiye'sinde gerek siyasal alanda, gerekse toplumsal alanda mevzi kaybettiğini düşünmek yanıltıcı olacaktır. Aksine, Gezi Olayları'nın arkasındaki komplocu güç olarak Yahudi Lobisi'ni işaret eden ve "yeni bir siyaset tarzı" vaat eden siyasal iktidarın söyleminde gözlemlediğimiz üzere, eski Türkiye'ye ait olduğu iddia edilen "yapma, etme, düşünme, kavrama biçimleri ve yapıları" direnmekte ve özellikle söz konusu olan komplo teorileri ve "kozmpolit Yahudiler" olunca benzer klişeler ve bilişsel çerçeveler ideolojik farklılık gözetmeksizin farklı siyasal geleneklerin temsilcisi olan siyasal aktörlerce yeniden üretilmektedir. Bu durum bizi Türkiye'de siyasal aktörlerin siyasal ve toplumsal olayların açıklanmasında komplolara başvurmaktan kendilerini alıkoyamadıkları ve bu çerçevede "komplotomani"nin Türkiye'de siyaseti anlamının anahtar kavramlarından birisi olduğu sonucuna götürmektedir. Bununla birlikte, 2010 referandum sonuçlarıyla beraber siyasal gündemi belirleme konusunda rakipsiz kalmasına, toplumsal ve siyasal anlam üretme mekanizmasının tek hakimi olmasına, hatta bu alanda kendi kişisel ve kurumsal tekeli kurabilmiş olmasına rağmen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ve partisi AKP'nin, daha çok böyle bir güç ve kapasiteden mahrum cılız muhalif unsurların bir "hayatta kalma stratejisi" olarak sarıldıkları komplo teorilerine neden başvurduğu sorusu, yanıtlanması gereken meşru bir soru olarak siyaset bilimcilerinin önünde durmaya devam etmektedir.

Antisemitizmin Dönüşümü Tartışması ve Judeofobi

İster siyasal iktidar eliyle dolaşıma sokulsun, isterse muhalif güçlerce dile getirilsin; ister otoriter rejimlerde siyasal iktidar tarafından manipülatif bir şekilde kullanılarak rejimin bekasını sağlamak adına taktiksel bir unsur olarak değerlendirilsin, isterse aynı otoriter rejimde toplumsal aktörler tarafından rejimin korku/endişe üreten opak yapısı karşısında bir siyasal iletişim ve mukavemet aracı olarak kullanılсын; ister gelişmiş demokratik rejimlerde görülsün, isterse demokratik olmayan rejimlere özgü olduğu iddia edilsin; ister siyasal ala-

nın bir parçası olduğu öne sürülsün, isterse kültürel kodlarla açıklasın; ister gerçekliklerine su götürmez şekilde iman edilsin, isterse küçümseyici bir tavırla paranoya ve deli saçması oldukları gerekçesiyle reddedilsin; ister yerel kalsın, isterse beynelmil bir etki alanına sahip olsun, her halükarda komplo teorilerinin modern zaman mitleri olarak kitleleri cezbetme ve onları peşinden sürüklemeye güç ve kapasiteleri inkar edilemez. Batıl olanın reddedildiği pozitivist/sekülerist bir toplumun ve rasyonel bir bireyin vaat edildiği modern zamanlarda, komplo teorilerinin ve çözdüklerini iddia ettikleri gizem ve sırların kitleleri baştan çıkaran söz konusu ironik gücünün, bu makaleye konu olan Pierre-André Taguieff'in "*Limaginaire du complot mondial. Aspects d'un mythe moderne*" başlıklı çalışmasının çıkış noktası olduğunu öncelikle belirtelim. Kolay okunabilmesi ve geniş bir okuyucu kitlesine hitap edebilmesi amacıyla, daha önce yayınlanan sayfa aralığı 500 ila 1000 arasında değişen hacimli üç eserinin (Taguieff, 2004a, 2004b, 2005) sentetik bir özeti niteliğinde olan ve cep versiyonu şeklinde basılmış olan söz konusu eser, Fransız siyaset felsefecisi Taguieff'in esas itibarıyla 80'li yılların sonunda başlayan ve yalnızca akademik bir ilgi alanı olmakla kalmayıp, aynı zamanda kamusal alanda da angaje olmasına ve cumhuriyetçi bir pozisyon almasına yol açacak olan ırkçılık ve antisemitizm konusundaki çalışmalarından ayrı düşünülemez. Bu alandaki entellektüel yolculuğunun bir devamı niteliğindeki söz konusu eser, önceki çalışmalarında işlediği ırkçılık ve antisemitizm temalarını sorunsallaştırdığı yeni bir tali alan olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Taguieff'in "*Limaginaire du complot mondial. Aspects d'un mythe moderne*" başlıklı eserini, müellifin çalışmaları içerisinde bir bütünün parçası olarak doğru konumlandırabilmemiz ve derinlikli bir şekilde değerlendirebilmemiz için, bu noktada Taguieff'in ırkçılık ve antisemitizm konularında önceki çalışmalarında benimsemiş olduğu kuramsal yaklaşım ve entellektüel duruş üzerinde durmamız gerekiyor.

80'li yıllarda ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık gibi konuların Fransız toplumunda tartışılan en önemli konulardan birisi haline gelmesinin arkasındaki itici güç kuşkusuz, Fransız siyasal alanında nasyonel popülist bir hareket olarak Jean-Marie Le Pen'in liderliğini yaptığı *Front National* (Ulusal Cephe)'in siyasal anlamda yükselişi ve toplumsal anlamda mevzi kazanmaya başlamasıdır.¹⁹ Bu olguyu kendilerine entellektüel bir dert edinen diğer kamusal figürlere kıyasla Taguieff'in bir entellektüel ve bir araştırmacı olarak özgünlüğü, Ulusal Cephe özelinde Yeni Sağ'a ilişkin yapmış olduğu değerlendirmelerinde ırkçı, antisemit ve yabancı karşıtı söylemin stratejisinde ve ifade ediliş tarzında meydana gelen değişimi saptayan öncü niteliğinde gizlidir. Bilhassa Ulusal Cephe'ye yakın entellektüelleri bir araya getiren bir ortak platform olma özelliği gösteren "*GRECE*" ve "*Club de l'Horloge*" gibi düşünce kuruluşların desteğiyle gerçekleştirilen bu söylemsel dönüşümün stratejisi, bundan böyle biyoloji kökenli hiyerarşik bir ırkçılığa dayanmak yerine, ırkçılık karşıtı söylemin temelini oluşturan kimlik, farklılık gibi kolay kolay reddedilemeyecek evrensel değerler üzerine kurulmaktaydı. Yeni Sağ'ın ırkçı söylemi böylece farklılığın biyolojik bir bakış açısıyla kodlanması yerine, kültürel bir çerçeveye hapsedildiği, ırklar arası eşitsizliğin kültürlerarası farklılıkla ikame edildiği yeni bir aksiyomu kendisine ilke edinmiştir (Taguieff, 1991: 35). Bu aynı zamanda ırkçılığın kamufle edildiği, sembolik bir alana kaydığı ve ırklar arasındaki "klasik" hiyerarşinin asimile olup/olamamak kriteri üzerinden yeniden tanımlandığı özgün bir duruma işaret etmektedir (Taguieff, 1991: 42). Üstelik bu stratejik hamleyle ırkçılık karşıtı söylemin lügatçesini ödünç alan Yeni Sağ, hem kavramların içeriğini boşaltabileceği bir alanı kendisine yaratmış, hem de ırkçılık karşıtı düşüncenin eylem repertuarını kadük bir hale getirerek bu düşüncüyü ontolojik bir krize sürüklemiştir. Zira bu entellektüel dönüşüm çerçevesinde "kültürel kimliklerin savunusunu", "farklılığa övgüyü" ve "farklılığın mutlaklaştırılmasını" yeni düsturunun sac ayak-

ları olarak benimseyen bu yeni kültürel ırkçılık formu, ırkçılığı hala 19. yüzyıl tanımlamaları çerçevesinde algılayan, bununla özellikle genetik bilimcilerin bilimsel bir kategori olarak ırk kavramını reddetmeleri veya demografik hareketler üzerine uzmanlaşan tarihçilerin Fransız halkının birbirini takip eden melezleşme süreçleriyle günümüze ulaştığı iddiası gibi bilimsel argümanlar ışığında tartışmayı gelenek haline getirmiş ve Nazizm kaynaklı bir ırkçılık formunu belleğinde taze tutarak buna karşı daha çok anmaya/unutmamaya yönelik merasimsel (*commémoratif*) bir eylem tarzını mücadelesinin merkezine yerleştirmiş olan ırkçılık karşıtı düşünceyi, en hafif tabiriyle ters ayağı üzerinde yakalamıştır diyebiliriz (Taguieff, 1991: 20, 49, 59).²⁰ Tüm kimliklere ve farklılıklara saygı duyduğunu açık ama şartlı olarak ifade eden ve bu niteliğiyle demagogik bir biçimde otantik ırkçılık karşıtlığını temsil ettiği iddiasında bulunan kültürel farklılık temelli bu yeni ırkçılık karşısında Taguieff, her türlü ırkçı eylemle mücadeleyi bilime havale eden ırkçılık karşıtı düşünceyi entellektüel tembellik ve körlükle itham ederek “Ne yapmalı?” sorusunu sormaktadır (Taguieff, 1991: 59). Böylece Taguieff, gerek Yeni Sağ’ın ideolojik anlamda gerçekleştirdiği bu reformülasyon hamlesi, gerekse bunun Fransız toplumunda bulduğu siyasal karşılık üzerine yaptığı çalışmalarla, bu toplumsal ve siyasal olguyu bilimsel bir gözle tanımlamakla yetinmeyip, aynı zamanda kamusal alanda ırkçılığın söz konusu ideolojik mutasyonuna ilişkin bir tartışmayı da başlatarak bununla mücadelenin yol haritasını çıkarmaya çalışmaktadır. Yeni Sağ’ın söyleminin kurucu unsurları olarak temayüz etmiş bulunan ırkçılık, antisemitizm ve göçmen karşıtlığı gibi konulara yaklaşımında, gerek Mağrip kökenli göçmenler olsun, gerekse “siyasal topluluğun eşit üyeleri” olarak cumhuriyetçi gelenek çerçevesinde Fransız yurttaşı olmuş olan Yahudiler olsun, herhangi bir etnik ya da dinsel grubu ön plana çıkarmadan hepsinin muzdarip olduğu ortak bir sorun olarak Yeni Sağ’ın söylemini sorunsallaştırması, Taguieff’in bu dönemde, bilhassa 80’lerin ortasından 90’ların sonuna kadar yapmış olduğu çalışmalarının en ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹ Cumhuriyetçi paradigma çerçevesinde muhakemede bulunan Taguieff için²², Yeni Sağ’ın ırkçı söylemi karşısında Afrikalı Müslüman bir göçmenle, Fransız yurttaşı bir Yahudi arasında fark yoktur ve her ikisi de benzer şekilde bu dışlayıcı söylemin muhatabı olup aynı sembolik şiddete maruz kalmaktadırlar. Buna karşın, Filistin-İsrail meselesinin İkinci İntifada ile birlikte yeni bir şiddet sarmalına girmesinin ve 11 Eylül 2001 tarihli İkiz Kule saldırılarının ardından Taguieff’in bu dönem sonrası çalışmalarında bir çeper kayması meydana geldiğini gözlemlemekteyiz. Bundan böyle siyasal İslam kökenli Yahudi karşıtlığı, Taguieff’in çalışmalarının temel meselesi haline dönüşmüştür. Her ne kadar İslam ve siyasal İslam/İslamcılık arasındaki ayrıma özen gösterse de, Taguieff’in bu dönemde kaleme aldığı çalışmalarında karşılaştığımız İslamcılık kavramının, radikalizme, terörizme ve şiddete indirgenmiş daha çok Avrupa Sağ’ına özgü bir İslamcılık yorumuna tekabül ettiğini gözlemlemekteyiz. Artık Taguieff’in kaygısı, daha çok Müslüman Arap göçmenlerin oluşturduğu banliyöülü gençler tarafından gerçekleştirilen ve İsrail kadar Fransız toplumundaki Yahudileri ve Yahudi kurumlarını da hedef alan davranış, tutum ve eylemleri içeren bir siyasal ve toplumsal olgu olarak “Yeni antisemitizm” kavramıdır. Taguieff bu dönüşümü Müslüman Fransız gençlerinin, bundan böyle “Fransız yurttaşı olmaktan utanmayan, ılımlı Müslüman, genç, zengin, ünlü ama en önemlisi başarılı bir entegrasyon örneği olarak Zinedine Zidane yerine, yeni bir kahraman olarak gördükleri Usame Bin Laden’le” ikame ettikleri ve artık onu idolleştirdikleri bir kırılma anı olarak görmektedir (Taguieff, 2002: 187). 2000 sonrası dönemde, Fransız toplumunda meydana gelen Yahudi karşıtı eylemlerdeki niceliksel artış ve antisemitizmin niteliksel dönüşümü Taguieff’in bu dönemde kaleme aldığı eserlerindeki *leitmotif* olarak göze çarpmaktadır.²³ Antisemitizmin bu dönüşümü, “*bir Yahudiden Yahudi olduğu için nefret etmek*”

olarak tanımlayabileceğimiz “klasik/geleneksel antisemitizmden” “yeni antisemitizme” geçiş olarak yorumlanmaktaysa da, Taguieff söz konusu dönüşümü “yeni antisemitizm” yerine, kendi terminolojisi olan “judeofobi”²⁴ kavramıyla karşılamayı tercih etmektedir; zira antisemitizm kavramı, Fransız mütefekkiye göre sami/aryen antagonizması merkezli olup, günümüz Yahudi karşıtı eylemleri kavramsallaştırmaktan uzak 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan biyoloji kökenli ırk teorisi çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Oysa, bugünkü Yahudi karşıtlığı ırkçılık temelli olmayıp daha çok kültürel ve siyasal içerikli başka bir alan üzerinde yükselmektedir ve bu anlamda Dreyfus Olayı’nı ve Nazi dönemini açıklayan antisemitizm kavramının karşıladığı toplumsal ve tarihsel gerçeklikten çok daha farklı nevezuhur bir olguya işaret etmektedir (Taguieff, 2002: 25-27).²⁵

Yeni antisemitizm/judeofobi kavram seti, 2000 yılında İkinci İntifada esnasında İsrail’in bölgede uygulamaya koyduğu şiddet merkezli politikalarına bir tepki olarak tüm dünyada artış gösteren İsrail ve Yahudi karşıtı eylemleri tanımlamak için kullanıldığı ölçüde ortaya çıktığı siyasal bağlamdan ayrı düşünülemez. Her ne kadar Taguieff yeni antisemitizmin birkaç dalga halinde özellikle Haziran 1967’de vuku bulan Altı Gün Savaşları’ndan sonra ortaya çıktığını belirtse de, esas itibariyle İkinci İntifada sonrası dönem üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte kavramın karşıladığı toplumsal olgu sadece bu eylemlerdeki niceliksel artışı değil, aynı zamanda niteliksel dönüşümü de ihtiva etmektedir. Bu çerçevede, Taguieff’in “judeofobi” şeklinde adlandırmayı tercih ettiği nevezuhur olgudaki niteliksel kırılma, klasik antisemitizmden farklı olarak ırk temelli değil, “antisyonizm” temelli bir nefret söyleminin inşâ edilmesi noktasında gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda aralarındaki kavramsal farklılıkların göz ardı edilerek Yahudi, İsraili ve Siyonist şeklinde adlandırabileceğimiz farklı aktörlerin ve bunların siyasi görüşlerinin aynı potada eritilerek tek bir aktör ve tek bir ideolojik duruşa indirildiği yeni bir duruma da işaret etmektedir. İsrail devleti ile Yahudilerin jenerik bir biçimde denkleştirilmesi/özdeşleştirilmesi yoluyla da söz konusu durum pekiştirilmektedir. Zira yeni antisemit söylem bağlamında İsrail devleti artık “kollektif Yahudiyi” (Klug, 2003) temsil ederken, antisemitizm ulusal düzeyden uluslararası düzeye kaymakta ve birey-Yahudi’den ziyade tek, kollektif ve daha büyük bir Yahudi-varlık olarak İsrail devletine yönelmektedir.²⁶ Bu tarz bir muhakeme, bir yandan İsrail Devleti’nin Ortadoğu’daki şiddet içerikli agresif politikalarının toplumsal düzeyde Yahudi karşıtı eylem ve nefret söylemine tahvil edilmesine yol açarken, diğer yandan da Yahudi karşıtlığının popüler düzeyde meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir.

Taguieff’in altını çizdiği başka bir önemli nokta ise, yeni judeofobinin klasik antisemitizmden farklı olarak Hristiyan/Aryen Avrupalı tarafından değil, Müslüman/Sami Araplar tarafından, özellikle radikal Müslüman gruplar tarafından Ortadoğu coğrafyasında üretilmesidir. Bu yeni judeofobik söylem “Dün zulme maruz kalan Yahudiler, bugün Filistinli Araplara zulmetmektedirler” argümanı etrafında şekillenerek Ariel Şaron’u hitlerleştirmekte, İsrail devletini ise Nazi Almanyası’na dönüştürmektedir. Taguieff’e göre judeofobinin en can alıcı noktası söz konusu söylemin üçüncü dünyacı, Amerikan karşıtı, anti-siyonist sol ideolojiler vasıtasıyla Batı’da da taraftar toplamasıdır.²⁷ Bu yeni durum Taguieff için mücadele edilmesi gereken önemli bir kırılmanın habercisidir; zira ırkçılıkla mücadele ve antisyonizm adı altında Yahudi karşıtlığının siyasal yelpazenin sağından soluna doğru savrulmasına neden olan daha önce görülmemiş nevezuhur bir olgu ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede judeofobi ya da yeni antisemitizm denen olgunun göçmen kabul eden toplumun “asli” aktörlerinden ziyade, daha çok söz konusu topluma göç yoluyla daha yakın bir zamanda dahil olmuş ve genel itibariyle toplumun çeperinde kalmış Müslüman bireyler tarafından artık

toplumun asli unsuru haline gelmiş olan Yahudilere karşı üretiliyor olması da klasik antisemitizmle olan başka bir farka işaret etmektedir. Bu anlamda geleneksel Fransız sağ milliyetçiliği menşeli olmaması nedeniyle yeni antisemitizm, Taguieff için özü itibariyle Fransız toplumuna endojen bir olgu değildir (Taguieff, 2002: 92). İşte bu nedenle, yeni antisemitizmi üreten toplumsal yapının temelinde Fransız toplumuyla bütünleşmek yerine, Fransız toplumu içinde müstakil adacıklar oluşturarak var olmaya çalışan ve bu formu “çok kültürlülük” söylemiyle meşrulaştıran cemaatçi (*communautariste*) oluşumların olduğu tespitinden hareketle Taguieff, kamusal alanda cumhuriyetçi entegrasyon projesinin bayraktarlığını yapmaktadır.²⁸ Burada Taguieff’i hayal kırıklığına uğratan nokta ise; ev sahibi toplumun Yahudi karşıtlığının bu yeni formu karşısında sessiz kalması, bunu inkar etmesi (Taguieff, 2002: 92), hatta özellikle Sol aktörlerin İsrail-Filistin meselesi konusunda takındığı Filistin yanlısı tutum nedeniyle bunu destekliyor görünmesidir. Bununla birlikte Taguieff, Fransız Yahudilerinin cemaatçi bir yaşam tarzını benimseyip benimsemediklerini sorgulama ihtiyacı hissetmemektedir. Dahası, yeni antisemitizm/judeofobi kavramlarının sınırlarının net bir biçimde çizilmemiş olması nedeniyle, İsrail’in politikalarına eleştirel yaklaşan herhangi bir aktör ya da düşüncenin judeofobik ya da antisemit olmakla itham edilmesi sonucunu doğurması da kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla bu yeni kavram seti, İsrail’in Ortadoğu’da uygulamaya koyduğu tek yanlı politikalarını eleştirmeyi neredeyse imkansız hale getirmektedir.²⁹ Bu nedenle tüm kavramsal zaaflarına ve antisemitizm kavramı dururken böyle bir kavram setine ihtiyaç olup olmadığı sorusu etrafında dönen tartışmaya rağmen, söz konusu kavram setinin karşılık geldiği toplumsal olgu üzerine daha fazla alan çalışması yapılması gerektiği görülmektedir. Bu minvalde Fransız toplumundaki yeni antisemitizm konusunda yapılan bir alan çalışmasının da işaret ettiği üzere gerek nicelik, gerekse nitelik açısından antisemitizmin bu dönüşümü alanda gözlemlenebilir olmakla birlikte, beklenildiğinden ya da kamusal alanda dile getirildiğinden daha az güçlü olduğu da saptanmıştır (Wieviorka, 2005). Söz konusu çalışmada popüler banliyö mahallerinden birisinden elde edilen veriler ışığında İslam kökenli Yahudi karşıtlığının toplumsal yapıda mevcut olduğu zikredilmekle birlikte, yine İslam referansı ile aynı Yahudi karşıtlığının reddedildiği de ifade edilmiştir. Dolayısıyla yeni antisemitizm/judeofobi kavramlarının alan çalışmalarıyla rafine edilmeye, aynı zamanda sektörel çalışmalarla da desteklenmeye ihtiyacı vardır. Tam da bu nedenle Taguieff, antisemitizmin dönüşümünü komplo teorileri, sol söylem ve kültürel alan üzerinden de tahlil etme işine girişmiştir; zira bu üç alan judeofobi olarak adlandırılan bu yeni formdaki Yahudi karşıtlığının entelektüel bir tepkiyle karşılaşmaksızın kamusal alana sızmasını sağlayan ideolojik bir perde işlevi görmektedir. Bu çerçevede Taguieff’in “*L’imaginaire du complot mondial. Aspects d’un mythe moderne*” başlıklı çalışması, bu eksikliği gidermeye yönelik bir entelektüel okuma olarak da değerlendirilebilir.

Komplo Teorileri ve Antisemitizmin Popüler Düzeyde Olağanlaşması

Söz konusu çalışmasında modern siyasal mitler olarak “beynelmilel siyasal komploları” araştırma nesnesi olarak seçen Taguieff’in merakını cezbeden ana mesele, farklı toplumsal kaynaklardan beslenen komplocu siyasal mitlerin sadece siyasal formlar aracılığıyla yayılmak yerine, özellikle kitle eğlence kültürü bünyesinde ticari bir tüketim nesnesine dönüşmesi ve yine 80’li yılların başı itibariyle ezoterizmle iç içe geçmesiyle beraber popüler düzeyde kitleleri cezbetme gücünü pekiştirmesi olgusudur (Taguieff, 2006: 9-10). Siyasal ve kültürel olanın çakıştığı bu verimli alanda, Siyon Bilgeleri Protokolleri’nde bahsedilen dünyayı yöneten Ya-

hudiler komplosundan Dan Brown'un 2000'li yıllarda tüm dünyada en çok satanlar listesinde birinciliği uzun süre tekeline alan ve daha sonra Hollywood tarafından sinemaya da uyarlanan Da Vinci Şifresi, Melekler ve Şeytanlar gibi eserlerine, oradan Illuminati'nin ve uzaylıların temel aktörler olduğu beynelmil ölçekli siyasal komplo anlatılarına kadar farklı örnekler üzerinden analizini derinleştiren Taguieff'e göre, weberyen anlamda "dünyanın büyüünün kaybolduğu"³⁰ şeklinde tanımlayabileceğimiz seküler bir çağda "gizemden haz alma" ve "gizli olanın cazibesi" gibi "yeni popüler kültüre" içkin olgular, siyasal komplo teorilerinin nitelik değiştirerek kültürel bir formda tüm dünya çapında büyük bir ilgiye mahzar olması sonucunu doğurmaktadır. Burada Taguieff'in altını çizdiği ve sorunsallaştırdığı nokta, komplo teorilerinin kültürel metalaşması sürecinde bu teorilerde operasyonel hale getirilmiş bulunan antisemit muhtevanın dönüşüme uğraması ve popüler düzeyde "kabal edilebilir", "makul" bir hale getirilerek "olağanlaştırılması" ve "normalleştirilmesidir". Bu aynı zamanda II. Dünya Savaşıyla beraber daha çok "biyolojik" anlamda kodlanarak "Nazizme" indirgenmiş ve toplumsal düzeyde sadece bu tekil formunda algılanan antisemitizmin kılık değiştirerek kendini bu yeni kültürel formlar vasıtasıyla "sıradanlaştırması" ve kendisine yeni bir yaşam alanı yaratması anlamına da gelmektedir. Antisemitizmin kültür piyasasıyla iç içe geçmesi ve popüler kültürün içinde eriyerek kamusal alana sızması bu anlamda Taguieff'i bir entellektüel olarak endişelendirmektedir.

Günümüzde tüm dünyada sınır tanımadan dolaşım halinde bulunan ve her yerde kendisine taraftar devşirebilen beynelmil komploların ifade edildiği temel kalıpları, dünyayı perde arkasından yönettiği iddia edilen gizli cemiyetleri ve bunların özellikle siyasal yelpazenin sağında bulunan aktörler tarafından kullanımını anlamaya ve tahlil etmeye çalışan Taguieff, ilk olarak "belirsizlik ve şüphe çağı" olarak adlandırdığı modern dönemin bir "anlam krizini" de beraberinde getirdiğini ve bunun geçici olmaktan çok, moderniteye içkin kalıcı bir özellik olduğunu belirtiyor. Öyle ki Taguieff'e göre endişelerimizin kaynağında modernitenin "ilerlemeci ideolojisi" çerçevesinde zapturapt altına alınan doğa yerine, bundan böyle karmaşık ilişkilerin ürünü olan, anlaşılamayan ve kontrol edilemeyen modern toplumsal yapı bulunmaktadır ve bu durum hayali canavarlar ve batıl inançlar yaratmamız için verimli bir alan sağlamaktadır (Taguieff, 2006: 43 vd.).³¹ Taguieff'e göre söz konusu şüphe çağı, ironik bir biçimde demokrasinin temel unsuru olarak kabul edilen "şeffaflık" ve "açıklık" ilkelerinden beslenmektedir; zira bu çerçevede kamusal bir nitelik kazanan dağınık ve birbiriyeli ilgisiz bilgi parçacıkları komplo teorilerine ampirik veri sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Taguieff, 2006: 46 vd.).³² Dahası demokratik açıklık ilkesi manipülasyon şüphesini ortadan kaldırmaya yetmediği gibi, "hakikatin başka bir yerde saklı olduğu" fikrinin zihinlerde yeşermesine de engel olamamaktadır (Taguieff, 2006: 42). Komplo teorilerinde "bizden bir şeyler saklıyorlar" fikri, "verili durum ya da değişim kimin yararına" sorusuyla desteklenerek basit bir muhakeme denkleminin parçası haline geldiğinde, komplo teorileri insanları ikna etme gücü kazanmaya başladığı gibi, aynı zamanda bir anlam krizinin yaşandığı belirsizlik çağında insanlarda olayların akışını takip edebilecekleri sözde entellektüel bir kapasiteye sahip olma hissi de uyardırmaktadır (Taguieff, 2006: 48). Zira işaretler her zaman dikkatimizi çekmeden gözümüzün önünde dururken, komplo teorileri bu işaretlerden hareketle birbirinden bağımsızmış gibi görünen olguları bir araya getirerek büyük resmi görünür ve anlamlı kılmaktadırlar. Bu durum söz konusu komplo teorisine inanan kişi için belirsizliğin ortadan kalkmasına ve hakikatin önündeki sis perdesinin kaybolmasına hizmet ettiği ölçüde komplo teorilerini cazip hale getirmektedir. Taguieff'e göre komplo teorilerinin bu belirsizliği ortadan kaldırma gücü, aslında başka bir paradoksa işaret etmektedir; çünkü görünen komplonun arkasında görünmeyen

başka bir komplonun varlığı fikri, belirsizliği yeniden tetikleyerek endişeyi arttırmaktadır (Taguieff, 2006: 48). Zira kompoların varlığına inanan kişi, bir komployu ifşa ederek belirsizliği ortadan kaldırdığını düşündüğü anda, başka bir komplonun varlığına iman ederek şüphe ve vehimlerini bertaraf edebilme kapasitesini tamamen kaybederek belirsizlik döngüsüne kendisini hapsetmektedir. Komplocu tahayyülün kurguladığı bu kısır döngü Taguieff'e göre iki aksiyom üzerine kurulmuştur; "*Hakiki iktidar gizli bir iktidardır*" ve "*Gerçek iktidar hakikati saklama ve gerçeğin üzerini örtme gücüne sahiptir*" (Taguieff, 2005: 78). Bu aynı zamanda her türlü müessif hâdisenin müellifi olarak meşum ve menhus maksatlarla dünyayı yöneten gizli güçlerin, grupların ya da cemiyetlerin olayların akışını perde arkasından kontrol ettiği kanısını da popüler düzeyde tahkim etmektedir. Bununla birlikte, tesadüften çok bir planın varlığına işaret eden komplocu inanışlar, söz konusu planı üç kurucu ilke üzerinden anlamlı kılmaya çalışırlar: "*Hiçbir şey kazara meydana gelmez, buna karşın vuku bulan her şey belli bir iradenin sonucudur*", "*hiçbir şey görüldüğü gibi değildir*" ve "*her şey birbirine bağlıdır*" (Barkun, 2003: 3-4). Kendimizi bu plana karşı ancak uğursuz amaçlara sahip olan gizli cemiyetleri, amaçlarını, onlara hizmet eden kişileri ifşa ederek ve bunların tertipedikleri tüm fitne ve fesadı ortaya çıkararak koruyabiliriz (Taguieff, 2005: 80).

Bir plan çerçevesinde olayların akışını perde arkasından kontrol eden gizli cemiyetlerin varlığına olan inanç, Taguieff'e göre Tarih'in öngörülemezliğini ortadan kaldırdığı gibi, bugünü anlamamızı ve yarın için öngöründe bulunabilmemizi sağlayan bir işleve de sahiptir (Taguieff, 2005: 80). Komplo teorilerinin söz konusu işlevi aslında Tarih'in ve sosyolojinin sonunu muştulamaktadır; zira tüm dünyanın yönetiminin yüzyıllardır varlığını sürdüren gizli bir cemiyetin ya da Siyon Bilgeleri Protokollerinde gördüğümüz üzere bir etno-dinsel grubun tekelinde olduğu ilkesini merkezine yerleştiren bu muhakeme tarzı çerçevesinde, Tarih olayların kontrolünü elinde bulunduran gizli cemiyetlerin tertiplerinin bir toplamına indirgenirken³³, sosyoloji ise toplumsal aktörlerin iradesinin yok sayıldığı ve toplumsallığın azınlık bir grubun mühendislik harikası gizli planlarının matematiksel kesinliği karşısında ortadan kaybolduğu epistemolojik temelden mahrum anlamsız bir disipline dönüşmektedir. Bu nedenle Gezi Olayları çerçevesinde yakinen gözlemediğimiz üzere, komplo teorilerinden hareketle muhakemede bulunulduğu vakit, tarihsel ve sosyolojik gerçeklik çoğu zaman çarpıtılmakta, hatta küçümseyici bir dille yok sayılmaktadır. Komplo teorilerine sosyolojik anlamda ilk ilgi gösteren araştırmacılardan birisi olan Karl Popper da benzer bir şekilde komplo teorilerinin tüm toplumsal olayları, özellikle savaş, işsizlik, fakirlik, kıtlık gibi hoş karşılanmayan kötü olayları, bir takım kişi ya da grupların tertiplediği planların neticesi olarak okuma eğiliminde olduğunu belirtmektedir (Popper, 1985). Dolayısıyla tarihsel ya da sosyolojik hâdisat, komplo teorileri marifetiyle kimlikleri gizli bir takım kişi, grup ya da cemiyetin iradi eylemleri olarak açıklanmaktadır. Dahası komplo teorileri manici (*manicheist*) bir dünya vizyonuna sahip olup (Taguieff, 2005: 90, Barkun, 2003: 4), vuku bulan her türlü menfur hâdiseyi aydınlık ve karanlık, iyi ve kötü güçler arasında devam eden mücadele çerçevesinde anlamlandırmakta ve bunları şeytani güçlerin Şer emellerinin bir parçası olarak algılamaktadırlar. Peki bu şeytani güçlerle Yahudiler nasıl özdeşleştirilmektedirler?

Esasında bu özdeşleştirme basit bir tarihsel model çerçevesinde işlemekte olup, temelinde gizli cemiyetlerle Yahudiler arasında simbiyotik bir ilişkiyi varsaymaktadır. Söz konusu model, Fransız Devrimi'nin bir Yahudi-mason komplosu olarak tasvir eden Katolik yazını hareket noktası kabul ettikten sonra, Cizvitler, Bavvera Illuminatisi ve Tapınak Şövalyeleri'yle başlayıp oradan Council on Foreign Relations, Bilderberg ve Trilateral Komisyon'a varana dek tüm bu yapıları jeneolojik bir silsile dahilinde Yahudilik ve Masonluk ortak paydası etrafında bir

araya getirmektedir. Aynı mantıksal şema Tarih'i doğrusal bir çizgi üzerinden ilerleterek Fransız Devrimi'nden Bolşevizm ve Nazizme kadar tüm uluslararası büyük hadiseleri birbirinin devamı, aynı büyük oyunun parçası ve aynı küçük grubun entrikaları olarak okumayı tercih etmektedir. Buradaki tek değişiklik konjonktüre bağlı olarak "Yahudi komplosu" tamlamasındaki tamlayanın yol arkadaşıdır; zira bu Yahudi-mason olabileceği gibi Yahudi-bolşevik, Yahudi-kapitalist, Amerikan-siyonist gibi farklı şekillerde formüle edilebilmektedir (Taguieff, 2006: 35). Bununla birlikte, komplocu literatür içinde de komplonun esas aktörü olarak Yahudi'nin rolü de zamanla dönüşüme uğramıştır; milli bünyeye sızmış yabancı bir unsur ya da azınlık bir grubun mensubu olarak Yahudi figürünün ana aktör olduğu komplo teorilerinden II. Dünya Savaşı sonrası komplocu kültürde hakim olan yönetici elitlerin birinci planda olduğu komplo teorilerine doğru bir geçiş gerçekleşmiştir. Bu geçiş esnasında daha yerel özellikler gösteren Yahudi figürü küresel ölçekte planlar gerçekleştirebilen ve tüm hükümetlerin üzerinde etki sahibi daha kozmopolit başka bir Yahudi figürüyle ikame edilmeye başlanmıştır. Bu alandaki literatürü titizlikle tarayan Taguieff, Yahudilerin dünya çapındaki eylem planı olarak algılanan Siyon Bilgeleri Protokolleri'nin bu noktadaki kurucu rolü dolayısıyla söz konusu esere geniş bir yer ayırmaktadır.

Taguieff'e göre Kıta Avrupa'sında ve özellikle sanayici Henry Ford'un büyük çabalarıyla ABD'de geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan, bunu müteakip sürekli yeni baskıları yapılan ve tarihsel anlamda artık sahteliği şüphe götürmeyen Siyon Bilgeleri Protokolleri küresel Yahudi komplosu mitinin temelini oluşturmaktadır.³⁴ 1900'lerin başında Çarlık Rusyası'nda liberal anlamda bir modernleşme hamlesini gerçekleştirmeye yönelik her türlü girişimi bir Yahudi-mason projesi olarak okuyan ve Çar'ın gizli polisi tarafından bir propaganda aracı olarak imal edilmiş olan Siyon Bilgeleri Protokolleri'nin temel gayesi söz konusu modernleşme hareketini engellemektir. Taguieff'e göre bu durum Rusya'da, Hristiyanlıktan ve Rusluktan uzaklaşma olarak okunabilecek bir Yahudileşme sürecinin parçası olarak okunduğu için, Siyon Bilgeleri Protokolleri Rus antisemitlerinin elinde -özellikle hanedan ailesinin temmuz 1918'de öldürülmesinden sonra- ideolojik bir silah vasfı kazanıp beynelmilel Yahudi komplosunun temel vektörü haline dönüşerek tüm dünyaya yayılmış ve Yahudilerin tüm dünyada şeytana özgü vasıflarla nitelendirilmesinin kapılarını sonuna kadar açan radikal antisemit sağ literatürün değerlerine su taşımıştır (Taguieff, 2006: 119-121). Bu çerçevede popüler düzeyde Siyonizm, bir Yahudi dünya hakimiyet projesi olarak yerleşirken, tüm uluslararası sistemin bilhassa "300 Efendi" retoriği marifetiyle Yahudi-mason ortak paydasında buluşan küçük bir grup tarafından yönetildiği tezi de yaygın bir tevatüre dönüşmüştür. İki Dünya Savaşı arası dönemde ise 1929 dünya ekonomik buhranının müsebbibi olarak Yahudilerle uluslararası finans arasında var olduğu iddia edilen suç ortaklığı da çokça kullanılan bir argüman olarak tedavüle girmiştir (Taguieff, 2006: 141-142). Bu durumun Yahudilerin sınır tanımayan uluslararası finansal güç klişesi temelinde popüler düzeyde stigmatize edilmesinde kalıcı etkileri olduğunu da belirtelim.

Özellikle 1918-24 arasında üretilen ve 1945 sonrası dönemde güncellenen "Yahudilerin şeytani emelleri retoriği" üzerine bina edilen antisemit komplocu literatüre özgü temaların daha yakın zamanda İslamcı hareket tarafından benimsenmesi, Taguieff'i şaşırtan kritik noktalardan birisi olarak öne çıkmaktadır (Taguieff, 2005: 96). Zira İslamcı antisemit söylem Taguieff'e göre bir yandan Avrupa radikal sağından mülhem Holocaust'un hiçbir zaman gerçekleşmediği ya da Yahudiler tarafından Holocaust'un ticarileştirilerek paraya tahvil edildiği (*Holocaust-business*) tezlerini benimserken, diğer yandan da "küresel Yahudi komplosunu" ifşa etmeye girişmiştir (Taguieff, 2006: 151-153). Daha önce de belirttiğimiz gibi Taguieff'in

İkinci İntifada ve 11 Eylül Saldırıları sonrasında antisemitizmin nicel ve nitel dönüşüme uğramasında radikal İslam'a merkezi bir rol biçmesi ve bu anlamda kullandığı dili değiştirmesi yine bu eserin de dikkatimizi çeken ayırt edici hususlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İsrail-Filistin meselesi bağlamında gerek siyasal İslamcılar, gerekse sol aktörler tarafından "Filistin kırımı" (*palestinocide*), "Arap kırımı" (*arabocide*), "İslam kırımı" (*islamocide*) gibi kavramların Siyonist projeyi tanımlayan unsurlar olarak siyasal dile tercüme edilmesi neticesinde tüm dünyada antisyonist bir hareketin tetiklendiğine dikkat çeken Taguieff'in, Avrupa radikal sağı tarafından sıklıkla dile getirilen islamofobik söylem konusunda sessiz kalması ve bu hususu görmezden gelmesi eleştirilmesi gereken konuların başında gelmektedir. Yine Taguieff'in islamofobi ve judeofobi arasında diyalojik bir ilişki kurmaktan sakınması ve Fransız banliyölerindeki Müslüman gençlerin içinde buldukları yabancılaşmayı sosyo-ekonomik koşullar ve Fransız toplumunda maruz kaldıkları ayrımcılık bağlamında daha sosyolojik bir zemin üzerinden tartışmayı tercih etmemesi, çalışmasının eksiklikleri arasında sayılabilir.³⁵ Kuşkusuz burada bir sosyal bilimcinin neden bir konuyu diğerine tercih ettiğini sorgulamak yerine, Taguieff'in entellektüel ve akademik kariyeri boyunca eşit mesafede durduğu ve diyalojik bir şekilde çalışmayı tercih ettiği iki konudan birini belli bir zaman sonra diğerini "ötekileştirerek" çalışmayı tercih etmesini yönetime ilişkin bir eleştiri olarak dile getirdiğimizi hatırlatmak isteriz.

Bununla birlikte bazı araştırmacılar, Taguieff ve Finkelkraut gibi yeni antisemitizm olgusuna dikkat çekmek isteyen kamusal figürleri panik yaratmakla (*alarmist* olmakla) itham ederek, yeni antisemitizm kavramının kamusal alanda tartışılmaya başlanmasının zamanlamasını manidar bulduklarını ifade etmektedirler. Bu minvalde Fransa'da yaşayan Müslümanlar ve Yahudiler arasındaki ilişkiyi post-kolonyalist bir bağlamda okumayı tercih eden Paul A. Silverstein, 11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde yeni antisemitizme dikkat çekmek isteyen entellektüellerin eserlerinin islamofobik olarak nitelendirilemeyeceği, özü itibarıyla Fransız Müslümanlarının tam anlamıyla Fransız yurttaşı olmalarını amaçlayan hükümet politikalarına karşı düşmanca bir reaksiyon olarak değerlendirilebileceği kanısındadır; zira Silverstein'a göre yeni antisemitizm tartışmasının, Fransa'da İslam dininin devlet eliyle "*Fransa İslam Dini Konseyi*"³⁶ bünyesinde kurumsallaştırılması çalışmalarının yapıldığı dönemde gündeme gelmesi tesadüf olarak değerlendirilemez (Silverstein, 2010: 161-162). Bu nedenle yeni antisemitizm konusundaki literatür Silverstein tarafından "Müslümanların Cumhuriyet'in masasında Yahudilerle aynı şartlarda temsil edilmesine" karşı Fransız Yahudileri tarafından geliştirilen bir tepki olarak okunmaktadır. Benzer şekilde Yahudileri ve kurumlarını hedef alan her türlü sözlü ve fiziksel saldırının, özünde antisemit bir motivasyonla işlendiği karinesini merkeze alan ve bu noktadan hareketle bir "*homo islamicus antisemiticus*" yaratan yeni antisemitizm tartışması, bazı yazarlar tarafından islamofobinin Fransa'da ivme kazanan yeni bir formu olarak da yorumlanmaktadır.³⁷ Kuşkusuz antisemitizm ve radikal İslam arasında Fransa özelinde toplumsal tahayyülde böyle bir illiyet bağının kurulmasını pekiştiren son dönemde meydana gelmiş birtakım hadiselerin toplumsal yankısının önemini de bu noktada hatırlatmalıyız. Bunlar arasında merkezi öneme haiz "*Ilan Halimi Olayı*" olarak adlandırılan hadisenin olumsuz etkisi bu bağlamda zikredilebilir; öyle ki Ilan Halimi isimli Fransız yurttaşı Yahudi bir gencin, Ocak 2006 tarihinde Paris yakınlarında Müslüman kökenli bir grup tarafından fidye istemek amacıyla kaçırılması ve işkence edilerek öldürülmesi Fransız toplumu üzerinde travmatik bir etki yaratmıştır. Zira söz konusu kaçırılma olayının toplumsal kalıpyargılara uygun bir şekilde Yahudilik ve para arasında kurulan organik ilişki doğrultusunda, Ilan Halimi'nin

sırf Yahudi olması nedeniyle zengin olması gerektiği varsayımından hareketle gerçekleştirildiğini hemen belirtelim.

Antisemitizm-İslam ilişkisi ekseninde Taguieff'i eleştirebileceğimiz bir başka nokta, Fransız kamuoyunda sert tartışmalara yol açmış olan ve bugün Fransa'da "*Muhammed Al-Dura Olayı*" olarak bilinen polemik çerçevesinde aldığı kuşkucu pozisyon çerçevesinde somutlaşmaktadır. Her ne kadar "*L'imaginaire du complot mondial. Aspects d'un mythe moderne*" başlıklı çalışmasında Taguieff, Muhammed Al-Dura Olayı'na söz konusu olayın radikal İslamcı çevreler tarafından İsrail'in "şeytanileştirilmesi" yolunda araçsallaştırılması bağlamında değinse de (Taguieff, 2006: 176 vd.), bu konu üzerine yazdığı başka bir makalesinde (Taguieff, 2007)³⁸, okuduğunuz bu metnin yazılmasına vesile olan eserin sorunsalını oluşturan komplocu düşüncenin tuzağına düşmüş gibi görünmektedir. Hatırlanacağı gibi İkinci İntifada'nın hemen başında 2000 yılı Eylül ayında Filistin Güvenlik Güçleri ve İsrail Ordusu arasında meydana gelen bir çatışmanın ortasında kalan ve can havliyle babasıyla birlikte bir duvarın dibine sığınan 12 yaşındaki Filistinli Muhammed Al-Dura'nın hayatını kaybetmesine sebep olan olayın görüntüleri hızlı bir şekilde tüm dünya televizyonlarında yayınlanarak İsrail karşıtı küresel bir dalganın harekete geçmesini tetiklemişti. İlk olarak Fransız televizyon kanalı France 2 tarafından yayınlanan bu görüntüler, İsrail'in bölgede uyguladığı şiddet politikalarının en önemli kanıtı haline gelirken, hayatını kaybeden Muhammed Al-Dura ise tüm dünyada, özellikle Müslüman ülkelerde, Filistin Direnişi'nin sembolü haline dönüşmüştü. Yine söz konusu olay, Taguieff'in antisemitizmin dönüşerek judeofobinin ortaya çıkmasını hazırlayan sürecinin en önemli semptomlarından birisi olarak gösterdiği ve antisemitizmin Sol'a sirayet etmesi olarak okuduğu ama esasında İsrail-Filistin meselesi bağlamında Sol'un eleştirel bir tutum takınması olarak okumamız gereken yeni bir siyasal konfigürasyona sebep olmuştur. ABD'nin İsrail'in şiddet odaklı politikalarını desteklemesiyle siyasal alandaki sol aktörlerin İsrail-Filistin meselesine dair konumlarını yeniden gözden geçirdiği bu süreç, genelde bir hastalık olarak kabul edilen antisemitizmin ABD karşıtlığıyla mecz edilerek Sol'a metastaz yapması olarak okunduğu ölçüde, Taguieff gibi entellektüelleri antisemitizmin yükselişi konusunda endişeye sevk etmiştir.³⁹ Bu bağlamda Taguieff ve yeni antisemitizm konusunda angaje olan bazı kamusal figürler komplocu vehimlere kapılarak Muhammed Al-Dura Olayı'nın bir düzmece, bir kurgu, hatta Yahudi karşıtı bir mizansen olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Muhammed Al-Dura'nın İsrail Ordusu'nun ateşi sonucu değil de Filistin güçlerinin kurşunu sonucu öldüğü iddiasından, Muhammed Al-Dura'nın öldüğüne dair herhangi bir kanıtın olmadığı iddiasına kadar birçok görüş kamuoyunda tartışmaya açılırken, konu yargıya taşınmış ve uzun yargı sürecinden sonra Temyiz Mahkemesi 2013 Haziran'ında verdiği kararla France 2 kanalını ve olayı görüntüleyen kanal muhabirini karaladığı gerekçesiyle olayın düzmece olduğunu iddia eden Philippe Karsenty'yi tazminat ödemeye mahkum etmiştir. Muhammed Al-Dura Olayı'nı "uluslararası boyuta sahip bir anti-siyonist propaganda operasyonu" olarak değerlendiren Taguieff, söz konusu olayı Ortaçağ'dan beri Yahudiler üzerine üretilen en önemli karalamalardan birisi olan Fısıh (Pesah) Bayramı'nda yapılan hamursuz ekmeğinin içine Hristiyan çocuk kanı akıtıldığı söylentisinin Muhammed Al-Dura üzerinden modern zamanlarda başka bir formda yeniden üretilerek çocuk katlinin bir Yahudi ritüeli olduğu fikrinin toplumsal tahayyülde kolektif Yahudi olarak İsrail Devleti'ne atfedilmesine ve tüm Yahudilerin suçlu oldukları fikrinin pekiştirilmesine neden olduğu görüşündedir (Taguieff, 2007). Yahudi karşıtı bir hareketi tetiklediği ve sonrasında Yahudilere karşı gerçekleştirilen şiddet içerikli eylemleri meşrulaştırdığı oranda Taguieff, Muhammed Al-Dura Olayı'na şüpheli yaklaşarak olayın gerçek olma ihtimalini hesaba katmamış, bunu

peşinen reddetmiş ve bunun küresel entellektüel ve medyatik bir operasyon olduğu fikrini benimseyerek çok eleştirdiği komplocu vehimlerin cazibesine kapılmış görünmektedir.

Son Söz

Taguieff'in altını çizdiği gibi Şeytanın varlığına olan inancın gittikçe azaldığı seküler zamanlarda, modern insanın her yerde şeytanı görmesi (Taguieff, 2005: 106) ve bu çerçevede Şeytana ilişkin niteliklerin Yahudilere atfedilerek Şeytanı Yahudiler üzerinden ete kemiğe büründürme eğilimi, yine Yahudilerin bu şeytanlaştırılma sürecinde komplo teorilerinin en önemli aktörü haline getirilmesi ve yeni judeofobi kuşkusuz üzerinde dikkatle durmamız gereken konular olmakla birlikte, olguları daha net biçimde tanımlayabilmemiz için Yahudi, Siyonist ve İsrail kavramlarını birbirinden titizlikle ayırmamız gerekiyor. Tanıl Bora'nın Türk Sağı için kullandığı "maddenin üç hali" metaforunu ödünç alırsak (Bora, 1998)⁴⁰, antisemitizm, anti-siyonizm, anti-İsrailizm kavramları arasındaki ilişki çerçevesinde bu üç olgunun termostatik bir şekilde birbirinden bağımsız olarak aynı anda var olabilen olgular mı olduğu, yoksa belli koşullar altında maddenin halleri gibi termodinamik bir şekilde birinin diğerine dönüştüğü bir yapıya mı sahip oldukları konusu, ancak kavramların tanımına ilişkin araştırmacılar tarafından takınılacak ortak bir tutum neticesinde aydınlığa kavuşturulacaktır. Dahası bu durum yeni antisemitizm ya da Taguieff'in ifadesiyle yeni judeofobi kavramlarının daha analitik ve bilimsel bir nitelik kazanmasına da hizmet edecektir. Kavramların bu şekilde billurlaşarak karşılık geldiği toplumsal olgu çerçevesinde sınırlarının net bir şekilde çizilmesi aynı zamanda, her ne kadar İsrail'in bölge politikalarını eleştirirken İsrail hükümetini ve Musevileri birbirinden ayırma konusunda titizlik gösterse de, özellikle Davos konuşmasıyla başlayıp Mavi Marmara Olayı ve Siyonizmi insanlık suçu olarak nitelemesiyle tırmanan ve son olarak Mısır'daki darbeyi İsrail'e bağlaması sonucu en üst seviyesine ulaşan süreçte uluslararası medya tarafından sıklıkla antisemit olmakla itham edilen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve AKP hükümetinin, nerede İsrail devletinin politikalarını eleştirdiğini, nerede ise Türk Sağı'nın kodlarına işlemiş bulunan antisemitizmin tuzağına düştüğünü de daha net bir şekilde saptayabilmemizi sağlayacaktır. Hem ulusal, hem de uluslararası medyada Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın otoriterleştiği yönündeki eleştirilerin güçlü bir şekilde ifade edildiği bir dönemde⁴¹, Başbakan Yardımcısı'nın Gezi Olaylarını açıklamak için Yahudi Komplosu tezini ileri sürmesi ve bunun medyanın büyük bir kısmı tarafından benimsenerek popüler desteğe mazhar kılınmak istenmesi⁴², Daniel Pipes'in Ortadoğu'daki otoriter siyasal rejimlerle komplo teorilerinin yaygınlığı arasında kurmuş olduğu nedensellik ilişkisini, Türkiye örneği özelinde bir kez daha düşünmeye bizi sevk etmektedir. Zira şeffaflığın ve haber alma özgürlüğünün demokratik bir ilke olarak benimsenmediği ve "biriğe hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyduğumuz bu günlerde" söyleminin toplumsal olayların sosyolojik kökenlerini anlamak yerine hızlı bir şekilde tedavüle sokulduğu siyasal rejimlerde, komplo teorileri hâlâ bir gerçeklerden kaçış ve gerçeklerin çarpıtılarak siyaseten hayatta kalma stratejisi olarak siyasal iktidarların medet umdukları "imdat kolu" işlevini yerine getirmeye devam etmektedirler. Türk siyasal alanının aktörleri ister eski olanı temsil etsinler, isterse yeni bir dil kullandıkları iddiasında bulunsunlar her durumda siyasal ve toplumsal olguları anlamlandırmak konusunda komplo teorilerine başvurmadan kendilerini alikoyamadıkları için "komplotoman" bir tavır sergilemektedirler. Kuşkusuz bu sürekli hırsızlık yapan birisinin yaptığı mazeret göstermek adına kleptomani olduğunu iddia etmesine benzer bir şekilde siyasal aktörlerce bir mazeret olarak kullanılabilir. Fakat hırsızın böyle bir nedeni ileri sürebilmesi için önce hırsızlık yaptığını kabul etmesi gere-

kir. Türk siyasal alanının aktörlerinin komplocu vehimlere kapıldıklarını kabul etmek yerine, Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay'ın yaptığı gibi “yanlış anlaşıldıklarını, sözlerinin çarpıtıldığını” ifade etmesi daha bilindik ve basit bir siyaseten hayatta kalma stratejisi olarak sürekli olarak siyasal alanın gündelik işleyişi çerçevesinde herhangi bir tepkiye maruz kalmadan yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda başka bir siyaseten hayatta kalma stratejisi olarak, Gezi Olaylarının arkasındaki “uluslararası lobiye” Lufthansa ya da twitter'ın eklenmesi örneklerinde gördüğümüz üzere ileri sürülen komplo teorisinin farklı tali komplo anlatılarıyla desteklenmesi yolunun tercih edilmesini de zikredebiliriz. Bununla birlikte, daha agresif bir tavır takınılarak, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın telekinezi yöntemiyle öldürülmeye çalışıldığı komplosunu dillendiren Yiğit Bulut'un başbakan başdanışmanı olarak atanması örneğinde gördüğümüz üzere karşı atağa da geçilebilir. Bu nedenle Türkiye'de siyasal aktörlerin “komplotoman” olduklarını kabul etmek yerine gerçeği çarpıtmayı tercih etmelerinin siyaseten daha az maliyetli olduğunu ileri sürebiliriz; zira “yeni bir siyasal dil, yeni bir siyasal alan” söyleminin tüm ağırlığına rağmen, “basitleştirmek”, “ifşa etmek” ve “gizemini çözmek” kavramları etrafında çözümlenmeye çalıştığımız komplo teorileri, Türkiye'de siyasal iletişimin ve hegemonik siyasal dilin vazgeçilmezi olarak dayanılmaz cazibesini özenle korumaya devam ediyor.

Notlar

- 1 “Atalay: Gezi Parkı Yahudi Diasporası İşi”, *Yeni Şafak*, 1 Temmuz 2013; “Musevi Cemaati’nden Atalay’ın İddiasına Yanıt”, *Radikal*, 2 Temmuz 2013; Barak RAVID, “Turkey Deputy PM: Jewish Diaspora behind unrest against Erdogan Regime”, *Haaretz*, 2 Temmuz 2013; Barak RAVID, “Turkish Jews express fears after Deputy PM links Jewish diaspora to protests”, *Haaretz*, 2 Temmuz 2013; Laure MARCHAND, “Les Juifs turcs accusés de mener la fronde contre Erdogan”, *Le Figaro*, 10 Temmuz 2013.
- 2 Şunu belirtmemiz gerekir ki, bu süreç toplumsal hareketlerin ve demokratik hak taleplerinin “marjinal gruplarla” özdeşleştirildiği daha makro bir sürecin bir dip akıntısı olarak ilerlemektedir. Giderek daha sık bir şekilde gözlemediğimiz üzere iktidarın siyasal ajandasıyla çelişen bu tarz talepler, bu şekilde gayrı-meşrulaştırılarak bir güvenlik sorunu olarak kolluk kuvvetlerine tahvil edilmektedir. Söz konusu siyaset yapma biçimi esas itibarıyla siyasal iktidarın milletin gerçek temsilcilerinin elinde olduğu bir siyasal alan kurguladığı ölçüde, toplumsal hareketleri milli bünyeye zararlı sızma faaliyetleri olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla toplumsal olan milli olan karşısında marjinalleştirilmektedir, zira sandık dışında toplumsal ve siyasal olanın ifade edilebileceği başka bir araç/meکان/meکانizma bu siyasal anlayışta öngörülmemektedir.
- 3 Her ne kadar zahiri ve batını olmak üzere weberyen anlamda iki farklı ideal tipten bahsediyor olsak da, toplumsal tahayyülde bu iki kategorinin aynı pota içinde eritilerek çok daha güçlü korku unsurlarının yaratıldığı durumlarla da sıklıkla karşılaşmaktayız. Özellikle ABD’nin Irak işgalinden sonra bölgenin kuzeyinde embriyoner de olsa bir Kürt Devleti’nin ortaya çıkma ihtimalinin Türk milliyetçiliğinin korkularını beslediği bir bağlamda, Mesut Barzani’nin soyacağı üzerinden Yahudilerin ve Kürtlerin aynı “Şer’in” iki bileşeni olarak “Yahudi Kürtler” amalgamı etrafında bir araya getirildiğini bu vesileyle hatırlatabiliriz. Söz konusu amalgam kuşkusuz bölünme korkusu üzerinden operasyonel hale gelmektedir; zira daha kuvvetli hale getirilen bu melez düşman kategorisi, Kürtlerin toprak taleplerini Yahudilerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde geniş topraklar satın aldıkları yönündeki yaygın tevatüre eklemleyerek popüler düzeyde inandırıcılık kazanmıştır. “Yahudi Kürtler” konusunda bkz. Mesut YEĞEN, “Jewish-Kurds or the New Frontiers of Turkishness”, *Patterns of Prejudice*, cilt 41, sayı 1, 2007, ss.1-20. Bununla birlikte Masonluğun gizlilik esasına dayalı örgütlenme biçiminin, mason örgütlerinin popüler düzeyde komploların faili olarak kurgulanmasında doğrudan etkili olduğunu ve bu anlamda Türk Sağ’ının “Ötekileri” arasında müstesna bir yere sahip olduğunu belirten bir çalışma için bkz. Aylin ÖZMAN, Kadir DEDE, “Türk Sağ’ı ve Masonluğun Söylemsel İnşası: İktidar, Bilinmezlik, Komplo”, in İnci ÖZKAN KERESTECİOĞLU, Güven Gürkan ÖZTAN, *Türk Sağ’ı. Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İstanbul, İletişim, 2012, ss.169-201. Benzer bir şekilde komplocu tahayyül ve Dönmeler/Sabetayıcılık arasındaki ilişki için bkz. Türkay NEFES, *Conceptualizing and Understanding the Contemporary Popularity of Conspiracy Theories: Re-thinking Karl Popper*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2005; Türkay Salim NEFES, “The History of the Social Constructions of Dönmes (Converts)”, *Journal of Historical Sociology*, cilt 25, sayı 3, 2012, ss.413-439.
- 4 Siyon Ekabirinin Kaideleri olarak da bilinen ve günümüzde Siyon Bilgeleri Protokolleri adıyla popülerleşmiş olan propaganda amaçlı düzmece metinden esinlenerek bu durumu zekice başlığına taşıyan bir değerlendirme için bkz. Piotr ZALEWSKI, “Protocols of the Interest Rate Lobby”, *Foreign Policy*, 26 Haziran 2013.
- 5 Şunu ifade etmek gerekir ki genelde Ortadoğu’da, özelde ise Türkiye örneğinde antisemit söylem esas itibarıyla Avrupa Sağ’ı kaynaklı eserlerin tercümesinden beslendiği gibi, temel argümanlarını da buradan devşirmektedir. Bu durumun en çarpıcı örneği Rusya’da Çarın gerçekleştirmek istediği liberal reformları engellemek için Çar’ın gizli polis teşkilatı olan “Okhrana” tarafından propaganda amacıyla 20. yüzyılın başında Paris’te “üretilen” “Siyon Bilgeleri Protokolleri”dir.

Ortadoğu coğrafyasında söz konusu eserlerin tercümesini ve yayını hızlandıran etmen kuşkusuz Filistin toprakları üzerinde İsrail Devleti'nin kurulmuş olmasıdır. Bununla birlikte Türkiye örneğinde cumhuriyetin erken döneminde ulus-devlet inşası esnasında yurttaşlığın etno-dinsel sınırlarının zaman zaman sivik değerlerin aleyhine genişlemesi antisemit bir söylemin Türkiye'de mevzi kazanmasına ön ayak olmuştur. Türk Sağ'ın, özellikle 1940'larda milliyetçi kanadının, 1970 sonrasında ise İslamcı kanadının, antisemitizmi söylemsel repertuarlarının temel motiflerinden biri olarak benimsemesi de antisemitizmin Türk Sağ'ın siyasal diline ve tahayyülüne kesin ve kalıcı olarak yerleştiğinin en belirgin işareti olarak okunabilir. Benzer şekilde Jacob Landau da gerek Osmanlı'da gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nde antisemitizmin yaygın olmadığını buna karşın özellikle 1970'li yıllarla beraber siyasal eylemliliklerini dramatik bir şekilde arttıran aşırı milliyetçi sağın ve siyasal İslam'ın sözcülerinin antisemit söylemin bayraktarlığını yaptıklarını ifade etmektedir. Bkz. Jacob M. LANDAU, "The Dönmes: Crypto-Jews under Turkish Rule", *Jewish Political Studies Review*, cilt 19, sayı 1-2, 2007; Jacob M. LANDAU, "Muslim Turkish Attitudes towards Jews, Zionism and Israel", *Die Welt des Islam*, cilt 28, 1988, ss.291-300. Buna karşın çalışmalarında yurttaşlık kavramını sorunsallaştıran Rifat Bali'nin artık bir külliyyat niteliği kazanan eserleri resmi söylemin aksine Türkiye'deki ırkçılığın ve antisemitizmin marjinal olmanın ötesinde ciddi bir toplumsal ve siyasal zemine sahip olduğunu ileri sürerken, devlet ve Yahudiler arasındaki ilişkinin "ikirciklik" niteliğine de dikkat çekmektedir. Aynı minvalde Bali bir makalesine de başlık olarak seçtiği üzere, Türkiye'de hangi ideolojik kökenden olursa olsun siyasal seçkinlerin ve aydınların Türkiye'deki antisemitizmi inkar etme noktasında buluştuklarını, özellikle son yıllarda Dönmeler üzerinden genişleyen şecere çıkarmaya dayalı neşriyat faaliyetlerinin düpedüz antisemit bir içerik taşımaya rağmen görmezden geldiğini hatırlatarak Türkiye'nin en iyi gizlenen sırrının antisemitizm olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bkz. Rifat N. BALI, *Bir Türkleştirme Serüveni: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, İstanbul, İletişim, 1999; Rifat N. BALI, *Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001; Rifat N. BALI, *Devletin Yahudileri ve 'Öteki Yahudi'*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004; Rifat N. BALI, *Devletin Örnek Yurttaşları 1950-2003: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, İstanbul, Kitapevi, 2009; Rifat N. BALI, "Türkiye'nin En İyi Gizlenen Sırrı: Antisemitizm", *Anarşist*, sayı 10, ocak-şubat 2004, ss.17-18. Türkiye'de yurttaşlığın etno-dinsel sınırları ve gayrimüslimlerin durumu ile ilgili önemli bir çalışma için bkz. Soner CAGAPTAY, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey. Who is Turk?*, London and New York, Routledge, 2006.

- 6 Daniel Pipes'in eseri Arap Ortadoğusu'nda komplo teorilerinin önemi ve bunun siyasal tezahürleri konusunda öncü bir çalışma olmakla beraber, temel kaygı olarak antisemitizmi benimsemiş olması ve Ortadoğu'da komplo teorilerinin ivme kazanmasının ardındaki siyasal dinamikleri yeterince irdelememiş olması nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından "polemik" bir çalışma olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Matthew GREY, "Political Culture, Political Dynamics and Conspiracism in Arab Middle East", in Arndt GRAF, Schirin FATHI and Ludwig PAUL (der.), *Orientalism & Conspiracy. Politics and Conspiracy Theory in the Islamic World. Essays in Honor of Sadik J. Al-Azm*, London and New York, I.B. Tauris, 2011, s.105. Her ne kadar Daniel Pipes komplo teorilerinin Ortadoğu/Arap siyasetini anlamada anahtar bir işleve sahip olduğunu öne sürdüğü çalışmalarıyla alanın öncü ismi olarak görülse de, Suriye kökenli Alman siyaset bilimci Bassam Tibi'nin komplo'nun Arapça karşılığı olan "Al-Muamarah" kavramını başlığına taşıdığı Almanca yayınlanan çalışması da bu alanın öncüleri arasındadır. Daniel Pipes'in çalışması gibi oryantalist olmakla eleştirilen bu eser, komplo teorilerinin Arap coğrafyasında rağbet görmesinin arkasında tamamlanamamış bir proje olarak "modernleşme sürecini" işaret ettiği ölçüde, "gelişmeci" bir yaklaşımı benimsediği ileri sürülebilir. Buna karşın tam da modernleşme sürecine bir tepki olarak bir iletişim biçimi olarak komplo teorilerinin Ortadoğu coğrafyasında yeşermesinin arkasındaki temel saik üzerinde durmaması ve özellikle dünyanın başka coğrafyalarından bilhassa gelişmiş demokrasilerden farklı olarak komplo teorileri ve birbirinin yerine kullandığı Arap ve Müslüman dünyaları arasında içsel bir ilişki olduğu noktasından hareketle değerlendirmelerde bulunması, Tibi'nin çalışmasının oryantalist

- olmakla suçlanmasını da beraberinde getirmiştir. Daniel Pipes'in çalışmalarının ve Almanca ve Arapça baskıları bulunduğu için ne yazık ki inceleme imkanı bulamadığımız Bassam Tibi'nin çalışmasının "sıkı" bir eleştirisi için bkz. Karin HÖRNER, "A Cultural Sense of Conspiracies. The Concept of Rumor as Propaedeutics to Conspiracism" in Arndt GRAF, Schirin FATHI and Ludwig PAUL (der.), *Orientalism & Conspiracy. Politics and Conspiracy Theory in the Islamic World. Essays in Honor of Sadik J. Al-Azm*, London and New York, I.B.Tauris, 2011, ss.87-104. Bassam Tibi'nin çalışması için bkz. Bassam TIBI, *Die Verschwörung/Al-Muammarah: das Trauma arabischer Politik*, Hamburg, Hoffmann&Campe, 1993.
- 7 Milliyetçilik ve komplo teorileri arasındaki ilişkileri 2001 ekonomik krizi bağlamında sorunsallaştıran derinlikli ve titiz bir analiz için bkz. Ebru BULUT, "The Social Grammar of Populist Nationalism" in Hans-Lukas KIESER (ed.), *Turkey Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities*, London and New York, I.B.Tauris, 2006, ss.125-135. Bir alan çalışması bağlamında milliyetçilik ve komplo teorileri ilişkisinin farklı tezahürleri için bkz. Ferhat KENTEL, Meltem AHISKA, Fırat GENÇ, "Milletin Bölünmez Bütünlüğü". *Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*, İstanbul, TESEV Yayınları, 2007.
- 8 Bu tavrın bir nedeni de komplo teorilerine mündemiç olan anti-entellektüalizmin bu teoriler aracılığıyla popülist bir formda yeniden üretilmesidir. Bkz. Steve CLARKE, "Conspiracy Theories and Conspiracy Theorizing", *Philosophy of the Social Sciences*, cilt 32, sayı 2, 2002, ss.131-150. Jeffrey M. Bale özellikle uluslararası arenada gizli servislerin yoğun çalışmalarından hareketle "komplocu siyasetle" (conspiratorial politics) "komplo teorilerini" (conspiracy theories) birbirinden ayırmak gerektiğini belirterek, bu ayrımı dikkate almayan entellektüellerin akademik önyargularla hareket ettiğini ve "bir çeşit bilinçsiz tepkide" bulduklarını ifade etmektedir. Bkz. Jeffrey M. BALE, "Political Paranoia v. Political Realism: On Distinguishing between Bogus Conspiracy Theories and Genuine Conspiratorial Politics", *Patterns of Prejudice*, cilt 41, sayı 1, 2007, ss.45-60.
- 9 Rıfat N. Balı'nın Türkiye özelinde on yıllık dönemler için çıkarmış olduğu komplo teorileri envanterine baktığımızda, söz konusu komploların büyük bir kısmının Türkiye'nin ve dünyanın yönetimine ilişkin siyasal komplolar olduğu gözümüze çarparken, ABD'de büyük bir takipçi ve inanan kitlesine sahip olan uzaylılara ilişkin komploların Türkiye'de popüler ilgiye mazhar olmadığını gözlemlemekteyiz. Bkz. Rıfat N. BALI, "Yeni Bir Yayın Alanı: Komplo Teorileri, Yeni Bir Araştırmacı Türü: Komplo Teorisyenleri", *Virgül*, sayı 71, mart 2004. Bugün ABD'de "ufoloji" olarak adlandırılan ve birçok Hollywood filmine de ilham veren uzaylılarla Amerikan Hükümetinin irtibat halinde olduğu teması "kozmik bir komplo" olarak popülerleşirken, 2005 yılında CNN tarafından yaptırılan bir kamuoyu anketine göre Amerikalıların %80'i Federal Hükümet'in uzaylılarla iletişim halinde olduğuna ama bunun saklandığına inanmaktadır. Yine 1992 yılında yapılan başka bir ankete göre her elli Amerikalıdan biri -söz konusu tarih için yaklaşık 3.7 milyon kişiye tekabül etmektedir- uzaylılar tarafından kaçırılmak olarak okunabilecek "alışılmadık bir deneyim" yaşadığını ileri sürmektedir. Bkz. Pierre-André TAGUIEFF, *La Foire aux Illuminés: Ésotérisme, théorie du complot, extrémisme*, Paris, Editions Mille et une nuits, 2005, s.29-30. Dahası, bu bereketli toplumsal arazi aynı zamanda yeni toplumsallık ve kültürel formlarının ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Bu minvalde yeni bir akım olarak yeni evli çiftlerin evlilik fotoğraflarında uzaylı istilası veya zombi saldırısı temalarını tercih ediyor olması zikredilebilir. Bkz. (Erişim tarihi 18 Temmuz 2013). http://www.radikal.com.tr/fotogaleri/hayat/dugun_fotograflarinda_son_moda-1142350
- 10 Komplo anlatılarından ziyade, komploculuğun Türk siyasal kültürüne yerleşmesinde muhalefetin gayri-meşru sayılması geleneğini geç dönem Osmanlı siyasal hayatı üzerinden okuyan bir değerlendirme için bkz. Florian RIEDLER, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Muhalefet ve Meşruiyet. Siyasal Kültür ve Komplolar*, (çev. Azize F. Çakır), İstanbul, Picus, 2011.
- 11 Her ne kadar milliyetçi tahayyülde Türkiye coğrafyası komplo teorilerinin tatbikat alanı olarak kurgulansa da, Türkiye'ye komşu ülkelerde de Türkiye tarafından tertiplendiğine inanılan fesat nazariyelerinin tedavülde olduğunun altını çizmek isterim. Bu çerçevede geçiş dönemi

- Gürcistan'ı örnek gösterilebilir. Kapitalizme geçiş sürecinde Gürcistan tütün endüstrisinin çökmesinin, Türkiye'den sigara ihraç eden en önemli ihracatçı olarak Eduard Şevardnadze'nin damadının Türkiye ile olan "karanlık ilişkisine" bağlanması bu bağlamda zikredilebilir. Yine aynı dönemde reaksiyoner Gürcü milliyetçiliği tarafından Türkiye-Gürcistan ikili ticari ilişkilerinde Türkiye'nin kültürel öteki olarak kodlanması neticesinde, Türk mallarının zehirli içerik ihtiva ettiğine yönelik fantastik komplo anlatılarının popüler düzeyde ciddi karşılık bulduğunu hatırlatabiliriz. Türkiye'nin şeytanlaştırılarak Gürcistan'da dolaşımında bulunan komplo teorilerin baş aktörü haline getirilmesi, esasında değişen toplumsal ve ekonomik yapının sokaktaki adam tarafından anlaşılabilir kılınması bağlamında okunduğu ölçüde anlamlıdır. Bkz. Mathijs PELKMANS, *Defending the Border: Identity, Religion, and Modernity in the Republic of Georgia*, Ithaca, Cornell University Press, 2006; Mathijs PELKMANS, Rhys MACHOLD, "Conspiracy Theories and Their Truth Trajectories", *Focaal-Journal of Global and Historical Anthropology*, cilt 59, 2011, ss.66-88.
- 12 Komplo teorileri, siyasal kültür ve derin devlet arasında kurulan kavramsal ilişkiyi Rifat Bali'ye borçluyuz. Bkz. Rifat N. BALI, "Komplo Teorileri ve Teorisyenleri", *Birikim*, sayı 177, Ocak, 2004, ss.31-37.
- 13 Bu sürecin en iyi okumalarından birisinin Doğan Gürpınar tarafından yapıldığı kanaatindeyim. Derinlikli ve çok boyutlu bir tahlil için bkz. Doğan GÜRPINAR, *Ulusalçılık. İdeolojik Önderlik ve Takipçileri*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2011, s.189 vd.
- 14 Söz konusu AKP'ye mukavemet etme ve iç insicamın korunması adına geliştirilen eylem repertuarının önemli bir cüzü olarak, "günlük bir ritüel" şekline dönüşen ve AKP iktidarından rahatsız kemalist/seküler kesimlerin kendilerini ifade etme vasıtası olarak gördükleri, başta Yılmaz Özdil olmak üzere AKP karşıtı benzer görüşleri ifade eden kamuoyu yapımcılarının gazete köşe yazılarının AKP iktidarının erken döneminde Atatürk, kemalizm, Kıbrıs ve benzeri anahtar kelimeleri isimlerinde taşıyan "yahogroups", daha geç dönemde ise "facebook" gibi sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla paylaşılmasını örnek gösterebiliriz. "İlet", "paylaş", "yorum yap" ve "beğen" seçenekleri arasına sıkışmış görünen bu muhalefet etme tarzının Gezi eylemleriyle beraber "sanal gerçeklikten" "sokak gerçeği" olmaya doğru evrildiğini de yeri gelmişken hatırlatalım.
- 15 Rejimin kozmopolitizm korkusunun en belirgin şekilde dile getirildiği kaynak olarak bkz. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, *Devlet'in Kavram ve Kapsamı*, Milli Güvenlik Genel Kurulu Yayınları, no.1, Ankara, 1990, s.4 vd. Bu kitabın eleştirel bir okuması için bkz. Ümit KIVANÇ, "Sahibinden 'Devletin Kavram ve Kapsamı'", *Birikim*, sayı 93-94, Ocak-Şubat 1997, ss.27-45.
- 16 Türkiye'de "Bu devlet sahipsiz değildir" söyleminin sosyo-tarihsel bir okuması için bkz. Ahmet İNSEL, "Cet État n'est pas sans propriétaires! Forces prétoriennes et autoritarisme en Turquie", in Olivier DABENE, Vincent GEISSER, Gilles MASSARDIER (der.), *Autoritarismes démocratiques. Démocraties autoritaires au XXIe siècle*, Paris, La Découverte, 2008, ss.133-153.
- 17 Her ne kadar Hanefi Avcı'nın "*Haliç'te Yaşayan Simonlar. Dün Devlet Bugün Cemaat*" başlıklı eseri gerek Cemaate yakın olması, gerekse devlet içindeki Cemaat yapılanmasını devletin içinden gelen ve birinci dereceden bu duruma tanıklık etmiş üst düzey bir bürokrat olarak kamusal alanda tartışmaya açması nedeniyle böyle bir işlevi yerine getirdiyse de, Avcı'nın bir polis operasyonu ile radikal sol bir örgüt ve bilhassa gönül ilişkisi üzerinden medyada itibarsızlaştırılması söz konusu eserin etkilerinin uzun erimli olmasını bugün gelinen aşamada engellemiştir. Bu durum aynı zamanda Avcı'nın eserine mukabelede bulunan diğer polemik çalışmaların çabucak yayınlanarak karşı atağa geçilmesiyle perçinlenmiş ve Avcı ve eseri "başka amaçlara hizmet ettiği" gerekçesiyle kamuoyunda marjinalleştirilmiştir. Tam da bu nedenle tutuklu yargılanan Hanefi Avcı'nın on beş yıl dört ay hapis cezasına mahkum edildiği Devrimci Karargah davasının kararı medyanın ilgisinden uzak sessiz sedasız bir şekilde yakın zamanda açıklandı. Bununla birlikte Hanefi Avcı'nın hapse mahkum edilmesini Hükümet ve Cemaat arasında Mit Müsteşarı Hakan Fidan üzerinden ortaya çıkan güç mücadelesinde "akim kalan

- bir güç gösterisi” olarak değerlendiren bir analiz için bkz. Ali BAYRAMOĞLU, “Hanefi Avcı Meselesinin Derin Anlamı”, *Yeni Şafak*, 23 Temmuz 2013. Ayrıca bkz. Cüneyt ÖZDEMİR, “Bir Cezanın Düşündürdükleri”, *Radikal*, 21 Temmuz 2013.
- 18 Bu noktada şunu belirtmeliyiz ki, özellikle post-Gezi sürecinde AKP ve Cemaat arasındaki güç dengesindeki gerilimlerin billurlaşmasının akabinde, Cemaat adına Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından yayınlanan 11 maddelik kamuoyu aydınlatma bildirisinin içeriğine baktığımızda, Cemaatin sadece Kemalist/seküler kesimler tarafından değil, aynı zamanda siyasal iktidara yakın çevrelerce de farklı komploların parçası olduğunun iddia edildiğini, hatta bizzat komployu düzenleyen aktör olmakla itham edildiğini gözlemlemekteyiz. Dört farklı yerde komplo ve komplocu kavramlarının kullanıldığı söz konusu metinde, Cemaat bir yandan “Gezi komplosundan” “MİT Komplosuna” kadar siyasal iktidara yakın çevrelerce Cemaatle ilişkilendirilen farklı popüler komplo iddialarının yersizliğine işaret ederken, diğer yandan daha çok Kemalist/seküler kesimlerde üretilen komplo teorilerine içerik sağlayan “Hizmet Hareketinin bir ABD projesi olduğu”, “devleti ele geçirme”, “devlete sızma”, “vesayet kurma” veya “paralel iktidar oluşturma” gibi iddialara da cevap vererek her iki kesimde birden ortaya çıkan “korkuları” yatıştırmaya çalışmaktadır. Söz konusu bildiri Cemaat ve siyasi komplolar arasında popüler düzeyde kurulan bilişsel kestirmeleri göstermesi ve bunlara topluca cevap vermesi bakımından son derece önemlidir. Bkz. *Gündeme Dair: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı’ndan Hizmet Hareketi’ne Yönelik İddialara Cevaplar*, <http://gyv.org.tr/Haberler/Detay/2454/>, [Erişim tarihi 15 Ağustos 2013].
- 19 Bu alanda Türkçe önemli bir çalışma için bkz. Deniz VARDAR, *Aşırı Sağdan ‘Popülist Radikal Sağ’a: Fransa Örneği*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004.
- 20 Benzer bir şekilde konu üzerine erken dönemde Türkçe yayınlanan öncü bir çalışmada da, ırkçılık karşıtı düşüncenin ve hareketlerin ırkçılıkla mücadelede klasik ırkçılığı hedef alarak yeni ırkçılığı gözden kaçırmaması, ırkçılık karşıtı düşüncenin en önemli zaaflarından biri olarak değerlendirilmiştir. ırkçılık karşıtı düşüncenin yeni ırkçılık karşısındaki krizi üzerine bkz. Deniz VARDAR, “Yeni ırkçılığın Doğuşu: Başlangıca Dönüş mü ?”, *Birikim*, sayı 76, Ağustos 1995, ss.30-43.
- 21 Fransız Yahudilerinin sivik haklarını elde ederek eşit yurttaş statüsüne yükselmeleri (émancipation) konusunda bkz. Pierre BIRNBAUM (sous la dir. de), *Histoire politiques des Juifs de France*, Paris, Presses de Sciences Po, 1990; Pierre BIRNBAUM, *Destins juifs. De la Révolution française à Carpentras*, Paris, Calman-Lévy, 1995. Bu konuda Fransa, Almanya, Hollanda, İngiltere, ABD ve Türkiye örneklerinin mukayeseli bir analizi için bkz. Pierre BIRNBAUM, Ira KATZNELSON, *Paths of Emancipation. Jews, States, and Citizenship*, Princeton University Press, 1995.
- 22 Pierre-André Taguieff, bilhassa Maastricht Anlaşması’nın 1992 yılında Fransada referanduma götürülmesi sürecinde billurlaşan ve esas itibariyle Avrupa Birliği’ne ve küreselleşmeye eleştirel yaklaşarak ulus-devlet savunusunu merkezine yerleştirmiş olan ve daha çok neo-cumhuriyetçilik olarak adlandırılan bir siyasal ve düşünsel akımın önde gelen teorisyenlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle “*mouvementisme/bougisme*” olarak kavramsallaştırdığı ve teknokratlar eliyle liberal bir felsefe eşliğinde pazar ekonomisi mantığıyla düzenlenen ve ulus-devletin kontrolünden kaçan her türlü regülasyon, hareketlilik ve akışkanlığa karşı bir manifesto niteliği taşıyan “*Résister au bougisme. Démocratie forte contre mondialisation technomarchande*” başlıklı çalışması, aynı zamanda Fransız solunun önemli isimlerinden Jean-Pierre Chevènement’in 2002 cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki siyasal programının temelini de oluşturmaktadır. Taguieff’in siyasal akıl hocalığını üstlendiği Chevènement’in ulusal egemenlikçi siyasal hareketi, kaderin cilvesine bakın ki Sol oyları bölerek Taguieff’in mücadele etmek için yoğun çaba sarf ettiği Yeni Sağ’ın popülist lideri Jean-Marie Le Pen’e kariyerinin en büyük siyasal başarısını yaşatarak 2002 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura kalmasına katkıda bulunmuştur. Kuşkusuz bu travmatik siyasal tecrübe Taguieff’i derinden etkileyecektir. Fransız siyasal alanında klasik Sol/Sağ bölünmesini yeni bir klivaj üzerinden tasarlamayı

- kendisine amaç edinen ve bu doğrultuda siyasal yelpazenin sağından ve solundan devşirdiği entellektüelleri ortak düşman olan Avrupa Birliği ve küreselleşmeye karşı aynı çatı altında toplamaya çalışan neo-cumhuriyetçilik konusunda bkz. Pierre-André TAGUIEFF, *Résister au bouguisme. Démocratie forte contre mondialisation techno-marchande*, Paris, Fondation du 2 Mars et Éditions Mille et une nuits, 2001; Christopher FLOOD, « National Republican Politics, Intellectuals and the Case of Pierre-André Taguieff, *Modern & Contemporary France*, cilt 12, sayı 3, 2004, ss.353-370; Christopher FLOOD, « Marcel Gauchet, Pierre-André Taguieff and the Question of Democracy in France », *Journal of European Studies*, cilt 37, sayı 3, ss.255-275; Ümit YAZMACI, « Avrupa Birliği Sınavında 'Fransız İstisnası' Fikri », in Ali Vahit TURHAN et al. (der.), *Tarabya Çalışmaları. 20. Yıl Armağan Kitap*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, Yayın No :537/269,2009, ss.403-429.
- 23 “*La nouvelle judéophobie*” başlıklı çalışması başta olmak üzere, Taguieff’in çalışmalarının önemli bir kısmında Fransız toplumunda vuku bulan Yahudi karşıtı eylemler detaylı örnekleriyle zikredilmektedir. Bununla birlikte, İnsan Hakları Danışma Ulusal Komisyonu tarafından İçişleri Bakanlığı’nın bu konudaki istatistikleri her yıl düzenli olarak yayımlandığı için araştırmacıların elinde istatistiksel sonuçlar çıkarabilecekleri ampirik veriler mevcuttur. Bu çerçevede, İkinci İntifada sonrası Fransızda meydana gelen Yahudi karşıtı eylemlerle ilgili bir analiz için bkz. Nonna MAYER, “Nouvelle judéophobie ou vieille antisémitisme”, *Raisons politiques*, sayı 16, 2004/4, ss.91-103; kamuoyu anketlerinden hareketle bu konuda ifade edilen görüşler üzerine bir değerlendirme için bkz. Nonna MAYER, “Les opinions antisémites en France après la Seconde Intifada”, *Revue internationale et stratégique*, sayı 58, 2005/2, ss.143-150.
- 24 Judéophobie-Yahudi fobisi. Taguieff önyargılardan ve olumsuz klişelerden oluşan “bir tavır olarak judeofobi”; komplo teorileri merkezli “bir ideoloji olarak judeofobi” ve son olarak şiddet eylemlerini içeren “bir davranış olarak judeofobi” olmak üzere üç boyutlu bir judeofobi modeli kavramsallaştırmıştır. Bkz. Pierre-André TAGUIEFF, *Les Fins de l’antiracisme*, Paris, Michalon, 1995, s.21-42.
- 25 Şunu bu aşamada hemen belirtmeliyiz ki, bu olgunun nevezuhur bir niteliğe sahip olup olmadığı konusu sosyal bilimciler arasında bir tartışılmayı tetiklemiş olup, kimi araştırmacılar bu olguyu antisemitizmin bir krizi olarak değerlendirirken, kimisiyse bu fenomeni antisemitizmin yeni bir görünüm altında kılık değiştirmiş hali olarak yorumlamayı tercih etmektedir. Bu konuyla ilgili derinlemesine bir analiz için bkz. Jonathan JUDAKEN, “So What’s New? Rethinking the ‘New Antisemitism’ in a Global Age”, *Patterns of Prejudice*, cilt 42, sayı 4-5, 2008, ss.531-560; Timothy PEACE, “Un antisémitisme nouveau? The Debate about a ‘New Antisemitism’ in France”, *Patterns of Prejudice*, cilt 43, sayı 2, 2009, ss.103-121.
- 26 Daha çok yeni antisemitizmi kavramsallaştırmaya çalışan kuramcılar tarafından ileri sürülen bu görüş İsrail devletinin kuruluş amacının ve uygulamaya koyduğu politikalarının bu süreçteki rolü üzerinde fazla durmaz. İsrail devleti ve yeni antisemitizm arasında kurulan bu illiyet bağı Theodor Herzl’in kurucu siyonizm anlayışını referans göstererek kesin bir şekilde reddeden Beller, “siyonist bir devlet olarak İsrail’in antisemitizmin başlıca mağduru olmak yerine, antisemitizm sorununu çözmek amacıyla” kurulduğunu hatırlatarak, yeni antisemitizmi söz konusu illiyet bağı üzerinden kavramsallaştırmaya çalışan kuramcıları sert bir dille eleştirmektedir. Bkz. Steven BELLER, “In Zion’s Hall of Mirrors: A Comment on Neuer Antisemitismus?”, *Patterns of Prejudice*, cilt 41, sayı 2, 2007, ss.215-238.
- 27 İslamcılık ile üçüncü dünyacı sol ideolojilerin karşılaşmasıyla ortaya çıkan bu ideolojik amalgamın, yeni cumhuriyetçiliğin önde gelen isimlerinden Alain Finkielkraut tarafından İslamcı gelişmecilik (*islamo-progressisme*) olarak adlandırıldığını da geçerken not edelim. Steven Beller ise yeni antisemitizm ve Avrupa Solu arasında kurulan bu ilişkiyi sert bir şekilde eleştirerek, bunun İkinci İntifada sonrası gerçekleşen nevezuhur bir olgu olmadığını, daha çok Avrupa Solu’nun İsrail’in uyguladığı tek yanlı politikalara yönelik eleştirel bir tavrı olduğunu ve bu özelliği nedeniyle ABD’nin tutumundan farklılaşarak İsrail’i hayal kırıklığına uğrattığı ölçüde şimşekleri üzerine topladığının altını çiziyor. Bkz. Steven BELLER, “In Zion’s Hall of Mirrors: A

- Comment on Neuer Antisemitismus?”, *Patterns of Prejudice*, cilt 41, sayı 2, 2007, ss.215-238.
- 28 Sorunun temelinde Fransız tarzı cumhuriyetçi entegrasyon modelinin çalışmıyor olmasını işaret eden ve buradan hareketle çok kültürlü bir topluma geçişi, cumhuriyetçi asimilasyon projesinin çoklu cemaatli (*multi-communautariste*) bir topluma ikame edilmesi gerekliliğini ve çoğul yurttaşlığı salık veren sosyolojik açıklamaları Taguieff reddederek, bu tarz bir sosyolojik okumayı küçümseyici bir dille “*sociologisme angélique*” olarak yaftalamaktadır. Bkz. Pierre-André TAGUIEFF, *La nouvelle judéophobie*, Paris, Fondation du 2 Mars et Éditions Mille et une nuits, 2002, s.174. Çoklu cemaatli yapıların cumhuriyetçi düşünce çerçevesinden bir değerlendirilmesi için bkz. Pierre-André TAGUIEFF, “Communauté et ‘communautarisme’: un défi pour la pensée républicaine”, in Cahier du CEVIPOF, *Autour du Communautarisme*, sayı 43, 2005, ss.83-144.
- 29 Yeni antisemitizmin sınırlarının muğlaklığını ve nasıl algılandığını basit ve anlaşılabilir bir örnek olması nedeniyle bir toplu taşıma aracında şarkı söyleyen bir haham, otobüs şoförü ve başka bir yolcu arasında gelişebilecek muhtemel senaryolardan hareketle tartışarak, söz konusu senaryoları İsrail’in bölgede uygulamaya koyduğu politikaları ile yeni antisemitizm kavramı arasındaki ilişkiye uyarlayan nefis bir metin için bkz. Brian KLUG, “The Collective Jew: Israel and the New Antisemitism”, *Patterns of Prejudice*, cilt 32, sayı 2, 2003, ss.117-138.
- 30 *Entzauberung der Welt-Désenchantement du monde*. Bkz. Max WEBER, *L’Éthique protestante et l’esprit du capitalisme*, Paris, Flammarion, 2001, 2è édition.
- 31 Taguieff’in modernitenin arkasındaki ideolojik motor olarak gördüğü « ilerlemecilik fikri » için bkz. Pierre-André TAGUIEFF, *Le sens du progrès. Une approche historique et philosophique*, Paris, Flammarion, 2004.
- 32 Aynı pasaj Taguieff’in “*La foire aux Illuminés: Ésotérisme, théorie du complot, extrémisme*” başlıklı eserinde s.75 vd. dan da takip edilebilir.
- 33 Burada tarihsel bir gerçek/olgu olarak komplolardan değil, bir algı olarak komplo teorilerinden bahsettiğimizi hatırlatmak isterim. Bu topraklarda muhalefet alanının sığılığı, hatta yokluğu nedeniyle tertiplenmiş tarihsel komplolar için bkz. Florian RIEDLER, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Muhalefet ve Meşruiyet. Siyasal Kültür ve Komplolar*, (çev. Azize F. Çakır), İstanbul, Picus, 2011.
- 34 Taguieff, Siyon Bilgeleri Protokollerinin 1920 yılında “*The Jewish Peril*” başlığıyla Londra’da 30.000 nüsha olarak yayımlandığını, yine aynı yıl ocak ayında Almanca çevirisinin 120.000 adet sattığını, 1920 ve 1922 yılları arasında Siyon Bilgeleri Protokollerinden esinlenerek kaleme alınan ve Henry Ford tarafından finanse edilen dört ciltlik eserin “*The International Jew*” başlıklı ilk cildinin ABD’de 500.000 nüsha olarak neşredildiğini belirtiyor. Taguieff, Henry Ford ve ekibinin “Yahudi Amerika” ve “Yahudi-Bolşevik tehdidi” gibi temaların sradanlaşmasına ve popülerleşmesine büyük katkılarda bulunduğunu da not etmektedir. Pierre-André TAGUIEFF, *L’imaginaire du complot mondial. Aspects d’un mythe moderne*, Paris, Éditions mille et une nuits, 2006, s.133 ,126 ,123. Taguieff’in erken dönem bir çalışmasının Siyon Bilgeleri Protokollerine üzerine olduğunu ve komplo teorilerine olan ilgisinin arkasındaki nedenlerden birisinin de bu eseri olduğunu geçerken not edelim. Bkz. Pierre-André TAGUIEFF, *Les Protocoles des Sages de Sion. Faux et usage d’un faux*, Paris, Berg International, 1992. Bu konuda İngilizce bir çalışma için bkz. Stephen Eric BRONNER, *A Rumor about the Jews. Reflections on Antisemitism and the Protocols of the Learned Elders of Zion*, New York, St. Martin’s Press, 2000. Siyon Bilgeleri Protokollerinin bu topraklardaki yayın serüveni konusunda bkz. Rifat N. BALI, « The Protocols of the Elders of Zion in Turkey », in Esther WEBMAN, *The Global Impact of the Protocols of the Elders of Zion. A Century-Old Myth*, New York, Routledge, 2011, ss.220-228. Siyon Bilgeleri Protokollerinin 2000’li yılların başında Mısır’da televizyon dizisi formatında Ramazan ayı boyunca yayımlandıktan sonra, diğer Müslüman ülkelerde de izleyiciyle buluştuğunu bu noktada hatırlatalım. Bkz. Daniel J. WAKIN, “Anti-Semitic ‘Elders of Zion’ Gets New Life on Egypt TV”, *The New York Times*, 26 Ekim 2002.

- 35 Bu anlamda 2005 yılı Ekim ayı sonunda Paris yakınlarında başlayan ve Kasım ayı itibariyle tüm Fransa'ya yayılan banliyö olayların hemen ardından yapılan bir çalışma için bkz. Sylvain BROUARD, Vincent TIBERJ, *Français comme les autres? Enquête sur les citoyens d'origine maghrébine, africaine et turque*, Paris, Presses de Sciences Po, 2005. Söz konusu çalışma Fransız banliyölerinde yaşayan gençler arasında Yahudilere karşı önyargıların daha fazla olduğunu tespit ederken, aynı zamanda İslam dinini benimsemiş gençlerin Yahudiliğe karşı daha az hoşgörülü olduğunun da altını çizmektedir. Bu durumun İslam-antisemitizm arasında kurulabilecek olası özcü bir ilişkiden çok, banliyölerin düşük sosyo-ekonomik profilinden kaynaklandığını bu noktada hatırlatmalıyız.
- 36 *Conseil français du culte musulman-CFCM*. Bu konuda Zana Çıtak, Ahmet T. Kuru ve Samim Akgönül'ün çalışmalarına bakılabilir.
- 37 Bkz. Étienne BALIBAR *et al.*, *Antisémitisme: L'intolérable chantage. Israël-Palestine, une affaire française?*, Paris, La Découverte, 2003; Vincent GEISSER, *La nouvelle Islamophobie*, Paris, La Découverte, 2003. Fransız Sağı tarafından sert bir şekilde eleştirilen ve provokatif olmakla itham edilen Vincent Geisser'e bu noktada bir parantez açmak zorundayız; zira Haziran 2009 tarihinde Fransız medyası tarafından "Geisser Olayı" şeklinde adlandırılan ve Fransa'da akademik özgürlükler ve İslam'ın bir güvenlik unsuru olarak kodlanması konularında tüm bildiklerimizi yeniden sorgulamamızı gerektirecek bir soruşturmanın baş aktörü olarak Fransız Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi (CNRS) tarafından savunması istenmiştir. CNRS yönetim kurulu üyesi olan ve kurumun çalışmaları bağlamında kamu güvenliği ve savunmasıyla birlikte ulusun temel çıkarları olarak tanımlanan iktisadi ve bilimsel konularda gözetim, istihbarat, ve hatta denetim yapmakla görevli üst düzey bir bürokrat olan Joseph Illand tarafından, Ortadoğu ve Arap dünyası üzerine çalışmalarıyla bilinen sosyolog Vincent Geisser hakkında "İslam, İslamcılık, Mağrip ülkeleri, Mağrip kökenli entellektüellerin Fransa'da fen bilimlerinin gelişmesindeki katkıları" gibi "hassas" olarak nitelenen konular üzerine çalışıyor olması nedeniyle Haziran 2009 tarihinde bir soruşturma başlatılmıştır. Soruşturma resmi olarak sosyolog Geisser'in başörtülü ve Mağrip kökenli bir öğrencisinin bursunun CNRS tarafından öğrencinin başörtülü olması nedeniyle haksız bir şekilde iptal edilmesi konusunda yollamış olduğu kişisel e-postasının öğrenciyi destekleme komitesinin internet blog'unda yayınlanmasından ardından, devlet memuru sıfatının gerektirdiği "devlet memurunun susma yükümlülüğüne" riayet etmemesi nedeniyle başlatılmıştır. Geisser söz konusu e-postasında "CNRS'te güvenlikten sorumlu üst düzey bürokratin bir ideolog" olduğunu ve "Holocaust döneminde Yahudilerin ve Yahudilere yardım edenlerin avlanmasına benzer bir şekilde bugün Müslümanların ve arkadaşlarının avlandığını" belirtmesi, Geisser'in sakıncalı olarak fişlenmesini beraberinde getirmiştir. Zira bu bürokratik güvenlik kodlamasının Fransa'nın en önemli araştırma kuruluşu bünyesinde yapılması, İslam gibi "hassas" konularda akademik araştırma özgürlüğünün "ulusun temel çıkarlarıyla" sınırlı olduğunu ve bilimin bu çıkarlara hizmet ettiği oranda "makbul" sayıldığını göstermesi bakımından da manidardır. Bununla birlikte akademik özgürlükleri kısıtlayıcı yöndeki bu bürokratik müdahaleye karşı Fransız akademisi, Türkiye'de örneklerine pek rastlayamadığımız ölçüde ilkesel ve bütünlüklü bir şekilde akademik özgürlükler adına Geisser'in arkasında durarak net bir tavır takınmıştır. Geisser Olayı hakkında bkz. Ali Kemal DOĞAN, Ümit YAZMACI, *Cumhuriyetçi Paradigmadan Ulusal Güvenlik Paradigmasına Geçiş*, İnternet Blog Yazısı, <http://ali-kemal-dogan.blogspot.com/2009/10/cumhuriyetci-paradigmadan-ulusal.html> (Erişim 27 Ağustos 2013).
- 38 Söz konusu makalenin 2010 tarihinde yayınlanan başka bir eserin çıkış noktasını oluşturduğuna da bu vesileyle hatırlatalım. Bkz. Pierre-André TAGUIEFF, *La nouvelle propagande antijuive : du symbole al-Dura aux rumeurs de Gaza*, Paris, PUF, 2010.
- 39 Antisemitizmin bir hastalık, rahatsızlık ya da salgın yaratan bir virüs olarak medikal bir metafor çerçevesinde değerlendirilmesi, antisemitizmin dışarıdan bünyeye sinsi bir şekilde giren ve bireyin iradesini yok sayan bir dış etmen olarak değerlendirilmesine yol açtığı ölçüde antisemitizme bir toplumsal meşruiyet sağlamak ve sorunun entellektüel ve sosyo-politik

- arka planını anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bkz. Steven BELLER, “In Zion’s Hall of Mirrors: A Comment on Neuer Antisemitismus?”, *Patterns of Prejudice*, cilt 41, sayı 2, 2007, ss.215-238.
- 40 Bu eserin termostatizm/termodinamizm kavramları ekseninde bir eleştirisi için bkz. Murat GÜZEL, « Türkiye’de İslamcılık ve Sağcılık », *Tezkire*, no.17, 2000, ss.65-89.
- 41 Bkz. Michael SONTHEIMER, “Everyone is Afraid: Erdogan Regime Cows Embattled Media”, *Spiegel Online*, 12 Haziran 2013; William J. DOBSON, “Is Protest-crushing Turkish Prime Minister Erdogan no Longer the World’s Most Effective Dictator?”, *Slate Online*, 11 Haziran 2013; Orhan Kemal CENGİZ, “Shameful Examples Emerge of Press Censorship in Turkey”, *Al-Monitor*, 3 Haziran 2013; Piotr ZALEWSKI, “The Turkish Media’s Darkest Hour. How Erdogan Got the Protest Coverage He Wanted”, *Foreign Affairs*, 14 Haziran 2013.
- 42 Bkz. Cengiz ÇANDAR, “Al-Monitor da Türk Usulü McCarthyism’in Hedefi Oldu”, *Al-Monitor*, 5 Temmuz 2013; Cengiz ÇANDAR, “İki Yahudi ve Anti-Semitizm Algısı”, *Radikal*, 23 Ağustos 2013; Cengiz ÇANDAR, “Medyada Susturma ve Sindirme”, *Radikal*, 22 Ağustos 2013; Barın KAYAOĞLU, “Erdogan’s Anti-Israel Remarks Reflect Broader Anti-Semitism in Turkey”, *Al-Monitor*, 22 Ağustos 2013; Jeffrey GOLDBERG, “Turkey’s Erdogan: A Smart Man with Jews on the Brain”, *Bloomberg*, 22 Ağustos 2013.

Kaynakça

- BARKUN Michael (2003). *A Culture of Conspiracy. Apocalyptic Visions in Contemporary America*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
- BORA Tanıl (1996). "Komplo Zihniyetinin Örnek Ülkesi Türkiye", *Birikim*, sayı 90, Ekim 1996, ss.42-44.
- BORA Tanıl (1998). *Türk Sağının Üç Hali. Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*, İstanbul, Birikim.
- GUIDA Michelangelo (2008), "The Sèvres Syndrome and 'Komplo' Theories in the Islamist and Secular Press", *Turkish Studies*, cilt 9, sayı 1, ss.37-52.
- GÜRPINAR Doğan (2011). *Ulusalçılık. İdeolojik Önderlik ve Takipçileri*, İstanbul, Kitap Yayınevi.
- JUNG Dietrich (2003). "The Sèvres Syndrome: Turkish Foreign Policy and Its Historical Legacies", *American Diplomacy*, August.
- KLUG Brian (2003). "The Collective Jew: Israel and the New Antisemitism", *Patterns of Prejudice*, cilt 32, sayı 2, ss.117-138.
- NEFES Türkay Salim (2013). "Political Parties' Perceptions and Uses of Anti-Semitic Conspiracy Theories in Turkey", *The Sociological Review*, cilt 61, sayı 1, ss.247-264.
- PIPES Daniel (1996). *The Hidden Hand. Middle East Fears of Conspiracy*, New York, St. Martin's Press.
- POPPER Karl R. (1985). *Conjectures et réfutations. La croissance du savoir scientifique*, Paris, Payot, zikreden Pierre-André TAGUIEFF, *L'imaginaire du complot mondial. Aspects d'un mythe moderne*, Paris, Éditions mille et une nuits, 2006, s.56-55.
- ROBINS Philip (2003). *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy since the Cold War*, London, Hurst & Company.
- SILVERSTEIN Paul A. (2010). "The Fantasy and Violence of Religious Imagination: Islamophobia and Anti-Semitism in France and North-Africa" in Andrew SHRYOCK (ed.), *Islamophobia/ Islamophilia. Beyond the Politics of Enemy and Friend*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, ss.141-171.
- TAGUIEFF Pierre-André (1991). "Les métamorphoses idéologiques du racisme et la crise de l'antiracisme", in Pierre-André TAGUIEFF (der.), *Face au racisme II. Analyses, hypothèses, perspectives*, Paris, La Découverte, ss.13-63.
- TAGUIEFF Pierre-André (2002). *La nouvelle judéophobie*, Paris, Fondation du 2 Mars et Éditions Mille et une nuits.
- TAGUIEFF Pierre-André (2004a). *Les Protocoles des Sages de Sion. Faux et usages d'un faux*, nouvelle édition refondue, Paris, Berg International/Fayard, (première édition 1992).
- TAGUIEFF Pierre-André (2004b). *Prêcheurs de haine. Traversée de la judéophobie planétaire*, Paris, Mille et une nuits.
- TAGUIEFF Pierre-André (2005). *La Foire aux Illuminés. Ésotérisme, théorie du complot, extrémisme*, Paris, Éditions Mille et une nuits.
- TAGUIEFF Pierre-André (2006). *L'imaginaire du complot mondial. Aspects d'un mythe moderne*, Paris, Éditions mille et une nuits.
- TAGUIEFF Pierre-André (2007). "L'affaire al-Dura ou le renforcement des stéréotypes antijuifs. Défaillance journalistique, imposture médiatique et propagande antisioniste", www.debriefing.org/27028.html, (Erişim Tarihi 28 Ağustos 2013).
- TUTAR Bercan (2013). "Gezi Dosyası Aynı Oyun Yine Sahnede IV: Gezi Parkında Kulturkampf", *Yeni Şafak*, 15 Haziran.
- WIEVIORKA Michel (2005). *La tentation antisémite. Haine des Juifs dans la France d'aujourd'hui*, Paris, Robert Laffont.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Makale biçimi

Makale uzunluğu asgari 7 500 kelime, tercihen 70 000 vuruş (boşluklar dâhil) - sayfa başına yaklaşık 3 450 karakter, 20 sayfa - civarında olmalıdır.

Yazı karakteri

Makaleler Microsoft Word programı kullanılarak Times New Roman karakterinde, 1 satır aralıklı olarak ve kenara dayalı şekilde yazılmalıdır. Metin için 12 punto, dipnotlar için 10 punto kullanılmalıdır.

Başlık

Başlık 12 punto kullanılarak, bold karakterlerle ve sayfa ortalanarak yazılmalıdır.

Yazar Bilgileri

İlk sayfanın sonuna, eğer dipnot bulunuyorsa birinci dipnotun öncesine, yazarın ünvanı, kurumu (*) işaretinin ardına dipnot şeklinde yazılmalıdır.

Referanslar ve Kaynakça

Dipnotlar

Dipnotlar, ilgili sayfanın sonuna sıralı numaralar hâlinde eklenmelidir. Dipnotlar 10 punto kullanılarak, 1 satır aralıklı olarak ve kenara yaslanmış şekilde yazılmalıdır.

Referanslar

Referanslar Harvard Sistemi çerçevesinde parantez içerisinde metnin içinde ilgili bölümün olabilecek en yakın yerinde yazar soyadı ve makale/kitap yılı olarak aşağıdaki örneklere uygun olarak yazılır:

Konu..... çerçevesinde değerlendirilebilir (Keyder, 1989).....

Öniş'in (2005) iddiasına göre.....

alıntılar ise yazar soyadı, makale/kitap yılı ve sayfa numarası olarak yazılır – e.g. (Keyman, 2005, s. 111) ya da (della Porta, 2010, s. 195-205).

Bir yazarın birden fazla eseri kullanıldığında (Göle, 2002; 2010);

Bir yazarın aynı yılda yayınlanmış birden fazla eseri kullanıldığında (Tarrow, 1997a; 1997b);

Bir yazarın aynı yılda yayınlanmış birden fazla eseri sayfa numarası verilerek kullanıldığında: (Smith, 2002a, s.195; Smith, 2002b, s. 80);

Birden fazla yazarın çalışması referans olarak verildiğinde yıla göre sıralanılır: (Tarrow, 1998; della Porta; 2002; Smith, 2010) (not: aynı yılda yayınlanmış, ikiden fazla çalışma kullanıldığında alfabetik sıralanır).

Kaynakça

Kullanılan kaynakların bilgileri, metnin sonunda yazarların soyadı sırasına göre alfabetik olarak düzenlenen kaynakça bölümünde sıralanmalıdır. Aynı yazarın birden fazla kaynağı kullanıldığı durumlarda, yazarın (yazarların) çalışmaları kronolojik olarak eskiden yeniye doğru sıralanmalıdır. Kaynak gösterirken sırasıyla:

Dergi makaleleri için:yazar (yazarların) soyadı, adı, makalenin yayınlanma yılı, parantez içerisinde makale ismi, derginin adı, cilt numarası, dergi sayı numarası, sayfa numaraları

Derleme kitaplarda bulunan makaleler için: yazar (yazarların) soyadı, adı, makalenin yayınlanma yılı, parantez içerisinde makale ismi, derleyen(ler)in adı, kitap ismi, yayın yeri, yayınevi adı, sayfa numaraları

Kitap için: yazar (yazarların) soyadı, adı, makalenin yayınlanma yılı, kitap ismi, yayınlanma yeri, yayınevi adı

Kitap ve dergi isimleri italik harfler kullanılarak yazılmalıdır. Kaynakçada yer verilen çalışmaların birden fazla yazarı var ise her birinin soyadı ve ad bilgisine yer verilmelidir.

TEKNİK ÖZELLİKLER

Kenar Boşlukları	: Alt, Üst, Sağ, Sol: 2 cm
Cilt payı	: Cilt payı: 0,5 cm Cilt payı yeri: Sol
Kağıt Boyutu	: Özel boyut; Genişlik: 18 cm Yükseklik: 23,5 cm
Düzen	: Tek ve çift sayfalarda farklı Üstbilgi: 1,2 cm Altbilgi: 1,2 cm

MAKALE GÖNDERİ ADRESİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyasal Bilimler Dergisi
Anadolu Hisarı Kampüsü, 34810-Beykoz/İstanbul
E-posta: siyasalbilimlerdergisi@marmara.edu.tr

Siyasal Bilimler Dergisi, Marmara Üniversitesi Açık Dergi Sistemini kullanmakta olup, makale göndermek isteyen yazarlar makale önerilerini aşağıda internet adresi bulunan Açık Dergi Sisteminde bir hesap açarak bu sistem üzerinden göndermelidirler. Açık Dergi Sistemi sayesinde yazarlar, makale önerilerinin değerlendirme süreçlerini aşama aşama takip edebileceklerdir.

<http://e-dergi.marmara.edu.tr/index.php/sbd/user/register>

Siyasal Bilimler Dergisi Toplumsal Hareketler Özel Dosyası için Makale Çağrısı: “Toplumsal Hareketlerin Değişen Dinamikleri: Yerel ve Ulus-ötesi Mücadeleci Siyaset”

21. yüzyılın başından itibaren dünya genelinde yükselişe geçen bir toplumsal hareket eylemliliği ile karşı karşıya bulunmaktayız. 1999 yılında meydana gelen Seattle Protestosu'yla beraber, dünya genelinde birçok hareket güçlerini birleştirerek kapitalist küreselleşmenin ürettiği eşitsizlik, ekolojik dengenin bozulması ve anti-demokratik uygulamalara karşı mücadele etmeye başladı. Bu amaçla, yerel, ulusal ve ulus-ötesi hareketler aralarında ulusal sınırların ötesine geçen bağlar kurup, “hareketlerin hareketi” olarak da adlandırılan “Küresel Adalet Hareketi”ni meydana getirdiler.

Düzenledikleri küresel protesto eylem ve kampanyaların yanı sıra, aktivistler aralarındaki bağları güçlendirmek, hareketlerinin ortak anlam çerçevelerini üretmek ve bilgi, strateji ve taktik paylaşımlarında bulunmak amacıyla küresel, bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde sosyal forumlarda bir araya gelmeye başladılar. 2010'lu yılların başı ise hâlihazırda yükselişe geçmiş olan protesto dalgasının içerisinde yeni bir dönüm noktası oldu. Bu yeni aşamada, Mısır, A.B.D., İzlanda, İspanya, Yunanistan, Brezilya ve Türkiye gibi farklı ülkelerde “işgal et” protestoları ortaya çıktı. Bu protestolar sırasında, farklı hareketlerden gelen aktivistlerin oluşturduğu geniş katılımlı hareket koalisyonları, kendi bağlamlarında sorun olarak gördükleri belirli meselelerin –Mısır'da otoriter yönetim; A.B.D., İzlanda, İspanya, Brezilya ve Yunanistan'da ekonomik kriz ve eşitsizlik; Türkiye'de ise çevre tahribatı, polis şiddeti ve anti-demokratik uygulamalar- üstesinden gelebilmek için hedeflerine ulusal devlet ve siyasi kurumlarını oturttular. ‘İşgal et’ hareketleri ilk bakışta ulusal hareketler gibi gözükmesine rağmen, aynı zamanda birçok ulus-ötesi unsuru da içermektedir. Bunun başlıca nedeni, eylem biçimlerinin, taktik ve stratejilerinin, örgütlenme modellerinin ve anlam çerçevelerinin birbirine çok benzemesi ve hatta birçok noktada ortak olmasıdır. Bunun yanı sıra, her ne kadar seferber oldukları meseleler farklılık gösterse de, bu hareketlerin her biri diğeriyle bağlar kurmuştur ve eylemleri sırasında ulus-ötesi hareket ağlarına katılarak, onlardan faydalanmıştır. Bunun da ötesinde, bu hareketlerin seferber olduğu ve ortak olarak paylaştıkları ana tema, kitlelerin ekonomik, siyasi ve çevreyle ilgili meselelerde karar alma süreçlerinden dışlanıyor olmasıdır. Bir anlamda, “İşgal Et” hareketlerini liberal demokrasinin krizine karşı seferber olmuş ulus-ötesi bir hareketin yerel ve ulusal ifadeleri olarak görmek mümkündür.

On yılı aşkın süredir yaşanmakta olan bu ulus-ötesileşme süreci, yerel ve/veya ulusal işçi, insan hakları, çevre, feminist, barış, LGBT ve diğer kimlik hareketlerinin, önlerinde bulunan fırsatlar, örgütlenme yapıları, eylem repertuarları ve anlam çerçeveleri açılarından bir dönüşüm içine girmesine neden olmuştur. Bu çerçevede, Siyasal Bilimler Dergisi'nin Toplumsal Hareketler özel sayısı toplumsal hareketlerin dönüşümünü Türkiye ve dünyadaki örnekler üzerinden inceleyen makalelere yer verecektir.

Siyasal Bilimler Dergisi Marmara Üniversitesi tarafından senede iki kere yayınlanan disiplinlerarası bir dergidir. Dergi Türkçe, İngilizce ve Fransızca dillerinde yazılmış bilimsel makaleleri yayınlamaktadır. Toplumsal Hareketler Özel Dosyası için makale gönderme son tarihi 12 Ocak 2014'tür.

Call for Papers for a Special Issue on Social Movements: “Changing Dynamics of Social Movements: Local and Transnational Contentious Politics”

Since beginning of the 21st century, we have been witnessing an escalation of social movement activity. Starting with the Seattle Protest in 1999, various movements from all over the world joined their forces in order to struggle against the detrimental impacts of capitalist globalization such as inequality, ecological destruction and anti-democratic practices. To this end, local, national and transnational movements forged links among themselves transcending their national borders which culminated in a “movement of movements”, the “Global Justice Movement”. As global protests and movement campaigns were staged, activists also launched global, regional, national and local social fora with the purpose of strengthening their solidarity bonds, defining common movement frames, and sharing information, strategies, and tactics. The year 2010 marks a new turning point within the current cycle of protest. In this new phase, “occupy” protests took place in various national contexts including Egypt, the US, Iceland, Spain, Greece, Brazil and Turkey. In these occupy movements, coalitions of a wide range of activists from various movements mobilized over context specific issues – authoritarianism in Egypt; economic crisis and inequalities in the US, Iceland, Spain, Brazil, and Greece; and environmental degradation, police brutality, and anti-democratic practices in Turkey-, who directed their contention at their own national governments and political institutions instead of global actors. Yet, in spite of the seemingly national character of occupy movements, they still carry transnational features. This is mainly because they share similar protest forms, tactics, strategies, organizational structures and frames. Even though issues of mobilization varied depending on the context, each one of these movements linked themselves to similar movements elsewhere and made use of transnational networks during their protest. Furthermore, the underlying theme around which all these movements revolve is the exclusion of masses from decision-making processes regarding economic, political and environmental issues. Accordingly, they can be considered as local and national expressions of a transnational movement mobilized over the crisis of liberal democracy.

Under this decade-long transnationalization process, labor, human rights, environmental, feminist, peace, LBBT and other identity movements, both local and national, have been undergoing a transformation with respect to available opportunities, organizational structures, repertoires of action and frames. In this context, papers analyzing these transformations based on cases both from Turkey and around the world are invited for the special issue of Journal of Political Science on social movements.

Journal of Political Science is an interdisciplinary journal published by Marmara University semi-annually. The journal publishes academic papers in Turkish, English, and French. The deadline for Paper Submission is January 12th 2014.

Appel à contributions pour le numéro spécial sur les mouvements sociaux: «Les dynamiques en mutation des mouvements sociaux: les politiques du conflit au niveau local et transnational»

Depuis le début du 21ème siècle, on observe la montée en puissance de l'activité des mouvements sociaux dans le monde entier. A la suite de la Manifestation de Seattle en 1999, les différents mouvements au niveau mondial, en unifiant leurs forces, ont commencé à lutter contre les effets pervers de la mondialisation capitaliste comme l'inégalité, la dégradation écologique et les pratiques anti-démocratiques. Dans cette perspective, les mouvements locaux, nationaux et transnationaux ont forgé leurs liens au-delà des frontières nationales en donnant naissance à la formation du «Mouvement des mouvements », autrement dit « Mouvement de la justice globale ». En plus de l'organisation des campagnes et des manifestations mondiales, les militants ont également lancé des forums sociaux au niveau régional, national et local afin de renforcer leurs liens de solidarité, de définir les cadres communs du mouvement et de partager des informations, des stratégies et des tactiques. L'année 2010 marque un nouveau point tournant au sein de ce cycle de manifestation en cours. Dans cette nouvelle phase, les manifestations d'occupation ont eu lieu dans différents contextes nationaux, y compris en Egypte, aux Etats-Unis, en Islande, en Espagne, en Grèce, au Brésil et en Turquie. Dans ces mouvements d'occupation, les coalitions d'un large éventail de militants issus de divers mouvements se sont mobilisées sur des questions spécifiques dans un contexte donné- particulièrement l'autoritarisme en Egypte; la crise économique et les inégalités aux Etats-Unis, en Islande, en Espagne, au Brésil et en Grèce; la dégradation environnementale, la violence policière et les pratiques anti-démocratiques en Turquie- en ciblant leurs contestations à leurs propres gouvernements et institutions politiques au lieu des acteurs globaux. Pourtant, en dépit du caractère apparemment national des mouvements d'occupation, ils portent également des diverses caractéristiques transnationales. Ils résultent principalement du fait qu'ils partagent des formes similaires de protestation, des tactiques, des stratégies, des structures organisationnelles et des cadres. Même si les questions de mobilisation varient selon le contexte, chacun de ces mouvements s'est lié aux mouvements similaires ailleurs et fait usage de réseaux transnationaux au cours de leurs actes de protestation. Par ailleurs, le thème principal autour duquel gravitent tous ces mouvements est l'exclusion des masses des processus de prise de décision en ce qui concerne notamment les questions économiques, politiques et environnementales. En dernière analyse, les mouvements d'occupation peuvent être considérés comme les expressions locales et nationales d'un mouvement transnational mobilisé à l'encontre de la crise de la démocratie libérale.

Après une décennie de processus de la transnationalisation, les mouvements des ouvriers, des droits de l'homme, de l'environnement, des féministes, de la paix, de LGBT et d'autres mouvements identitaires, à la fois locaux et nationaux, sont en pleine transformation en ce qui concerne les opportunités disponibles, des structures organisationnelles, des répertoires d'action et des cadres. Dans cette perspective, les chercheurs ayant pour but d'analyser ces transformations en partant des études de cas sur la Turquie ou d'autres pays sont invités à contribuer au numéro spécial de la Revue de science politique (RSP) sur les mouvements sociaux.

La RSP est une revue biannuelle, à comité de lecture, publiée par l'Université de Marmara. La RSP accepte des articles en trois langues (turc, anglais et français). La date limite de la soumission des manuscrits pour le numéro spécial sur les mouvements sociaux est le 12 janvier 2014.

